

Кабінет Міністрів України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»

На правах рукопису

Марценюк Тамара Олегівна

УДК 316.346.2:316.35:316.64

ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ
РЕГУЛЮВАННЯ ГЕНДЕРНИХ ВІДНОСИН

22.00.03 – соціальні структури та соціальні відносини

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата
соціологічних наук

Науковий керівник
Оксамитна Світлана Миколаївна
кандидат соціологічних наук, доцент

Київ – 2009

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Розділ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження процесу регулювання гендерних відносин.....	13
1.1. Гендерні відносини і гендерні дослідження.....	14
1.2. Інституційні процеси і гендерна політика.....	28
Висновки до розділу 1.....	38
Розділ 2. Інституційні засади регулювання гендерних відносин у Швеції.....	42
2.1. Основні етапи, цінності та інституційні інновації процесу регулювання гендерних відносин у Швеції.....	44
2.2. Роль жіночого руху у процесі формування інституційних засад регулювання гендерних відносин у Швеції.....	71
2.3. Гендерні дослідження як складова процесу регулювання гендерних відносин у Швеції.....	81
2.4. Інституційна модель регулювання і дослідження гендерних відносин у Швеції.....	121
Висновки до розділу 2.....	130
Розділ 3. Інституційні засади регулювання гендерних відносин в Україні...	135
3.1. Інституційна модель регулювання і дослідження гендерних відносин в Україні.....	136
3.2. Наукові засади і практика політики у регулюванні гендерних відносин в українському суспільстві.....	164
3.2.1. Гендерні відносини у сфері політики.....	167
3.2.2. Гендерна нерівність на ринку праці.....	190
3.2.3. Гендерні відносини у сфері сім'ї.....	202
Висновки до розділу 3.....	211
Висновки.....	214
Додаток А Список питань в експертному опитуванні (Гетеборзький	

університет як кейс стаді)	219
Додаток Б Формальні ознаки експертів з Гетеборзького університету.....	220
Додаток В Контент-аналіз думок експертів щодо актуальних проблем гендерної політики у шведському суспільстві.....	225
Додаток Д Тематика соціологічних гендерних досліджень у Гетеборзькому університеті.....	226
Додаток Е Стан гендерних відносин в Україні.....	235
Додаток Ж Транскрипти інтерв'ю з експертами Гетеборзького університету.....	249
Список використаних джерел.....	288

ВСТУП

Актуальність теми. Протягом останніх десятиліть в українському суспільстві відбуваються суттєві зміни щодо осмислення та легітимації гендерних відносин і запровадження низки інституційних інновацій в процесі становлення інституційного механізму регулювання цих відносин. Гендерні відносини поступово набувають визнання як невід’ємна складова соціального порядку суспільства, присутня в усіх його інституціях – в економіці, на ринку праці, в сім’ї, освіті, науці, політичних інституціях, ЗМІ тощо. Сучасні соціально-економічні й політичні трансформації позначаються на процесах регулювання гендерних відносин як на макрорівні, так і на мікрорівні суспільства. На рівні найвищих органів державної влади проголошується прихильність до цінностей демократії та, як її складової, необхідності забезпечення гендерної рівності, що на практиці втілюється в окремих інституційних інноваціях, як то в Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», Державній програмі з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року тощо. До процесу регулювання гендерних відносин так чи інакше долучаються усі соціальні інституції, оскільки гендерна належність індивіда завжди усвідомлюється і враховується під час будь-якої людської взаємодії, і, відповідно, вбудовується в існуючі організації та наявний інституційний порядок. Однак, процеси теоретичного й емпіричного спостереження за тим, як відбувається становлення інституційних засад регулювання гендерних відносин, які соціальні інституції і з якими функціями залучаються до цього процесу, якою мірою основні актори, що формують гендерну політику, враховують уявлення і громадську думку населення країни, практично залишаються поза увагою дослідників.

Відповідно до даних як міжнародних, так і вітчизняних досліджень, українське суспільство значною мірою залишається патріархатним у

поглядах щодо участі жінок і чоловіків у публічній і приватній сферах життя суспільства; в політиці, на ринку праці та в сім'ї спостерігається гендерна дискримінація. Українське законодавство щодо забезпечення гендерної рівності визнається малоефективним, а процес регулювання гендерних відносин фрагментарним. Як наслідок, українське суспільство постійно стикається з такими проблемами, як домінування чоловіків у політичному житті країни, велика різниця в оплаті праці між чоловіками і жінками, гендерно сегрегований ринок праці, відсутність інституційно забезпечених можливостей успішного поєднання сімейних обов'язків і роботи, домашнє насилля, торгівля людьми та інші.

Зазвичай дослідники гендерних питань аналізують окремі аспекти гендерних відносин, однак, не пропонують комплексного аналізу інституційних засад їхнього регулювання в Україні, складових інституційного механізму, зокрема, зв'язку між процесами дослідження і регулювання гендерних відносин. Так, в Україні історичні аспекти трансформації гендерних відносин проаналізовано в роботах М.Богачевської-Хом'як, О.Кісь, Л.Смоляр та ін. Дослідження гендерних відносин в інституції політики здійснюють Т.Мельник, Л.Кобелянська, С.Плотян, Н.Лавриненко, Є.Луценко, М.Скорик, С.Оксамитна, О.Іващенко, О.Плахотнік та ін. Окремі дослідники (як-от, К.Левченко, Н.Грицяк, Т.Мельник) вивчають теоретико-методологічні обґрунтування національного механізму регулювання гендерних відносин. У працях Т.Журженко, Н.Лавриненко, О.Іващенко висвітлено аналіз гендерних відносин на ринку праці України; Т.Говорун, О.Кікінеджи, І.Бондаровська вивчають питання гендерної педагогіки і психології; Т.Бурейчак, О.Кісь, В.Суковата, Н.Лисиця, М.Скорик, Т.Злобіна досліджують гендерні аспекти у ЗМІ.

Знання міжнародного досвіду становлення інституційних засад та успішного регулювання гендерних відносин могло б суттєво допомогти у вивченні відповідних процесів в українському суспільстві. Йдеться, насамперед, про скандинавські країни, зокрема Швецію, яка вважається

одним зі світових лідерів забезпечення гендерної рівності. У цій країні на державному рівні впроваджено комплексний інституційний механізм регулювання гендерних відносин, невід'ємну складову якого становлять фахові гендерні дослідження. Певна увага порівняльному аналізу стану гендерних відносин і гендерних досліджень в Україні та Швеції приділяється в роботах лише окремих дослідників гендерних відносин, як-от, Т.Мельник, Л.Кобелянської. Проте, аналіз обмежується лише наведенням окремих заходів чи результатів гендерної політики, як то різниця в оплаті праці чоловіків і жінок, кількість жінок серед депутатів парламенту та членів уряду, тривалість материнської та батьківської відпусток по догляду за дитиною тощо, і не стосується поглибленого вивчення чинників формування та складових інституційного механізму регулювання гендерних відносин. Поза увагою вітчизняних дослідників залишаються також роботи низки відомих шведських науковців, які зробили значний внесок у розвиток гендерних студій у світовій та європейській соціології. Йдеться, насамперед, про І.Хірדман (Y.Hirdman), яка ввела поняття «гендер» у шведський науковий і публічний дискурси, змінивши акцент з дослідження лише жінок на вивчення гендерних відносин загалом, а також низку інших дослідників становлення інституційних засад регулювання гендерних відносин, гендерної політики та історії жіночого руху в Швеції, як то М.Едвардс (M.Eduards), Г.Густавсон (G.Gustafsson), Д.Сейнсбері (D.Sainsbury), Л.Фрайденваль (L.Freidenvall), Д.Далеруп (D.Dahlerup), Р.Матланд (R.Matland), У.Бйорнберг (U.Björnberg), Дж.Херн (J.Hearn), Л.Венгнеруд (L.Wängnerud), Б.Росштайн (B.Rothstein).

Загалом можемо констатувати, що у роботах вітчизняних дослідників відсутні приклади комплексного аналізу інституційних засад регулювання гендерних відносин в українському суспільстві загалом та з урахуванням інституційних інновацій останніх десятиліть зокрема. Присутнє у роботах вітчизняних соціологів звернення до досвіду інших, насамперед, скандинавських країн, зазвичай, обмежується лише констатацією наявного

там стану гендерних відносин в економічній та політичній сферах і не заглиблюється до аналізу становлення інституційного механізму регулювання гендерних відносин, його основних складових та взаємодії між ними, що унеможлиблює ані порівняльний аналіз інституційних характеристик гендерного порядку в українському суспільстві з іншими країнами, зокрема, Швецією, ані визначення можливостей його подальших інституційних змін. У межах досліджень, що існують, ми також не знаходимо належного обґрунтування визначальної ролі дослідницької складової у формуванні та відтворенні інституційного механізму регуляції гендерних відносин, визначенні змісту та моніторингу ефективності гендерної політики.

Таким чином, сутність наукової проблеми, на розв'язання якої спрямоване дослідження, полягає у відсутності у вітчизняній соціології комплексного аналізу інституційних засад регулювання і дослідження гендерних відносин, а також у визначенні можливостей використання досвіду інших країн, зокрема, Швеції, для ефективного процесу регулювання гендерних відносин в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація з науковими планами організації, де виконана робота, не пов'язана.

Мета та завдання дослідження. Мета дисертації полягає у здійсненні комплексного аналізу інституційних засад процесу регулювання гендерних відносин. Для досягнення мети треба було розв'язати такі завдання:

- здійснити теоретико-методологічний аналіз процесів регулювання і дослідження гендерних відносин, виокремити основні інституційні засади забезпечення гендерної рівності;
- дослідити стан гендерних відносин у сучасному українському суспільстві в інституціях політики, економіки, сім'ї;
- виявити динаміку ставлення дорослого населення країни до участі жінок і чоловіків в інституції політики на рівні прийняття рішень, до певних заходів позитивної дискримінації;

- проаналізувати сучасний стан гендерних відносин у Швеції, виокремити основні здобутки та прорахунки у процесі регулювання гендерних відносин;

- виявити основні етапи процесу регулювання гендерних відносин у Швеції в історичній перспективі;

- на прикладі результатів досліджень Гетеборзького університету систематизувати та розкрити основні етапи інституціоналізації досліджень гендерних відносин у Швеції; здійснити аналіз інституційних особливостей проведення соціологічних гендерних досліджень і практичного втілення їхніх результатів в процес регулювання гендерних відносин у Швеції;

- розробити цілісну інституційну модель дослідження і регулювання гендерних відносин.

Об’єкт дослідження – гендерні відносини в публічній і приватній сферах суспільного життя.

Предмет дослідження – інституційні засади регулювання гендерних відносин.

Методи дослідження. Розв’язання поставлених дослідницьких завдань було здійснено із використанням загальнонаукових методів: порівняльного аналізу і синтезу (для систематизації та узагальнення теоретичних методів дослідження інституційних засад впровадження гендерної рівності у Швеції та в Україні), типологізації (для опису основних етапів інституціоналізації досліджень гендерних відносин у Швеції); порівняльного аналізу як загальновизнаного підходу в сучасних гендерних дослідженнях (для порівняння інституційних засад регулювання гендерних відносин в Україні і Швеції).

Теоретична частина дослідження включає аналіз концепції «гендер» і теорії гендерної системи та «гендерного контракту», розробленої І.Хірлман, і доповненої концепцією радянських гендерних контрактів відповідно до розробок російської дослідниці А.Тьомкіної та фінської дослідниці А.Роткірх (A.Rotkirch); аналіз концепцій «розмаїття» («diversity») і «міжсекційності»

(«intersectionality») П.де лос Реєс, «дисгармонійного плюралізму» («disharmonious pluralism») і «гетеронормативності» («heteronormativity») Л.Мартінсон і Є.Реймерс. У дисертації використано також наукові здобутки у сфері гендерних досліджень таких відомих міжнародних дослідників як Р.Коннелл (R. Connell) (структуру гендерних відносин як базову концептуалізаційну схему), Дж.Лорбер (J.Lorber) (концепцію гендера як соціального інституту).

Емпіричну базу роботи становлять: дослідження «Думки і погляди населення» («Омнібус») Київського міжнародного інституту соціології (КМІС) – лютий 1999 р. (n=1588), листопад 1999 р. (n=1253), грудень 2005 р. (n=2015), квітень 2007 р. (n=2009); вересень 2008 р. (n=2036); дослідження «Громадська думка населення України про демократію», проведене навесні 2005 р. КМІС в рамках Канадсько-українського проекту «Демократична освіта» (n=2019); «European Social Survey», яке в Україні проводив Інститут соціології НАН України (керівник проекту – Є.Головаха, національний координатор – А.Горбачик), 2005 р. (n=1715); результати досліджень провідних шведських і українських соціологічних служб, дослідження Європейської Комісії; 23 напівструктуровані фокусовані інтерв'ю з експертами у сфері гендерних досліджень Гетеборзького університету (Швеція).

Наукова новизна одержаних результатів. Уперше у вітчизняній соціології здійснено комплексний аналіз інституційних засад регулювання і дослідження гендерних відносин та опрацьовано цілісну інституційну модель вказаних соціальних процесів.

У дисертації було отримано такі нові результати:

– вперше розроблено цілісну інституційну модель дослідження і регулювання гендерних відносин, основними складовими якої є інституції політики і держави (органи державної влади), інституції освіти і науки (дослідницькі установи, університети), неурядові організації, засоби масової інформації та взаємозв'язки між ними; виявлено визначальну роль інституцій

науки і освіти у цілісному інституційному механізмі регулювання гендерних відносин; виявлено ключові інституційні складові механізму регулювання гендерних відносин (інституції, які безпосередньо регулюють гендерні відносини в суспільстві; інституційні інновації, в основі яких лежить цінність гендерної рівності; усталені інституційні зв'язки між основними інституціями, безпосередньо чи опосередковано залученими до процесу регулювання гендерних відносин);

– доповнено новими результатами попередні вітчизняні дослідження щодо переважання в громадській думці українського населення патріархатних стереотипів (на основі аналізу даних КМІС 2007 р. щодо участі жінок у суспільному житті, виокремлення патріархатних та егалітарних орієнтації українських респондентів тощо) та існування в Україні гендерної нерівності в основних сферах суспільного життя (на основі аналізу офіційної статистичної інформації та результатів соціологічних досліджень, проведених КМІС та Інститутом соціології НАН України);

– вперше на основі аналізу емпіричних даних досліджено динаміку ставлення населення України до можливості запровадження партійних гендерних квот для збільшення участі жінок у політиці; виявлено, що протягом 2005-2008 рр. кількість прихильників політики «позитивної дискримінації» загалом коливалася в межах 40-50%;

– обґрунтовано та емпірично підтверджено невідповідність між змістом політичних програм основних політичних партій і блоків («Наша Україна – Народна самооборона», «Партія регіонів», Блок Ю.Тимошенко, Комуністична партія України та ін.), Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року тощо та потенційною готовністю дорослого населення України до легітимації більш демократичного гендерного порядку, що виявляється у ставленні населення до участі жінок у прийнятті рішень на загальнодержавному рівні, до політики «позитивної дискримінації» тощо;

– проаналізовано основні етапи та інституційні характеристики процесу регулювання гендерних відносин у Швеції: (1) 1920-і рр. (надання права голосу і доступу до освітніх інституцій для жінок); (2) 1930-і рр. (розв’язання демографічного питання шляхом надання державної підтримки сім’ям); (3) 1940-і та 1950-і рр. (визнання з боку держави родини як цінності, облаштування публічного простору для сім’ї і жінок); (4) 1960-1975 рр. (запровадження «контракту рівності», надання можливостей для жінок і чоловіків поєднання оплачуваної роботи, домашньої сфери і догляду за дітьми); (5) 1976-1990 рр. (запровадження контракту «рівного статусу», активний вихід жінок у сферу політики);

– встановлено основні етапи та змістовні характеристики процесу інституціоналізації гендерних досліджень у Швеції (від 1960-х рр. до сьогодні), які полягають: по-перше, у вивченні лише становища жінок у суспільстві, по-друге, переорієнтації уваги до гендерних відносин загалом (дослідження динаміки становища представників обох статей в межах усіх соціальних інституцій) і, по-третє, розширенні тлумачення гендера і гендерних відносин з урахуванням інших соціальних характеристик індивідів, як-от етнічна та релігійна приналежності, раса, вік, функціональна неспроможність тощо (концепція «міжсекційності» («intersectionality»));

– обґрунтовано необхідність впровадження цілісного інституційного механізму регулювання і дослідження гендерних відносин в Україні як необхідної умови досягнення ефективності процесу регулювання та модифікації гендерного порядку загалом у бажаному для суспільства напрямі; на основі вивченого шведського досвіду показано роль фахових соціологічних гендерних досліджень як важливої складової процесу регулювання гендерних відносин.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження інституційних засад регулювання гендерних відносин можуть бути використані:

- для оцінки та доопрацювання вже існуючих і розробки нових державних програм із гендерної рівності (зокрема, у вигляді рекомендацій для державних службовців і політиків про включення соціологічних гендерних досліджень у ці програми, запровадження більш «гендерно чутливої» статистики в Україні тощо);
- для розробки і створення нових інституційних механізмів забезпечення гендерної рівності та удосконалення вже існуючих;
- для доопрацювання законодавства, яке включає гендерні аспекти, зокрема, уточнення Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»;
- для розробки програм із сприяння гендерної толерантності в українському суспільстві (насамперед, у ЗМІ та в освіті);
- для підготовки курсів з гендерної соціології, гендерної політики, порівняльних і міждисциплінарних гендерних досліджень у вищих навчальних закладах.

Апробація результатів дисертації. Основні результати оприлюднені на Міжнародній наук.-практич. конф. «Гендерні теорії, гендерні практики: налагоджуючи мости» (Харків, 2008); II Міжнар. Львівському соціологічному форумі «Багатовимірні простори сучасних соціальних змін» (Львів, 2008); Міжнар. семінарі «Old and New Challenges for Transition Studies» (Tartu, 2008); Міжнар. наук. конф. «Gender Studies in Baltic States Region» (Kaunas, 2007); Міжнар. наук.-практич. конф. «Гендерні стереотипи індивідуального здоров'я» (Луцьк, 2007); VIII Міжнар. конф. «Life in Motion: Shifting Spaces, Transcending Times, Crossing Borders» (Brno, 2007); конференції «Дні Науки НаУКМА» (Київ 2006, 2008).

Особистий внесок здобувача. Усі статті написано автором особисто.

Публікації. Результати роботи опубліковані у 4 статтях у провідних наукових фахових виданнях, 4 статтях в інших виданнях, 2 тезах конференції.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ РЕГУЛЮВАННЯ ГЕНДЕРНИХ ВІДНОСИН

Україна ратифікувала основні міжнародні документи стосовно забезпечення рівних прав і можливостей для чоловіків і жінок: Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Цілі розвитку тисячоліття, визначивши для себе забезпечення гендерної рівності як важливу складову подальшого розвитку та як один з пріоритетів державної політики. Гендерна рівність – складова поняття рівності та рівних можливостей. Демократичне суспільство повинно надавати і чоловікам, і жінкам рівні можливості брати участь в усіх сферах життя. Гендерна дискримінація у будь-якій соціальній сфері (як публічній, так і приватній) та у будь-якому інституті (від сім'ї до політики) є важливим питанням, яке в демократичному суспільстві має вирішуватися на державному рівні.

Україна перебуває у процесі трансформації до демократичного суспільства. Хоча низку кроків для покращення стану гендерних відносин вже зроблено (як-от, прийнято Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей для чоловіків і жінок», Державну програму з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року, відкрито гендерні центри, засновано численні жіночі організації, проведено окремі соціологічні дослідження гендерних відносин), процес регулювання гендерних відносин в Україні не можна вважати успішним. Адже успішне регулювання гендерних відносин у суспільстві передбачає утвердження цінності гендерної рівності, недопущення дискримінації за ознакою статі, забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень, забезпечення рівних можливостей для жінок і чоловіків щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків.

Аби процес регулювання гендерних відносин був успішним, доцільно використовувати певний набір інституційних засад: комплексно залучати основні інституції (як-от, держава, політика, наука, освіта, ЗМІ), здійснювати інституційні інновації, ґрунтовані на цінності гендерної рівності, та налагоджувати зв'язки між інституціями та іншими основними акторами процесів регулювання і дослідження гендерних відносин. В процесі регулювання гендерних відносин важливо не обмежуватися інституціями політики і держави, а залучати низку інших інституцій (науку та освіту, ЗМІ), а також так званих посередників між ними. Соціологічні дослідження, які здійснюються на рівні інституцій науки і освіти, виступають як основа для вироблення відповідної гендерної політики, а також засобом для її подальшого моніторингу.

Концептуалізація основних понять, використовуваних у дослідженні (таких як гендер, гендерні відносини, гендерні дослідження, гендерна рівність, регулювання гендерних відносин, гендерна політика, інституційні засади тощо), надасть змогу виявити теоретико-методологічні засади, на якому базується дане дослідження.

1.1. Гендерні відносини і гендерні дослідження

Як відомо, поняття «гендер» з'являється у соціально-гуманітарному знанні другої половини ХХ ст. як похідне від поняття статі. Однак, гендер є не біологічною, а соціокультурною категорією: індивід не отримує «гендер» одразу ж після народження, а набуває в процесі включення в суспільне життя. Загалом дослідники виділяють кілька найбільш розповсюджених визначень поняття «гендер»: це соціальна конструкція, яка утворюється завдяки інституціям соціалізації, культури, суспільного поділу праці; це

організована модель соціальних відносин між чоловіками та жінками (як в родині, так і інших суспільних інститутах) [100]¹⁾.

Сучасні теорії гендерних відносин доводять, що соціальні відмінності між чоловіками та жінками «не мають біологічного походження, не є одвічно даними, а лише набутими, приписаними індивідові суспільством» [34]²⁾. Окрім того, поняття «гендер» має множинний і ситуативний характер. Уявлення про те, що означає бути жінкою чи чоловіком, змінюється залежно від контексту. «Відмінні інституційні контексти використовують і породжують різні форми маскулінності та фемінності» [33]³⁾.

Методологічні основи даного дисертаційного дослідження ґрунтуються на соціально-конструктивістському підході, який вважається домінуючим у сучасних гендерних дослідженнях, зокрема, у соціології гендера. Вивчення питання гендера розпочалося з феміністської теорії – системи поглядів на соціальне життя, сфокусованої на жінках як суб'єктах соціальної реальності [89]. Гендерні дослідження отримали розвиток з основних теоретичних питань, які ставили представники феміністичних досліджень: розуміння соціальної реальності, яке вважалося абсолютним та універсальним, насправді, є продуктом частини суспільства, що має владу у світі, – чоловіків. Фемінізм намагався критично переосмислити загальноприйняте знання, накопичене чоловіками, і гендерну політику, розроблену представниками «сильної статі».

Серед макросоціальних теорій гендера виділяють: структурний функціоналізм (М.Джонсон (M.Johnson)), аналітичну теорію конфлікту (Дж.Чафетс (J.Chafetz)), теорію світових систем (К.Уорд (C.Ward)). Загалом

¹⁾ [100] Чухим Н. Гендер та гендерні дослідження в ХХ ст. // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2000. – № 17. – С. 27.

²⁾ [34] Кісь О. Дефініції фемінізму // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2000. – № 17. – С. 19.

³⁾ [33] Кімел М. Гендероване суспільство / Пер. з англ. – К.: Сфера, 2003. – С. 139-140.

теоретики цих трьох напрямків доходять до спільного висновку щодо суспільної ролі жінки: сім'я є тим місцем, яке в усіх культурах сприймається як основне місце саме жінки, так званою «жіночою» сферою. Сімейна (приватна) сфера життя суспільства вивчається у взаємодії з публічною сферою (переважно економікою, ринком праці). Тому теоретики здійснюють спроби пояснити гендерну стратифікацію в суспільстві, зокрема, причини її виникнення. Представники мікросоціальних теорій гендера (символічного інтеракціонізму та етнометодології) досліджують гендерні питання на рівні міжособистісної взаємодії. Зокрема, вивчаються питання гендерної ідентичності та гендерної ролі.

Серед різновидів сучасної теорії фемінізму виділяють теорії гендерної відмінності (наприклад, культурний фемінізм, біологічний фемінізм, інституційні феміністські теорії, теорії соціалізації, соціально-психологічний фемінізм, які вивчають, яким чином досвід жінок у більшості випадків відрізняється від досвіду чоловіків), гендерної нерівності (як-от, ліберальний і марксистський фемінізми, які досліджують не просто відмінності між місцями жінок і чоловіків у суспільстві, а й нерівне, привілейоване становище чоловіків стосовно жінок), гендерне пригнічення (наприклад, психоаналітичний фемінізм, радикальний і соціалістичний фемінізми, що досліджують питання влади і підпорядкування у сфері гендерних відносин), структурне пригнічення (соціалістичний фемінізм, теорії міжсекційності (intersectionality), які до питань критики патріархату додають критику капіталізму і расизму). В теоріях фемінізму питання жінок і фемінності досліджується з різної точки зору. Наприклад, теоретики культурного фемінізму намагаються підкреслити високий статус традиційних «жіночих» цінностей (як-от турботливість, увага, здатність до співпраці), які необхідні, відповідно до їхньої думки, для успішного управління державою. З іншого боку, прихильники ліберального фемінізму вважають, що гендерна рівність досягається шляхом перетворення основних суспільних інституцій – ринку праці, політики, сім'ї, засобів масової інформації тощо. Теоретики

структурного пригнічення досліджують структури патріархату, капіталізму, расизму, гетероцентризму, показуючи, як їхня взаємодія впливає на відносини підпорядкування у суспільстві.

Таким чином, аналізуючи розмаїття напрямків феміністичної теорії, зазначимо, що фемінізм прагне привернути увагу соціологів до гендерних відносин і гендерної дискримінації загалом та проблем саме жінок, як такої статі, що пригнічується патріархатною системою суспільних відносин, зокрема. Як наслідок, з'являється новий напрямок в соціології – **гендерна соціологія** (або соціологія гендера), яка має на меті вивчення соціально обумовлених жіночих і чоловічих ролей, відносин між обома статями та їхніх позицій у суспільстві. Окрім того, низка дослідників, як-от М.Кіммел (M.Kimmel), М.Месснер (M.Messner), Р.Коннел (R.Connell), Дж.Херн (J.Hearn), Т.Едвардс (T.Edwards) та ін. роблять акцент на вивченні саме чоловіків та питань маскулінності як альтернативі дослідження жінок [41]. Розширення предметної сфери гендерних досліджень виводить їх на якісно новий рівень як в теоретичній сфері, так і в гендерній політиці, де ставиться питання забезпечення рівних прав і можливостей однаковою мірою для жінок і чоловіків.

Важливим етапом у розвитку гендерної соціології був перехід до дослідження гендерних відносин від мікрорівня до мезо- і макрорівнів, вивчення гендера як соціальної інституції. Існує кілька інтерпретацій гендерних відносин з точки зору інституційної парадигми. У дисертації інституційні засади регулювання гендерних відносин досліджено з позиції соціально-конструктивістського підходу, втілення якого більш детально розглянуто на прикладі концептуалізації гендерних відносин, запропонованих Дж.Лорбер, І.Хірдман, Р.Коннеллом.

У 1990-х рр. **Дж.Лорбер** (J.Lorber) пропонує нову парадигму гендера – гендер як соціальний інститут [146]. Гендерна ідентичність з мікрорівня (де, згідно з Дж.Лорбер, вона постає як «індивідуальне відчуття

гендерного/гендерної себе як працівника/працівниці і члена родини» [146]¹⁾ поширюється також на макрорівень – рівень суспільних інституцій. Гендер є властивістю індивідів; гендерні особи, набувши своєї гендерної ідентичності, входять у суспільство, формуючи тим самим гендерні інституції.

Відповідно до типології, розробленої Дж.Лорбер²⁾ [146]³⁾, *гендер як соціальна інституція* містить такі складові:

- гендерні статуси — соціально приписувані суспільством гендери, норми та очікування для закріплення їх через поведінкову, жестикуляційну, лінгвістичну, емоційну, психологічну заданість; їх оцінка залежить від історичного періоду кожного окремо взятого суспільства;

- гендерний розподіл праці — розподіл виробничої і домашньої праці між членами суспільства, які мають різні гендерні статуси; чим вищим є статус, тим більш престижною та цінною є робота і нагорода за неї;

- гендерні сімейні зв'язки: сімейні права та обов'язки для кожного гендерного статусу;

- гендерні сексуальні сценарії — нормативні зразки сексуального бажання і сексуальної поведінки для кожного гендерного статусу;

- гендерні якості особистості — комбінації характерних рис особистості, модельованих гендерними нормами, відповідно до того, як носії різних гендерних статусів повинні почуватися та поводитися;

- гендерний соціальний контроль — формальні та неформальні схвалення й винагороди конформної поведінки та стигматизація, соціальна ізоляція, покарання і медичне лікування нонконформістської поведінки;

¹⁾ [146] *Lorber J. Paradoxes of Gender*. – New Haven and London: Yale University Press, 1994. – P. 31.

²⁾ Відповідно до Дж.Лорбер, гендер як соціальний інститут і як індивідуальний статус має багато компонентів.

³⁾ [146] *Lorber J. Paradoxes of Gender*. – New Haven and London: Yale University Press, 1994. – P. 30-31.

– гендерна ідеологія — виправдання існування гендерних статусів, надання їм різної оцінки у суспільстві;

– гендерні образи — культурні репрезентації гендера, втілення гендера в символічній мові та творах мистецтва, що репродукують і легітимують гендерні статуси; культура є однією з основних підтримувачів домінантної гендерної ідеології.

Українська дослідниця Н.Лавріненко, перевіряючи запропоновану Дж.Лорбер типологію емпіричним чином¹⁾, доходить висновку: «запропонований методологічний підхід — розглядати гендер як соціальний інститут — цілком працює як теоретична схема і забезпечує доволі адекватне наповнення емпіричними даними» [48]²⁾.

Іншим прикладом використання соціально-конструктивістської парадигми в аналізі гендерних відносин на інституційному рівні виступає соціологічна теорія австралійського соціолога **Р.Коннелла** (R.Connell). Відповідно до його праці, гендер насамперед стосується соціальних зв'язків, у рамках яких діють індивіди та групи людей [114]³⁾. Окрім того, гендер слід пояснювати як структурну характеристику суспільства. Коннелл дослідив гендерні відносини на макросоціальному рівні суспільного життя. Р.Коннелл виділяє *гендерний режим* інституції, який називає «звичною характеристикою організаційного життя» [114]⁴⁾. Школи, офіси, фабрики, спортивні клуби тощо виступають прикладами гендерних режимів.

¹⁾ На основі даних репрезентативних моніторингових опитувань населення України, проведених Інститутом соціології НАН України починаючи від 1994 по 2005 р., а також даних опитування «За рівні права і можливості», проведеного 2002 р. Інститутом соціальних досліджень у межах проекту «Формування гендерного паритету в контексті сучасних соціально-економічних перетворень».

²⁾ [48] *Лавріненко Н.* Про нові методологічні підходи до дослідження інституту гендера // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2006. – № 2. – С. 110.

³⁾ [114] *Connell R.W.* Gender. – Cambridge: Polity Press, 2002. – Р. 9.

⁴⁾ [114] Там само. – Р. 53.

Гендерні режими являються частиною більших утворень – *гендерного порядку* суспільства, які також піддаються часовим змінам. Як зазначає Р.Коннелл, зазвичай гендерні режими співпадають із загальним гендерним порядком, хоча можуть і відхилятися від нього. Це відхилення від домінуючого гендерного порядку у суспільстві з боку певного гендерного режиму виступає важливим фактором зміни гендерного порядку, адже зміни часто розпочинаються лише в одній сфері суспільного життя і лише згодом переходять на іншу.

У той час коли Р.Коннелл розглядає гендерний порядок на рівні суспільства, гендерних режими на рівні інституцій, то утворення на рівні індивідів, груп та організацій соціолог називає *гендерними зв'язками*. Не усі гендерні зв'язки стосуються взаємодій безпосередньо між чоловіками та жінками; деякі взаємодії відбуваються через посередництво, наприклад, ринку праці чи засобів масової інформації. Окрім того, до гендерних зв'язків Коннелл включає також ієрархії всередині групи чоловіків чи жінок.

Р.Коннелл виділяє чотири виміри гендера, які описують основні структури у сучасній системі гендерних відносин [114]¹⁾: відносини влади, відносини виробництва, емоційні відносини, символічні відносини. Патріархатна влада проявляється не лише у прямому контролі чоловіків над жінками, а також опосередковано через державу (як-от, у прийнятих законах). У сучасній економіці розподіл праці на переважно чоловічу та жіночу вбудований у процес економічного розвитку, в окремі продукти виробництва та послуги. Сексуальність (зокрема, поділ на гетеросексуальні та гомосексуальні відносини) стосується емоційної складової людини. Суспільство наповнене символами, які мають гендерні значення. Гендерний символізм присутній у мові, одязі, жестах, фільмах тощо.

Концептуалізацію гендерних відносин, розроблену Р.Коннеллом у праці «Гендер і влада» («Gender and Power») [113], використала як теоретичне підґрунтя своєї теорії гендерної системи шведська дослідниця **І.Хірлман**.

¹⁾ [114] *Connell R.W. Gender.* – Cambridge: Polity Press, 2002. – P. 58-68.

Основна ідея її теорії полягає в тому, аби «розвивати концепцію гендерної системи . . . аналізувати, яким чином система змінилася, та як ця зміна вплинула на шведську політику загального добробуту» [135]¹⁾. Свою теорію гендерної системи Хірдман вибудовує як альтернативу *статево-рольовій теорії (sex role theory)*, яка спирається на рольовий дуалізм – чоловічі та жіночі ролі – тобто, на біологічну дихотомію, уникаючи при цьому обговорення аспектів влади.

І.Хірдман підтримує ідею створення «категорії . . . з таким самим статусом, як клас, національність, раса» [135]²⁾. Дебати щодо гендерної теорії у Швеції стали більш поширеними протягом другої половини 1980-х рр. Традиційне (біологічне) пояснення різниці між двома статями вже не відігравало такої важливої ролі, як до того. Концепція гендера принесла певну кількість засобів, аби зупинити дискусії про те, «якими жінки фактично є». Культурна, соціальна, інституційна перспективи стали більш важливими в ідеях про фемінність і маскулінність, які, фактично, можуть бути змінені. Загалом внесок І.Хірдман у соціологічне розуміння гендерних відносин полягає у тому, що основна перспектива в дослідженнях була зсунута з «жіночої» складової на обидва гендери – як жінок, так і чоловіків – та взаємозв'язок між ними.

Використовуючи ідеї Р.Коннелла, Хірдман пропонує теорію гендерної системи, побудовану на *владних відносинах*, які існують між чоловіками та жінками. Згідно з дослідницею, дві основні риси (чи логіки) характеризують гендерну систему: логіка відокремлення між гендерами і логіка чоловічої

¹⁾ [135] *Hirdman Y.* The Gender System // *Moving On: New Perspectives on the Women's Movement* / Ed. by T.Andreasen, A.Borchorst, D.Dahlerup, E.Lous, H.Rimmen Nielsen. – Denmark: Aarhus University Press, 1991. – P. 187.

²⁾ [135] Там само. – P. 190.

норми [135]¹⁾. Окрім того, Хірдман детально аналізує відносини між чоловіками та жінками на основі теорії К.Пейтман (C.Pateman) про «сексуальний контракт» («sexual contract») [163]. Однак Хірдман модифікує його на **«гендерний контракт»** («gender contract»), який використовує в ширшому, порівняно з Пейтман, значенні: «як спосіб абстрагування та аналізу простору . . . між чоловіками і жінками та ідеї, неформальні та формальні правила і норми, які цей простір генерують за допомогою місць, завдань і якостей чоловіків та жінок у суспільстві» [135]²⁾. Розмаїття цих взаємозв'язків (чи «контрактів») між статями утворюють так звану «гендерну систему» («gender system»). Ця система дає чоловікам різні привілеї і, окрім того, відносини між чоловіками побудовані відповідно до жіночої субординації, як зазначає шведська дослідниця. Хірдман зауважує, що в окремих випадках чоловіки можуть боротися, аби захистити свої позиції у чоловічому середовищі.

Використовуючи концепцію гендерної системи як аналітичний механізм, Хірдман досліджує останні два століття західної історії. Вона пояснює процес зміни гендерної ідеології з точки зору історичного матеріалізму: «економічний бум викликав потребу у жіночій робочій силі, і, як наслідок, мала місце зміна ідеології» [136]³⁾. Згідно з дослідницею, економічний базис (чи суперструктура) впливає на гендерну систему і створює ієрархію між публічною сферою (чи «продуктивною економікою», чи «великим життям»), де домінують чоловіки, та приватною сферою (чи «репродуктивною економікою», чи «малим життям»).

¹⁾ [135] *Hirdman Y.* The Gender System // *Moving On: New Perspectives on the Women's Movement* / ed. by T.Andreasen, A.Borchorst, D.Dahlerup, E.Lous, H.Rimmen Nielsen. – Denmark: Aarhus University Press, 1991. – P. 190.

²⁾ [135] Там само. – P. 190-191.

³⁾ [136] *Hirdman Y.* Women – From Possibility to Problem? Gender Conflict in Welfare State – the Swedish Model // *Research Report (Swedish Center for Working Life)*. – 1994. – № 3. – P. 29.

І.Хірדман критикують за ігнорування факту нерівності між жінками з огляду на їх расу, етнічність, клас, вік тощо. «Розмаїття жінок», яке згадує Хірдман як позитивний аспект її концепції гендерної системи, порівняно зі статеврольовим підходом, вона назвала не «нерівністю», а «відмінністю». Хірдман вивчає жінок як колективне утворення, гомогенну групу. І не дивлячись на той факт, що вона згадує у своїй праці відмінність між жінками (вживаючи термін «розмаїття жінок»), єдиною категорією, яку виділяє дослідниця – є клас.

Теорія гендерної системи та гендерних контрактів І.Хірдман була доповнена концепцією трьох *радянських гендерних контрактів*, запропонованою дослідницями радянської та пострадянської гендерної системи **А.Тьомкіною** та **А.Роткірх** [97]: офіційним (легітимним) контрактом працюючої матері, повсякденним (тіньовим) і нелегітимним контрактами. Звернення до радянського минулого у нашому дослідженні є важливим для пояснення пострадянських гендерних відносин в Україні.

Протягом радянських часів домінуючу позицію займав *гендерний контракт працюючої матері*. Дослідниця жіночого руху в Україні М.Богачевська-Хом'як зауважує, що жіноче питання в СРСР залишилося суто суспільно-політичним питанням [7]¹⁾. Відповідно до думки дослідниці, марксизм як ідеологія визволення жінок ефективний для відкриття можливостей освіти і зайнятості, досягнення правової рівності, забезпечення каналів спрямування жінок до сфери праці, зміни дискримінаційного законодавства. Радянська жінка була інтегрована у суспільство через активну участь в економіці. М.Богачевська-Хом'як зауважує: «права жінки зливаються з обов'язками матері, а жінка як автономна одиниця не існує. Існує жінка на службі держави, котрої вона не будувала» [7]²⁾. У той час, коли майже сто відсотків жінок працювали повний робочий день, держава

¹⁾ [7] *Богачевська-Хом'як М.* Білим по білому: жінки в громадському житті України, 1884-1939. – К.: Либідь, 1995. – С. 332-333.

²⁾ [7] Там само. – С. 334.

була відповідальною за виховання дітей. Материнство вважалося чи не найбільшим обов'язком перед державою, роль батька була маргіналізованою.

Тіньовий гендерний контракт стосується організаційного та комунікативного досвіду жінок у ситуації суцільного дефіциту продукції на ринку товарів та послуг. Після розпаду Радянського Союзу для певних жінок цей досвід став корисним у процесі інтеграції до нових соціо-економічних умов, зокрема, для відкриття власного бізнесу чи поїздок на роботу за кордон (див. табл. 1.1).

І, нарешті, *нелегітимний контракт* характеризує так звані «соціальні проблеми» часів радянського суспільства: гомосексуальність та проституцію, які були чи то криміналізовані, чи заборонені. На сьогодні, наприклад, в українському суспільстві залишається присутнім явище гомофобії, а ЛГБТ (лесбійки, геї, бісексуали, трансгендерні люди) спільнота є стигматизованою групою.

Таблиця 1.1

Радянські гендерні контракти

Назва контракту	Офіційний (легітимний) контракт працюючої матері	Повсякденний (тіньовий)	Нелегітимний
Гендерні ролі	Чоловіча і жіночі ролі – рівна участь у суспільному виробництві; жіноча роль – материнство як громадянський обов'язок	Використання традиційних гендерних ресурсів з боку чоловіків і жінок; жіноча роль – материнство, турбота, обслуговування	Сексуальні ролі, не пов'язані з відтворенням
Сфера дії контракту	Соціальні інститути, ідеологія, політика, офіційне законодавство	Повсякденна взаємодія у приватній і публічній сферах, соціальне відтворення у родині	Закриті спільноти, кримінальна сфера

Важливою характеристикою гендерного порядку у радянські часи був розрив між офіційною ідеологією та повсякденними практиками. Додатково до оплачуваної роботи, жінки виконували майже всю домашню роботу,

натомість, чоловіки, навпаки, вилучені із процесу догляду за дітьми [103]¹⁾. Не дивлячись на можливість бути матеріально незалежними від чоловіків, радянські жінки вважали, що чоловік повинен бути головним годувальником у родині [142]. Відповідно, у пострадянські часи жінки й надалі схильні мати високі очікування від чоловіків щодо матеріальної підтримки родини, тобто, роль чоловіка-годувальника продовжує бути значущою для більшості жінок, які живуть уже в пострадянські часи.

У трансформаційний період, згідно з дослідженнями А.Тьомкіної і А.Роткірх [97], контракт працюючої матері отримав різноманітні форми: окрім контракту працюючої матері, дослідниці виділяють гендерні контракти *жінки, орієнтованої на кар'єру* (зокрема, бізнеследі), та *домогосподарки*. Окрім того, варто виділити *спонсорський гендерний контракт*, який у пострадянські часи набув легітимності. Українська дослідниця гендерних відносин О.Кісь розробила образи жінок в Україні періоду незалежності: жінка-Берегиня, жінка-Барбі, бізнес-леді та феміністка [35]. Модифікація гендерних контрактів критикується з боку деяких дослідників, які трансформацію патріархатної моделі характеризують незареєстрованими чи пізніми шлюбами, зниженням рівня народжуваності дітей, міграцією та шлюбами з іноземцями [57]²⁾.

Проаналізувавши підходи до вивчення гендера на інституційному рівні, запропоновані Дж.Лорбер, Р.Коннеллом та І. Хірлман, доцільно зауважити, що основна суть цих підходів є подібною і полягає у тому, гендерні відносини конструюються в процесі взаємодії індивідів, тобто, ці відносини є регульованими з боку інституцій, можуть бути зміненими, модифікованими чи деконструйованими.

¹⁾ [103] *Ashwin S. Introduction: Gender, State and Society // Gender, State and Society in Soviet and post-Soviet Russia / Ed. by S.Ashwin. – London: Routledge, 2000. – P. 12-13.*

²⁾ [57] *Мальшиева М. Идентификация женщин в послевоенной и посткоммунистической России // Судьбы людей: Россия XX век. Биографии семей как объект социологического исследования. – М.: Институт социологии РАН, 1996. – С. 294.*

Вивчати гендерні відносини у чотирьох інституціях суспільства (політиці, економіці, сім'ї та культурі) – підхід, який використовується дослідниками для комплексного інституційного аналізу гендерних відносин у суспільстві. Якщо проаналізувати міжнародні звіти та численні дослідження з гендерної тематики, то нескладно помітити, що теорія Р.Коннелла береться за основу аналізу стану гендерних відносин. У даному дисертаційному дослідженні ми також вважаємо за доцільне користуватися структурою гендерних відносин, розробленою Р.Коннеллом для інституційного аналізу гендерних відносин.

Беручи за основу концептуалізацію гендерних відносин Р.Коннелла, виділяємо чотири основні інституції, в яких аналізуватимемо інституційні особливості регулювання гендерних відносин – політика, економіка, сім'я (включно із сексуальними, емоційними відносинами) та культура (включно із ЗМІ, рекламою) (див. рис. 1.1).

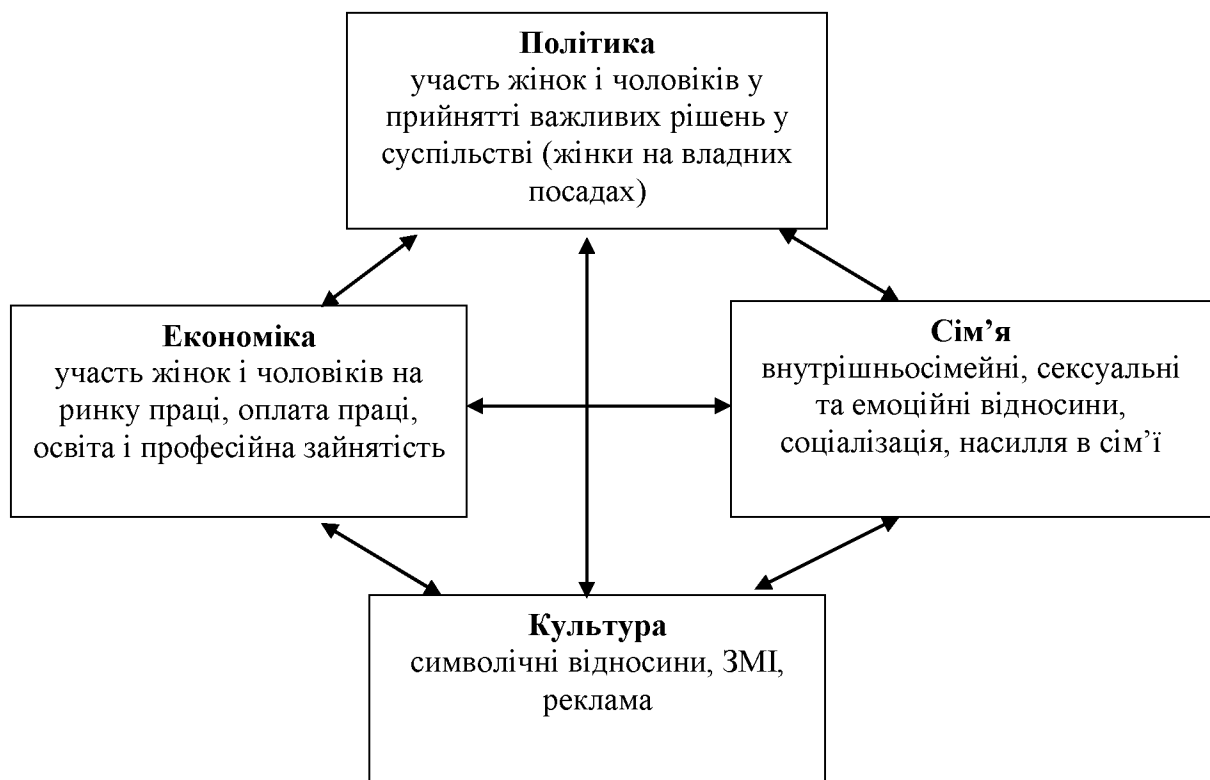

Рис. 1.1. Схема концептуалізації гендерних відносин у суспільстві

Успішне регулювання гендерних відносин на інституційному рівні передбачає вивчення як їх попереднього стану, так і наслідків запровадження певних заходів. Як зазначають дослідники, «перш ніж розробляти і впроваджувати нові технології, необхідно провести дослідження, накопичити емпіричні дані, щоб крок за кроком вивчати умови, причини і фактори, які обумовлюють підпорядковане становище жінки у суспільстві» [1]¹⁾. Дослідження гендерних відносин відіграють важливу роль у їх моніторингу та подальшому покращенні.

Під гендерними дослідженнями ми маємо на увазі вивчення відносин між чоловіками та жінками, які передбачають ієрархію, наявність влади та підпорядкування. Деякі дослідники визначають гендерні дослідження як напрямок наукової діяльності, спрямований на вивчення місця, ролі, активності, волевиявлення і самореалізації чоловіків і жінок у змінних історичних умовах соціального буття певної епохи [69]. У дисертації гендерні дослідження не обмежуються вивченням лише так званого «жіночого досвіду» – «жіночими дослідженнями», які виникли на початку 1970-х рр. в американських університетах [13], а досліджуватимуться відносини між чоловіками і жінками, в основі яких лежать питання ієрархії та влади. Однак, у дисертації не передбачено ретельного дослідження ЛГБТ (лесбійки, геї, бісексуали, трансгендерні люди) спільноти, адже повна сфера гендерних досліджень є доволі об'ємною для однієї роботи, і для висвітлення особливостей ЛГБТ спільноти варто проводити окреме дослідження.

Фахові гендерні дослідження визнаються невід'ємною складовою успішної гендерної політики. Як зазначає М.Арістова, «завдання гендерних досліджень – зробити предметом аналізу раніше «невидимі» явища життя»

¹⁾ [1] *Аристова М.В.* Современные гендерно ориентированные технологии достижения гендерного равенства // Гендер как инструмент познания и преобразования общества. Материалы Межд. конф. «Гендерные исследования: люди и темы, которые объединяют сообщество». Москва, 4-5 апреля 2005 г. / Редакторы-сост. Е.А.Баллаева, О.А.Воронина, Л.Г.Луныкова. – М.: РОО МЦГИ, 2006. – С. 180.

[1]¹⁾. Одна з особливостей гендерних технологій у дослідженнях полягає у використанні якісних методів (глибинних інтерв'ю, дослідження окремих випадків – кейс стаді тощо).

Ми поділяємо застереження російської дослідниці О.Ключко щодо методологічної бази гендерних досліджень [39], яка слушно зауважує, що гендер не доцільно вважати предметом дослідження, а радше методом, методологічною позицією, яка дає змогу інтерпретувати статі в історичному і соціокультурному контексті.

1.2. Інституційні процеси і гендерна політика

Зміни певного типу політичного і соціально-економічного устрою супроводжуються відповідними інституційними трансформаціями, запровадженням інституційних інновацій, які ґрунтуються на певній ціннісно-нормативній системі. Як зауважує соціолог С.Макеєв, представникам соціальних наук притаманна схильність займатися інституційною проблематикою; також помітно зростає інтерес до інституцій в економічній та політичній науках [55]²⁾.

Низка класиків соціологічної теорії досліджували питання, пов'язані з інституційною тематикою. Так, починаючи з О.Конта та Е.Дюркгейма, «категорія соціальних інститутів є ключовою в поясненні суспільного

¹⁾ [1] *Аристова М.В.* Современные гендерно ориентированные технологии достижения гендерного равенства // Гендер как инструмент познания и преобразования общества. Материалы Межд. конф. «Гендерные исследования: люди и темы, которые объединяют сообщество». Москва, 4-5 апреля 2005 г. / Редакторы-сост. Е.А.Баллаева, О.А.Воронина, Л.Г.Луныкова. – М.: РОО МЦГИ, 2006. – С. 180.

²⁾ [55] *Макеєв С.* Соціальні інститути: класичні тлумачення й сучасні підходи до вивчення // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2003. – № 4. – С. 7.

устрою» [101]¹⁾. У структурно-функціональній теорії Т.Парсонс сформулював концепцію соціальних інституцій. Інститути координують соціальну дію, забезпечуючи тим самим її стійке функціонування. Згідно з Т.Парсонсом, соціальні системи покликані розв'язувати чотири фундаментальні проблеми: адаптацію (adaptation) – взаємозв'язок із зовнішнім середовищем; досягнення цілі (goal attainment) – раціональне впорядкування завдань, які стоять перед інституцією; інтеграцію (integration) – підтримку взаємовідносин між індивідами, групами, спільнотами; підтримку латентних зразків поведінки (latent pattern maintenance) – можливість підтримувати нормативний контроль. Пізніше у концепції неінституціоналізму замість власне інститутів, саме суб'єкти (які підтримують чи змінюють ці інститути), так звані актори висуваються на перший план.

У дисертації під поняттям **«соціальний інститут»** мається на увазі постійно повторювані форми соціальної взаємодії, базовані на поєднанні цінностей, норм, ролей, статусів, груп, організацій, що з'являються і відтворюються для задоволення соціальних потреб.

М.Павенкова виокремлює чотири етапи розвитку інституцій [77]:

– доінституційний етап: характеризується виникненням нового соціального явища, яке, однак, ще не є легітимізованим індивідами, тобто, не бере активної участі в організації суспільного життя; важливо зазначити, що доінституційний етап соціального явища може передбачати його участь в організації суспільного життя, але ця участь незначна і великою мірою залежить від різноманітних обставин;

– етап інституціоналізації: пов'язаний з більш чітким функціональним визначенням певного соціального явища; характеризується початком

¹⁾ [101] Ядов В.А. Современная теоретическая социология как концептуальная база исследования российских трансформаций. – СПб.: Интерсоцис, 2006. – С. 29.

легітимації інституту; надалі відбувається збільшення кількості функцій того чи іншого інституту, що супроводжується виокремленням головної функції;

– інституційний етап: саме на цьому етапі соціальне явище називають інститутом; наявність стійкості і впливу на соціальне життя свідчать про те, що інститут є легітимним;

– етап деінституціоналізації: розпочинається при довготривалому невиконанні інститутом своєї функції.

Таким чином, під **інституціоналізацією** ми маємо на увазі процес початку легітимації інституту, становлення його функціональної визначеності; результатом цього процесу виявляється створення певної інституції.

Вивчаючи інституційні зміни, дослідники звертаються до поняття **«інституційної інновації»**. Під інституційними інноваціями розуміють створення нової інституції в межах вже існуючого інституційного і культурного контексту [140]¹⁾. Інституційна інновація передбачає, що процес інституціоналізації відбувається на основі певних *культурних цінностей*. Соціолог К.Інхетвін (K.Inhetveen) ілюструє теоретичні проблеми інституційної інновації на прикладі впровадження гендерних квот в Німеччині та Норвегії [140]. У даному випадку рівна політична участь жінок і чоловіків проаналізована як процес регулювання гендерних відносин. Різне ставлення в Норвегії та в Німеччині до питань гендерного квотування пояснюється різними ціннісними орієнтаціями щодо рівності (відмінності) між чоловіками і жінками. Норвезька культура характеризується уявленнями про те, що жінки *відрізняються* від чоловіків. Таким чином, у основних публічних інституціях (зокрема, в політиці) повинні бути представлені обидві групи, оскільки вони *відмінні* одна від одної. Відповідно до німецького досвіду, навпаки, жінки повинні бути представлені в політиці,

¹⁾ [140] Inhetveen K. Can Gender Equality Be Institutionalized? // International Sociology. – 1999. – Vol. 14 (4). – P. 404.

оскільки вони є *рівними (однаковими)* з чоловіками. У Німеччині підтримується ідея рівних індивідуальних шансів для обох статей. Як зазначає К.Інхетвін, в процесі регулювання гендерних відносин в обох країнах виявляються два різні типи ціннісних систем: у Норвегії увага привертається до різних цінностей, пріоритетів, досвідів чоловіків і жінок, наголос ставиться на питання гендерної компліментарності обох статей; у Німеччині наперед висувається проблема структурної дискримінації жінок, наголошується фундаментальна рівність участі у публічному житті для обох статей [140]¹⁾.

Як доведено у дослідженні М.Вебера стосовно становлення капіталізму, легітимація процесу інституціоналізації включає певні генералізовані **цінності** [55]²⁾. На проаналізованому прикладі щодо гендерних квот в Норвегії та Німеччині виділяються різні культурні цінності стосовно гендерних відносин. Норвезький випадок з «фемінізмом відмінностей» («feminism of difference») пов'язаний з традицією представництва усіх груп. З іншого боку, німецький приклад «фемінізму рівності» («feminism of equality») наголошує на рівних правах і можливостях для чоловіків і жінок [140]³⁾.

У дисертації розглядається цінність **гендерної рівності**, яка передбачає досягнення рівного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права,

¹⁾ [140] *Inhetveen K.* Can Gender Equality Be Institutionalized? // *International Sociology*. – 1999. – Vol. 14 (4). – P. 412-413.

²⁾ [55] *Макеев С.* Соціальні інститути: класичні тлумачення й сучасні підходи до вивчення // *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. – 2003. – № 4. – С. 10.

³⁾ [140] *Inhetveen K.* Can Gender Equality Be Institutionalized? // *International Sociology*. – 1999. – Vol. 14 (4). – P. 413.

надані їм Конституцією і законами України. У нашій державі 8 вересня 2005 р. було прийнято Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків та жінок»¹⁾ (вступив у дію з 1 січня 2006 р.). Відповідно до цього Закону України (Розділ 1, ст. 1) гендерна рівність трактується як: рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Рівні права жінок і чоловіків – відсутність обмежень чи привілеїв за ознакою статі; рівні можливості жінок і чоловіків – рівні умови для реалізації рівних прав жінок і чоловіків.

Інституційний механізм забезпечення гендерної рівності ґрунтується на культурних цінностях [140]²⁾. Так, в Норвегії гендерні квоти вважаються очевидним явищем, у той час, в Німеччині існує потреба постійно доводити цю очевидність, оскільки гендерні квоти в партіях сприймаються політиками переважно як формальні правила, а не добровільні приписи і цінності рівних прав і можливостей. Процес інституціоналізації якраз має на меті вироблення такої *очевидності* (taken-for-grantedness), яка передбачає стабільність, що може бути забезпечена культурними цінностями чи раціональним інтересом [140]³⁾.

Визнаною на глобальному рівні стратегією забезпечення гендерної рівності є «гендерна пріоритетизація»⁴⁾ (gender mainstreaming) [157], яка була записана у Пекінській Платформі дій та затверджена офіційно на Четвертій Всесвітній конференції із становища жінок у Пекіні в 1995 р.

¹⁾ Стаття 1 «Визначення термінів». Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 р. № 2866–IV.

²⁾ [140] *Inhetveen K.* Can Gender Equality Be Institutionalized? // *International Sociology*. – 1999. – Vol. 14 (4). – P. 414.

³⁾ [140] Там само. – P. 415.

⁴⁾ Термін «mainstreaming» перекладено як «пріоритетизація» відповідно до: Англо-французько-німецько-український словник термінології Європейського Союзу. – К.: К.І.С., 2007. – С. 105.

Гендерна пріоритетизація передбачає (ре)організацію, вдосконалення, формування та оцінку політичних процесів у такий спосіб, щоб учасники процесу прийняття політичних рішень використовували гендерний підхід в усіх галузях політики і на всіх етапах. Існуючі відмінності між чоловіками та жінками враховуються для визначення негативних наслідків, а не підтримки нерівностей чи ієрархій, які склалися у суспільстві. Гендерна пріоритетизація застосовується, наприклад, в бюджетних процесах, так званому гендерному формуванню бюджету: тобто, це – гендерна оцінка бюджетів, використання гендерного підходу на всіх рівнях бюджетного процесу та реструктуризація доходів і видатків з метою сприяння гендерній рівності. Окрім того, серед політичних програм ЄС щодо забезпечення гендерної пріоритетизації наука та дослідження відіграють важливу роль [18]¹⁾. Щорічні дослідження населення ЄС (наприклад, «Євробарометр»), стосуються, зокрема, відчуття дискримінації за гендерною ознакою, виділення найбільш дискримінаційних сфер суспільства тощо.

Забезпечення гендерної рівності відбувається шляхом реалізації більш справедливої державної політики, ідеї рівних прав і можливостей для чоловіків і жінок. Так, утвердження гендерної рівності, наприклад, у Північних демократіях, де втілюється державна політика загального добробуту, пов'язане з цінністю соціальної рівності, яка притаманна мешканцям цих демократій [14]²⁾.

Ідея та цінність гендерної рівності втілюється, передусім, на державному рівні. Політика держави, яка спрямована на забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків визначається як **гендерна політика**. Дослідниця гендерної політики Н.Грицяк визначає державну гендерну

¹⁾ [18] *Гендерная интеграция: возможности и пределы социальных инноваций* / Ред.-сост. О.Б.Савинская, Е.В.Кочкина, Л.Н.Федорова. – СПб.: Алетейя, 2004. – С. 96-101.

²⁾ [14] *Воронина О.А. Феминизм и гендерное равенство*. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – С. 140.

політику як дії органів державної влади з вирішення проблем забезпечення гендерної рівності в суспільстві [25]¹⁾, а саме:

- забезпечення однакового суспільного статусу чоловіків і жінок;
- забезпечення однакових умов реалізації прав людини для чоловіків і жінок;
- забезпечення однакових можливостей використання соціальних і економічних ресурсів для чоловіків і жінок;
- забезпечення однакових можливостей для чоловіків і жінок робити свій внесок у національний, політичний, соціальний, економічний, культурний розвиток;
- забезпечення рівного права для чоловіків і жінок мати однакову користь від результатів їх діяльності.

В дослідженні ролі жінки у системі соціального відтворення Т.Журженко визначає гендерну політику як «. . . умови, створювані в суспільстві діями (чи бездіяльністю) держави і її органів, в яких жінки змушені приймати рішення стосовно створення сім'ї, народження дитини, здобування освіти, вибору форми зайнятості, суміщення домашніх обов'язків і оплачуваної праці» [30]²⁾. Таким чином, гендерна політика здійснюється органами державної влади, на рівні інституцій держави і політики. Якщо розмежовувати гендерну політику з процесом **регулювання гендерних відносин**, то доцільно зауважити, що друге явище відбувається на ширшому рівні, адже включає, окрім інституцій держави і політики, певні інші інституції, як-от освіту і науку, ЗМІ тощо. У дисертації ми досліджуємо переважно процес регулювання гендерних відносин, маючи на увазі не лише державний рівень регулювання, а й інші вище перелічені інституції. Адже

¹⁾ [25] *Грицяк Н.В.* Формування гендерної політики в Україні: проблеми теорії, методології, практики: Моногр. – К.: Видавництво НАДУ, 2004. – С. 223.

²⁾ [30] *Журженко Т.Ю.* Социальное воспроизводство и гендерная политика в Украине. – Харьков: Фолио, 2001. – С. 12.

гендерні відносини регулюються в межах усіх основних суспільних інституцій, тобто, усі інституції виконують регулятивну функцію.

У вітчизняній державній політиці стосовно забезпечення гендерної рівності дослідники загалом звертають увагу чи то на так званий інституційний механізм [51; 81], чи то на державний механізм забезпечення гендерної рівності [24; 67], чи на Національний механізм забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків і жінок [53; 26]. Як зазначає І.Лазар в огляді вітчизняних праць з питань гендерних досліджень, інституційний механізм у державному управлінні є маловивченим [52]¹⁾, зокрема, і з точки зору гендерних особливостей його трансформації.

Розглянемо детальніше національний механізм забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків і жінок, який прийнятий на міжнародному рівні. Так, згідно з Пекінською платформою дій (прийнятою на Четвертій Всесвітній конференції із становища жінок, Пекін, 1995 р.), основне завдання національного механізму забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків і жінок полягає у формуванні законодавства щодо питань гендерної рівності і контроль за його виконанням; забезпеченні ефективного функціонування інституцій, відповідальних за реалізацію гендерної політики в державі; забезпеченні розробки спеціальних програм, проектів, планів дій щодо питань гендерної рівності; проведенні досліджень, навчання стосовно забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків і жінок. Тобто, згідно з Пекінською платформою дій, основні цілі функціонування національних механізмів формування гендерної рівності – це розробка, реалізація, виконання, контроль, оцінка, пропаганда і мобілізація підтримки державної гендерної політики.

Звітуючи черговий раз перед міжнародною спільнотою за виконання Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок,

¹⁾ [52] *Лазар І.* Сучасний стан гендерних досліджень: Наукове видання / За наук. ред. О.Я.Лазара. – Київ-Львів: ПАРАПАН, 2007. – С. 10.

Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту у підготованому в 2007 р. шостому і сьомому об'єднаних періодичних звітах щодо виконання на державному рівні цієї Конвенції звертається до питання *Національного механізму забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків і жінок* [26], яке має на меті формування законодавства щодо питань гендерної рівності і контроль за його виконанням, забезпечення ефективного функціонування інституцій, відповідальних за реалізацію гендерної політики в державі, розробку спеціальних програм, проектів, планів дій щодо питань гендерної рівності, проведення досліджень, навчання стосовно забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків і жінок.

Натомість, у дисертаційному дослідженні як альтернативу національному механізму регулювання гендерних відносин ми пропонуємо поняття «інституційні засади». Як було зазначено, національний механізм стосується переважно створення відповідних органів державної влади, відповідальних за регулювання гендерних відносин, а також законодавства щодо питань гендерної рівності, тобто, процес регулювання гендерних відносин відбувається на рівні інституцій політики і держави, що ми вважаємо не достатнім для ефективного процесу регулювання гендерних відносин.

У дисертації під **інституційними засадами** процесу регулювання гендерних відносин ми маємо на увазі: по-перше, інституції, які регулюють гендерні відносини в суспільстві (не лише інституції політики і держави, а також інституції освіти і науки, ЗМІ); по-друге, інституційні інновації, в основі яких лежить цінність гендерної рівності; по-третє, усталені інституційні зв'язки між основними інституціями, залученими до процесу регулювання гендерних відносин. Таким чином, національний механізм є звуженим тлумаченням інституційних засад процесу регулювання гендерних відносин, які передбачають залучення більшої кількості інституцій, а також зв'язків між ними.

Аби дослідити інституційні засади регулювання гендерних відносин, доцільно звернутися до досвіду тих країн, де ці засади з'явилися раніше і досягнули певного ступеню розвитку. Напрямок трансформації гендерних відносин в українському суспільстві є принципово таким же, як і в розвинутих західних суспільствах. Як було зазначено раніше, Україна ратифікувала низку міжнародних документів, де гендерна рівність проголошена цінністю (Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Цілі розвитку тисячоліття), ухвалила Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей для чоловіків і жінок» і прийняла Національний план дій стосовно забезпечення рівних прав і можливостей для чоловіків і жінок (Державну програму з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року).

Безумовно, важливо вивчати стан гендерних відносин і особливості інституційних засад їх регулювання в Україні, однак для кращого розуміння вітчизняної гендерної системи, дослідники звертаються до її глобального та міжнародного рівня. Зокрема, відомий російський соціолог І.С. Кон зазначає: «Оскільки нові риси взаємовідносин чоловіків і жінок виникли, досягли певного ступеню зрілості та були усвідомлені на Заході значно раніше, ніж в Росії, вивчати їх слід перш за все на західному матеріалі і лише після цього дивитися, чи діють ті ж самі закономірності в Росії» [42]. Окрім того, на Заході значно більше, ніж в Україні наукових досліджень з тематики гендерних відносин, що виступає як додатковий аргумент для використання міжнародного досвіду.

В дисертації ми використовуємо порівняльний аналіз як загальновизнаний підхід в сучасних гендерних дослідженнях. Скандинавські країни є лідерами у впровадженні інституційних засад забезпечення гендерної рівності у суспільстві. Швеція виступає як одна з країн-лідерів у світі стосовно забезпечення гендерної рівності, у якій на державному рівні розроблено комплексний інституційний механізм регулювання гендерних

відносин. У шведському суспільстві рівність прав і можливостей для жінок і чоловіків є цінністю, яка втілюється на рівні основних суспільних інституцій.

Інституційні засади процесів регулювання і дослідження гендерних відносин саме у Швеції обрано як складову предмету дисертаційного дослідження. Успішний досвід цієї країни стосовно інституціоналізації гендерних відносин розглядається у наступних підрозділах дисертаційної роботи. У дисертації застосовано порівняльний аналіз інституційних засад регулювання гендерних відносин в Україні і в Швеції, визначено, які основні суспільні інституції і в якій взаємодії регулюють гендерні відносини.

Висновки до розділу 1

В дисертації ми застосовуємо поняття гендер, яке обов'язково передбачає наявність владних відносин (ієрархії, нерівності), що формуються між чоловіками та жінками у певному суспільстві в усіх його сферах. Методологічні основи даного дисертаційного дослідження ґрунтуються на соціально-конструктивістському підході, в якому концептуалізацію гендерних відносин розглянуто з точки зору інституційної парадигми Дж.Лорбер, І.Хірлман, Р.Коннелла. На основі аналізу теоретичних доробків цих дослідників зроблено висновок про подібність суті згаданих соціально-конструктивістських підходів саме у тому, що гендерні відносини регулюються на рівні усіх інституцій; причому, в процесі регулювання гендерні відносини змінюються та модифікуються.

У дисертації інституційний підхід Р.Коннелла до аналізу гендерних відносин у суспільстві (а саме, відносин влади, виробництва, емоційних і символічних відносин) окреслено у концептуальну схему вивчення гендерних відносин у чотирьох інституціях суспільства: політиці, економіці,

сім'ї та культурі. Підхід, запропонований Р.Коннеллом, використовується для комплексного інституційного аналізу гендерних відносин у суспільстві.

Під поняттям соціальний інститут ми розуміємо постійно повторювані форми соціальної взаємодії, базовані на поєднанні цінностей, норм, ролей, статусів, груп, організацій, що з'являються і відтворюються для задоволення соціальних потреб. Інституціоналізацією ми вважаємо процес початку легітимації інституту, становлення його функціональної визначеності; результатом цього процесу виявляється створення певної інституції.

Зміни певного типу політичного і соціально-економічного устрою супроводжуються відповідними інституційними трансформаціями, інституційними інноваціями, зміною цінностей і норм. Під інституційними інноваціями ми розуміємо створення нової інституції в межах вже існуючого інституційного і культурного контексту. В процесі інституціоналізації гендерних відносин до уваги беруться культурні особливості та ціннісні орієнтації суспільства. Цінності, які домінують у суспільстві на державному рівні, відображають офіційне ставлення до поняття гендерної рівності, яке в українському законодавстві визначається як реалізація рівних прав чоловіків і жінок, наданих їм Конституцією і законами України, шляхом правового забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків. Таким чином, у дисертації гендерна рівність розглядається як цінність, яка лежить в основі інституційних інновацій.

Ідея та цінність гендерної рівності втілюється, передусім, на державному рівні. Політика держави, яка спрямована на забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків визначається як гендерна політика. У дисертації ми розмежовуємо гендерну політику з регулюванням гендерних відносин, яке відбувається на ширшому рівні, адже включає, окрім інституцій держави і політики, ще й інші інституції, як-от освіту і науку, ЗМІ тощо. Отже, ми досліджуємо, в першу чергу, процес регулювання гендерних

відносин, маючи на увазі не лише державний рівень регулювання, а й інші вище перелічені інституції. Загалом ми вважаємо, що гендерні відносини регулюються в межах усіх основних суспільних інституцій, тобто, усі інституції виконують регулятивну функцію.

У дисертації під інституційними засадами процесу регулювання гендерних відносин ми маємо на увазі: по-перше, інституції, які регулюють гендерні відносини в суспільстві (не лише інституції політики і держави, а також інституції освіти і науки, ЗМІ); по-друге, інституційні інновації, в основі яких лежить цінність гендерної рівності; по-третє, усталені інституційні зв'язки між основними інституціями, залученими до процесу регулювання гендерних відносин. Національний механізм забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків і жінок (сформульований у Пекінській платформі дій, прийнятій на Четвертій Всесвітній конференції із становища жінок у 1995 р. і ратифікований також і в Україні) вважається таким інституційним механізмом, який не повністю розглядає інституційні засади процесу регулювання гендерних відносин, адже стосується лише інституцій держави і політики.

Насамперед, національний механізм ігнорує регулювання гендерних відносин на рівні інституцій науки і освіти. Фахові гендерні дослідження є важливою складовою процесу регулювання гендерних відносин. Соціологічні дослідження, які здійснюються на рівні інституцій науки і освіти, виступають як основа для вироблення відповідної гендерної політики, а також засобом для її подальшого моніторингу.

У дисертації використано порівняльний аналіз як загальновизнаний підхід в сучасних гендерних дослідженнях. Аби дослідити інституційні засади регулювання гендерних відносин, ми звернулися до аналізу відповідних соціально-структурних процесів у тих країнах, де інституційний механізм регулювання гендерних відносин вже сформувався і виявив свою міжнародно визнану ефективність, зокрема в Швеції.

Інституційні засади процесів регулювання і дослідження гендерних відносин саме у Швеції, яка є однією із країн-лідерів у світі стосовно забезпечення гендерної рівності, обрано як складову предмету дисертаційного дослідження.

РОЗДІЛ 2

ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ ГЕНДЕРНИХ ВІДНОСИН У ШВЕЦІЇ

У Швеції склалися такі інституційні засади, які уможливлюють ефективний процес регулювання гендерних відносин. У цій країні на рівні інституцій суспільства (таких як, політика, держава, наука та освіта) повсякчас відбуваються інституційні інновації, ґрунтовані на цінності гендерної рівності. Велику роль у процесі регулювання гендерних відносин у Швеції відіграє посередник між процесами регулювання і дослідження гендерних відносин – жіночий рух, який протягом останніх десятиліть зумів забезпечити так звану дію «знизу» на органи державної влади щодо забезпечення гендерної рівності.

Швеція (як скандинавська країна¹⁾) вважається однією з передових країн щодо забезпечення рівних прав і можливостей для чоловіків і жінок та прикладом досить успішної гендерної політики. Держава загального добробуту (welfare state) і гендерна рівність – два важливі аспекти процесу інституціоналізації гендерних відносин у Скандинавії загалом і у Швеції зокрема. Після вступу Швеції до Європейського Союзу у 1995 р., гендерна рівність стала пріоритетною сферою політики у співпраці між Швецією та ЄС. Гендерна рівність часто постає саме як «шведське питання» [180]²⁾. Відповідно до Звіту з глобального гендерного розриву 2007 р. (Global Gender

¹⁾ У цій дисертаційній роботі ми користуємося поняттями «скандинавські» (Швеція, Норвегія, Данія) та «північні» (Nordic) (Швеція, Норвегія, Данія, Фінляндія, Ісландія) країни, запропонованим К.Бергквіст у праці про гендерну політику в північних країнах. Детальніше див. [104].

²⁾ [180] *Towns A. Paradoxes of (In)Equality: Something is Rotten in the Gender Equal State of Sweden // Cooperation and Conflict. – 2002. – Vol. 37 (6). – P. 162.*

Gap Report 2007 р.)¹⁾, здійсненого Світовим економічним форумом (World Economic Forum), Швеція вкотре посіла місце лідера у питаннях забезпечення гендерної рівності, покриваючи гендерний розрив майже на 82% (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Індекс з глобального гендерного розриву, 2007 р., і порівняння з 2006 р. (десять країн-лідерів серед 128 країн)

Країна	Місце у 2007 р.	Значення індексу в 2007 р.	Місце у 2006 р.	Значення індексу в 2006 р.	Зміна у значенні індексу (2007-2006)
Швеція	1	0,8146	1	0,8133	0,0014
Норвегія	2	0,8059	2	0,7994	0,0065
Фінляндія	3	0,8044	3	0,7958	0,0086
Ісландія	4	0,7836	4	0,7813	0,0023
Нова Зеландія	5	0,7649	7	0,7509	0,0140
Філіппіни	6	0,7629	6	0,7516	0,0113
Німеччина	7	0,7618	5	0,7524	0,0094
Данія	8	0,7519	8	0,7462	0,0057
Ірландія	9	0,7457	10	0,7335	0,0122
Іспанія	10	0,7444	11	0,7319	0,0125

Примітки:

1. Якщо значення індексу дорівнює 1, то воно означає рівність, а якщо наближається до 0, то, навпаки, нерівність.
2. Джерело: *Global Gender Gap Report 2007*. World Economic Forum. – Доступ з: <http://www.weforum.org/en/initiatives/gcp/Gender%20Gap/index.htm> (станом на 29 грудня 2007 р.).

Швеція вважається дружньою до жінок (female-friendly) країною, де гендерна рівність є цінністю для суспільства. Таку позицію можна пояснити передусім тим, що Швеція презентує скандинавську модель держави загального добробуту, в якій гендерна рівність забезпечується на державному

¹⁾ Звіт вимірює величину гендерного розриву (gender gap) у чотирьох важливих сферах нерівності між чоловіками та жінками: економічна участь, рівень освіти, політичне представництво, сфера здоров'я. Детальніше див. [128].

рівні, і питання рівних прав і можливостей для чоловіків і жінок є цінністю для шведського суспільства. Як видно з табл. 2.1, найкращими у сфері забезпечення гендерної рівності у світі є саме північні країни: окрім Швеції, Норвегія, Фінляндія, Ісландія – країни з розвинутою державою загального добробуту. У цих країнах державні виплати дають змогу жінкам і чоловікам підтримувати свої родини самотужки, коли, наприклад, шлюб розпадається чи батьки (або матері) ігнорують відповідальність по догляду за дітьми.

Скандинавська модель держави загального добробуту є прикладом так званої «індивідуальної моделі» соціальної політики (на противагу «моделі чоловіка-годувальника») [174]¹⁾, яка характеризується спільним виконанням сімейних ролей у парі (на противагу чіткому поділу праці у родині). Серед інших ознак індивідуальної моделі держави загального добробуту слід виділити такі: обоє (як батько, так і мати) заробляють гроші та роблять кар'єру, державна підтримка, немає пріоритетної (домінуючої) сімейної форми (family form) тощо [174; 94; 59].

2.1. Основні етапи, цінності та інституційні інновації процесу регулювання гендерних відносин у Швеції

Для Швеції характерним є поетапне впровадження інституційних засад процесу регулювання гендерних відносин, яке включає реорганізацію основних інституцій суспільства (держави, політики, економіки, сім'ї, освіти і науки тощо) та передбачає введення інституційних інновацій в основні сфери життя шведського суспільства.

І.Хірлман виділяє кілька етапів регулювання гендерних відносин у Швеції в історичному аспекті, аналізуючи реакцію держави загального

¹⁾ [174] *Sainsbury D. Gender, Equality and Welfare States. – Cambridge: University Press, 1996. – P. 42.*

добробуту на так званий гендерний конфлікт (конфлікт між чоловіками і жінками щодо розподілу влади у суспільстві). Хірдман досліджує, яким чином держава впроваджувала цінність гендерної рівності, і яким чином ті чи інші гендерні питання розв'язувалися на державному рівні. Загальна характеристика періодів подана у табл. 2.2.

Таблиця 2.2

**Класифікація етапів процесу регулювання гендерних відносин у Швеції
(1920-1990 рр.) (за І.Хірдман)**

Назва етапу	Період тривалості	Характеристики	Найбільш вагомі досягнення (інновації)
Початковий	1920-і рр.	Шведські жінки отримали низку прав і свобод	- право голосу (1921 р.); - доступ до освітніх інституцій, шкіл; - більше прав у шлюбі; - надання більше прав самотнім матерям
Контракт домогосподарки I (соціально інженерне вирішення)	1930-і рр.	Держава прагне переконати людей одружуватися та народжувати дітей	де факто – початок історії шведської держави загального добробуту
Контракт домогосподарки II (від питань стосовно населення до питань щодо родини)	1940-і та 1950-і рр.	Жінки як модернізовані, професійні домогосподарки + жінки як учасниці суспільного життя (однак лише у певних специфічних аспектах)	- запровадження нової «домашньої структури»; - запровадження напівпублічних зручностей: пралень, спортивних залів, бібліотек.
Контракт рівності (Equality Contract)	1960-1975 рр.	Рівні права та обов'язки чоловіка і жінки стосовно оплачуваної роботи, домашньої сфери і догляду за дітьми	- сім'я з подвійним доходом; - протизаплідні засоби; - право на аборт; - центри по догляду за дітьми; - відпустка по догляду за дітьми
Контракт рівного статусу (Equal Status Contract)	1976-1990 рр.	Питання гендерної рівності стає державним і політичним: створено так звану «політичну територію» гендерного питання	- зросло представництво жінок у парламенті; - збільшення кількості жінок на ринку праці; - низка законодавчих реформ щодо різних гендерних питань

У 1920-х рр. шведські жінки отримали низку прав і свобод, як-от право голосу (1921 р.), доступ до інституції освіти, більше прав у шлюбі та надання більших прав самотнім матерям тощо. Хоча перші законодавчі спроби запровадити рівні права та можливості для чоловіків і жінок були зроблені ще на початку 19 ст. [179]¹⁾. У 1930-х рр. настала так звана ера «вирішення шляхом соціальної інженерії», протягом якої суспільство розглядалося як механізм, що керується згідно з принципами раціонального позитивізму, науки, технології. Гендерний конфлікт був артикульований як політична проблема. Хірдман називає цей період «де факто початком історії шведської держави загального добробуту» [136]²⁾. Шведська влада прагнула збільшити рівень народжуваності в країні, тобто, переконати людей одружуватися та народжувати дітей.

Хірдман узагальнює: «Концепція соціальної інженерії гендерного контракту полягала у тому, аби штовхати чоловіка та жінку разом до формування одиниці, родини, і розмістити цю одиницю окремо від іншої (більшої) одиниці, суспільства, чи держави» [136]³⁾. Так зване «соціально інженерне» розв'язання є прикладом нормалізації гетеросексуальності у новому історичному періоді, що на початку ХХІ ст. критикуватиметься низкою шведських дослідників.

1940-і та 1950-і рр. названо періодом «контракту домогосподарки II, від питань про населення до питань про родину». Цей етап характеризується запровадженням нової «домашньої структури», де жінки функціонували як модернізовані, професійні домогосподарки; запровадженням напівпублічних

¹⁾ [179] *Thorborg M.* Women and Gender in History in the Baltic Region // *The Baltic Sea Region – Cultures, Societies, Politics* / Ed. by W.Maciejewski. – Uppsala: Baltic University Press, 2002. – P. 535.

²⁾ [136] *Hirdman Y.* Women – From Possibility to Problem? Gender Conflict in Welfare State – the Swedish Model // *Research Report* (Swedish Center for Working Life). – 1994. – № 3. – P. 18.

³⁾ [136] Там само. – P. 19.

зручностей: пралень, спортивних залів, бібліотек. Жінки сприймалися як учасниці суспільного життя, однак лише у певних специфічних аспектах. Як наслідок, з 1950 р. по 1965 р. кількість одружених жінок зросла з 15.6% до 36.7% [136]¹⁾. «Конфлікт подібності» протягом періоду контракту домогосподарки фокусувався на питанні про те, варто чи ні жінкам бути залученими на ринок праці. З іншого боку, «конфлікт відмінностей» був артикульований навколо питання рівня народжуваності, зокрема, стурбованості падінням цього рівня.

Період контракту рівності (1960-1975 рр.) спричинив нові зміни у трудову структуру шведського суспільства. У 1969 р. соціал-демократична партія впровадила ідею сім'ї з подвійним доходом. У 1972 р. соціал-демократичний уряд (під керівництвом У.Пальме) проголосив доктрину «свободи вибору», аби підкреслити «імператив подвійної ролі», тобто, рівні права та обов'язки для як чоловіка, так і жінки стосовно оплачуваної роботи, домашньої роботи і догляду за дітьми.

Новий гендерний контракт ґрунтувався на двох акторах: жінках, які прагнули виконувати роботу поза межами дому, та державі, що забезпечувала цих жінок центрами по догляду за дітьми, новим податковим законодавством (1971 р.), виплатами у разі батьківської відпустки (1974 р.). Питання «жінки чи матері», таким чином, в офіційних документах було трансформовано у питання «батьків», що означало залучення чоловіків до родинної сфери. Право вживати протизаплідні засоби та право на вільний аборт (1974 р.) були також великим кроком у гендерній політиці, що надало жінкам можливість здійснювати контроль над своїми сім'ями та сексуальною поведінкою. У 1972 р. шведський уряд призначив Комісію з гендерної

¹⁾ [136] *Hirdman Y. Women – From Possibility to Problem? Gender Conflict in Welfare State – the Swedish Model // Research Report (Swedish Center for Working Life). – 1994. – № 3. – P. 22-25.*

рівності між чоловіками та жінками, що засвідчило про рішуче прагнення Швеції інтегрувати гендерну рівність у розвиток соціальної політики [4]¹⁾.

Таблиця 2.3

Жінки у шведському парламенті з 1945 р.

Рік виборів	Кількість жінок (серед 349 членів з 1976 р.)	Відсоток
1945	18	7,8
1949	22	9,6
1953	28	12,2
1957	29	12,6
1959	31	13,4
1961	32	13,7
1965	31	13,3
1969	36	15,4
1971	49	14,0
1974	74	21,1
1977	75	22,6
1980	92	27,8
1983	96	29,5
1986	108	30,9
1989	131	37,5
1992	115	32,9
1994	141	40,4
1998	149	42,7
2002	158	45,3
2006	165	47,2

Примітки:

1. Парламентська реформа у 1970 р. перетворила парламент з двопалатного на однокамерний орган. Загальна кількість членів була зменшена з 384 до 350 (349 з 1976 р.). Див.: *Sainsbury D. The Politics of Increased Women's Representation: the Swedish Case // Gender and Party Politics / Ed. by J.Lovenduski and P.Norris. – London: Sage, 1993. – P. 266.*
2. Джерела: *Appendix 1. Tables of women's representation in eleven countries // State Feminism and Political Representation / Ed. by J.Lovenduski. – Cambridge: University Press, 2005. – P. 302; World Classification, Women in National Parliaments, IPU. – Доступ з: <http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm> (станом на 27 грудня 2007 р.).*

¹⁾ [4] *Берквіст К., Фіндлей С.* Представництво жіночих інтересів у політичному процесі: організована діяльність жінок та державні ініціативи у Швеції та в Канаді (1960-1990 рр.) // *Гендер і державна політика: Навчальний посібник / Пер. з англ. – К.: Основи, 2004. – С. 226.*

Хірдман звертає увагу на факт того, що відбулося зростання громадянського статусу (citizenship status) жінок, оскільки спосіб їхнього життя став більшою мірою подібний до чоловіків, і «конфлікт відмінностей» зменшився.

Останній період, який відбувався протягом 1976-1990 рр., називається «контрактом рівного статусу». По-перше, зросло представництво жінок у парламенті (див. табл. 2.3) майже пропорційно до виходу жінок на ринок праці. Кількість жінок збільшилася майже у чотири рази від 10% у національних, регіональних і локальних органах влади в 1950 р. до приблизно 40% у 1990 р.

Критикуючи гендерну систему у Швеції, Хірдман розглядає політику як ієрархічну сферу «з жінками-політиками, які в основному відповідальні за «м'які» . . . сфери політики» [137]¹⁾. Період з 1968 р. по 1981 р. демонструє два важливі етапи розвитку у шведському суспільстві. По-перше, то був основний наплив матерів з малими дітьми на ринок праці. По-друге, Швеція прийняла низку законодавчих реформ, що мали намір примирити суперництво між працевлаштуванням і сімейними зобов'язаннями працюючих батьків.

У шведському суспільстві з'явилися нові форми сегрегації. Відповідно до Хірдман, «сегрегація стає більш гострою та складною» [135]²⁾. І «конфлікт подібності», який презентований, наприклад, різницею в оплаті праці чи сегрегацією ринку праці у сучасній для дослідниці Швеції є пов'язаним з «конфліктом відмінностей» – лише жінки можуть народжувати дітей. Хірдман зауважує, що за цей біологічний факт жінки все ще покарані у

¹⁾ [137] *Hirdman Y. State Policy and Gender Contracts: the Swedish Experience // Women, Work and the Family in Europe / Ed. by E.Drew, R.Emerek, E.Mahon. – London and N.Y.: Routledge, 1998. – P. 43.*

²⁾ [135] *Hirdman Y. The Gender System // Moving On: New Perspectives on the Women's Movement / Ed. by T.Andreasen, A.Borchorst, D.Dahlerup, E.Lous, H.Rimmen Nielsen. – Denmark: Aarhus University Press, 1991. – P. 198.*

економічних і кар'єрних термінах. Дослідниця вважає, що «більша соціалізація жінок створює більші гендерні проблеми, так як конфлікти подібності та відмінностей між статями стають більш промовистими» [135]¹⁾.

Цей період характеризується першими вагомими інституційними інноваціями в процесі регулювання гендерних відносин на рівні інституцій держави і політики. Закони (наприклад, Закон про рівність 1979 р.), угоди профспілок, політичні посади (наприклад, Міністра з питань рівності) і корпоративні об'єднання, на зразок Делегації з питань рівності, створюють так звану «політичну територію» гендерного питання [136]²⁾. Хірдман називає реформу виплат відпустки по догляду за дитиною «найбільш важливою політичною реформою, яку прийняли для жінок Швеції протягом цього століття» [136]³⁾. Обоє батьків мали можливість залишитися вдома і отримувати повну компенсацію за перші шість місяців після народження дитини. А в 1989 р. цей період відпуски було збільшено навіть до 12 місяців. Однак, чоловіки не проявили очікуваної активності у використанні цієї можливості. Більше 90% шведських жінок брали самостійно батьківську відповідальність. Хірдман зазначає: «реформа також структурувала шанси роботи для жінки перед народженням дітей – тобто, для молодшої жінки дітородного віку стало важчим знайти добре оплачувану роботу» [136]⁴⁾. Це питання було проігнороване з боку політиків та активістів жіночого руху, як зазначає дослідниця.

І.Хірдман завершує аналіз етапів регулювання гендерних відносин 1990-ми роками XX ст. У дисертації пропонується більш ретельний аналіз

¹⁾ [135] *Hirdman Y. The Gender System // Moving On: New Perspectives on the Women's Movement / Ed. by T.Andreasen, A.Borchorst, D.Dahlerup, E.Lous, H.Rimmen Nielsen. – Denmark: Aarhus University Press, 1991. – P. 198.*

²⁾ [136] *Hirdman Y. Women – From Possibility to Problem? Gender Conflict in Welfare State – the Swedish Model // Research Report (Swedish Center for Working Life). – 1994. – № 3. – P. 34.*

³⁾ [136] Там само. – P. 35.

⁴⁾ [136] Там само. – P. 36.

стану гендерних відносин, цінностей та інституційних інновацій, пов'язаних з ними, у ХХІ ст. Як свідчить досвід скандинавських країн, забезпечення гендерної рівності пов'язане не так з феміністичною теорією, як з «особливостями соціальної доктрини і політичного устрою північних демократій» [14]¹⁾.

Скандинавська модель політики загального добробуту характеризується екстенсивними соціальними заходами з боку держави на підтримку усіх без винятку мешканців Швеції, як громадян, так і осіб, які законно проживають на території Швеції. Тобто, універсальність (всезагальність) підтримки і допомоги є цінністю шведської політики гендерної рівності. Загалом гендерна політика у Швеції ґрунтується на трьох важливих цілях: рівність статей як ціль державної політики Швеції; вибір гендерної пріоритетизації як стратегії з досягнення цієї цілі; подолання гендерної стратифікації у владних відносинах у сучасному шведському суспільстві.

Головною стратегією досягнення цілей гендерної політики у Швеції є гендерна пріоритетизація. У травні 2006 року шведський парламент (риксдаг) ухвалив нові цілі державної політики гендерної рівності, запропоновані в Програмі уряду «Здатність формувати суспільство і власне життя – до нових цілей політики гендерної рівності». Основна ціль шведської гендерної політики, яка ґрунтується на цінності гендерної рівності, сформульована таким чином: «Жінки та чоловіки отримують рівні можливості формувати суспільство і власне життя у ньому». Проміжні цілі надають шведським громадянам:

– *рівний розподіл влади та впливу*: жінки та чоловіки мають однакові права і можливості бути активними громадянами й створювати умови для процесу прийняття рішень;

¹⁾ [14] Воронина О.А. Феминизм и гендерное равенство. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – С. 140.

– *економічна рівність між жінками та чоловіками*: обидві статі мають однакові можливості та умови щодо освіти та оплачуваної праці для забезпечення економічної незалежності протягом життя;

– *рівний розподіл неоплачуваної домашньої праці та догляду*: жінки та чоловіки мають однакову відповідальність за домашню працю та однакові можливості надавати й отримувати догляд на рівних умовах;

– *припиняється насильство чоловіків проти жінок*: жінки та чоловіки, дівчата та хлопці мають однакові права і можливості щодо фізичної недоторканості.

Важливу роль в регулюванні гендерних відносин на рівні інституцій політики та держави у Швеції відіграє *Національний механізм забезпечення рівних прав і можливостей для чоловіків і жінок*, який включає урядові структури, відповідальні за питання гендерної рівності, та визначені державними нормативно-законодавчими актами. Гендерна пріоритетизація для уряду означає відповідальність кожного міністра за те, що цілі гендерної рівності будуть досягнуті у відповідній галузі політики, й що окремий міністр відповідає за розвиток, координування та дотримання політики гендерної рівності. Для міністерств гендерна пріоритетизація передбачає включення гендерного підходу на всіх стадіях процесу прийняття рішень в усіх галузях політики та відповідальність за це кожної окремої галузі.

Серед простих, але ефективних методів **гендерного аналізу** втілення цінності гендерної рівності на державному рівні виділять так званий «3 Р метод». Цей метод було розроблено у Швеції для гендерного аналізу місцевих проєктів. Однак, досить швидко він набув розповсюдження як метод аналізу діяльності організацій та програм. Метод ґрунтується на фактах та інформації стосовно становища чоловіків і жінок у певній ситуації, даючи відповіді на запитання: Хто і що саме отримує та в які терміни? [102]¹⁾. Отже, «3 Р» включають в себе: «1 Р» – репрезентація (відповідь на

¹⁾ [102] *Analyzing Gender. Women and Men in Development*. – Stockholm: SIDA, 2003. – Р. 8.

запитання «Хто?», яка вимірюється кількістю жінок і чоловіків, які представлені на різних рівнях в тій чи іншій організації, чи які беруть участь у процесі прийняття рішень); «2 Р» – ресурси (відповідь на запитання «Що?», яка вимірюється перерозподілом фондів, часу, інформації, простору між чоловіками і жінками); «3 Р» – реальності (відповідь на запитання «Які умови?», яка ґрунтується на основі дослідження цінностей, норм та стереотипів, які спричиняють нерівність між чоловіками і жінками).

Розв’язання питання стосовно рівних прав і можливостей для чоловіків і жінок у Швеції має дві особливості: використовується підхід *подібності (рівності)* прав, можливостей і обов’язків для чоловіків і жінок; провідну роль в розробці політичних стратегій гендерної рівності відіграє *держава* і її структури [14]¹⁾.

Сучасний етап регулювання гендерних відносин у Швеції характеризується низкою інституційних інновацій, ґрунтованих на проголошених цінностях гендерної рівності та гендерної пріоритетизації. Причому дані інновації приймаються як на державному (гендерна пріоритетизація державного бюджету, впровадження гендерної статистики тощо), так і регіональному чи локальному рівнях (гендерний аналіз місцевих проектів).

Зокрема, у шведському уряді створено **Міністерство з питань інтеграції та гендерної рівності**²⁾, яке координує урядову роботу з питань забезпечення гендерної рівності та займається спеціальними ініціативами у сфері регулювання гендерних відносин. Міністр з питань інтеграції та гендерної рівності відповідає за державну політику рівності між статями. Кожен міністр шведського уряду відповідає за гендерну рівність у своїй галузі. **Відділ з питань гендерної рівності**, підпорядкований міністрові з

¹⁾ [14] Воронина О.А. Феминизм и гендерное равенство. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – С. 151-152.

²⁾ Дивіться вебсторінку урядових структур Швеції. Доступ з: <http://www.sweden.gov.se> (станом на 2 квітня 2007 р.)

питань інтеграції та гендерної рівності, несе відповідальність за роботу уряду з досягнення рівності між статями, за спеціальні проекти з розвитку рівних можливостей, а також за розробку методів втілення державної політики в цій галузі.

На регіональному і локальному рівнях муніципалітети та окружні ради складають важливу частину державного сектора у Швеції. Вони мають значну автономію, навіть якщо їхню роботу регулюють закони, ухвалені риксдагом і урядом, і контролюють органи державної влади. Муніципалітети – це великі працедавці, які відповідають за місцеве довкілля і здійснюють багато повноважень, що найбільше стосуються щоденного життя шведів, таких як охорона здоров'я, соціальне забезпечення, транспорт, школи та догляд за дітьми.

Кабінет міністрів має спеціальну службу, що допомагає Міністрові з питань інтеграції та гендерної рівності розвивати, координувати й здійснювати урядову політику рівності статей. До сфер відповідальності служби в загальному плані гендерної пріоритетизації належать: керівництво і координування роботи з реалізації урядового плану на рівні установ уряду; надання консультаційної підтримки міністерствам, офісу прем'єр-міністра і управлінню справами в реалізації їхніх планових заходів; розробка методики й навчальних курсів із гендерної пріоритетизації; створення основ для рішень уряду щодо річних планів дій; виконання загального плану і звіт Міністру з питань інтеграції та гендерної рівності про стан справ.

Наприкінці 2003 року відбулася інституційна інновація в урядових структурах Швеції: міністерства, офіс прем'єр-міністра і управління справами отримали інструкцію щодо призначення **Координаторів з питань гендерної рівності**. Деякі міністерства призначають кількох координаторів, тому в уряді працює 21 координатор. Завдання координаторів з питань гендерної рівності полягає в координуванні й плануванні роботи з гендерної пріоритетизації у відповідних міністерствах, надаючи необхідну підтримку й керуючи процесом. До найголовніших завдань координаторів належать:

складання щорічних планів для відповідних міністерств, участь у роботі міжміністерської робочої групи з питань гендерної пріоритетизації, координування навчання, надання допомоги та поширення інформації у міністерствах. При цьому координатори не відповідають за проведення, підготовку та ухвалення досліджень з питань гендерної рівності, а також за розробку гендерного підходу в поточних рішеннях. Відповідальність за це покладається на тих державних службовців, які готують ці рішення. Усі міністерства створюють певну структуру навколо функції координування і роботи з гендерної пріоритетизації. Ця структура складається з близько 150 осіб, зайнятих у контактних або робочих групах, покликаних поширювати інформацію та надавати необхідну підтримку відповідним галузям.

Національний механізм забезпечення рівних прав і можливостей для чоловіків і жінок у Швеції містить ще таку важливу складову, як Омбудсмена. У Швеції з 1980 р. засновано **Офіс Омбудсмена з рівних можливостей**¹⁾ – урядову структуру та частину шведської системи Омбудсменів. Офіс Омбудсмена з рівних можливостей має 25 членів персоналу, серед яких юристи, дослідники та інформаційні агенти. Керівник цієї структури – Омбудсмен з рівних можливостей – призначається урядом, але діє незалежно від нього. Його (її) основне завдання – протидіяти гендерній дискримінації на робочому місці та у вищій освіті. Зокрема, Омбудсмен діє відповідно до двох специфічних законодавчих актів: Закону про рівні можливості (Equal Opportunities Act) та Закону про рівне ставлення до студентів в університеті (Equal Treatment of Students at University Act). Омбудсмен приділяє велику увагу моніторингу стану гендерної рівності у країні, звітам, соціологічним дослідженням. Найостанніша інновація в

¹⁾ JämO (Equal Opportunities Ombudsman). – Доступ з: <http://www.jamombud.se> (станом на 3 квітня 2007 р.). З 1 січня 2009 р. обов'язки чотирьох шведських Омбудсменів, які відповідали за різні сфери рівних прав і можливостей (в тому числі, і Омбудсмена з рівних можливостей), було об'єднано в загальні обов'язки одного Омбудсмена з питань рівності (Equality Ombudsman). – Доступ з: <http://www.do.se> (станом на 3 лютого 2009 р.).

інституції омбудсменів Швеції відбулася 1 січня 2009 р.: обов'язки чотирьох шведських Омбудсменів, які відповідали за різні сфери рівних прав і можливостей (в тому числі, і Омбудсмена з рівних можливостей), було об'єднано в загальні обов'язки одного Омбудсмена з питань рівності (Equality Ombudsman)¹⁾.

Ще однією інституційною інновацією шведського уряду є застосування гендерної пріоритетизації у процесах прийняття рішень, головними з яких є законодавчий і бюджетний процеси. **Гендерна пріоритетизація бюджетного процесу** зосереджується на трьох головних сферах: виконання бюджету і фінансовий менеджмент державних установ, рішення, на яких будується економічна політика, і гендерна статистика як важливий інструмент у роботі. Міністерство фінансів відіграє провідну роль у координуванні роботи уряду в питаннях бюджету. Окрім цієї відповідальності, у Міністерства фінансів є п'ять сфер власної діяльності. Для роботи в них міністерство призначає чотирьох координаторів з питань гендерної рівності. Економічний відділ Міністерства фінансів спільно зі службою Кабінету міністрів з питань інтеграції та гендерної рівності працюють над удосконаленням додатку до Бюджетного звіту, що стосується розподілу економічних ресурсів між жінками та чоловіками.

Шведський парламент впровадив чергову інновацію, постановивши, що **гендерна статистика** (gender statistics) повинна бути частиною офіційної статистики [186]²⁾. Тому статистична інформація розподіляється не лише за віком, регіоном країни, етнічною приналежністю тощо, а й за статтю. Шведське центральне статистичне бюро (ШЦСБ³⁾) надає фахові статистичні дані, пов'язані з інформацією щодо гендерних відносин. Така інформація

¹⁾ Інтернет сторінка <http://www.do.se> (станом на 3 лютого 2009 р.).

²⁾ [186] *Women and Men in Sweden: Facts and Figures*. – Stockholm: Statistic Sweden, 2006. – P. 15.

³⁾ Інтернет сторінка: <http://www.scb.se/> (станом на 3 лютого 2009 р.).

допомагає виявити гендерну нерівність у шведському суспільстві та зробити її видимою.

Сучасний стан гендерних відносин в основних інституціях шведського суспільства проаналізовано відповідно до розробленої нами схеми концептуалізації гендерних відносин у суспільстві на основі теорії Р.Коннелла (див. рис. 1.1). Процес регулювання гендерних відносин у Швеції пов'язаний, передусім, з інтеграцією жінок у політичні структури суспільства. Гендерні відносини у шведському суспільстві найбільш успішно врегульовані **у політичній сфері** суспільного життя, в інституціях держави і політики.

По-перше, Швеція є однією з перших країн у світі відповідно до кількості жінок у парламенті. У 1998 р. шведський прем'єр-міністр Й.Персон (G.Persson) у вітальній промові до новообраного парламенту зауважив: «це найбільш рівний парламент у світі», однак, одразу ж додав: «у Швеції гендерна рівність поки не досягнута» [125]¹⁾. Така критична оцінка до власного лідерства у сфері гендерних відносин (з іншого боку, на фоні загальносвітової незадовільної ситуації) активно підтримується не лише високопосадовцями, але й пересічними шведами. Після останніх виборів у 2006 р. Швеція посіла друге місце з 47.3% жінок у Риксдазі (Riksdag), шведському парламенті, поступившись першим місцем Руанді (56,3% жінок у парламенті, вибори 2008 р.) [187]. Цей відсоток є великим порівняно з середнім значенням 18,4% жінок у парламентах світу.

По-друге, в Європейському Парламенті від Швеції присутніми є 11 жінок (57.9%) серед 19 членів, обраних у 2004 р. (порівняно із середнім відсотком 30.3% жінок серед членів ЄС) [187]. Відповідно до цих даних, Швеція посідає перше місце серед 25 країн-членів ЄС²⁾ за кількістю жінок у

¹⁾ [125] *Freidenvall L, Dahlerup D., Skjeie H.* The Nordic Countries: An incremental model // *Women, Quotas and Politics* / Ed. by D.Dahlerup. – New York, London: Routledge, 2006. – P. 65.

²⁾ Дані на кінець 2007 р.

Європейському Парламенті. По-третє, у Звіті з людського розвитку ПРООН 2007 р. (UNDP Human Development Report) Швеція знаходиться на другому місці (після Норвегії) у вимірі гендерної участі (Gender Empowerment Measure¹⁾) серед 93 країн²⁾.

З іншого боку, як відзначено у дослідженні «Політичне представництво жінок та гендерні квоти: шведський досвід» [60], Швеція постає як приклад «поступального шляху» (incremental track) на противагу «швидкому шляху» (fast track) в дискурсі гендерної політики, тобто, покрокового покращення стану гендерної рівності в країні. Швеції потрібно було приблизно 60 років, аби досягнути 20% жінок в парламенті, та 70 років для досягнення 30% (див. табл. 2.3).

Активний жіночий рух і подальше запровадження добровільних партійних квот допомогли досягти успіху в представництві жінок у політичному житті. Усі ці особливості шведської політики гендерної рівності вивчаються дослідниками та дослідницькими центрами у рамках різних проектів (наприклад, питання партійних квот у Швеції та у світі досліджуються в Стокгольмському університеті, на кафедрі політології у проекті «Квоти – шлях до гендерної рівності» [165]) чи соціологічних досліджень (питання впровадження гендерних партійних квот соціально-демократичними силами Швеції [124]).

Вітчизняні дослідники, громадські організації, урядовці ставлять Швецію у приклад успішної політики гендерної рівності. Зазвичай береться до уваги саме участь жінок на рівні прийняття рішень і запровадження

¹⁾ Вимір гендерної участі (Gender Empowerment Measure, GEM) показує, чи жінки беруть активну участь в економічному та політичному житті. Він відображає частку місць у парламенті, зайнятих жінками; відсоток жінок-законодавців, вищих офіційних посадовців та менеджерів; та жінок професійних і технічних працівників; плюс гендерну невідповідність в заробленому доході, яка свідчить про економічну незалежність.

²⁾ Інформація про Швецію. Доступ з: http://hdrstats.undp.org/countries/country_fact_sheets/cty_fs_SWE.html (станом на 29 листопада 2007 р.)

партійних гендерних квот. Дослідження переважно обмежуються вивченням участі жінок у політичній сфері країни. Наприклад, серед російських колег Швецію розглядають у своїх дослідженнях гендерної рівності О.Вороніна [14]. У вітчизняній науці Швеція також згадується з точки зору державних механізмів забезпечення гендерної рівності [70; 99].

Окрім політичної складової суспільного життя, бракує загального аналізу усіх складових гендерних відносин (відповідно до інституційної моделі концептуалізації гендерних відносин Р.Коннелла) – економіки, сім'ї та культури. У дисертаційному дослідженні ми звернули увагу, окрім інституцій політики і держави, в першу чергу, на економіку (ринок праці) та сім'ю як дві важливі складові регулювання гендерних відносин. Оскільки обсяг дослідження є обмеженим, то гендерні відносини у сфері культури потребують окремого вивчення.

Будучи світовими лідерами у питанні політичної участі жінок, шведи продовжують критично ставитися до стану гендерних відносин у своїй країні, не вважаючи його досконалим. «Слугувати прикладом гендерної рівності у світі – чи не означає це приховувати у тіні великі проблеми, які залишаються?» [5]¹⁾ – так критикують лідерську позицію своєї країни відомі шведські жінки-політики. Так, гендерна нерівність існує у сфері **економіки** (особливо у бізнесі), сімейному житті та в академічній сфері. В офіційних статистичних даних стверджується, що вища освіта і ринок праці у шведському суспільстві є гендерно сегрегованими сферами [186]²⁾. У Швеції бізнес майже повністю контролюється чоловіками³⁾. У 2005 р. відсоток жінок

¹⁾ [5] *Бернстром Б.* Гендерная революция в Швеции // Информационно-просветительское издание «Я». – 2006. – № 1 (13). – С. 34.

²⁾ [186] *Women and Men in Sweden: Facts and Figures.* – Stockholm: Statistic Sweden, 2006. – Р. 7.

³⁾ Омбудсмен з рівних можливостей (JämO, Equal Opportunities Ombudsman), щорічний звіт. «Swedish Gender Equality and the Equal Opportunities Ombudsman». – Доступ з: <http://www.jamombud.se/en/> (станом на 27 листопада 2006 р.).

на чолі шведських приватних акціонерних компаній (що мають більше одного найманого працівника, окрім виконувача обов'язків директора) становив 25% (на 7% менше, ніж у 2004 р.). Відповідний показник для компаній, зареєстрованих на біржі, склав 31%. Частка жінок у вищому керівництві біржових компаній становила 12,3%. Жінки становлять лишень 15% членів правлінь шведських компаній¹⁾ і 1% директорів (CEOs) компаній. Окрім того, кожними трьома менеджерами з чотирьох є чоловіки.

Відповідно до офіційних статистичних даних, у Швеції жінки, в середньому за усіма секторами економіки, отримують 92% від заробітної платні чоловіків²⁾, причому ця цифра залишається майже незмінною протягом останніх десяти років. Різниця в оплаті праці чоловіків і жінок пояснюється переважно відмінностями між їхніми професіями, галузями, в яких вони працюють, посадами, стажем роботи, віком. Але іноді єдиним поясненням може бути тільки стать працівника. У приватному секторі різниця в оплаті праці є найбільшою. Відповідно до статистичних даних «Зарплата чоловіків і жінок у 2005 р.»³⁾, із зростанням рівня заробітної плати зростає відповідно і різниця в оплаті праці між чоловіками та жінками. Наприклад, серед тих, хто щомісячно заробляє 30000 шведських крон і більше, чоловіки становлять 70%, а жінки – лише 30%. Завдяки впровадженню такої інституційної інновації як гендерна статистика, суттєва відмінність в оплаті праці є видимою та оцінюється дослідниками як ознака гендерної нерівності на ринку праці.

¹⁾ SIS Ägarservice AB (SIS Ownership Data Corp) надає дані щодо 300 шведських компаній. – Доступ з: <http://www.aktieservice.se/> (станом на 27 листопада 2006 р.).

²⁾ Дивіться «Women's salary as a percentage of men's salary by sector 2005». Statistics Sweden. – Доступ з: http://www.scb.se/templates/tableOrChart___149084.asp (станом на 11 лютого 2007 р.).

³⁾ Дивіться «Share of women and men by salary 2005». Statistics Sweden. – Доступ з: http://www.scb.se/templates/tableOrChart___149080.asp (станом на 11 лютого 2007 р.).

Вертикальна та горизонтальна сегрегація ринку праці, різниця в оплаті праці, ключові посади в бізнесі, контрольовані чоловіками, – такі риси гендерної нерівності характеризують інституцію економіки у шведському суспільстві. Подвійне навантаження оплачуваної та неоплачуваної праці, яку виконують жінки, розглядається гендерними дослідниками як основна проблема економічної рівності та важливе питання дискримінації за ознакою статті. Ці питання визначаються як гендерна проблема у сфері зайнятості та також активно досліджуються шведськими соціологами (У.Бйорнберг (U.Björnberg) [105; 108], Б.Росштайном (B.Rothstein) [172] та іншими).

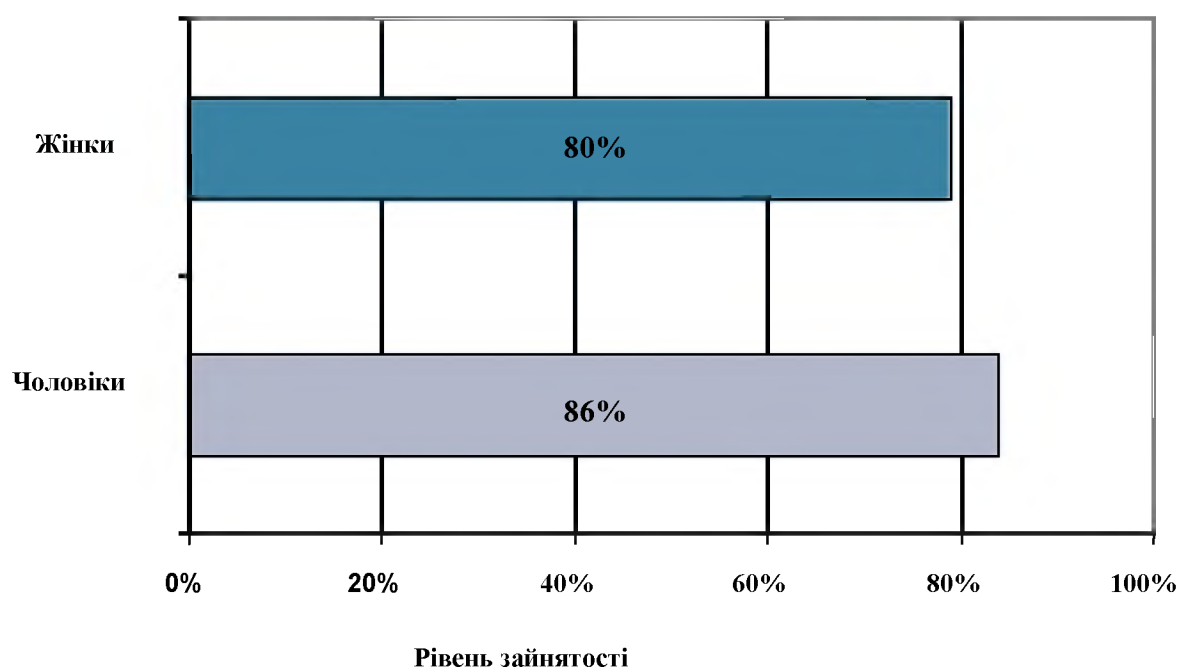

Рис. 2.1. Зайнятість населення Швеції на ринку праці (відповідно до даних Омбудсмена з питань рівних можливостей), 2006 р.

Хоча для Швеції, як й інших північних країн, характерним є чіткий напрямок у зміні сімейної моделі «чоловіка-годувальника» на альтернативну модель, де обоє батьків поділяють обов’язки щодо підтримки родини. Тому у Швеції рівень зайнятості серед жінок поступово зростає. Відповідно до

статистичних даних за 2006 рік, 80% жінок та 86% чоловіків зайняті на ринку праці (див. рис. 2.1).

У Швеції жінки більшою мірою, ніж чоловіки, працюють неповний робочий день, оскільки вони перевантажені домашніми обов'язками. Жінки, які мають дітей до 6 років, в середньому, працюють 45 год. на тиждень по дому, у той час, коли чоловіки на 20 год. менше. Чим більше в родині дітей, тим меншою мірою жінки у Швеції схильні працювати повний робочий день (див. табл. 2.4). Маючи одну дитину віком 1-2 роки, 57% жінок працюють повний робочий день; коли дитини дві – кількість працюючих повний робочий день жінок зменшується до 50%. Натомість на шведських чоловіків ця тенденція не поширюється. Незалежно від кількості дітей та віку найменшої дитини, повний робочий день працює не менше 90% чоловіків (див. табл. 2.4).

Статистичні дані щодо використання робочого часу у Швеції за 2005 р. свідчать про те, що жінки меншою мірою мають змогу працювати повний робочий день: 65% жінок і 89% чоловіків працюють повний робочий день [186]¹⁾. Зважаючи на усю вищезазначену інформацію, питання поєднання роботи та домашніх обов'язків для шведських жінок є актуальним.

Тому держава розробляє інституційні механізми гендерної політики, спрямовані на впровадження цінності гендерної рівності у сферу сім'ї, що виражається у забезпеченні відпустки по догляду за дитиною. Відпустка по догляду за дитиною у Швеції є чи не найбільш щедрою у світі. Однак, після повернення на ринок праці більшість шведських жінок працюють неповний робочий день, аби мати змогу поєднувати роботу та догляд за домом і родиною. Через доволі тривалу відсутність на ринку праці вони мають меншу пенсію, ніж чоловіки.

Деякі дослідники та політики вважають, що через залучення більшої кількості чоловіків до процесу догляду за дитиною, питання дискримінації у

¹⁾ [186] *Women and Men in Sweden: Facts and Figures*. – Stockholm: Statistic Sweden, 2006. – P. 58.

працевлаштуванні може бути розв'язане. У Швеції прийнята низка законів щодо подолання гендерної дискримінації та досягнення економічної рівності, як-от Закон про рівне ставлення до жінок та чоловіків (Equal Treatment between Women and Men Act) у 1991 р., Закон про відпустку по догляду за дитиною (Parental Leave Act) у 1995 р. Зокрема, варто звернути увагу на Закон про рівність (1991 р.), який, насамперед, спрямований на поліпшення становища жінок у сфері праці¹⁾.

Таблиця 2.4

**Розподіл зайнятих на ринку праці батьків з дітьми до 17 р.
відповідно до кількості робочих годин, кількості дітей і віку
найменшої дитини (у % до усіх зайнятих)**

Кількість дітей, вік найменшої дитини	Жінки		Чоловіки	
	Повний робочий день	Неповний робочий день	Повний робочий день	Неповний робочий день
1 дитина				
0 р.	82	18	95	5
1-2 р.	57	43	92	8
3-6 р.	58	42	91	9
7-10 р.	71	29	94	6
11-16 р.	70	30	90	10
2 дітей				
0 р.	73	27	92	8
1-2 р.	50	50	93	7
3-6 р.	52	48	94	6
7-10 р.	63	37	95	5
11-16 р.	68	32	95	5
3 дітей				
0 р.	60	40	96	4
1-2 р.	52	48	91	9
3-6 р.	47	53	93	7
7-10 р.	56	44	95	5
11-16 р.	66	34	96	4

Примітка. Джерело: ШЦСБ, 2006 р.

Державна політика щодо відпустки по догляду за дитиною у Швеції надає змогу обом батькам ефективно поєднувати роботу і сімейні обов'язки. Відпустка по догляду за дитиною сплачується відповідно до Закону про

¹⁾ Український текст Закону про рівність (1991: 433) можна прочитати у: Мельник Т.М. Міжнародний досвід гендерних перетворень. – К.: Логос, 2004. – С. 139-146.

національне страхування (National Insurance Act) разом для обох батьків протягом 480 днів, які можуть бути використані будь-ким з батьків у будь-якій пропорції. Окрім того, у Швеції існують так звані «місяці татуса» – намір заохотити татів проводити більше часу зі своїми дітьми (причому цей період не може бути доданий на користь матері). У 1995 р. для цього було визначено 30 днів, а з 2002 р. вони були з одного місяця збільшені до двох [112]¹⁾.

Омбудсмен з питань рівних можливостей здійснює постійний моніторинг питання батьківства у Швеції, яке вважають ключовим для подолання гендерної нерівності на ринку праці. Чим більше татів буде залучено до догляду за дітьми, тим краще жінки матимуть змогу поєднувати домашні обов'язки, догляд за дитиною та роботу і кар'єрне зростання.

Відповідно до даних Омбудсмена з питань рівних можливостей, у Швеції протягом останніх тридцяти років поступово збільшується кількість чоловіків, залучених до догляду за дітьми, і на 2005 р. вона дорівнює 20% (див. рис. 2.2).

З іншого боку, дослідники зауважують, що 60% чоловіків жодного разу не брали ніяких вихідних чи відпусток протягом першого року дитини [162]²⁾. Перед шведською державою загального добробуту постає питання більш активного залучення чоловіків до догляду за дитиною. Один з варіантів, який опрацьовував колишній соціал-демократичний уряд, – визначений на державному рівні поділ відпустки порівну між батьками дитини. У Швеції, перш ніж приймати важливі законодавчі рішення, проводять фахові дослідження проблемного питання. Згідно з дослідженням «Час і гроші» («Time and Money») (2003 р.), більшість батьків задоволені тим,

¹⁾ [112] *Carlson L. Searching for Equality: Sex Discrimination, Parental Leave and the Swedish Model with Comparison to EU, UK and US Law.* – Uppsala: Iustus Förlag, 2007. – P. 138-139.

²⁾ [162] *Parenthood and Parental Issues: the Current Situation in Sweden.* SStockholm: JämO, 2006. – P. 6.

що відпустка по догляду за дитиною розподілена нерівним чином. Вони не готові добровільно ділити відпустку навпіл.

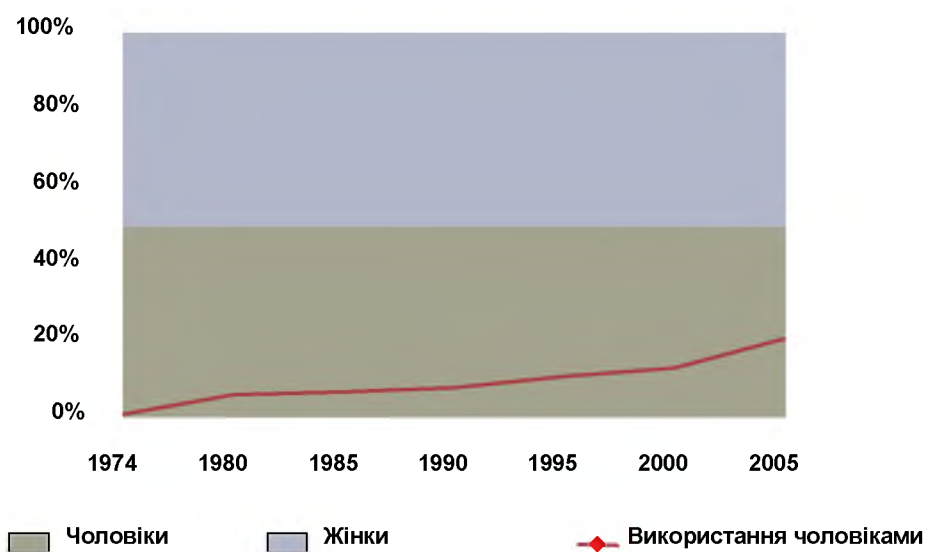

Рис. 2.2. Використання відпустки по догляду за дітьми у Швеції (відповідно до даних Омбудсмена з питань рівних можливостей)

Лише 14% опитаних матерів і 19% татів зазначили, що варто встановити рівний розподіл (50-50) даної відпустки [162]¹⁾. Такі дослідження стримують владу приймати закон про те, аби відпустка обов'язковим чином поділялася навпіл обома батьками дитини, адже дане рішення не отримає підтримки від більшості представників шведського суспільства.

Регулювання гендерних відносин в інституції ринку праці у шведському суспільстві стосується також такого явища як сексуальні домагання. Так, протягом 1998-2005 рр. Омбудсмен з рівних можливостей отримала 124 скарги стосовно сексуальних домагань і гендерних домагань (gender-related harassment) (112 було з боку жінок, 12 з боку чоловіків) [168]²⁾.

¹⁾ [162] *Parenthood and Parental Issues: the Current Situation in Sweden*. Stockholm: JämO, 2006. – P. 14.

²⁾ [168] *Review of Current Knowledge: Sexual harassment and gender-related harassment in working life*. – Stockholm: Equal Opportunities Ombudsman Office, 2007. – P. 27.

Варто зазначити, що у шведській статистиці розрізняються сексуальні домагання (sexual harassment) і гендерні домагання (gender-related harassment), що не притаманно для вітчизняної соціології та статистики [66]. Англomовний термін «gender-related harassment» не має відповідної термінології у вітчизняній суспільній науці. Ми пропонуємо його перекладати як «гендерне домагання» або «домагання на основі статі». Розгляд питання домагань у контексті не лише дій сексуального характеру є слушним зауваженням. Визначення поняття «гендерні домагання» є ширшим, адже акцент не ставиться саме на діях сексуального характеру (як у сексуальних домаганнях), а загалом на діях, які принижують особу іншої статі, яка перебуває з кривдником у трудових відносинах. У шведському законодавстві термін «гендерні домагання» поступово замінив «сексуальні домагання». Однак, залежно від мети дослідження, ці поняття використовуються або як ідентичні, або як окремі визначення. В офіційній статистиці Швеції ці явища аналізуються окремо. Для «гендерних домагань» статистичні показники є в кілька разів вищими, ніж для сексуальних домагань [168]¹⁾.

Гендерна нерівність спостерігається у вищій освіті. Шведські університети не є успішним прикладом забезпечення гендерної рівності [176]. Якщо серед тих, хто здобуває у Швеції ступінь бакалавра, жінки становлять 63%, то на докторських програмах їх кількість зменшується до 43% (див. рис. 2.3).

Подібно до шведського ринку праці загалом, вищі навчальні заклади також характеризуються вертикальною і горизонтальною сегрегацією. Для Швеції, як і інших країн світу, характерна фемінізація гуманітарної та маскулінізація технічної освіти. Студенти чоловічої статі мають у п'ять разів більше шансів, ніж студентки-жінки стати професорами. Жінки становлять 14% професорів (див. рис. 2.3).

¹⁾ [168] *Review of Current Knowledge: Sexual harassment and gender-related harassment in working life.* – Stockholm: Equal Opportunities Ombudsman Office, 2007. – P. 17.

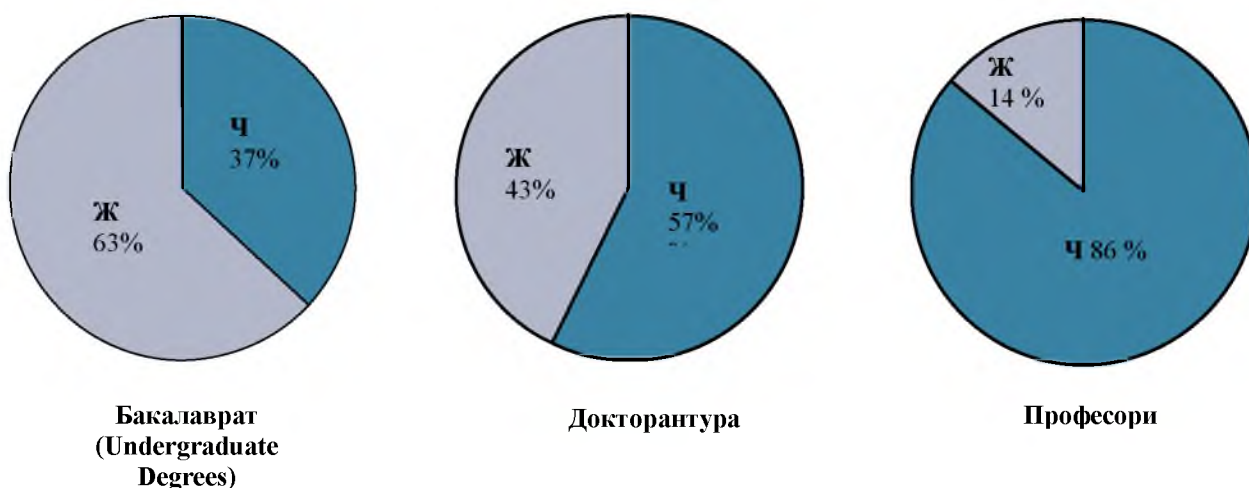

Рис. 2.3. Участь жінок і чоловіків у вищій освіті та дослідженнях у Швеції (відповідно до даних Омбудсмена з питань рівних можливостей), 2005 р.

Демографічна криза в європейських країнах спонукає ЄС звертати більшу увагу на забезпечення гендерної рівності у сфері **сімейних відносин**. Ефективне поєднання роботи та приватного життя – важливий політичний орієнтир країн-членів ЄС. У Швеції загальний рівень народжуваності у 2006 р. становив 1.85¹⁾, що є менше, порівняно з 2.13 дітей на жінку дітородного віку у 1960 року. Згідно з європейською стратегією зростання та зайнятості: «рішучі заходи повинні бути проведені, аби подолати сексистські стереотипи та заохотити чоловіків нести відповідальність у домашній та сімейній сферах» [167]²⁾. Тому дослідження, пов'язані з основними демографічними показниками, які відображають демографічну ситуацію в країні, є пріоритетом.

У Швеції не лише офіційний шлюб є формою сімейного життя. Протягом останніх десятиліть у північних країнах шлюб втратив свою роль

¹⁾ Див. «Summary of Population Statistics 1960 – 2006». Statistics Sweden. – Доступ з: <http://www.scb.se/> (станом на 21 березня 2007 р.).

²⁾ [167] *Report on Equality between Women and Men*. – Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2006. – P. 12.

єдиної суспільно прийнятної інституції народження дітей [110]¹⁾. Поширеними стали нові тенденції: пізніший вік вступу у шлюб, пізніший вік народження першої дитини, більший рівень народжуваності поза межами шлюбу, дошлюбне співжиття, збільшення кількості розлучень, збільшення кількості самотнього батьківства (материнства). Позитивний шлюбний контракт між чоловіком і дружиною більше не є єдиним фундаментом у сімейному житті. Більш поширеними у Швеції стають такі форми сімейного життя як співжиття двох партнерів, у яких діти від різних шлюбів, партнерство типу «живемо – і окремо – і разом» (living – apart – together) (тобто, у різних домогосподарствах), одностатеві партнерства [185]²⁾.

Протягом останніх років у Швеції спостерігається майже однакова кількість як шлюбів, так і практик співжиття [122]³⁾. Результати досліджень, проведених у 1980-х рр., показують, що велика кількість партнерів-співмешканців вірять у відсутність потреби одружуватися з економічної чи юридичної причин [106]⁴⁾. Саме ці дослідження привернули увагу політиків до прийняття законодавства, відповідно до якого шлюб не є єдиною прийнятною формою сімейного життя.

Співжиття у Швеції було поширене ще з 1960-х рр. [107]⁵⁾, підготувавши таким чином протягом останніх десятиліть підґрунтя для

¹⁾ [110] *Bradshaw J., Hatland A.* Introduction // *Social Policy, Employment and Family Change in Comparative Perspective* / Ed. by J. Bradshaw, A. Hatland. – Edward Elgar: Cheltenham, UK & Northampton, MA, USA, 2006. – P. 2.

²⁾ [185] *Wehner C., Abrahamson P.* State Recognition of New Family Forms? // *Social Policy, Employment and Family Change in Comparative Perspective* / Ed. By J. Bradshaw, A. Hatland. – Edward Elgar: Cheltenham, UK & Northampton, MA, USA, 2006. – P. 61.

³⁾ [122] *Finch N.* Family Change // *Social Policy, Employment and Family Change in Comparative Perspective* / Ed. by J. Bradshaw, A. Hatland – Edward Elgar: Cheltenham, UK & Northampton, MA, USA, 2006. – P. 18.

⁴⁾ [106] *Björnberg U.* Cohabitation and Marriage in Sweden – Does Family Form Matter? // *International Journal of Law, Policy and the Family*. – 2001. – № 15. – P. 354-355.

⁵⁾ [107] *Björnberg U., Dahlgren L.* Demography of Family. – Sweden, 2003. – P. 8.

толерантного ставлення до альтернативних форм сімейних відносин. З іншого боку, саме неформальні обіцянки між партнерами (а не правові зобов'язання) вважаються важливим аспектом і домінуючим сприйняттям сім'ї як «спільного проекту»¹⁾, підтримки цінності рівних прав і можливостей між обома партнерами.

Третя форма сімейного життя включає відносини типу «живемо – і окремо – і разом» (living – apart – together) [107]²⁾. Точну кількість таких пар важко визначити, однак дослідники зауважують, що вона зростає: 130000 пар у 1998 р. порівняно з 60000 у 1993 р. Також у Швеції гомосексуальні пари можуть вступати у реєстровані партнерства³⁾.

У сфері сім'ї проблемним питанням залишається домашнє насилля (насилля в сім'ї). Відповідно до даних шведської статистики, 14000 жінок і 7000 чоловіків є жертвами невуличного насилля (indoors violence), здійснюваного з боку знайомих їм людей [186]⁴⁾. Таким чином, офіційно жінки у два рази частіше, ніж чоловіки потерпають від так званого «домашнього насилля». Чоловіки, навпаки, є жертвами вуличних нападів, учинених незнайомим злочинцями: 19000 чоловіків порівняно з 4000 жінок, як було повідомлено поліції у 2006 р. Натомість, статистичні дані щодо домашнього насилля важко збирати, адже «жінки частіше повідомляють про насилля з боку чоловіків, від яких вони пішли, ніж з боку чоловіків, з якими залишилися жити» [161]⁵⁾. Однак, у випадку з домашнім насиллям привертає

¹⁾ Питання «Що сім'я означає для вас?» (інші варіанти: «сім'я утворюється через шлюб» і «сім'я є контрактною угодою» були менш важливими для респондентів).

²⁾ [107] *Björnberg U., Dahlgren L. Demography of Family.* – Sweden, 2003. – P. 12.

³⁾ Відповідно до Закону про реєстроване партнерство (Registration of Partnership Act 1994:1117). The Office of Ombudsman against Discrimination on grounds of Sexual Orientation. – Доступ з: <http://www.homo.se/o.o.i.s/1630> (станом на 26 березня 2007 р.)

⁴⁾ [186] *Women and Men in Sweden: Facts and Figures.* – Stockholm: Statistic Sweden, 2006. – P. 90.

⁵⁾ [161] *Palm M. Widespread Gender Violence // Genus.* – 2002. – № 1. – P. 21.

увагу факт того, що статистика не обмежується лише жінками-жертвами, а й враховує також чоловіків.

Важливим інституційним механізмом забезпечення рівних прав і можливостей на ринку праці у Швеції є Закон про рівність чоловіків і жінок, у якому від усіх працедавців вимагається, аби вони докладали цілеспрямовані зусилля з розвитку рівності між чоловіками та жінками. Закон забороняє гендерну дискримінацію та зобов'язує розслідувати випадки сексуальних домагань і вживати заходів проти цього. Працедавець не може виказувати нерівне ставлення до найманого працівника чи претендента на робоче місце, який перебуває у відпустці з догляду за дитиною чи збирається її взяти.

Незважаючи на найкраще у світі забезпечення гендерної рівності на державному рівні, шведи є досить чутливими до проявів дискримінації, зокрема, і за ознакою статі. Відповідно до даних соціологічного дослідження «Дискримінація в Європейському Союзі 2006», 50% шведів вважають, що дискримінація на підставі статі є досить розповсюдженою (*widespread*) у Швеції (причому цей показник є вищим за середнє значення по ЄС – 40%) [117]¹⁾. Жінки більш чутливі до дискримінації, ніж чоловіки. Шведські політики, громадські активісти та ЗМІ добре обізнані з такими даними, тому питання гендерної рівності не перестають бути актуальними і дотепер.

Протягом десятиліть у Швеції на державному рівні розробляються механізми забезпечення гендерної рівності задля покращення нерівного розподілу прав і можливостей для чоловіків та жінок. Швеція має довгу традицію регулювання гендерних відносин у країні, якій завдячує, в першу чергу, активному жіночому рухові, що зумів поставити питання гендерної рівності на політичний порядок денний і вивести приватні питання у публічну сферу.

¹⁾ [117] *Discrimination in the European Union. Summary. Special Eurobarometer 263 / Wave 65.4.* – European Commission, 2007. – P. 19.

2.2. Роль жіночого руху у процесі формування інституційних засад регулювання гендерних відносин у Швеції

Протягом другої половини ХХ ст. консолідований жіночий рух у Швеції на рівні з основними акторами інституцій держави, політики, науки та освіти вплинув на процес регулювання гендерних відносин. Політичні кампанії та громадська діяльність, яку здійснювали численні шведські жіночі організації, були важливими для збільшення кількості жінок на владних позиціях в основних сферах життя шведського суспільства.

Експерти із гендерної політики погоджуються, що «одним з найважливіших факторів, що може допомогти збільшити кількість жінок, готових зайняти керівні посади, є наявність у країні жіночого руху чи організації, які підіймають жіночі питання» [152]¹⁾. Жіночі організації у Швеції стимулювали не лише громадську активність у сфері впровадження рівності між чоловіками та жінками, а й численні соціологічні дослідження для виявлення проблемних питань у сфері гендерних відносин, які потребують негайного вирішення.

Д.Сейнсбері (D.Sainsbury) аналізує три дискусії про політичне представництво у Швеції в межах діяльності жіночого руху [175]²⁾:

- щодо розвитку демократії і збільшення кількості жінок у політиці (1967-1972 pp.);
- щодо квот у адміністративні органи (1985-1987 pp.);

¹⁾ [152] *Matland R.E.* Enhancing Women's Political Participation: Legislative Recruitment and Electoral Systems // *Women in Parliament: beyond Numbers* / Ed. by A.Karam. –Stockholm: International IDEA, 1998. – P. 66.

²⁾ [175] *Sainsbury D.* Party Feminism, State Feminism and Women's Representation in Sweden // *State Feminism and Political Representation* / Ed. by J.Lovenduski. – Cambridge: Cambridge University Press, 2005. – P. 197.

– щодо заснування жіночої партії як наслідок зменшення жіночого представництва у парламенті (1991-1994 рр.).

Передусім соціал-демократи, які довгий час перебували при владі і працювали над розвитком шведського демократичного суспільства, розв'язували і «жіноче питання». Не підлягало сумнівам твердження про те, що саме держава повинна бути відповідальною за подолання гендерної нерівності в країні. У 1960-1970-х рр. шведські жінки активно вийшли за межі приватної сфери до публічного життя країни, зокрема у політику та на ринок праці.

Жіночі групи, особливо у політичних партіях, доклали чимало зусиль, аби запровадити інституційні засади регулювання гендерної рівності у країні. Наслідком жіночого руху у Швеції, як і в інших скандинавських країнах, стала так звана політика **«державного фемінізму»** («state feminism») [95]¹⁾, [130]²⁾. Основна ідея такого типу фемінізму полягає в тому, що суспільство є дружнім до жінок, і жінки не перебувають у підпорядкованому становищі. Навпаки, вони беруть активну участь у діяльності державних структур різних рівнів. Якщо жінки не можуть бути залучені до суспільного життя через державні реформи та власну ініціативу, варто впроваджувати так звані «підтримувальні дії» (affirmative actions) (на зразок квот). Поряд з державним фемінізмом, дослідники вживають термін «фемократи» («femocrats»)³⁾ для

¹⁾ [95] *Степанова Н. М.* Политика гендерного равенства в Скандинавских странах // Гендерная реконструкция политических систем / Ред.-сост. Н.М.Степанова и Е.В.Кочкина. – СПб.: Алетейя, 2004. – С. 223.

²⁾ [130] *Gustafsson G.* Strategies and Practical Considerations // Towards a New Democratic Order? Women's Organizing in Sweden in the 1990s / Ed. by G.Gustafsson, M.Eduards, M.Rönblom. – Stockholm: Publica, 1997. – P. 53-54.

³⁾ Термін походить з Австралії, однак, використовується також щодо північних країн. Детальніше див. [58].

позначення державних службовців, посадові обов'язки яких включають пропагування та активні дії щодо гендерної рівності [109]¹⁾.

Шведський жіночий рух ґрунтувався на ідеях ліберального фемінізму, де проблеми жінок вирішуються на державному (законодавчому) рівні. Для цієї скандинавської країни не притаманний радикальний фемінізм. Навпаки, Швеція є прикладом країни, де питання участі жінок у суспільному житті країни вирішувалося, в основному, законодавчим чином. Тому деякі дослідники вважають, що друга хвиля фемінізму для шведських жінок не відіграла ключової ролі. Оскільки у Швеції жіночі організації були поглинуті державою (зокрема, шведськими політичними партіями), то Швецію називають країною «фемінізму без феміністок» [123; 126]. Дж.Гелб (J.Gelb) зазначає, що «боротьба за визволення жінок відбувалася безпосередньо у межах партій та інших політичних інституцій» і «войовничий фемінізм був неприйнятним для консенсусно орієнтованого суспільства» [126]²⁾. Тобто, демократичні перетворення у сфері забезпечення рівності прав і можливостей чоловіків і жінок у Швеції відбувалися поступово, із залученням державних механізмів та впровадженням інституційних інновацій.

Жінки та їхня участь у публічній сфері країни перебували у ролі постійних об'єктів перетворень у сфері гендерних відносин у Швеції. Перша хвиля феміністичного руху, включаючи Асоціацію Фредрики Бремер (Fredrika Bremer Association), засновану у 1884 р., і жіночі організації при чотирьох політичних партіях (консерваторів, соціал-демократів, лібералів і центристів), продемонструвала активну діяльність щодо вимог політичного представництва.

¹⁾ [109] *Borchorst A.* What is institutionalized gender equality? // *Equal Democracies? Gender and Politics in the Nordic Countries* / Ed. by Ch.Bergqvist et al. – Oslo: Scandinavian University Press, 1999. – P. 165.

²⁾ [126] *Gelb J.* *Feminism and Politics: a Comparative Perspective.* – Berkeley: University of California Press, 1989. – P. 146.

Під тиском жіночого руху розпочалося формування інституційних засад регулювання гендерних відносин у Швеції. Майже усі партії заснували **жіночі федерації**¹⁾: Національна федерація соціал-демократичних жінок у Швеції, Консервативна жіноча асоціація, Шведські центристські жінки, Християнсько-демократична жіноча організація у Швеції тощо. Соціал-демократична жіноча федерація (СДЖФ), створена у 1920 р., відіграла важливу роль у винесенні жіночого питання на політичний порядок денний. У 1960 р. СДЖФ сприяла заснуванню у межах партії робочого комітету з жіночих питань. У 1964 р. була опублікована програма «Жіноча рівність» і у 1969 р. звіт «Про рівність» поставив питання гендерної рівності чи не на перше місце політичної програми соціал-демократичної партії [173]²⁾. СДЖФ відстоювала активну позицію у пропагуванні економічної незалежності жінок, «ідеї про шестигодинний робочий день, що надасть змогу жінкам поєднувати турботу за дітьми з оплачуваною роботою» [118]³⁾. «Політичний характер партій» вважається основним визначником політичного залучення жінок [173]⁴⁾. Ліві партії охочіше пропагують жінок-кандидаток, ніж центристські чи праві.

У Швеції існує велика кількість жіночих організацій: вже згадувана Асоціація Фредрики Бремер, Шведська організація притулків невідкладної

¹⁾ Для повного списку організацій див.: Appendix 7:1 // *Towards a New Democratic Order? Women's Organizing in Sweden in the 1990s* / Ed. by G.Gustafsson, M.Eduards, M.Rönblom. – Stockholm: Publica, 1997. – P. 185.

²⁾ [173] *Sainsbury D.* The Politics of Increased Women's Representation: the Swedish Case // *Gender and Party Politics* / Ed. by J.Lovenduski and P.Norris. – London: Sage, 1993. – P. 280.

³⁾ [118] *Eduards M.* Interpreting Women's Organizing // *Towards a New Democratic Order? Women's Organizing in Sweden in the 1990s* / Ed. by G.Gustafsson, M.Eduards, M.Rönblom. – Stockholm: Publica, 1997. – P. 11.

⁴⁾ [173] *Sainsbury D.* The Politics of Increased Women's Representation: the Swedish Case // *Gender and Party Politics* / Ed. by J.Lovenduski and P.Norris. – London: Sage, 1993. – P. 263.

допомоги для жінок, які зазнали насилля (аббревіатура шведською – ROKS), Жінки за мир, Ураган в Умеа (Hurricane in Umeå), Кулан (Qulan – локальна група в Кіруні – шведській Лапландії), Професійне об'єднання шведських жінок у бізнесі та інші¹⁾. Усі вони тією чи іншою мірою займаються як громадською активністю, так і вивченням стану гендерних відносин у країні. Два основні результати, що постали як наслідок дискусій про збільшення кількості жінок у політиці, – партійні квоти (у 1972 р. ліберали були першою партією, яка ввела квоти – 40% місць для жінок в усіх партійних органах) і Консультативна рада з питань рівності між чоловіками та жінками (the Advisory Council on Equality between Men and Women) (у 1972 р.).

Група 8 (формально заснована у 1970 р. як незалежна соціалістична феміністична організація) представляла головну асоціацію нового жіночого руху Швеції. Після виборів 1991 р., коли відбулося зниження жіночого представництва (див. табл. 2.3), була заснована нова жіноча мережа «Панчохи підтримки» («Stödstrumporna»). Ця «секретна феміністична мережа» отримала чимало уваги з боку шведських ЗМІ. Вихід, запропонований «Панчохами підтримки», полягав у тому, аби заснувати жіночу партію з власним списком кандидатів [175]²⁾. Таку жіночу партію було сформовано. У квітні 2005 р. створено першу жіночу організацію, що пізніше стала партією Феміністські ініціативи (Feministiskt initiativ)³⁾. З самого початку свого заснування партія мала чималу популярність серед виборців. Однак, їй не вдалося подолати 4% прохідний бар'єр, і вона не здобула успіху на виборах у 2006 р. Експерти пояснюють невдачу чи то

¹⁾ Для повного списку організацій див.: Appendix 7:1 // *Towards a New Democratic Order? Women's Organizing in Sweden in the 1990s* / Ed. by G.Gustafsson, M.Eduards, M.Rönblom. – Stockholm: Publica, 1997. – P. 184.

²⁾ [175] *Sainsbury D. Party Feminism, State Feminism and Women's Representation in Sweden* // *State Feminism and Political Representation* / Ed. by J.Lovenduski. – Cambridge: Cambridge University Press, 2005. – P. 207.

³⁾ Офіційна веб сторінка партії Феміністські ініціативи. – Доступ з: <http://www.feministisktinitiativ.se/index.php> (станом на 26 листопада 2006 р.).

помилковою головною партійною стратегією, чи внутрішньопартійними конфліктами тощо. Однак, існування жіночої партії на шведській політичній арені (де майже усі партії називають себе «феміністичними» чи «дружніми до жінок») є феноменом, який потребує ретельнішого дослідження. Серед інших шведських жіночих організацій варто відзначити Жіночий форум (Kvinnoforum)¹⁾ (Фундацію жіночого форуму, засновану у 1988 р. у Стокгольмі) – чи не найбільшу шведську громадську організацію, експерта з гендерних питань, яка спеціалізується на маргіналізованих жінках і дівчатах. Kvinnofronten²⁾ (Жіночий фронт у Швеції) – феміністична організація (заснована у 1977 р.), яка бореться проти дискримінації та поневолення жінок.

У Швеції відбуваються дискусії про те, чи феміністичний рух був важливим для просування жіночих питань у політику. Дослідниця М.Едвардс (M.Edwards) дискутує з позицією Дж.Гелб [126] про те, що «жінки як група не брали безпосередньої участі у політичному процесі, однак, не зважаючи на це, отримали вигоди з діяльності соціал-демократів» [118]³⁾. Едвардс називає два можливі пояснення такого висновку, зробленого Дж.Гелб: недооцінка внеску жінок, здійсненого через партійну політику і через незалежний жіночий рух, та переоцінка масштабів фемінізму в Швеції. Роль жінок у процесі досягнення гендерної рівності та оцінка реальних наслідків діяльності заради покращення стану гендерних відносин – дві важливі теми дискусій серед феміністських дослідників.

¹⁾ Офіційні веб сторінка Kvinnoforum, Foundation of Women's Forum. – Доступ з: <http://www.kvinnoforum.org/> (станом на 26 листопада 2006 р.).

²⁾ Офіційні веб сторінка: Kvinnofronten. – Доступ з: <http://www.kvinnofronten.nu/kvfenglish.htm> (станом на 26 листопада 2006 р.).

³⁾ [118] *Eduards M. Interpreting Women's Organizing // Towards a New Democratic Order? Women's Organizing in Sweden in the 1990s / Ed. by G.Gustafsson, M.Eduards, M.Rönblom. – Stockholm: Publica, 1997. – P. 18.*

Таким чином, вплив жіночого руху, жіночих організацій, феміністичних ідей був важливим у Швеції для формування інституційних засад регулювання гендерних відносин у Швеції, для збільшення політичного представництва жінок в органах влади, для налагодження інституційних зв'язків між основними інституціями шведського суспільства, як-от державою, освітою та наукою, ЗМІ.

Як тільки поняття «гендер» було внесено в політичну сферу, питання гендерної рівності перестали бути лише приватними питаннями, а стали також політичними. Для політиків і партій, які вони представляли, політично коректним було говорити, що вони є «дружніми до жінок». Дискримінація на основі статі сприймалася як неприйнятне для демократичного суспільства явище. Було прийнято чимало законодавчих актів для подолання гендерної нерівності у Швеції. Такі проблеми, як домашнє насилля та сексуальні домагання, стали більш видимими та обговорюваними. Причому саме завдяки дослідженням цих питань, великою мірою здійсненими та пропагованими різного роду жіночими організаціями Швеції, було повернуто увагу до їх важливості для суспільства.

Завдяки зусиллям жіночого руху у Швеції було повернуто увагу до проблеми насилля щодо жінок. Це питання має довгу історію впровадження низки інституційних інновацій для його розв'язання. До 1970-х років у Швеції «насилля проти жінок взагалі не вважалося соціальною проблемою» [141]¹⁾. Воно було «невидимою», приватною справою кожної родини. У 1864 р. було видано закон про заборону побиття чоловіком своєї дружини. У 1965 р. зґвалтування в межах родини було задекларовано незаконним. З 1970-х рр. розпочали впроваджувати законодавство щодо вирішення питання домашнього насилля.

Окрім законодавчої підтримки, надавалася також практична допомога жертвам насилля. Перший притулок для жінок, які зазнали насилля, відкрили

¹⁾ [141] *Jacobsson R., Alfredsson K. Equal Worth: the Status of Men and Women in Sweden.* – Stockholm: Swedish Institute, 1993. – P. 85.

в Гетеборзі у 1978 р. А через шість років було створено Шведську організацію притулків невідкладної допомоги для жінок, які зазнали насилля (ROKS). Першу кризову лінію для чоловіків відкрили в Лулеа (Luleå) у 1985 р. Протягом останніх тридцяти років жіночий рух зробив проблему насилля проти жінок видимою. М.Едвардс підкреслює роль руху притулків (shelter's movement): «жіночі притулки поставили питання жіночої тілесності на політичний порядок денний держави загального добробуту і вимагали інтерпретації чоловічого насилля проти жінок у термінах влади та політики» [119]¹⁾. Ідея та мета притулків для жінок полягала у веденні відкритої дискусії про насилля проти жінок задля перетворення його із приватного питання у публічне. Притулки активно співпрацюють з дослідниками, які вивчають домашнє насилля, та поширюють результати досліджень серед громадськості.

Жіночий рух доклав чимало зусиль, аби поставити питання проституції на політичний порядок денний. Як наслідок, Швеція має досить унікальний закон стосовно сексуальної праці та послуг, де кримінальну відповідальність несе не повія, а її клієнт [62].

Загалом в країні відбувалося три основні дискусії з цього питання:

- у 1981-1982 рр. – закон проти публічних порнографічних шоу (1983 р.);
- дебати 1995 р. закінчилися проектом Закону про насильство проти жінок (1998 р.);
- треті дебати – Законом проти купівлі сексуальних послуг (Law against purchasing sexual services) (1999 р.).

В публічному житті Швеції виникла ситуація, коли питання сексуальності (яке не було таким поширеним серед жіночого руху, порівняно з питанням виходу жінок на ринок праці) стало актуальним. Жіночий рух

¹⁾ [119] *Eduards M. The Women's Shelter Movement // Towards a New Democratic Order? Women's Organizing in Sweden in the 1990s / Ed. by G.Gustafsson, M.Eduards, M.Rönnblom. – Stockholm: Publica, 1997. – P. 124.*

стимулював вивчення цієї проблеми. Шведський уряд відстоював думку, що «недоцільно . . . криміналізувати того, хто, принаймні у більшості випадків, перебуває у ролі слабкої сторони та використовується іншими, які прагнуть задовольнити власні сексуальні забаганки» [178]¹⁾. Відповідно до цього Закону проти купівлі сексуальних послуг, клієнт (чи той, хто купує сексуальні послуги) несе кримінальну відповідальність. Покаранням за правопорушення є штраф чи ув'язнення до шести місяців.

Офіційна статистика за період з 1999 р. і лютий 2006 р. свідчить, що у Швеції більш ніж 1300 людей купували сексуальні послуги [121]²⁾. Разом з тим, ще поки не було ретельного та незалежного дослідження впливів цієї політики на ситуацію з торгівлею людьми та домашнім насиллям. З одного боку, зменшився потік людей-жертв торгівлі, які ввозяться до Швеції. Однак, відповідно до даних Співробітництва заради протидії торгівлі людьми³⁾, щороку до Швеції транспортується близько 400-600 жінок. Кількість дітей взагалі невідома.

Жінки, які залучені до найнижчого рівня проституції (зокрема, наркозалежні жінки), тепер більше страждають від насилля та, в основному, є виключеними зі сфери державної політики [121]⁴⁾. Дослідниця П.Остергрєн

¹⁾ [178] *Svanström Y. Criminalising the john – a Swedish gender model? // The Politics of Prostitution: Women's Movements, Democratic States, and the Globalisation of Sex Commerce / Ed. by J. Outshoorn. – Cambridge: University Press, 2004. – P. 235.*

²⁾ [121] *Ertürk Y. Report of the Special Rapporteur of the United Nations Human Rights Council on violence against women, its causes and consequences. Implementation of General Assembly Resolution 60/251 of 15 March 2006 entitled Human Rights Council. A/HRC/4/34/Add.3. – 2007. – P. 14.*

³⁾ Cooperation against Trafficking. – Доступ з: <http://www.samverkanmottrafficking.se/english.asp> (станом на 28 квітня 2007 р.)

⁴⁾ [121] *Ertürk Y. Report of the Special Rapporteur of the United Nations Human Rights Council on violence against women, its causes and consequences. Implementation of General Assembly Resolution 60/251 of 15 March 2006 entitled Human Rights Council. A/HRC/4/34/Add.3. – 2007. – P. 14-15.*

(P.Östergren) критикує державну політику щодо проституції, посилаючись на дані дослідження: «Більшість жінок комерційного сексу, яких я опитала, дуже критикують таку законодавчу та соціальну ситуацію» [160]. Вона вказує на негативні аспекти Закону проти купівлі сексуальних послуг: він піддає повій стресу та небезпеці; працівники комерційного сексу почуваються такими, за якими постійно полює міліція, соціальні працівники, ЗМІ; окрім того, цілком ймовірно, що рівень прихованої проституції зріс [155]¹⁾.

Низка дослідників та активістів вважають, що гендерна рівність у Швеції є «оманливою рівністю» («fake equality»). Л.Сунна (L.Sunna), представниця Стокгольмської гілки Феміністських ініціатив стверджує: «Тут був сильний жіночий рух, який багато досягнув . . . Однак це також призвело до помилкового враження, що ми досягнули рівності, і як результат таких уявлень, ми починаємо рухатися назад . . . Це є політично коректним казати, що я фемініст(ка)» [177]. Інші, як-от наприклад, Е.Таунс (A.Towns), показують, яким чином дискурс гендерної рівності включився до нової нерівності, базованої на ієрархічній категоризації населення Швеції на «шведів» та «іммігрантів». Гендерні нерівності (на зразок насилля проти жінок, патріархатного контролю над сексуальністю членів родини жіночої статі), пояснені через «культурні» традиції, постали як основна проблема жінок-мігранток [180]²⁾. Е.Таунс доводить, що репрезентація гендерно нерівних «іммігрантів» (на противагу гендерно рівним «шведам») була видимою у шведській пресі.

Вивчення скандинавського досвіду дає змогу стверджувати, що існує кореляція між високим рівнем участі жінок у політичному житті та

¹⁾ [155] *National Legislation on Prostitution and the Trafficking Women and Children. Study of European Parliament, Directorate-General Internal Policies.* – Brussels: European Parliament, 2005. – P. 60.

²⁾ [180] *Towns A. Paradoxes of (In)Equality: Something is Rotten in the Gender Equal State of Sweden // Cooperation and Conflict.* – 2002. – Vol. 37 (6). – P. 168.

добробутом країни. Як зазначив керівник проекту з питань виборів та управління Координатора проектів ОБСЄ в Україні М.Енберг (M.Ehnberg) на міжнародній конференції «Жінки в політиці: міжнародний досвід для України» (жовтень 2005 р.), коли відсоток жінок дорівнює 20%, тоді парламентарі починають серйозно розробляти законопроекти стосовно дітей. Коли ж у парламенті 30% жінок, тоді розглядаються питання щодо інтересів жінок [120]¹⁾. Досвід Швеції є цінним з точки зору вивчення шляху цієї країни щодо розв'язання проблеми участі жінок у політичному житті та розбудови держави загального добробуту і демократії.

2.3. Гендерні дослідження як складова процесу регулювання гендерних відносин у Швеції

У процесі регулювання гендерних відносин у Швеції було приділено особливу увагу постійному моніторингу та фаховим дослідженням питань гендерної рівності в країні на рівні інституцій науки і освіти. Це, в першу чергу, дало змогу прийняти низку законодавчих актів у сфері політики гендерної рівності, тобто, вдосконалити інституційні засади регулювання гендерної відносин в країні.

Інституціоналізація гендерних досліджень у вищих навчальних закладах країни розпочалася в кінці 1970-х рр. [188]²⁾, [138]. Мережі

¹⁾ [120] *Ehnberg M.* Equal Opportunities as Means of Democratic and Economic Development // Жінки в політиці: міжнародний досвід для України. За матеріалами міжнародного наукового семінару «Жінки в політиці: міжнародний досвід для України», Київ – НаУКМА – 7 жовтня 2005 року / За заг. ред. Я.Свердлюк та С.Оксамитної – К.: Атіка, 2006. – С. 64.

²⁾ [188] *Women's/Gender/Feminist Studies: PhD Training in the Nordic Regions of Europe.* Nordic Research School in Interdisciplinary Gender Studies Publications // Tema Genus Report. – 2004. – № 3. – Р. 83.

дослідницьких організацій, які вивчали питання жінок, з'явилися в основних шведських університетах у Лунді, Стокгольмі, Гетеборзі, Упсалі, Лінчопінгу тощо. Також у цих університетах були засновані Асоціації жіночих дослідників і жіночих студій (Associations for Female Researchers and Women's Studies). У.Холм (U.Holm) у дослідженні жіночих центрів у Швеції [138] підкреслює роль асоціацій як перший основний крок у процесі інституціоналізації гендерних досліджень. У середині 1990-х рр. протягом так званої «ініціативи Тема» («Tham Initiative»)¹⁾ [188]²⁾ на державному рівні відбувався процес стимулювання жіночого професорства в академічній сфері.

Існує близько двадцяти різноманітних кафедр, центрів, дослідницьких шкіл зі спеціальним наголосом на освіті чи дослідженнях у сфері гендерних відносин³⁾. Наприклад, Центр гендерних досліджень Стокгольмського університету⁴⁾ (заснований у 1987 р.); Центр гендерних досліджень⁵⁾ та Феміністські студії у соціальних науках університету в Упсалі⁶⁾ і т.д. Університети в Упсалі, Умеа та Лінчопінгу стали переможцями конкурсу «Центри гендерної досконалості» («Centers of Gender Excellence»)⁷⁾ –

¹⁾ Названа на честь Карла Тема (Carl Tham), шведського Міністра освіти.

²⁾ [188] *Women's/Gender/Feminist Studies: PhD Training in the Nordic Regions of Europe*. Nordic Research School in Interdisciplinary Gender Studies Publications // Tema Genus Report. – 2004. – № 3. – Р. 85.

³⁾ Дивіться «Gender Studies in Sweden», Swedish Secretariat for Gender Research. – Доступ з: http://genus.se/digitalAssets/1123_genusstudier.pdf (станом на 27 лютого 2007 р.).

⁴⁾ Center for Gender Studies in Stockholm University. – Доступ з: <http://www.kvinfo.su.se/> (станом на 27 лютого 2007 р.).

⁵⁾ Center for Gender Research. – Доступ з: <http://www.gender.uu.se/> (станом на 27 лютого 2007 р.).

⁶⁾ Uppsala University. – Доступ з: <http://www.samgenus.uu.se/> (станом на 27 лютого 2007 р.).

⁷⁾ Див. Swedish Secretariat for Gender Research. – Доступ з: <http://genus.se/Aktuellt/Nyheter/2006/?articleId=2804> (станом на 28 лютого 2007 р.).

конкурсу на кращу дослідницьку діяльність у сфері гендерних відносин. Однак, гендерні дослідження активно проводяться не лише у цих інституціях, а й на інших кафедрах усіх шведських університетів.

Інституціоналізація гендерних досліджень, що є частиною більш комплексного процесу формування інституційних засад регулювання гендерних відносин, у Швеції не є фрагментарним явищем, а має загальний характер і стосується усіх навчальних закладів країни. Результати гендерних соціологічних досліджень постійно використовуються у роботі органів державної влади у Швеції. Окрім того, гендерні дослідження з метою визначити цілі політики рівності статей проводять ті державні службовці, що зазвичай розробляють напрямки видатків або тексти до закону про бюджет у певній галузі політики. При цьому використовується спеціальна методика для сприяння аналітичній роботі, що враховує структуру певної галузі, різні кроки бюджетного процесу і урядові процедури. За результати проведених досліджень з питань гендерної рівності відповідальні координатори при міністерствах, як вже було зазначено. З 2006 р. міністерства вирішують, які сфери діяльності є найважливішими, щоб продовжити аналітичні дослідження в найпріоритетніших галузях.

У 2004 – 2005 рр. уряд провів широку аналітичну роботу з метою сформулювати цілі політики рівності статей в усіх відповідних галузях. Урядовою вимогою було, щоб, принаймні, одне дослідження з питань гендерної рівності було проведено в кожній галузі державної політики. Результатом стало здійснення понад 120 досліджень з питань рівності статей у 48 галузях державної політики, визначення близько 50 цілей, напрацювання численних індикаторів та інструкцій для державних органів із розробки індикаторів в інших галузях, близько 20 завдань і близько 60 вимог до звітності про видатки державних органів [153]¹⁾.

¹⁾ [153] *Moving Ahead: Gender Budgeting in Sweden*. – Stockholm: Ministry of Industry, Employment and Communications. – P. 18.

Інститут освіти у Швеції містить спеціальні заходи з навчання і доповнення постійних навчальних програм в рамках програми із гендерної пріоритетизації. З 2004 року для урядових службовців організовуються навчальні курси з питань гендерної рівності. Розроблено постійну навчальну програму з питань гендерної рівності, яку включає теорію гендерного питання, питання гендерної статистики тощо. Окрім цього, до курсу постійної навчальної програми були введені різні методологічні семінари. Наприклад, в бюджетній галузі це стосується проведення аналізу рівності статей у певній сфері. Методологічні семінари пристосовані до різних видів діяльності, навчають державних службовців різній методиці гендерного аналізу. Окрім того, є інформаційні курси з питань гендерної пріоритетизації для нових службовців та керівників відділів. З гендерною пріоритетизацією ознайомлюють також на інших відповідних курсах, наприклад, з питань бюджету, що їх проводить управління справами.

Практично всі міністри і вищі урядовці проходять тренінг з питань гендерної рівності. У 2004-2005 рр. було проведено навчання у формі двох спеціальних тренінгових програм для координаторів з питань гендерної рівності при міністерствах і працівників служби Кабінету міністрів з питань гендерної рівності. У цих програмах наголос робився на дорадчій ролі координаторів і служби з питань гендерної рівності у запровадженні гендерної пріоритетизації.

Офіс Омбудсмена з рівних можливостей, як ми зазначали, також здійснює дослідження з питань гендерної рівності¹⁾. Найпопулярніша тематика цих досліджень: гендерна рівність у Швеції на ринку праці, дослідження заробітної плати, різниці в оплаті праці чоловіків та жінок, батьківство та відпустка по догляду за дітьми, сексуальні домагання на робочому місці тощо. Наприклад, протягом останніх двадцяти років у Швеції

¹⁾ Дивіться «Матеріали та статистика» («Material and statistics»). Ombudsman, JämO (Equal Opportunities Ombudsman). – Доступ з: <http://www.jamombud.se/InEnglish/material/default.asp> (станом на 3 квітня 2007р.).

було проведено низку досліджень громадської думки, випущено чимало доповідей, проаналізовано результати досліджень на тему гендерних домагань (gender-related harassment) [168]¹⁾. Відомі результати досліджень щодо сексуальних домагань у різних сферах шведського суспільства: ринок праці, поліція, армія, академічна сфера. Окрім того, у звіті про питання щодо відпустки по догляду за дитиною, яке наразі є актуальним у Швеції, подано не лише дані соціологічних досліджень, а й огляд дисертацій і проектів на цю тематику, здійснених студентами і дослідниками з різних шведських університетів, а також поточне законодавство і законодавчі проекти [162]. Такі типи досліджень (як, наприклад, проведені Офісом Омбудсмена з питань рівних можливостей) є комплексними, що дає змогу вивчати питання у розвитку, аналізувати зміни поточної ситуації як наслідок впровадження гендерної політики.

У Швеції для дослідження питань гендерної рівності використовуються як кількісні, так і якісні методи. Шведське центральне статистичне бюро²⁾ (ШЦСБ) є центральним органом, відповідальним за офіційну статистику в країні. А оскільки гендерна рівність – одна з пріоритетних сфер досягнень у суспільному житті Швеції, то стилі життя чоловіків і жінок повинні бути видимими за допомогою статистичних даних. ШЦСБ випускає щорічний буклет «Жінки та чоловіки у Швеції. Факти і цифри» [186], аби презентувати стан гендерної рівності у багатьох сферах шведського суспільства. Окрім того, кожного другого року ШЦСБ здійснює дослідження робочого середовища. «Гендерна статистика повинна бути публічною відповідальністю в усіх північних країнах» [129]³⁾ – це одна з рекомендацій, висловлених

¹⁾ [168] *Review of Current Knowledge: Sexual harassment and gender-related harassment in working life.* – Stockholm: Equal Opportunities Ombudsman Office, 2007. – P. 4.

²⁾ Інтернет сторінка Шведського центрального статистичного бюро. – Доступ з: <http://www.scb.se> (станом на 29 березня 2007 р.).

³⁾ [129] *Grönroos M., Lorenzen E. Statistics on Gender Equality in the Nordic countries - a Survey of the Status.* – Oslo: NIKK, 2002. – P. 5.

Північним інститутом з жіночих студій і гендерних досліджень (Nordic Institute for Women's Studies and Gender Research, NIKK)¹⁾ у їх пілотному проекті 2002 р.

Низка інституцій здійснює у Швеції кількісні соціологічні дослідження на гендерну тематику. По-перше, Шведський інститут соціальних досліджень (Swedish Institute for Social Research)²⁾ (заснований у 1972 р.), який співпрацює з кафедрами економіки та соціології Стокгольмського університету, включив гендерні питання як одну з чотирьох основних сфер досліджень (разом з ринком праці, державою загального добробуту, сім'єю). Сімейна політика, рівень народжуваності, працевлаштування, гендерні відмінності в оплаті праці, гендерна нерівність тощо – ключові питання, які вивчаються в проектах на зразок «Гендерні відмінності на кар'єрному ринку праці. Важливість батьківства і сімейної ситуації» («Gender Differences in Labour Market Careers. The Importance of Parenthood and Family Situation»), «Гендерні відмінності в кар'єрній мобільності» («Gender Differences in Career Mobility»), «Сім'я, гендерна рівність та громадська політика» («The Family, Gender Equality and Public Policy»)³⁾.

По-друге, чимало досліджень зроблені як частина дослідницьких проектів Європейського Союзу. Наприклад, TNS Gallup у рамках програми Eurobarometer проводить дослідження для ЄС щодо дискримінаційних питань, серед переліку яких є також і гендерна дискримінація, зокрема і в Швеції [117]. Окрім того, питання з приводу дискримінації, ролі чоловіків і

¹⁾ Північний інститут з жіночих студій та гендерних досліджень (Nordic Institute for Women's Studies and Gender Research, NIKK) є транснаціональним ресурсним та інформаційним центром з гендерних досліджень та політики гендерної рівності у Північних країнах. – Доступ з: <http://www.nikk.uio.no> (станом на 4 квітня 2007 р.).

²⁾ Swedish Institute for Social Research. – Доступ з: <http://www.sofi.su.se> (станом на 29 березня 2007 р.).

³⁾ Див.: Current Research. On-going projects. Swedish Institute for Social Research. – Доступ з: <http://www.sofi.su.se/cr/cr.htm#FAMILY,%20GENDER> (станом на 29 березня 2007 р.).

жінок в родині тощо зустрічаються у Європейському соціальному дослідженні (European Social Survey)¹⁾, де Швеція також бере участь. Швеція (зокрема, кафедра соціології університету в Умеа) виступає одним з 45 членів Міжнародної програми із соціального дослідження (International Social Survey Programme)²⁾, що є постійною щорічною програмою міжнаціональної співпраці з досліджень на актуальну не тільки для соціальних наук тематику. У 1988 р., 1994 р. і 2002 р. відбулися великі дослідження на тему родини та зміни гендерних ролей. Швеція, окрім того, є учасницею проектів північних країн щодо дослідження питань маскулінності [156].

Дослідники перевіряють гендерні теорії за допомогою емпіричних соціологічних даних. Л.Венгнеруд (L.Wängnerud)³⁾ [184] провела кількісне соціологічне дослідження у політичній сфері «Тестуючи політику присутності емпірично: випадок представництва жінок у шведському Риксдазі» («Testing the Politics of Presence Empirically: the Case of Women's Representation in the Swedish Riksdag»). Мета її проекту – запропонувати спосіб емпіричної перевірки тверджень про те, що жінки-політики більшою мірою, ніж чоловіки-політики, представляють інтереси жінок. Використані дані взяті з соціологічного дослідження, проведеного шведським парламентом у 1985 р., 1994 р. і 2002 р. В аналізі контролюються впливи статі політика, також беруться до уваги такі змінні, як партійна приналежність, вік, освіта та парламентський досвід респондента. Основний результат дослідження Л.Венгнеруд полягає в тому, що теорія політичної присутності отримує суттєве емпіричне обґрунтування: жінки більшою мірою схильні представляти інтереси жінок у парламенті [184].

Однак, представники суспільних наук також критикують шведську гендерну рівність і гендерні дослідження у Швеції. Професор політичних наук Б.Росштайн (B.Rothstein) вважає, що «. . . шведська гендерна рівність

¹⁾ Доступ з: <http://www.europeansocialsurvey.org/> (станом на 29 березня 2007 р.).

²⁾ Доступ з: <http://www.issp.org/index.shtml> (станом на 29 березня 2007 р.).

³⁾ Доцент кафедри політичних наук Гетеборзького університету.

може бути найкращою у світі, однак ми все ще знаходимось далеко від того, аби бути країною з гендерною рівністю» [172]¹⁾. Він критикує «Комітет з розповсюдження економічної влади та економічних ресурсів між чоловіками та жінками» («Committee on the Distribution of Economic Power and Economic Resources between Men and Women»), заснований соціал-демократичним урядом у 1995 р., за те, що цей Комітет не здатний здійснювати фахові дослідження і розв'язувати проблеми гендерної рівності [172]²⁾. Росштайн вважає, що нічого нового у шведських гендерних дослідженнях стосовно причинно-наслідкового зв'язку не було зроблено. Серед цілей шведської політики гендерної рівності визначено рівний розподіл неоплачуваної роботи по догляду і дому [186]³⁾. Ця ціль стосується неоплачуваної роботи по дому, догляду за старими людьми та дітьми. Передбачається, що чоловіки та жінки однаковою мірою повинні нести відповідальність по дому. Але реалії життя виявляються іншими. В офіційних статистичних даних наводиться інформація про те, що «жінки присвячують однакову кількість часу оплачуваній і неоплачуваній роботі, натомість чоловіки у два рази більше часу присвячують оплачуваній роботі порівняно з неоплачуваною» [186]⁴⁾.

Професори та дослідники з інших шведських університетів проводять чимало досліджень, пов'язаних з питаннями гендерних відносин. Учасники «Проекту з гендерних квот» («Gender quota project») [165] Д.Далеруп (D.Dahlerup) та Л.Фрайденваль (L.Freidenvall)) зі Стокгольмського університету, кафедри політології вивчають тематику гендерних квот як у

¹⁾ [172] Rothstein B. Modern Patriarchy – the Causal Mechanism: A Theory of Asymmetric Mate Selection // Paper for Annual Meeting of the American Political Science Association Panel 11-17: The Political Economy of Gender: the Continuing Struggle for Equality in Formal and Informal Labor Markets in the Advanced Industrialized Nations. – 2005. – Р. 4.

²⁾ [172] Там само. – Р. 3-4.

³⁾ [186] *Women and Men in Sweden: Facts and Figures*. – Stockholm: Statistic Sweden, 2006. – Р. 12.

⁴⁾ [186] Там само. – Р. 42.

Скандинавії, так і по всьому світу [150]. М.Едвардс (M.Eduards) (з тієї ж самої кафедри) досліджує питання політичної присутності жінок і жіночого руху у Швеції. Г.Густафссон (G.Gustafsson) з університету в Умеа (Umeå University) також здійснює дослідження у сфері гендерної політики. Подібною є ситуація майже на всіх кафедрах гуманітарних і суспільних факультетів.

Рис. 2.4. Розвиток гендерних досліджень у Швеції

Таким чином, кількісні дослідження на тематику гендерних відносин проводяться у Швеції як на національному, так і на міжнародному рівнях, що надає змогу робити різного роду порівняння та оцінювати загальносвітову картину стану забезпечення гендерної рівності. Швеція пройшла етап надмірної поширеності кількісних досліджень у 1990-х рр. На сьогодні якісні дослідження, які постійно удосконалюються та доповнюються новими концепціями, проводяться на рівні з кількісними. Особливо актуальним застосування якісної методології стало у 2000-х рр. – періоді впровадження низки нових понять у шведський гендерний дискурс.

Міждисциплінарність – провідна тенденція у шведських дослідженнях загалом і гендерних зокрема [144; 151]. Концепція **міжсекційності** (intersectionality)¹⁾ (зв'язок між гендером і віком, расою, етнічністю, класом тощо), питання розмаїття (diversity) та дискримінації входять у шведські гендерні дослідження. Відбувається перехід до так званого третього етапу розвитку гендерних досліджень у Швеції. Узагальнену схему інституціоналізації гендерних досліджень у Швеції зображено на рис. 2.4.

П.де лос Реєс (P.de los Reyes) досліджує «розмаїття» («diversity») як концепцію у шведському науковому та публічному дискурсах²⁾.

¹⁾ 11-15 жовтня 2006 р. пройшла міжнародна конференція «Міжсекційність, ідентичність та влада – міждисциплінарні перспективи міжсекційних студій» («Intersectionality, Identity and Power – Interdisciplinary Perspectives on Intersectionality Studies»), організована кафедрою гендерних досліджень університету у Лінчопінгу. Відомі дослідники з Швеції та інших країн обговорювали питання міжнаціональної перспективи у міжсекційності. На конференції було підкреслено важливість даної тематики та зосереджено на ній увагу з боку академічної спільноти.

²⁾ Зокрема, П.де лос Реєс виконала проект про розмаїття та диференціацію в рамках програми SALTSA, яка є «програмою співпраці між об'єднаннями профспілок та Національним інститутом робочого життя (the National Institute for Working Life), мета якої – проведення досліджень з проблематики робочого життя у європейському контексті» [169].

П.де лос Реєс звертає увагу на те, що протягом досить довгого періоду часу концепція розмаїття була майже ігнорована шведськими дослідниками. Використовуючи дискурсивний аналіз¹⁾ як методологію, дослідниця вивчає дискурси робочого життя через такі чотири категорії як: гендер, етнічність, вік, функціональна неспроможність. Дискурси як «певний спосіб розмови та розуміння світу (чи аспекту світу)» [164]²⁾ також є поширеними феноменами аналізу у гендерних дослідженнях.

Гендер є першою категорією, яку описує П.де лос Реєс. «Маскулінність створюється відповідно до фемінності у той самий спосіб, як шведськість (Swedishness) створюється відповідно до іммігрантського статусу» [169]³⁾. Гендерна ідентичність (як і інші соціальні ідентичності) будується через дихотомії (у цьому випадку чоловічу/жіночу). У Швеції (та інших північних країнах) *робота* (а не сексуальність і родина, як у США чи Південній Європі) постає як важливий аспект у дискурсивних конструкціях гендерних ідентичностей. Такі питання як «*професійність, розподіл праці, законодавство та добробут*» [169]⁴⁾ були доволі популярними у шведській дослідницькій традиції.

Робоче життя є ареною, де створюються і легітимізуються різні соціальні категорії. Для жінок постала потреба вийти на ринок праці через нестачу робочої сили. Як стверджує де лос Реєс: «дебати про те, жінки чи іммігранти повинні вирішити проблему нестачі робочої сили, мали практичні

¹⁾ «. . . дискурси можуть бути визначені як низка перцепцій, значень, метафор, тверджень та наративів, які разом формують інтерпретативне поле для певного відрізка явища» і «Дискурси є історичними конструктами, які у різних ситуаціях та контекстах надають ієрархіям значень та легітимності шляхом категоризації та відокремлення» [169].

²⁾ [164] *Phillips L., Jorgensen M. Discourse Analysis as Theory and Method.* – London: Sage Publications, 2002. – P. 2.

³⁾ [169] *de los Reyes P. Diversity and Differentiation. Discourse, difference and construction of norms in Swedish research and public debate.* – Stockholm: National Institute for Working Life, 2001. – P. 13.

⁴⁾ [169] Там само. – P. 24.

впливи на розвиток дискурсу у дослідженнях, пов'язаних з формуванням робочої сили та сегрегаційних процесів у робочому житті» [169]¹⁾. В аналізі концепції «розмаїття» де лос Реєс вивчає не лише питання гендерних відносин, але додає такі категорії як «жінка-іммігрантка», адже «кожен індивід діє та розглядається відповідно до низки різноманітних ідентичностей, які частково накладаються і часткового залежать від тієї чи іншої ситуації, згідно із зміною у дискурсі життєвого циклу особистості» [169]²⁾.

П. де лос Реєс критикує концепцію гендера за те, що вона відтворює дискримінацію. Якщо ця концепція не включає таких важливих соціальних складових як раса, етнічна приналежність, вік чи інвалідність, які також утворюють ієрархії, це означає, що вона ігнорує дуже важливі аспекти владних відносин.

Інші шведські дослідники теж зробили внесок у застосування якісної методології у процесі проведення гендерних досліджень. Професор Н.Лікке (N.Lykke)³⁾ проводить дослідження з феміністичної теорії та вивчає взаємозв'язки між гендером і культурою. Вона є науковим координатором європейської панелі експертної роботи з «Між'європейського порівняльного дослідження ступенів, кваліфікацій і професійних висновків щодо жіночих/гендерних/феміністичних студій» («A Cross-European, Comparative Study of Degrees, Qualifications and Professional outlets of Women's/Gender/Feminist Studies»). Дж.Херн (J.Hearn) – відомий дослідник питань маскулінності (зокрема, проблемних аспектів (troubled issues) [133],

¹⁾ [169] *de los Reyes P.* Diversity and Differentiation. Discourse, difference and construction of norms in Swedish research and public debate. – Stockholm: National Institute for Working Life, 2001. – P. 63.

²⁾ [169] Там само. – P. 16.

³⁾ З кафедри гендерних досліджень Лінчопінгського університету (Linköping University); директор та лідер Північної дослідницької школи міждисциплінарних гендерних студій (Nordic Research School in Interdisciplinary Gender Studies) (<http://www.norsgender.org>)

питань злочинності [134], конструювання публічного чоловіка [132], тощо). Д.Мулінарі (D.Mulinari) також працює з дискурсивним аналізом [154] і питаннями міжсекційності [170; 171], досліджуючи расові та етнічні аспекти у скандинавському контексті.

У певних дослідженнях концепція «гендера» доповнюється іншими складовими. Л.Мартінсон (L.Martinsson) та Е.Реймерс (E.Reimers) аналізують і критикують дискурс щодо соціального розмаїття, який присутній у шведських офіційних документах і дослідженнях. Вони вивчають питання «розмаїття» у трьох офіційних документах: звіті від Міністерства виробництва, зайнятості та комунікації про те, як збільшити розмаїття на робочому місці, Програмі дій від того ж самого Міністерства про те, як подолати дискримінацію, та конституційному тексті шведських місій протестантської церкви.

Відповідно до Мартінсон і Реймерс, у цих документах ідея «бути собою» (тобто, бути гомосексуалом, іммігрантом тощо) стає еквівалентом до поняття діяти згідно з певними стереотипами (наприклад, передбачається, що не-шведи чинять по-іншому, ніж шведи). Дослідниці вважають, що «категорії раси, національності, сексуальності зазвичай беруться до уваги як належне і, таким чином, презентуються як такі, що є самі по собі, а не створені завдяки ієрархічним і конфліктним культурним процесам» [148]¹⁾. Пропонуючи ідею саморефлексивної деконструктивної солідарності (self-reflexive deconstructive solidarity), вони звертають увагу на те, як одні ідентичності та позиції спричиняють субординацію інших ідентичностей. Це залежить від різних ситуацій і зв'язків. Наприклад, як жінка ви підпорядковані суспільству з патріархатними дискурсами, але як «біла» людина, ви маєте позицію переваги у колоніальних дискурсах раси та етнічності.

¹⁾ [148] *Martinsson L., Reimers E. Towards a Disharmonious Pluralism – Discourse Analysis of Official Discourses on Social Diversity // Symbolic Struggles / Ed. by A.Li. – Lawrence Earlbaum, 2005. – P. 12.*

Суть критики, запропонованої Мартінсон і Реймерс, пов'язана з оцінкою соціального розмаїття, що приховує нерівність. Категоріям класу та гендера надано привілейовані позиції. Різні рухи чи групи постійно створюють розмаїття. Наприклад, феміністичний рух відтворює гетеронормативність (heteronormativity), а рух геїв (gay movement) ставить в підпорядковане становище гомосексуальних жінок і трансгендерних людей. Таким чином, політичні рухи, які працюють з категоріями клас, гендер, етнічність тощо, повинні ставити під питання і переглядати свої власні ідеї та припущення, які вони наслідують.

Автори прагнуть досягнути того, що називають **«дисгармонійним плюралізмом»** («disharmonious pluralism») і пояснюють як «безкінечну конфронтацію, ставлення під питання меж, характеристик і позицій різних категорій» [148]¹⁾. Вони мають на меті розробити альтернативні шляхи сприйняття та оцінки політики відмінностей (politics of difference), де відмінність можна як відслідкувати, так і поставити під питання. На основі ідей Мартінсон і Реймерс з'являється можливість критикувати теорію гендерної системи І.Хірדман, про що було викладено раніше.

Окрім того, Л.Мартінсон та Е.Реймерс розробляють нову для шведських гендерних досліджень концепцію – **гетеронормативність** (heteronormativity)²⁾ [149]. Гетеронормативність показує «гетеросексуальність як нормативне утворення, що стійко відстоює гетеросексуальне життя як правильний спосіб життя» [149]³⁾. Відповідно до суспільних норм, чоловіки і жінки повинні сприймати себе, думати та діяти, як представники

¹⁾ [148] *Martinsson L., Reimers E. Towards a Disharmonious Pluralism – Discourse Analysis of Official Discourses on Social Diversity // Symbolic Struggles / Ed. by A.Li. – Lawrence Earlbaum, 2005. – P. 4.*

²⁾ Ця концепція була запропонована Дж.Батлер [111].

³⁾ [149] *Martinsson L., Reimers E., Reingarde J. Introduction // Norms at Work: Challenging Homophobia and Heteronormativity / L.Martinsson, E.Reimers, J.Reingarde, A.S.Lundgren. – Stockholm: RFSL, 2007. – P. 11.*

протилежних статей. Дві статі створено як бінарні позиції. Гетеронормативність пов'язана з питанням сексуальної орієнтації.

Л.Мартінсон і Е.Реймерс вважають сексуальну орієнтацію як «соціальну конструкцію, яку слід змінити, тому що вона має проблемні та дискримінаційні наслідки» [149]¹⁾. З одного боку, у Швеції незаконною є дискримінація працівників, студентів і учнів на підставі сексуальної ідентичності. Злочинність проти ЛГБТ²⁾спільноти є «злочином на ґрунті ненависті» («hate crime») і несе за собою особливу відповідальність. З іншого боку, ці питання щодо гендерних відносин є «артикульованими у гетеронормативних межах» [166]³⁾. У дослідженні гетеронормативності у школах Е.Реймерс приходить до висновку, що «представники ЛГБТ спільноти полишені невидимими як в школах, так і в суспільстві загалом» [166]⁴⁾. Л.Мартінсон зазначає з приводу гетеросексуальної нуклеарної родини як норми: «вона повторюється не лише в домашній сфері, а також у теорії менеджменту і педагогіці» [147]⁵⁾. Мартінсон аналізує гетеросексуальну норму у різних інституціях (у родині, робочому житті, школах тощо) і відслідковує, якою мірою ця норма може бути розширена.

Ще одним нововведенням у вивченні питань гендерних відносин є концепція **метронормативності** (metronormativity) (місто вважається нормою у дослідженнях, натомість периферія, сільська місцевість сприймається як

¹⁾ [149] *Martinsson L., Reimers E., Reingarde J.* Introduction // *Norms at Work: Challenging Homophobia and Heteronormativity* / L.Martinsson, E.Reimers, J.Reingarde, A.S.Lundgren. – Stockholm: RFSL, 2007. – P. 12.

²⁾ Лесбійки, геї, бісексуали, трансгендерні люди.

³⁾ [166] *Reimers E.* Always somewhere else – Heteronormativity in Swedish teacher training // *Norms at Work: Challenging Homophobia and Heteronormativity* / L.Martinsson, E.Reimers, J.Reingarde, A.S.Lundgren. – Stockholm: RFSL, 2007. – P. 58.

⁴⁾ [166] Там само. – P. 67.

⁵⁾ [147] *Martinsson L.* What is now made into the norm? // *Norms at Work: Challenging Homophobia and Heteronormativity* / L.Martinsson, E.Reimers, J.Reingarde, A.S.Lundgren. – Stockholm: RFSL, 2007. – P. 74.

проблема). Дж.Галберстам (J.Halberstam) запропонувала цю концепцію у дослідженні питань гомосексуальності. Ідея гетеросексуальності як культурної домінанти в американських теоріях про життя геїв і лесбійок спричинила до появи нового терміну – метронормативності [131]¹⁾. Поділ на *місто vs. село* можна порівняти до таких бінарних поділів як *модерне vs. традиційне*, *західне vs. не-західне*, *культуральне vs. природне*, *постмодерне vs. модерне*. Дослідниця вважає, що «більшість теорій гомосексуальності двадцятого століття передбачають, що гомосексуальна культура вкорінена у містах, що вона має особливий зв'язок з міським життям» [131]²⁾. Таким чином, термін метронормативність був запозичений іншими дослідниками та винесений за межі досліджень лише ЛГБТ спільноти у гендерні дослідження загалом.

Постійну критику гендерних досліджень і гендерної політики у Швеції можна вважати позитивним аспектом, яка чинить позитивний вплив на процес інституціоналізації гендерних відносин. Не дивлячись на критику різних підходів і досліджень, у Швеції не має великого розриву між кількісними та якісними методами у соціологічних гендерних дослідженнях. Співпраця гендерних дослідників покликана вирішувати спільне завдання – покращення стану гендерних відносин у суспільстві. Саме на таку мету, в першу чергу, спрямовані більшість соціологічних досліджень у Швеції.

У Швеції проводиться чимало гендерних досліджень, які здійснюють моніторинг усіх сфер життя суспільства та мають на меті покращення стану гендерних відносин в країні. Опитування експертів Гетеборзького університету дають змогу переконатися у тому, що гендерні дослідження відображають основні проблеми у сфері гендерної рівності у шведському суспільстві. Завдяки участі інституцій освіти та науки процес регулювання гендерних відносин має ефективні результати.

¹⁾ [131] Halberstam J. In a Queer Time and Place: Transgender Bodies, Subcultural Life. – N.Y.: University Press, 2005. – P. 36.

²⁾ [131] Там само. – P. 36.

Швеція має низку університетів, де на різних кафедрах досліджуються питання гендерних відносин. Тематика досліджень відображає гендерну проблематику шведського суспільства, а їхні результати використовуються для вдосконалення гендерної політики у країні. У січні 2006 року авторкою було проведено окреме дослідження академічної спільноти Гетеборзького університету (викладачів, професорів, PhD студентів, дослідників), які залучені до гендерних досліджень¹⁾, мета якого – проаналізувати процес інституціоналізації гендерних відносин у шведському суспільстві та виокремити роль соціологічних гендерних досліджень у процесі регулювання цих відносин.

Особливості гендерних відносин ефективніше вивчати за допомогою якісної методології [91]²⁾, [32], а саме – глибинних інтерв'ю. Авторкою було заплановано провести близько 20 експертних напівструктурованих інтерв'ю із дослідниками (експертами) гендерних питань у суспільних науках. Перші контактні особи були знайдені за допомогу інтернет сторінки Гетеборзького університету, а також через так звану електронну «гендерну мережу» Гетеборзького університету. Близько 7-8 інтерв'ю були організовані заздалегідь. Натомість протягом власне двох тижнів дослідницького періоду подальша вибірка формувалася методом «снігової кулі» – опитувані дослідники давали нові контакти інших експертів. При побудові вибірки у подібному дослідженні найчастіше використовують саме метод «снігової кулі» [3; 58; 98].

Загалом було проведено 23 напівструктурованих інтерв'ю³⁾. Середня тривалість інтерв'ю складала від сорока хвилин до однієї години. Використовувалася техніка напівструктурованого інтерв'ю, яка передбачає наявність загального плану розмови (основного списку питань, відповіді на

¹⁾ Грант Шведського Інституту в рамках Програми Вісбі.

²⁾ [91] *Семенова В.В.* Качественные методы: введение в гуманитарную социологию. – М.: Добросвет, 1998. – С. 117-118.

³⁾ Список питань дивіться у Додатку А.

які слід довідатися в процесі інтерв'ю [40]¹⁾), однак, питання ставляться і наповнюються певними деталями залежно від ситуації [91]²⁾. Інтерв'ю розпочиналося із вступного питання про дослідницький інтерес експерта та прохання коротко описати дослідження певної сфери гендерних відносин, у які опитуваний експерт був залучений. Далі експертів прохали надати коментар про актуальні для шведського суспільства гендерні проблеми. Окрім того, респондентів просили розповісти, як вони зазвичай презентують результати своїх досліджень політикам чи широкому загалу людей. Насамкінець обговорювалося питання практичного використання результатів досліджень, проведених експертами. Слід зауважити, що у більшості експертів запитували ще й про їх ставлення до партії Феміністські ініціативи. Дане питання було додатковим і ставилося тому, що мало актуальне значення у процесі передвиборної кампанії у Швеції, і майже усі експерти згадували про цю жіночу партію на самому початку інтерв'ю.

Формальні ознаки експертів: експерт повинен займатися гендерною проблематикою і працювати в Гетеборзькому університеті. В результаті вибірки за методом «снігової кулі» було отримано такий розподіл експертів за кафедрами, науковими ступенями та статтю. Експерти³⁾ були з 11 різних кафедр і центрів Гетеборзького університету: кафедри гендерних досліджень, центру глобальних гендерних досліджень, кафедри соціології, кафедри політичних наук, кафедри журналістики та масової комунікації, кафедри етнології, кафедри історії науки та теорії ідей, кафедри освіти, кафедри права, кафедри досліджень миру і розвитку, Шведського секретаріату гендерних досліджень. Серед них: керівників кафедри/наукового центру – 3

¹⁾ [40] Ковалев Е.М., Штейнберг И.Е. Качественные методы в полевых социологических исследованиях. – М.: Логос, 1999. – С. 185-186.

²⁾ [91] Семенова В.В. Качественные методы: введение в гуманистическую социологию. – М.: Добросвет, 1998. – С. 105.

³⁾ Коротка інформація про респондентів у Додатку Б.

осіб, професорів – 5, доцентів – 1, PhD студентів – 11, дослідників – 3. Серед опитаних осіб – 20 жінок та 3 чоловіків.

Для представлення результатів первинного аналізу інтерв'ю зі шведськими експертами використано цитати¹⁾ з інтерв'ю. Окрім того, у процесі аналізу отриманої інформації було використано дослідницькі матеріали (статті з наукових журналів, звіти, книги, електронні ресурси), надані респондентами.

Основні *теми дослідження*, які ми виділяли для аналізу стану гендерних відносин та соціологічних гендерних досліджень у Гетеборзькому університеті:

- актуальні гендерні питання, проблеми, які найбільшою мірою обговорюються у ЗМІ та на політичній арені у Швеції на початок 2006 р.;
- дослідницькі теми та проекти на гендерну тематику, у які залучені респонденти;
- практичне застосування результатів гендерних досліджень (яким чином вони використовуються для покращання стану гендерних відносин у країні);
- наявність взаємозв'язку (співпраці) між політиками, представниками ЗМІ і громадськості та дослідниками гендерних питань.

Гетеборзький університет досліджено за допомогою методологічної стратегії **кейс стаді** (case study). Адже використовувалися не лише інтерв'ю з експертами, а також включене спостереження (проведене протягом дослідницьких візитів до Гетеборзького університету: у січні 2006, вересні 2006 р. – травні 2007 р., листопаді-жовтні 2007 р.), робота з документами (зі статтями, книгами, звітами, які рекомендували до вивчення експерти з різних кафедр, інтернет джерелами тощо). Тобто, було застосовано стратегію, яка

¹⁾ Повні тексти усіх інтерв'ю мовою оригіналу (англійською) подано у Додатку Ж. Варто зауважити, що рідна мова респондентів – шведська. Переклад цитат з інтерв'ю здійснено автором дисертаційного дослідження.

базується на поєднанні різних методів, на аналізі інформації, яка збиралася на усіх етапах дослідження.

З текстів інтерв'ю було виділено та систематизовано відповіді респондентів щодо окреслених вище тем дослідження¹⁾. Насамперед, більшість експертів звертали увагу на три основні проблеми у сфері забезпечення гендерної рівності²⁾, які на період проведення експертних інтерв'ю (зима 2006 р.) активно обговорювалися у Швеції: насилля проти жінок, відпустка по догляду за дитиною, участь жінок на ринку праці.

Найбільш актуальним гендерним питанням у Швеції виявилось **насилля проти жінок**. Майже усі експерти (зокрема, 15 із 23) погоджуються, що це важливе питання у шведському суспільстві, яке потребує нагального розв'язання на державному рівні. Питання насилля проти жінок отримало значну увагу з боку політиків і ЗМІ. Воно більшою мірою, ніж десять років тому, входить до публічних дебатів.

Передусім, домашнє насилля (чи насилля в сім'ї)³⁾ є великою проблемою для жінок. Зокрема, найбільш дискусійним є питання зґвалтування в родині, яке регулюється шведським законодавством, однак, не завжди визнається переважно чоловіками за насилля як таке. Виявляти зґвалтування в родині досить складно, але такі випадки присутні навіть у шведському суспільстві, яке дружнє до жінок.

«... якщо ви, наприклад, подивитесь на зґвалтування, то вони пов'язані з домашнім насиллям». (М.Льофгрен-Нільсон, кафедра журналістики та масової комунікації)

Проблема зґвалтування у подружній парі у Швеції регулюється законодавчим чином, однак не завжди усвідомлюється як злочин і

¹⁾ Зокрема, дивіться Додаток В і Додаток Д.

²⁾ Контент-аналіз думки експертів щодо актуальної гендерної проблематики у шведському суспільстві подано у Додатку В.

³⁾ Ми перекладаємо термін domestic violence як «домашнє насилля». Деякі експерти з даної тематики використовують термін «насилля в сім'ї».

порушення прав людини. Часто зґвалтування в сім'ї – внутрішньосімейна проблема, яку не слід розголошувати і виносити на публічне обговорення. Шведські дослідники намагаються змінити ставлення суспільства до зґвалтування в сім'ї як лише проблеми родини і винести це питання на публічне обговорення.

По-друге, важливим є питання **вуличного насилля**, яке застосовується як проти жінок, так і чоловіків. Однак, у висвітленні питання насилля часто домінує увага на «жіночому» аспекті цієї проблеми. Респонденти згадують вуличне насилля, але ніхто не бере до уваги той факт, що відповідно до шведських офіційних статистичних даних, чоловіки у 4-5 разів частіше, ніж жінки, є жертвами вуличного насилля. Дійсно, вуличне насилля проти чоловіків не є так званим «гендерним насиллям», оскільки його чинять чоловіки проти чоловіків. Гендерна рівність передбачає наявність уваги до прав і можливостей представників обох статей, тому не варто ігнорувати проблему вуличного насилля, жертвами якого виступають чоловіки.

По-третє, **торгівля людьми та проституція** також стосуються теми насилля проти жінок. Законодавче регулювання питання проституції магіралізувало дану проблему та частково винесло її за межі країни. Натомість проблема потребує подальшого дослідження та більшої уваги з боку політиків і громадських організацій.

Проблема насилля у Швеції досі не усвідомлюється усіма членами суспільства. Зокрема, насилля проти жінок не вважається «чоловічою проблемою». Тобто, для більшості чоловіків-кривдників насилля в сім'ї не створює проблем, адже дуже мало випадків доходять до суду та закінчуються серйозними покараннями.

«Людам ця проблема є незнайомою, тобто, вона для них взагалі не є проблемою. Це проблематично, оскільки чоловіки не визнають її».

(М.Льофгрен-Нільсон, кафедра журналістики та масової комунікації)

«В дискурсі насилля проти жінок не вважається чоловічою проблемою . . . Насилля проти жінок ще досі не створює проблем для чоловіків.

Вони не отримують покарань у суді. Я маю надію, що це таки стане чоловічою проблемою, але наразі я не вважаю, що це проблема чоловіків. Вона повинна бути». (Х.Екбренд, кафедра соціології)

Важливим питанням є привернення серйозної уваги до теми домашнього насилля як з боку шведського суспільства, так й академічної спільноти. Пересічні шведи, особливо, чоловіки не завжди серйозно ставляться до проблеми домашнього насилля, вважаючи її чи то надуманою, перебільшеною з боку жіночих організацій, руху притулків, чи просто не помічаючи її актуальність для сучасного суспільства.

«Чоловікам у цій країні не дозволено використовувати насилля, однак, це стосується того, як суд сприймає насилля. Не тільки судді, а також юристи і прокурори та поліція і кожен, хто якимсь чином залучений до процесу. Насилля чоловіків не сприймається серйозно. І дослідження на цю тематику не так добре розвинуті. Вони краще розвинуті у США, Канаді та ВБ, порівняно зі Швецією». (У.Бйорнберг, кафедра соціології)

Домашнє насилля пов'язують не лише із жінками, а й з дітьми. Питання насилля створює проблеми для дітей. Дискутується питання опіки за дітьми-жертвами домашнього насилля чи дітьми, батьки яких розлучилися з причини насилля в сім'ї. Наприклад, розв'язується проблема про те, чи повинен батько, який є потенційно небезпечним для дітей, їх бачити час-від-часу. Відповідальність перед дітьми є досить складною справою, і у Швеції цьому питанню приділяється чимало уваги¹⁾. Як приклад такої уваги, у Швеції є окремий Омбудсмен з питань дитинства, який відстоює права дітей.

¹⁾ Зокрема, як приклад, у Швеції – BRIS (Суспільство прав дітей (Children's Rights in Society)), неполітична і нерелігійна організація, як підтримує дітей, які перебувають у стресовій ситуації, та встановлює зв'язок між дітьми, дорослими та громадою. – Доступ з: <http://www.bris.se/english/> (станом на 14 травня 2007 р.). Один з річних звітів організації. – Доступ з: http://www.bris.se/upload/english/bris_reports/BRIS%20Report%2004.pdf (станом на 14 травня 2007 р.).

Порівнюючи ситуацію насилля проти жінок у Швеції та в інших країнах, варто зазначити, що не дивлячись на те, що ця проблема існує в усіх суспільствах, у Швеції на дану тематику говорять більш відкрито. Вона є більш видимою, адже мережа притулків для жінок, які зазнали насилля, є вагомою політичною силою, яка лобіює закони та постійно вводить питання домашнього насилля у публічний і політичний дискурси країни. Пересічні представники шведського суспільства мають змогу бути добре обізнаними з питанням домашнього насилля.

Не дивлячись на те, що тема насилля є основною у медіа та суспільстві, для подальшого розв'язання цієї проблеми потрібно проводити більше досліджень. Спочатку для Швеції більш актуальними були питання **виходу жінок на ринок праці та участь в політичному житті країни, а тематика тілесності та сексуальності не набула великої уваги**. Тому дослідники до теми насилля, порівняно з іншими питаннями у сфері гендерної рівності, звернулися лише близько двадцяти років тому.

«... питання громадянства та роботи були досить центральними. І тоді прийшло уявлення про жінок як гендерних істот (gender beings), в термінах тіла і сексуальності тощо. Однак, насилля та питання гендерної рівності стали дійсно іншими у 1990-х роках. Я б хотіла сказати, що в законодавстві насилля та зловживання відносинами є більш ігнорованими, ніж питання гендерної рівності на ринку праці, наприклад». (М.Еріксон, кафедра гендерних досліджень)

Знову ж таки постає тема законодавства, яке є не досконалим, і саме заради того, аби його покращати, працюють дослідники Швеції. З одного боку, насилля чоловіків проти жінок є дуже важливою гендерною проблемою у Швеції та інших країнах. У Швеції це питання постає у публічному дискурсі, що є непоганим кроком для його розв'язання. Натомість, експерти погоджуються, що слід проводити більше академічних досліджень та активніше ставити цю проблему на обговорення.

Дві інші актуальні гендерні проблематики – **відпустка по догляду за дитиною** та **становище жінок на ринку праці** – тісно пов'язані із сімейними ролями у суспільстві. Постають питання про те, хто повинен бути більшою мірою відповідальним за доглядом за дітьми, чи як варто розподілити ці обов'язки у подружній парі. У даній ситуації чимало дискусій рухаються навколо питання: Яким чином залучити чоловіків більшою мірою доглядати за дітьми?

Останнім часом на політичній арені Швеції піднімаються питання участі батьків у вихованні дітей. Дискутується те, хто повинен вирішувати – держава чи самі батьки – скільки часу їм варто доглядати за дитиною. Як розподілити ці обов'язки: навпіл чи іншим чином. Однак, наразі у Швеції все одно переважно жінки беруть відпустку по догляду за дитиною. Хоча кількість чоловіків, залучених таким чином до батьківства, зростає. Зокрема, відповідно до статистичних даних, які ми наводили перед цим, у 2005 р. лише 20% татів взяли відпустку по догляду за дитиною.

«Існують дискусії, як її визначити. Обоє чоловіки та жінки мають право взяти стільки, скільки вони хочуть, але жінки беруть 90% доступних днів. Тобто, вони зробили реформу, кажучи, що чоловіки повинні брати 60 днів, що відповідає принаймні двом місяцям. Ми маємо 1.5 роки разом для кожної дитини. І якщо тати не скористаються перевагою цих двох місяців, вони зникнуть, вони не можуть бути перенесені жінкам. Були дискусії про те, що надання цих зобов'язань чоловікам зробить їх більш прив'язаними, більш зацікавленими у догляді за дітьми». (У.Бйорнберг, кафедра соціології)

Відповідно до даних досліджень працедавців щодо їхніх поглядів на відпустки по догляду за дитиною, які беруть працівники чоловічої статі, дуже малий відсоток працедавців ставиться до цього позитивно. Третина з них індиферентна, третина сказали, що це нормально, але працівники натомість повинні перебувати онлайн для комунікації. І третина поставилися повністю негативно.

Питання відпустки по догляду за дитиною тісно пов'язане з економічною системою у Швеції. Державою загального добробуту передбачено і витрачається багато коштів для розв'язання низки соціальних питань, до яких окрім проблем старих людей, інвалідів, інтеграції мігрантів тощо належить також питання забезпечення гендерної рівності.

«Шведська система є економічною системою, оскільки держава надає багато грошей сім'ям. Якби була економічна криза, то була в криза також і в системі гендерної рівності. Питання постає в тому, чому ви не можете цього змінити?» (А.Спехар, кафедра політології)

Хоча Швеція вважається зразком гендерної рівності у світі (якщо брати до уваги участь жінок у політиці), дослідження підтверджують факт того, що ситуація в **економічній сфері** є абсолютно протилежною. Репродукція гендерних відмінностей і нерівностей на робочих місцях і на ринку праці загалом є все ще досить актуальним питанням.

По-перше, варто взяти до уваги різницю в оплаті праці між чоловіками та жінками. У Швеції ця різниця дорівнює, в середньому, 10%, і вважається вагомою ознакою дискримінації жінок на ринку праці в країні. Причому не завжди різниця в оплаті праці між чоловіками і жінками пояснюється горизонтальною сегрегацією на шведському ринку праці. Приватні компанії, у яких працівники ведуть переговори з працедавцями з приводу заробітної плати, схильні погоджуватися на різні суми для чоловіків і жінок.

«чоловіки все ще мають – вона є різною у різних секторах – але на 10% вищі зарплати, що нічим не може бути пояснено. Жінки можуть мати менші зарплати, оскільки вони займаються нижчі позиції. Однак, на тих самих позиціях жінки мають між 10% до 20% менші зарплати. Зарплати у Швеції встановлюються на основі переговорів між працедавцем і працівником. Таким чином, по-перше, – то різниця в оплаті праці відповідно до статі. Але існує також різниця відповідно до секторів. А сектори, в яких домінують жінки, мають повністю нижчі зарплати». (Е.Шлітер, Школа глобальних гендерних студій)

Тобто, дослідники стурбовані ситуацією, яка склалася у Швеції щодо нерівності в оплаті праці. Особливо, якщо зважити на те, що після численних років жіночого руху та впровадження політики гендерної рівності, жінки почуваються менш захищеними, ніж чоловіки.

По-друге, деякі експерти називають суттєву гендерну сегрегацію на ринку праці однією з важливих проблем у сфері гендерних відносин. Певні професії вважаються повністю «жіночими», як-от медсестри чи персонал дитячих садків, чи усі види професій, пов'язаних з доглядом. Відбулася фемінізація такої професії як шкільний вчитель. Якщо раніше вчителями були переважно чоловіки старшого віку (після 40 років), то тепер це жінки. Експерти пояснюють таку зміну переважно економічними причинами: раніше професія вчителя оплачувалася краще, і тому приваблювала більшою мірою чоловіків. Зі зниженням оплати престиж її впав, і чоловіки покинули цю професію.

Різні політичні сили Швеції неоднаковим чином розв'язують питання гендерної нерівності на ринку праці. Наприклад, питання залучення татів догляду за дитиною і заохочення їх брати відпустки більшою мірою підтримують ліві партії, які у свій час лобіювали чимало питань стосовно гендерних відносин у країні (зокрема, введення добровільних партійних квот). Соціал-демократи, які після виборів 2006 р. втратили владу у країні, розробили як альтернативу програму більш активного залучення татів, аж до обов'язково поділу відпустки навпіл. Праві партії надають перевагу перерозподілу робочої сили і допомозі з боку держави у вирішенні соціальних питань, фактично, залученню жінок, переважно імігрантського походження, до догляду за дітьми.

«Усі партії обговорюються ці проблеми дискримінації, які стосуються зарплат жінок, робочих годин жінок, і що з цим робити. Я вважаю, що то основне спрямування, коли говорити про суть проблеми. Однак, коли йдеться про те, що з цим робити, вирішення є різними, залежно від партії чи політики. З правого крила на політичній шкалі – більше за

приватизацію, можливості для жінок і чоловіків отримати дешеву працю та допомогу у домогосподарстві. А більш ліве крило більшою мірою переймається структурою ринку праці, дискримінацію на робочих місцях, і як залучити більше чоловіків до відповідальності перед дітьми». (Х.Роден, кафедра політології)

Інше питання стосується **жінок у бізнесі**, адже навіть у Швеції ситуація потребує покращення. Представництво жінок у приватному секторі серед бізнесових компаній і керівництва великих бізнесових компаній у Швеції є невеликою: лише 10% чи 12% жінок. Відповідно до думки експертів, Швеція є країною, де жінки займають посади на зразок секретарки, але лідером великої корпорації є зазвичай чоловік. Чоловіки як ті, хто приймають рішення (decision makers), – питання, яке переважно пов'язане з гендерною нерівністю у бізнесі.

Причому усі ці гендерні проблеми у сфері економіки існують, не зважаючи на факт того, що шведські жінки є більш освіченими, ніж чоловіки. Жінки в університетах на бакалаврських і магістерських програмах становлять, в середньому, 60% усіх студентів. Серед інших питань стосовно гендерних особливостей ринку праці варто назвати поєднання професійної кар'єри та родинних обов'язків (передусім, для жінок), безробіття тощо.

Якщо звернути увагу на ці три найважливіші питання для шведського суспільства, то можливо зауважити, що у них домінантним є образ *жінок як жертв*. Жінки страждають від домашнього насилля, дискримінації в оплаті праці і подвійної відповідальності (поєднання роботи і родини, домашні обов'язки, діти). Жінки розглядаються як група, яка потребує допомоги та захисту з боку держави. З іншого боку, це не означає, що саме питання «жінок» превалює, адже питання «батьківства» включає чоловіків як важливий компонент у забезпеченні рівних прав і можливостей.

Окрім того, маскулінність і становище шведських чоловіків у процесі зміни гендерних відносин – актуальна тематика, яка вивчається дослідниками Гетеборзького університету. Питання маскулінності пов'язують із процесами

урбанізації, які вплинули на структурні особливості робочої сили у Швеції. Чоловіки з деяких регіонів Швеції (переважно, з півночі країни), схильні значно більшою, ніж жінки, відмовлятися від вищої освіти, виконувати ручну некваліфіковану працю. Хоча подібного роду робота стає для Швеції все менш актуальною. Ці чоловіки не відчуваються інтегрованими у сучасне шведське суспільство.

«Ми маємо велику проблему в північній Швеції та менш заселених територіях, де чоловіки менш освічені, ніж жінки, вони залишаються вдома, у той час коли жінки від'їжджають у великі міста вступати до університетів. А вони залишаються тут. І то велика урбаністична проблема для чоловічого населення». (Ш.Алнебратт, кафедра гендерних досліджень)

«деякі молоді чоловіки у регіонах, що далеко від міст, є відстороненими, оскільки вони не цікавляться отриманням вищої освіти. Для них більше не залишилося традиційної роботи у важких індустріях та інших сферах, оскільки Швецію було модернізовано доволі швидко від виробництва до сфери обслуговування. І тому я думаю, що деякі молоді чоловіки відчуваються виключеними з процесу виробництва». (Л.Левандер, кафедра гендерних досліджень)

Тема маскулінності у сфері освіти є питанням, яке потребує більш ретельного вивчення, як вважають експерти. Шведський уряд замовляє дослідження про проблеми залучення чоловіків (передусім, молодих чоловіків з робітничого класу та іммігрантського походження) до здобування вищої освіти. З іншого боку, говорячи про освіту та гендер загалом, варто підкреслити важливість шкільної освіти та гендерної соціалізації у шкільному середовищі. Адже часто саме школи є тим консервативним патріархатним світом, який відтворюється дітьми.

Вивчення чоловіків можна розглядати як яскравий приклад застосування концепції метронормативності (metronormativity). Чоловіки з периферії (сільської місцевості) досліджуються як проблемна група, яка

демонструє брак вищої освіти та інтеграції у сучасне шведське інформаційне суспільство. Таким чином, дискурс маскулінності та індустріалізації зазвичай конструюється у метронормативний спосіб.

Питання **міжсекційності** (intersectionality) стосується саме академічних дослідників і теоретичних засад гендерних досліджень. Дослідники повинні брати уваги питання влади не лише у сфері гендерних відносин, а також расових, етнічних, класових тощо.

«В суспільстві існують не тільки позиції чоловіків та жінок. Є позиції білих чоловіків чи представників робітничого класу. Думати про різні владні позиції дійсно важко, коли ти думаєш про політичні зміни. Я вважаю, що академічні дебати є ширшими, ніж загальні дебати, особливо стосовно того, як залучити питання етнічної приналежності». (М.Еріксон, кафедра гендерних досліджень)

Експерти з Гетеборзького університету називають сексуальність та етнічну приналежність як тематику, яка присутня у гендерних дослідженнях. **Дослідження ЛГБТ спільноти** досить поширені в академічному середовищі. Однак, в публічному дискурсі залишаються певні прогалини. Звертаючись до питання гомосексуальності, перш за все, варто звернути увагу на тематику шлюбу та усиновлення дітей. Існує чимало дебатів про те, чи можуть гомосексуальні пари вступати у шлюб. Згідно із шведським законодавством, вони мають право вступати у реєстроване партнерство. Церква у Швеції є відокремленою від держави і сама повинна вирішувати, чи одностатеві шлюби є прийнятними для неї чи ні. Питання усиновлення дітей гомосексуальними парами, яке активно обговорювалося у шведському суспільстві, наразі регулюється законодавством. Тобто, у Швеції, не дивлячись на законодавчу та доволі велику громадську підтримку, гомосексуальні пари продовжують відстоювати свої права, які наразі, насамперед, стосуються церковного шлюбу.

Оскільки шведське суспільство стає більш мультикультуральним, то питання становища расових та етнічних меншин є доволі актуальним для

країни. Громадяни Швеції так званого «нешведського» походження у дослідженнях можуть розглядатися з точки зору протиставлення етнічним шведам, які мають владні позиції у суспільстві та перебувають у якості основних об'єктів наукових досліджень.

«Я таки вважаю, що білі етнічні шведи мають тенденцію домінувати у дослідженнях, політичних процесах та, фактично, ЗМІ. Не так легко побачити гендер і владні відносини серед так званих «інших» - серед етнічних меншин». (М.Еріксон, кафедра гендерних досліджень)

Дослідники гендерних відносин часто сприймають гендер як етнічне питання: вивчення шведських шкіл з великою кількістю мігрантів, питання залучення молодих чоловіків іммігрантського походження до вищої освіти.

Протягом останніх років у Швеції траплялися поодинокі випадки «вбивства честі» («honour killing»)¹⁾, які у ЗМІ та дослідженнях були зображені як гендерна проблема, пов'язана з іммігрантськими родинами.

«Деякі люди стикаються з труднощами, коли приїждять до Швеції. Вони мають зовсім інше ставлення щодо того, що молодим дівчатам на рівні з хлопцями дозволено зустрічатися з друзями, гуляти, розважатися, танцювати тощо. І було кілька випадків не лише у Швеції, кругом, вбивств молодих жінок, які хотіли жити нормальним шведським життям зі шведським партнером. Однак, це також відбивається на молодих хлопцях, оскільки вони зобов'язані охороняти дівчат і не можуть обирати тих друзів, яких хочуть». (У.Бйорнберг, кафедра соціології)

Таким чином, опитані дослідники часто апелюють до концепції «міжсекційності», поєднуючи питання гендера з етнічною приналежністю. З іншого боку, інколи гендер показано як етнічну (іммігрантську) проблему.

¹⁾ «Вбивством честі» називається практика вбивства члена родини жіночої статі, коли цю жінку вважають такою, що «обезчестила» родину, зазвичай, шляхом несанкціонованої сексуальної активності – часто включаючи випадки, коли жінку зґвалтовано. Взято з: http://en.wikipedia.org/wiki/Honor_killing.

Як-от у згаданій ситуації з освітою. Також це продемонстровано у випадку з «вбивством честі», де культурні відмінності подаються як основне пояснення цього феномену, а шведська культура зображується як норма. Переважно чоловіки іммігрантського походження сприймаються як група людей, яку найважче інтегрувати у шведське суспільство. Як демонструє приклад з «вбивством честі», гендерні норми легше сприймаються жінками, ніж чоловіками.

Єдиною актуальною темою щодо гендерних відносин у сфері політики виявилася поява на шведській політичній арені нової жіночої партії Феміністська ініціатива (ФІ) та її участь у парламентських виборах. Деякі експерти висловлюють своє позитивне ставлення та підтримку ФІ на виборах, які відбувалися через півроку (вересень 2006 р.). Дискусійним питанням залишається приналежність ФІ до певного політичного табору (чи то лівого, чи правого):

«Я вважаю, що це цікаво, адже тут є питання гендера. Також ми маємо питання про політичних лівих і правих. І цілком можливо для феміністської партії уникнути зачислення до лівого виміру. І ця партія намагається – принаймні, спочатку – уникати цього. Я думаю, проблемним є те, що існує чітке ліве крило у феміністській партії».
(А.-К.Коллінд, кафедра соціології)

ФІ вважають вдалою спробою введення гендерної проблематики у політичний простір. Зокрема, ця партія ставить під питання шведську модель, вказують на те, що Швеція, не дивлячись на загальноприйнятий статус найбільш гендерно рівної у світі країни, має низку невирішених питань у сфері гендерних відносин.

З іншого боку, ФІ отримала критику за певні помилки у своїй стратегії. Не варто було зсувати акценти з ключових проблем у сфері гендерних відносин Швеції на ринку праці, в бізнесі, щодо розподілу домашніх обов'язків, насилля в сім'ї тощо.

«Я думаю, їх шанси не дуже великі. Принаймні, не на національному рівні, можливо, локальному чи регіональному. Оскільки, я думаю, вони припустилися стратегічних помилок, обираючи, на що сфокусуватися. Наразі вони, з одного боку, мають це важливе питання про ринок праці, чому чоловіки не несуть відповідальності перед дітьми, насилля проти жінок – але усі ці питання з одного боку. З іншого боку, усі ці питання радше стосовно ідентичності, на зразок уваги до сексуальності, з ким і коли одружуватися. На мою думку, деякі питання, які вони обрали з самого початку, аби підняти їх на політичному порядку денному – питання ідентичності – налякали багатьох жінок. . . Вони є екстремальними і такими, про які не звикли говорити». (Х.Роден, кафедра політології)

Натомість, цілком очевидно, що феміністична партія ФІ рухатиметься в напрямок радикального фемінізму, ставлячи на політичний порядок денний питання сексуальної ідентичності та тілесності. Певні експерти, як-от Л.Мартінсон, навпаки, вважають, що ФІ є прогресивною політичною силою, адже ставлять під питання панування гетеронормативності у шведському суспільстві. З іншого боку, ФІ зосереджені, в першу чергу, саме на питаннях жінок, забуваючи про чоловіків та їх проблеми. Цю партію критикують також за певну «елітність» і «закритість», адже члени – переважно освічені жінки із середнього класу.

У випадку з ФІ партією, її програмою та діяльністю, певні експерти розглядаються жінок як гомогенну (гетеросексуальну) групу. Деякі дослідники не погоджуються з тим, що проблеми гомосексуальних жінок варто ставити на політичний порядок денний і говорити про питання ідентичності, яке є радше табуованим. Політика сприймається як гра за певними правилами, в якій партійна програма має будуватися на пріоритетах привілейованих виборців та основного політичного дискурсу. ФІ не пройшла 4% бар'єру і програла вибори у вересні 2006 р. Складається враження, що толерантні шведи не потребують радикального фемінізму, навіть якщо вони

погоджуються з тим, що в країні існує чимало нерозв'язаних питань у сфері регулювання гендерних відносин.

Таким чином, кількість і різноманітність гендерних тематик і досліджень на кафедрах Гетеборзького університету є досить великою¹⁾. Фактично, досліджувана тематика відображає гендерні проблемні питання у шведському суспільстві (як-от, насилля проти жінок, жінки на ринку праці, маскуліність та урбанізація і т.д.). Окрім того, певні дослідження є міждисциплінарними і такими, що вивчаються у історичному і/чи міжкультурному аспектах. З іншого боку, деякі дослідження зосереджуються лише на питаннях жінок, ігноруючи чоловіків. Чоловічі студії та дослідження ЛГБТ спільноти в Гетеборзькому університеті проводяться на певних кафедрах (наприклад, маскуліність на кафедрі етнології та крос-сексуальність на кафедрі історії думок і ідей).

У процесі інтерв'ювання дослідників ми отримали інформацію не лише про гендерні дослідження, а також про гендерні студії загалом. У Швеції існують бакалаврські та магістерські програми з гендерних досліджень. У 2005 р. на кафедрі гендерних досліджень запроваджено докторський (PhD) рівень навчання з гендерних студій. Причому саме студенти переконали викладацький персонал кафедри відкрити відповідну PhD програму. У Гетеборзькому університеті є Центр глобальних гендерних досліджень, який працює над розбудовою гендерної освіти у Швеції. На окремих кафедрах (політології, соціології, права тощо) викладаються курси про політику гендерної рівності, гендерні аспекти життя в суспільстві і т.д.

Для експертів важливим є практичне втілення результатів їхніх досліджень. Практичне застосування результатів залежить від теми дослідження, яка може варіювати від вивчення домашнього насилля – дуже актуальної теми для шведського суспільства – до моди на чоловічі зачіски, що дає змогу зрозуміти маскуліність та її зміни, але не передбачає неодмінного втілення у політиці, регуляції гендерних відносин.. Експерти

¹⁾ Більш детально див. Додаток Д.

називають різні причини проведення того чи іншого дослідження у сфері гендерних відносин.

Мета деяких досліджень є достатньо глобальною – допомогти людям усвідомити певну проблему, яка стосується, наприклад, сімейної сфери їхнього життя

«Я бачу своє дослідження потенційно корисним для усвідомлення жіночої свободи завершити відносини без страху зазнати насилля від них». (Х.Екбранд, кафедра соціології)

«Я думаю, це змушує людей трохи рефлексувати на цю тематику. І відбуваються певні зміни. Оскільки ми бачимо, що коли ми опитуємо чоловіків та жінок, вони можуть бачити речі, які завдають їм проблем». (М. Нордберг, кафедра етнології)

Інші дослідники мають намір зробити внесок у академічну сферу, принести нове знання, нові факти про те чи інше явище. Певні дослідники навіть намагаються здійснити соціальні та політичні зміни (не лише у Швеції, а в інших країнах). Л.Венгнеруд з кафедри політичних наук, яка досліджує участь жінок у політиці в історичному аспекті, вважає, що її дослідження можуть сприяти поліпшенню процесу впровадження політики гендерної рівності у Швеції. Е.Шлітер з Центру глобальних гендерних досліджень наводить приклад про застосування результатів її дослідження у Південній Африці урядом країни, яку вона вивчала. Л.Мартінсон та її колеги, які працюють над проектом ЄС про рівність у робочому житті, стверджує, що вони намагаються змінити норми на робочих місцях.

«Я хочу, щоб воно було читабельним для людей без академічної освіти» – зауважує про своє дослідження пожежників і маскулінності PhD студент з кафедри соціології М.Еріксон. практичне втілення результатів дослідження має на меті принести користь для розбудови тієї чи іншої організації, покращати рівень комунікації між керівництвом і підлеглими тощо.

«Я маю надію, що воно зробить внесок, оскільки буде корисним для пожежників зрозуміти досвід, який вони мають, і що від них хочуть

політики. Оскільки у ЗМІ і також з політичного боку та боку керівництва вони тиснуть на них, як на поганих. І я хочу показати, що то не окрема проблема, а проблема організації. І я також хочу звернутися до керівництва, аби опитати їх, чи працюють вони над гендерною рівністю чи це просто намір знову ж таки використовувати жінок як засіб отримання влади в організації. І як важко для жінок, які увійшли до цієї організації, так як вони мають стільки всього зробити для свого керівництва». (М.Еріксон, кафедра соціології)

Використовуючи результати дослідження, можна вплинути на стан гендерних відносин, які формують ЗМІ. На шведському телебаченні існує чималий розрив між жінками та чоловіками різних вікових груп. Шведи у щоденному житті дивляться багато телебачення. Воно впливає на сприйняття гендерних образів, особливо, коли жінок показують досить мало, причому, у певних місцях і за певною роботою.

Таким чином, дослідники очікують, що результати їх праці будуть використані для покращення стану гендерних відносин у шведському суспільстві, де все ще існує низка актуальних гендерних проблем. Очікування та надії експертів різні: хтось прагне змінити ставлення всього суспільства, ін. зосереджують свою увагу радше на певній групі людей, але усі хочуть, аби їх дослідження у подальшому принесли користь. Зокрема, стали у нагоді для політиків, які мають працювати над регулюванням гендерних відносин у країні.

Невід'ємною складовою цілісного механізму регулювання гендерних відносин є налагодження зв'язку між дослідниками та політиками і урядовцями. Дослідники результати своєї праці презентують аудиторії, яку можна поділити на кілька типів: академічна аудиторія, неакадемічна аудиторія, специфічна аудиторія та політики (див. табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Типи аудиторій для презентації результатів гендерних досліджень

Назва аудиторії	Залученість до університетської спільноти	Обізнаність з гендерною проблематикою	Представники (приклад)
<i>Академічна аудиторія</i>	так	досить велика в теоретичній сфері і, в окремих випадках, на практиці	Студенти, викладачі, дослідники різних кафедр вузів
<i>Неакадемічна аудиторія</i>	ні	низька	Пересічні люди
<i>Специфічна аудиторія</i>	ні	досить велика, особливо на практиці	НДО, державні структури, політики

Поділ є досить умовним, і типи певною мірою можуть накладатися один на одного. Під **академічною аудиторією** ми маємо на увазі людей з академічної спільноти (студентів, професорів чи викладачів, дослідників), які чи то спеціалізуються, чи мають уявлення, що таке гендерні питання.

Натомість, неакадемічна аудиторія, навпаки, включає пересічних людей, які не стикалися професійно з поняттям гендерної рівності. Ми передбачаємо, що університетська спільнота Швеції має базові знання про гендерні питання. Насамкінець, специфічна аудиторія – люди поза межами університетської спільноти, які є експертами з питань гендерних відносин (наприклад, працюють практично з цими проблемами, як-от з насиллям проти жінок) чи приймають рішення стосовно тих чи інших гендерних питань (громадські організації, міські ради тощо). Політиків ми пропонуємо винести окремо як ключових осіб, що приймають рішення та здійснюють гендерну політику.

Існує кілька способів ознайомити **академічну аудиторію** з результатами гендерних досліджень. Очевидно, що дослідники пишуть статті, книги, видають PhD дослідження у формі книг, звіти (особливо, якщо то звіти певних проектів). Дослідники відвідують різні академічні події, як-от конференції, семінари, круглі столи тощо, де презентують свої результати.

Студенти є цільовою аудиторією, з якою обговорюють результати досліджень, адже **освіта – ключова сфера, яка ефективно впливає на стан гендерних відносин у суспільстві.**

«Моя практика – поширювати ці дискусії та проблематику – оце є спосіб, за допомогою якого я досягаю аудиторії. У цьому випадку, цікавим є те, що коли я вчу студентів про гендерну проблематику у Східній Європі, те, що вони бачать в реальному житті, що не дивлячись на ці всі роки холодної війни, ми маємо багато подібностей . . . Я не виходжу на арену шведського політичного дискурсу, але я вважаю, що освіта – досить хороший спосіб надати студентам можливість бачити, що ці нерівності стосуються не лише певної країни, а що вони в політиці владного домінування». (О.Грін, кафедра соціології)

Студенти у Швеції мали великий вплив на розвиток гендерних студій. Так, вони виступали з пропозиціями запровадити PhD програми на кафедрі гендерних досліджень Гетеборзького університету. Дослідникам подобається спілкуватися із студентами, адже від них вони зазвичай отримують активний зворотній зв'язок. Таким чином, лекції у вищих навчальних закладах – звичний спосіб комунікації з так званою академічною аудиторією.

З іншого боку, може й не бути чіткого поділу між академічною та неакадемічною аудиторіями. Деякі дослідники використовують англійську мову як засіб спілкування з міжнародною академічною спільнотою. Для цього слід написати та опублікувати дисертаційне дослідження на англійській мові. По-друге, результати досліджень презентують на міжнародних зустрічах чи конференціях.

Майже усі експерти говорять про важливість комунікації з **неакадемічною аудиторією**. Фактично, респонденти, використовують ті ж самі засоби, на зразок статей у газетах чи журналах, відкриті лекції для загальної аудиторії, доповіді та дискусії поза межами університету, участь у телевізійних програмах тощо.

«Я завжди прагну бути відкритою. Наприклад, вчора я виступала на радіо з приводу гендерних питань». (Л.Венгнеруд, кафедра політології)

«Я роблю спеціальні публікації для загальної аудиторії. Вони мають вигляд маленьких книжечок, які легко читаються». (Е.-М.Свенсон, кафедра права)

Комунікація з пересічними шведами відбувається за допомогою ЗМІ і є важливим аспектом публічності гендерних досліджень. У Гетеборзькому університеті щороку проводиться так званий «університетський тиждень», який є відкритою для зовнішньої публіки подією. Кафедри демонструють суспільству свої нові наукові здобутки у тій чи іншій галузі, ініціюють дискусії на різні суспільні теми тощо. Інша велика щорічна подія в місті – Гетеборзький книжковий ярмарок, де, окрім книг, презентуються нові дослідження, відбуваються круглі столи, на які запрошують дослідників з усього світу. Так, на ярмарок 2006 р. був запрошений відомий соціолог, дослідник гендерних питань, зокрема, питань маскулінності М.Кіммел.

Деякі респонденти повідомляють про результати досліджень так званих **специфічній аудиторії**, яку вони зазвичай вивчають. Наприклад, соціальні служби є цільовою аудиторією для Х.Екбранда, який вивчає домашнє насилля. Дослідники читають лекції для специфічної аудиторії, виступають по телебаченню.

М.Еріксон, досліджуючи пожежників, орієнтується, передусім, на специфічну аудиторію – пожежні служби і державних службовців:

«Я хочу зробити це дослідження для людей, які працюють у пожежних службах, але також є членами організації. Я презентував своє дослідження і я робив промови для пожежних служб і політиків. І я хочу продовжити робити це. На мою думку, то буде використано за межами академічного середовища».

Аби результати досліджень донести до міжнародної цільової аудиторії, слід відвідувати численні міжнародні події – конференції, форуми, школи тощо.

«Я працювала, напевно, з 5-6-7 різними мережами у Кералі та Індії. Я презентувала своє дослідження на семінарі, де я розповіла про результати. І також, коли я робила своє польове дослідження у 2000-2001 роках, я на той час мала семінар, де ми говорили про гендерні відносини і якого типу аналіз влади ми можемо виконати і таке інше. Я намагалася запровадити діалог з акторами, з якими я працювала».
(М.Ервер, Школа глобальних гендерних студій)

Натомість, найбільш практично і доцільно співпрацювати безпосередньо з людьми, які приймають політичні рішення щодо змін у сфері гендерних відносин. Респонденти мають різну точку зору щодо взаємодії між дослідниками та політиками у Швеції. Е.Борйстрьом із Шведського секретаріату з гендерних досліджень характеризує теперішню ситуацію співпраці між дослідниками і політиками як досить плідну, налагоджену у форматі діалогу:

«Сьогодні я вважаю, загалом, легше для людей, які роблять гендерні дослідження, говорити з політиками. На мою думку, гендерні дослідження у Швеції мають дуже гарні зв'язки з політиками. Феміністські питання є досить актуальними у Швеції. І коли з'являються певні проблеми, політики мають комісії і намагаються використовувати гендерних дослідників». (Е.Борйстрьом, Шведський секретаріат з гендерних досліджень)

Було проаналізовано приклади презентації результатів досліджень і взаємодії між дослідниками та політиками. По-перше, то можуть бути парламентські слухання, на які запрошуються дослідники.

«У цьому дослідженні про сім'ю була одна особа, яка має тісні взаємозв'язки з профспілкою, і в уряді були питання про тендер і родину, і слухання про те, якого типу дослідження проводилися у цій сфері. І було запрошено чимало дослідників. І була коротка презентація про те, що робиться і що вже зроблено. І у них запитували їх думку. Я вважаю, що то такий тип зустрічі, який

показує, як дослідники та урядові структури виходять на рівень дискусій. Такі політичні слухання, на які запрошуються дослідники з різних сфер, відбуваються досить часто». (А.-К.Коллінд, кафедра соціології)

Експерти читають лекції для політиків. Політики відвідують різні академічні події, наприклад, конференції, семінари тощо.

По-друге, це можуть бути урядові розслідування з питань гендерної рівності, в які залучені дослідники, яких часто використовують як експертів. З іншого боку, політики можуть контролювати діяльність дослідників за допомогою грантів. Надання фінансування автоматично означає те, що результати будуть використанні політиками у одній з їхніх програм.

Шведський уряд використовує дослідження як механізм гендерної політики:

«У Швеції є чимало результатів з норвезької дослідницької програми і інших дослідницьких програм. Це дуже важливо для постановки питання про насилля проти жінок як публічної проблеми. Для Швеції то було дуже важливим для проштовхування до зміни. І на початку 1990-х років урядом було призначено спеціальну комісію для перегляду усіх досліджень насилля проти жінок. Були рекомендації змінити закон. Була політична програма». (М.Еріксон, кафедра соціології)

Політики допомагають дослідникам презентувати аудиторії результати їх діяльності. Адже уряд фінансує видання звітів та книг про гендерні питання. Існує зв'язок між дослідниками та фінансовими структурами досліджень. Взаємодію між дослідниками та політиками чимало критикують. Гендерні дослідження звинувачують у тому, що вони виконуються за гроші певних політичних сил і тому не є незалежними.

«Протягом останніх років нас запитували інші дослідники, які закидали нам, що ми є політичними і ми б не досягнули тієї чи іншої позиції без політиків. Що ми не дослідники». (Ш.Алнебратт, кафедра гендерних досліджень)

«Я вважаю, ми надто багато працювали з політикою. . . Можуть поставати питання, на зразок, якою мірою ми є вільними як дослідники? Це також може бути проблемою зайти надто близько».
(Е.Орн, кафедра освіти)

Таким чином, у Швеції існує досить активна взаємодія між дослідниками та політиками щодо покращення стану гендерних відносин у країні. Експерти цю взаємодію оцінюють по-різному: одні вважають її достатньою та плідною, інші критикують за брак уваги до вивчення гендерних питань. Натомість ініціатива у комунікації походить з боку обох сторін: як дослідники прагнуть практично на політичному рівні втілювати результати своїх досліджень, так і професійні політики намагаються мати наукові докази і підтримку з боку академічної спільноти у своїх політичних програмах та діях.

2.4. Інституційна модель регулювання і дослідження гендерних відносин у Швеції

Комплексна інституційна модель процесів регулювання та дослідження гендерних відносин у Швеції (див. рис. 2.5) містить три основні елементи, які діють на рівні інституцій політики і держави – прийняття політичних рішень (так звана дія «зверху»), на рівні громадських ініціатив (представлених жіночим рухом Швеції – дія «знизу») і на рівні інституцій освіти і науки – досліджень гендерних відносин у шведському суспільстві; а також двох посередників та зв'язки між елементами і посередниками.

Ключовими акторами співпраці у процесі регулювання і дослідження гендерних відносин у Швеції виступають: інституції політики і держави, жіночий рух, інституції науки і освіти, і актори-посередники.

1. Інституції політики і держави. До даної категорії належать:

1.1. Шведський парламент (Riksdag), представлений депутатами семи основних шведських партій. Після виборів, які відбулися у вересні 2007 р., правляча лівоцентристська коаліція Соціал-демократичної партії, Лівої партії і партії Зелених зазнала поразки від правоцентристського Альянсу чотирьох ліберально-консервативних політичних партій. Однак, така зміна правлячої коаліції у Швеції суттєво не відобразилася на ставленні парламенту до питань гендерної рівності, адже усі основні політичні сили країни позиціонують себе як дружні до жінок. Знову ж таки звернемо увагу на роль жіночих федерацій при політичних партіях у Швеції, які у свій час відіграли ключову роль у тому, аби поставити питання гендерних відносин на політичний порядок денний; вони становили ядро шведського жіночого руху, який активно боровся за впровадження гендерної рівності і розбудовував державу загального добробуту. Оскільки в результаті останніх виборів 2007 р. у шведському парламенті жінки становлять майже половину депутатів (47,3%), питання гендерної рівності й надалі розглядатимуться і розв'язуватимуться на найвищому рівні прийняття політичних рішень.

1.2. Шведський уряд, у якому за забезпечення рівних прав і можливостей у шведському суспільстві відповідальне Міністерство з питань інтеграції та гендерної рівності. Однак, кожен Міністр шведського уряду відповідає за гендерну рівність у своїй галузі. З двадцяти двох Міністрів десять – жінки. Відділ з питань гендерної рівності, підпорядкований Міністрові з питань інтеграції та гендерної рівності, несе відповідальність за роботу уряду з досягнення гендерної рівності, за спеціальні проекти з розвитку рівних можливостей, а також за розробку методів втілення державної гендерної політики.

1.3. Омбудсмен з питань рівних можливостей, який здійснює моніторинг порушення прав людини у сфері забезпечення гендерної рівності. Офіс Омбудсмена з питань рівних можливостей – це спеціальний державний орган, який несе відповідальність за забезпечення рівних прав чоловіків і жінок на ринку праці, у вищих учбових закладах, школах і в соціальному

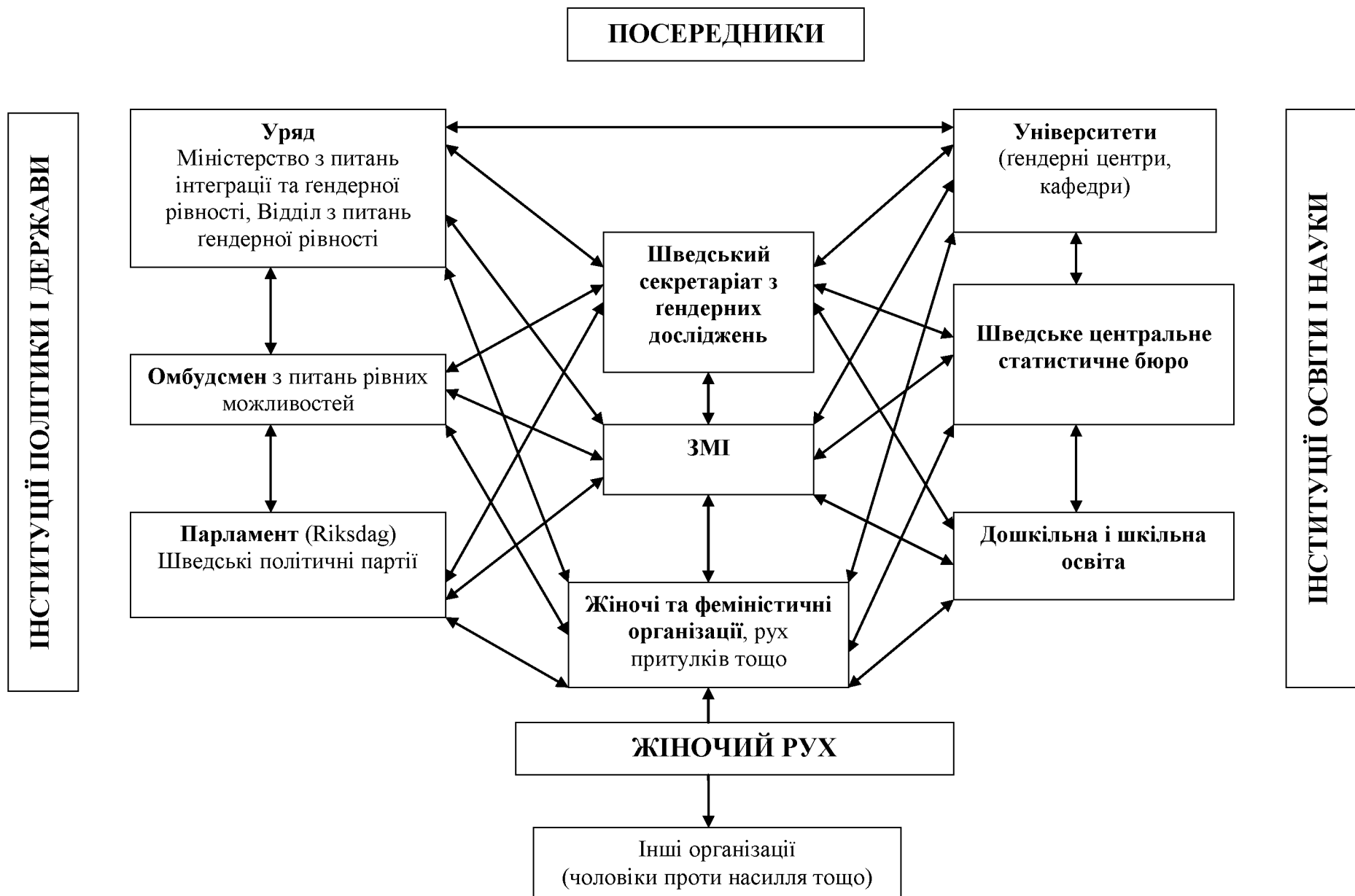

Рис 2.5. Інституційна модель дослідження і регулювання гендерних відносин у Швеції

страхуванні тощо. Омбудсмен слідкує за дотриманням п'яти державних законів щодо питань гендерної рівності, як-от: *Закон про рівність чоловіків і жінок*, що забезпечує однакові можливості на місці праці; *Закон про рівне ставлення до студентів у вищих навчальних закладах*, що забезпечує рівні умови в університетах; *Закон про заборону дискримінації і зневажливого ставлення до дітей і школярів*, що забезпечує рівні умови у школах, дошкільних закладах, школах для дітей із проблемами розумового розвитку та в групах подовженого дня; *Закон про заборону дискримінації*, зокрема, в тих його частинах, що стосуються питань статі; *Закон про відпустку з догляду за дитиною*, головним чином, у питаннях контролю за дотриманням заборони на дискримінацію однієї статі.

Усі ці актори беруть безпосередню участь у регулюванні гендерних відносин в країні «зверху», тобто приймають законодавчі акти, ратифікують міжнародні документи, здійснюють гендерну політику. Основна мета шведської політики у сфері гендерних відносин полягає в тому, аби забезпечити і чоловікам, і жінкам рівні можливості формувати сучасне суспільство і будувати своє життя у ньому. Низка перелічених державних структур якраз створена для того, аби втілювати цю мету. Окрім того, Швеція, подібно до інших країн ЄС, керується стратегією гендерної пріоритетизації (gender mainstreaming) в усі сфери життя суспільства. Не дивлячись на більш ніж п'ятдесят років розбудови держави загального добробуту та її гендерної складової, Швеція продовжує на державному рівні працювати над забезпеченням рівних прав і можливостей для чоловіків і жінок.

2. Представники **жіночого руху** та інших громадських ініціатив (як-от, чоловіки проти насилля), які привертають увагу як суспільства, так і держави до проблеми гендерної рівності. До жіночого руху входять різні жіночі та феміністичні організації, жіночі фракції при політичних партіях, які доклали чимало зусиль, аби розв'язати питання гендерних відносин у Швеції. Ця ініціатива «знизу» була важливою для мобілізації шведських жінок задля

покращання власного становища у суспільстві. Окрім того, не лише жінки, але й чоловіки брали участь у феміністичному русі в Швеції, хоча й меншою мірою [104]¹⁾. Саме жіночий рух привернув увагу до низької участі жінок на рівні прийняття рішень у Швеції в 1960-х рр., зробив проблему насилля в сім'ї видимою для всього суспільства, домігся заборони купівлі сексуальних послуг, ініціював створення великої мережі притулків для жінок, які зазнали насилля, привернув увагу до питання батьківства і залучення татів до догляду за дітьми тощо.

Поєднання зусиль «зверху» і «знизу», співпраця між акторами політичної арени і громадського сектору суспільства посприяла активному залученню питань гендерних відносин до політичного порядку денного, запровадженню відповідного законодавства і низки реформ, які зробили Швецію чи не найкращою у світі країною у сфері забезпечення гендерної рівності. Як тільки виникає якесь проблемне питання «зверху» (наприклад, зменшення кількості жінок у Парламенті на початку 1990-х рр.), жіночий рух активно реагує «знизу» (створює нову організацію чи партію, залучає ЗМІ і дослідників до вивчення і обговорення цих питань), ініціює обговорення питань гендерної рівності в середині партій тощо.

3. Інституції науки і освіти у Швеції представлені такими основними акторами:

3.1. Шведськими університетами та гендерними центрами при цих університетах. Загалом у Швеції близько двадцяти основних університетів, де дослідження гендерних відносин проводяться на різноманітних кафедрах факультетів гуманітарних і суспільних наук. Окрім того, у Швеції нараховується близько двадцяти різноманітних кафедр, центрів, дослідницьких шкіл зі спеціальним наголосом на освіті та/чи дослідженнях у

¹⁾ [104] *Bergqvist Ch. The Nordic Countries – One Model or Several // Equal Democracies? Gender and Politics in the Nordic Countries / Ed. by Ch.Bergqvist et al. – Oslo: Scandinavian University Press, 1999. – P. 55-57.*

сфері гендерних відносин. Вищі навчальні заклади Швеції орієнтовані на поєднання освітнього процесу з дослідницьким. На кафедрах, окрім викладання курсів, важливою складовою навчально-дослідницького процесу є проведення досліджень, участь у різних загальнонаціональних і міжнародних проектах.

Освіта у Швеції тісно пов'язана з наукою, що дає змогу ефективно розв'язувати низку проблемних питань, в тому числі і у сфері регулювання гендерних відносин. Держава фінансує освіту і науку, сприяючи проведенню досліджень задля забезпечення гендерної рівності між чоловіками і жінками у країні, для покращення життя шведського суспільства, чи то для розвитку теоретичного знання тощо. Найбільш успішні гендерні центри Швеції (в університетах Уппсали, Умеа і Лінчопінгу) отримали державне фінансування для проведення шведських і міжнародних досліджень на тематику гендерних відносин¹⁾.

У Швеції важливі політичні рішення, зокрема, питання щодо гендерного бюджетування, приймаються на основі результатів фахових досліджень. Останніми роками зусилля переважно були зосереджені на введенні гендерних складових у виконанні бюджету і фінансовому менеджменті державних органів. Увагу було зосереджено на виявленні зв'язку між цілями, фінансуванням державних заходів та їхніми результатами щодо покращення стану гендерних відносин в країні. Задля впровадження ефективного гендерного бюджетування було виконано широкомасштабну аналітичну роботу, здійснення 120 досліджень. Як наслідок, цілі гендерної рівності були враховані в численних галузях політики. На сьогодні близько половини всіх державних органів мають вимоги щодо рівних можливостей статей.

¹⁾ Ці центри отримали 60 млн. шведських крон на п'ять років. - Swedish Secretariat for Gender Research. – Доступ з: <http://genus.se/News/News/2006/?articleId=668921> (станом на 26 березня 2008 р.).

3.2. Шведське центральне статистичне бюро здійснює фаховий моніторинг всіх сфер життя шведського суспільства за статтю. Швецію можна вважати провідною країною у світі в питаннях статистики щодо гендерної рівності, зокрема, враховуючи існуючі вимоги до окремої статистичної звітності за статями. Офіційні статистичні дані про окремих громадян мають бути зібрані, проаналізовані й представлені окремо по кожній статі.

З 1982 року Шведське центральне статистичне бюро має окремий відділ статистики з питань гендерної рівності. До його повноважень входить збирання, опрацювання та публікація статистичних даних про рівність статей. Одним із періодичних видань цього відділу є довідник «Жінки та чоловіки у Швеції. Факти й цифри», що регулярно видається з 1984 року. Книжка розглядає тенденції розвитку політики рівності статей у Швеції, використовуючи статистичні дані про жінок і чоловіків у різних галузях.

Важливою є звітність у розрізі статей щодо результатів розподілу ресурсів у різних сферах діяльності шведського суспільства. Вважається, що не використання статистики в розрізі статей у матеріалах, на яких ґрунтуються рішення, дозволяє приховувати значні відмінності між жінками та чоловіками в суспільстві. До статистичних даних у розрізі статей слід звертатися при гендерному формуванні бюджету в багатьох різних контекстах. Це могло б бути гарантією того, що в матеріалах, на яких базується економічна політика, використовувані статистичні дані розподілені по статях, і що в аналітичних дослідженнях враховані різні умови та становище жінок і чоловіків.

Постійний і фаховий моніторинг стану гендерних відносин у суспільстві дає змогу виявити ключові проблемні питання і є важливим кроком вперед у процесі їх розв'язання. Взаємодія дослідників з політиками і представниками громадського сектору (жіночого руху) є ключовою ланкою у процесі регулювання гендерних відносин. Перш ніж прийняти будь-який законопроект чи внести зміни до вже існуючого, у Швеції проводяться

комплексні дослідження даної сфери гендерних відносин. Після запровадження певного механізму регулювання гендерних відносин обов'язково здійснюється моніторинг цих змін. Таким чином, дослідження гендерних відносин є невід'ємною складовою гендерної політики у Швеції.

4. Актори – посередники. Окремо слід виділити так званих **посередників** у інституційному процесі регулювання і дослідження гендерних відносин у Швеції, роль яких виконує Шведський секретаріат з гендерних досліджень (ШСГД), і ЗМІ, які доносять інформацію до шведського суспільства загалом та усіх зазначених акторів зокрема.

4.1. У 1996 р. шведський парламент постановив, що у Гетеборзі варто заснувати **Шведський секретаріат з гендерних досліджень (ШСГД)**, державну структуру, яка виконує посередницьку функцію – отримувати інформацію від одних агентів взаємодії та доносити її до інших, як крок до повного інвестування у дослідження на гендерну тематику¹⁾. Основні завдання ШСГД полягають у тому, щоб:

- здійснювати загальний огляд гендерних досліджень у Швеції;
- розповсюджувати результати досліджень серед академічної спільноти, політиків, в громадському секторі тощо;
- збільшити усвідомлення значущості гендерної тематики на державному рівні, зокрема, і в суспільній свідомості шведського суспільства загалом;
- проаналізувати статус і розвиток можливостей гендерної пріоритетизації в усіх сферах досліджень.

ШСГД інформує шведську громадськість і політиків про результати досліджень, проведених науковими центрами. Також через ШСГД до університетів надходить інформація про гранти і стипендії на дослідження. ШСГД інформує про те, що гендерні дослідження заохочуються майже в усіх університетах Швеції. ШСГД координує співпрацю дослідників. Зокрема, він є ініціатором і координатором національної шведської мережі дослідників,

¹⁾ Взято з Swedish Secretariat for Gender Research webpage. – Доступ з: <http://www.genus.se/Om+sekretariatet/Sekretariatets+uppgdrag/> (станом на 27 лютого 2007 р.).

які вивчають питання гендерних відносин, видає щорічний журнал «Гендерні дослідження у Швеції» тощо. Таким чином, ШСГД є ключовим механізмом у взаємодії політики-дослідники-суспільство.

4.2. Слід зазначити, що цілісна модель дослідження і регулювання гендерних відносин у Швеції включає також ЗМІ, які доносять інформацію про дослідження усім згадуваним агентам взаємодії. Як ми вже аналізували, шведські дослідники гендерних відносин орієнтуються на ЗМІ як важливий механізм інформування суспільства про результати своїх досліджень.

Дослідники і політики усвідомлюють важливу роль ЗМІ у процесі формування ставлення суспільства до питань гендерних відносин. Журналісти ініціюють низку дебатів щодо ключових питань у сфері забезпечення гендерної рівності, стимулюють привернення уваги до важливих суспільних питань (як-от, домашнє насилля чи надання можливості шведським батькам з малими дітьми поєднувати роботу і домашні обов'язки тощо). Тому ЗМІ виступає як ключова ланка посередництва між політиками, дослідниками і пересічними шведськими громадянами, так званою неакадемічною аудиторією.

Для ефективного процесу дослідження і регулювання гендерних відносин у Швеції важливими є не лише вісім основних акторів, яких ми розглянули, а й зв'язки між ними. Як видно з рис. 2.5, шведська інституційна модель характеризується значною кількістю зв'язків між основними інститутами процесу регулювання і дослідження гендерних відносин, які є зворотними, а не односпрямованими. Уряд замовляє дослідникам вивчення тієї чи іншої проблемної сфери гендерних відносин у шведському суспільстві (наприклад, домашнє насилля), отримавши результати, ініціює парламентські слухання і дискусії у ЗМІ, залучає представників жіночого руху. Паралельно Омбудсмен з питань рівних можливостей збирає інформацію щодо проблематики, також залучаючи ЗМІ і громадські організації, а також беручи до уваги дані Шведського центрального статистичного бюро тощо. Уся зібрана інформація аналізується, узагальнюється і поширюється Шведським

секретаріатом з гендерних досліджень. В результаті дослідження і обговорення того чи іншого питання Парламент змінює існуюче законодавство чи приймає нове. А потім дослідники, здійснюючи моніторинг ефективності запроваджених заходів, знову вивчають наслідки законодавчої зміни. Тобто, процес дослідження і регулювання гендерних відносин у шведському суспільстві є комплексним і добре налагодженим завдяки спільним зусиллям основних інституцій і взаємодії між ними.

Висновки до розділу 2

Швеція вважається одним з найкращих міжнародних прикладів ефективного формування інституційних засад регулювання гендерних відносин. Це одна з провідних країн у світі відповідно до кількості жінок у парламенті. У шведському парламенті Риксдазі жінки займають 47.3% місць, в Європейському Парламенті від Швеції – 57.9% місць. У порівняльній світовій перспективі Швеція демонструє найкращі результати у подоланні «гендерного розриву», покриваючи його на 80%, і запровадженні політики, дружньої до жінок.

Для Швеції відбувалося поетапне впровадження інституційних засад процесу регулювання гендерних відносин, що передбачало реорганізацію основних інституцій суспільства (держави, політики, економіки, сім'ї, освіти і науки тощо) та введення інституційних інновацій в основні сфери життя шведського суспільства. Виділено і проаналізовано п'ять основних етапів процесу регулювання гендерних відносин у Швеції (1920-1990 рр., за І.Хірлман): (1) 1920-і рр. (надання права голосу і доступу до освітніх інституцій для жінок); (2) 1930-і рр. (розв'язання демографічного питання шляхом надання державної підтримки сім'ям); (3) 1940-і та 1950-і рр. (визнання з боку держави родини як цінності, облаштування публічного

простору для сім'ї і жінок); (4) 1960-1975 рр. (запровадження «контракту рівності», розв'язання питання оплачуваної роботи, домашньої сфери і догляду за дітьми); (5) 1976-1990 рр. (запровадження контракту «рівного статусу», активний вихід жінок у сферу політики).

Саме останній період характеризується першими вагомими інституційними інноваціями в процесі регулювання гендерних відносин на рівні інституцій держави і політики: законодавством щодо питань рівних прав і можливостей (наприклад, Законом про рівність 1979 р.), створенням нових політичних посад (наприклад, Міністра з питань рівності) і корпоративних об'єднань (на зразок Делегації з питань рівності), впровадження довшої відпустки по догляду за дитиною для обох батьків.

Основна ціль шведської гендерної політики у XXI ст., яка ґрунтується на цінності гендерної рівності, полягає у тому, що жінки та чоловіки отримують рівні можливості формувати суспільство і власне життя у ньому. Головною стратегією досягнення цілей гендерної політики у Швеції є гендерна пріоритетизація. Сучасний етап регулювання гендерних відносин у Швеції характеризується низкою інституційних інновацій, ґрунтованих на цінності гендерної рівності. Причому дані інновації приймаються як на державному (гендерна пріоритетизація державного бюджету, впровадження гендерної статистики тощо), так і регіональному чи локальному рівнях (гендерний аналіз місцевих проектів).

Інституційні інновації сучасного етапу регулювання гендерних відносин у Швеції включають впровадження Національного механізму забезпечення рівних прав і можливостей для чоловіків і жінок; створення Міністерства з питань інтеграції та гендерної рівності; введення посад Координаторів з питань гендерної рівності при міністерствах, офісі прем'єр-міністра і управлінні справами, створення; розвиток інституції Омбудсмена з рівних можливостей; застосування гендерної пріоритетизації у процесі прийняття рішень; впровадження гендерної статистики тощо.

Сучасний стан гендерних відносин в основних інституціях шведського суспільства проаналізовано відповідно до схеми концептуалізації гендерних відносин у суспільстві на основі теорії Р.Коннелла. Активний жіночий рух і подальше запровадження добровільних партійних квот допомогли досягти успіху в представництві жінок у політичному житті. Протягом останніх десятиліть шведські політики та учасники жіночого руху розбудували демократичне суспільство і створили державу загального добробуту, побудовану на засадах гендерної рівності.

Жіночий рух у Швеції, представлений жіночими групами при політичних партіях (Національна федерація соціал-демократичних жінок у Швеції, Консервативна жіноча асоціація, Шведські центристські жінки, Християнсько-демократична жіноча організація у Швеції тощо) та жіночими організаціями (Асоціація Фредріки Бремер, Шведська організація притулків невідкладної допомоги для жінок, які зазнали насилля, Група 8, жіноча мережа «Панчохи підтримки» та інші) доклав чимало зусиль, аби вплинути на процес формування інституційних засад регулювання гендерних відносин, впровадження інституційних інновацій, зокрема, у питаннях домашнього насилля, проституції тощо.

У процесі регулювання гендерних відносин у Швеції було приділено особливу увагу постійному моніторингу та фаховим дослідженням питань гендерної рівності в країні на рівні інституцій науки і освіти. Інституціоналізація гендерних досліджень у Швеції, що є частиною більш комплексного процесу формування інституційних засад регулювання гендерних відносин, має загальний характер і стосується усіх навчальних закладів країни.

Розвиток гендерних досліджень у Швеції пройшов шлях від, по-перше, вивчення лише жінок, по-друге, уваги до гендерної проблематики (дослідження представників обох статей) і, насамкінець, до концепції «міжсекційності» («intersectionality»). У 1980-х рр. І.Хірדман здійснила ключовий поворот від лише жіночого питання до питання обох статей

шляхом введення до шведських досліджень і публічного дискурсу концепції «гендера». У двадцять першому столітті до шведських гендерних досліджень було введено нові концепції «міжсекційності» (intersectionality), «розмаїття» (diversity), «гетеронормативності» (heteronormativity), метронормативності (metronormativity). На початку 2000-х рр. концепція «міжсекційності» стала важливою у вивченні гендерних питань. Жінок доцільно вивчати не через їхню колективну ідентичність, оскільки вони відрізняються одна від одної залежно від раси, національності, віку, класової приналежності, стану здоров'я тощо. Результатом такого бачення виявилися концепції «міжсекційності» та «розмаїття», запропоновані П.де лос Реес.

Для більш ретельного аналізу сучасної проблематики у гендерних відносинах шведського суспільства та виокремлення ролі соціологічних гендерних досліджень у зміні стану гендерної рівності було проведено дослідження Гетеборзького університету за допомогою методологічної стратегії кейс стаді, яка містила інтерв'ю з експертами, включене спостереження, роботу з документами (зі статтями, книгами, звітами, які рекомендували до вивчення експерти з різних кафедр, інтернет джерелами тощо).

Невід'ємною складовою інституційного механізму регулювання гендерних відносин є налагодження зв'язку між інституціями держави і політики та освіти і науки. На основі ретельного вивчення особливостей і характеристик процесів регулювання і дослідження гендерних відносин у Швеції запропоновано інституційну модель дослідження і регулювання цих відносин. Модель містить три основні елементи механізму, які діють на рівні інституцій політики і держави – прийняття політичних рішень (так звана дія «зверху»), на рівні громадських ініціатив (представлених, передусім, жіночим рухом Швеції, так званою дією «знизу») і на рівні інституцій освіти і науки – досліджень гендерних відносин у шведському суспільстві.

Рівень інституцій політики і держави включає основні політичні сили країни, представлені у шведському парламенті, урядові структури (зокрема,

Відділ з питань гендерної рівності при Міністерстві з питань інтеграції та гендерної рівності), офіс Омбудсмена з питань рівних можливостей. Рівень інститутів освіти і науки складається з університетської, шкільної і дошкільної освіти, гендерних центрів при університетах і Шведського центрального статистичного бюро.

Окрім того, в інституційну модель включено ще два інші важливі елементи у процесі регулювання і дослідження гендерних відносин у Швеції, які відіграють роль посередників між згаданими інститутами – Шведський секретаріат з гендерних досліджень і ЗМІ. До моделі відносяться не лише перелічені елементи (основні інститути, які беруть участь в процесах регулювання і дослідження гендерних відносин), а й зв'язки між ними, які є важливими для ефективного функціонування інституційного механізму регулювання і дослідження гендерних відносин у Швеції.

РОЗДІЛ 3

ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ ГЕНДЕРНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Після проголошення незалежності Україна стала на шлях демократичних перетворень. Одним з вимірів демократії є забезпечення рівних прав і можливостей для чоловіків і жінок. Якщо у Швеції питання гендерної рівності розв'язуються протягом більш ніж п'ятидесяти років у процесі розбудови демократичного суспільства і держави загального добробуту, то Україна має досить незначний досвід забезпечення гендерної рівності у суспільстві, ускладнений трансформаційними і кризовими процесами. У міжнародному порівняльному аспекті Україна знаходиться далеко позаду Швеції щодо регулювання і дослідження гендерних відносин.

Нашій державі також притаманні певні особливості гендерних відносин завдяки радянському минулому, протягом якого домінуючим був гендерний контракт працюючої матері. Залученість жінок до розбудови соціалізму на рівні з чоловіками в радянські часи означала, що так зване «жіноче» питання є розв'язаним. Питання подвійного навантаження, якого зазнавали радянські жінки, не поставало на державному рівні як проблема, пов'язана з гендерною нерівністю в радянському суспільстві. Сьогодні питання гендерної рівності сприймаються частиною громадян як такі, що штучно кальковані із західного суспільства та силою нав'язуються нашому. З іншого боку, молоде покоління українців демонструє зовсім інші моделі поведінки у приватній і публічних сферах, подібні до зразків західного демократичного суспільства.

Швеція як країна-лідер у сфері забезпечення гендерної рівності може слугувати для України корисним прикладом регулювання і дослідження гендерних відносин. З метою порівняння та вивчення інституційних засад регулювання гендерних відносин в Україні, а також можливостей застосування відповідного шведського досвіду для України, розроблену

інституційну модель регулювання і дослідження гендерних відносин у Швеції використано для аналізу стану гендерних відносин в Україні.

Для з'ясування стану гендерних відносин в Україні авторкою здійснено первинний і вторинний аналіз емпіричних соціологічних даних. Зокрема, було здійснено первинний аналіз окремих блоків питань щодо гендерних відносин у рамках низки соціологічних досліджень, проведених протягом останніх років в Україні провідними соціологічними службами: дослідження «Думки і погляди населення» («Омнібуси») за лютий 1999 р., листопад 1999 р., квітень 2007 р., вересень 2008 р., проведені Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС), соціологічне дослідження «Громадська думка населення України про демократію», проведене навесні 2005 р. КМІС у рамках спільного канадсько-українського проекту «Демократична освіта», блок питань у рамках дослідження «European Social Survey», яке в Україні проводив Інститут соціології НАН України.

Для вторинної обробки інформації використовувалися дані Державного комітету статистики України, досліджень Інституту соціології НАН України, КМІС, Міжнародного центру перспективних досліджень, а також досліджень, проведених різними соціологічними інституціями за підтримки Програми рівних можливостей ООН в Україні тощо. Стан гендерних відносин в Україні проаналізовано в основних сферах суспільного життя – сім'ї, політиці, економіці – відповідно до структури гендерних відносин Р.Коннелла.

3.1. Інституційна модель регулювання і дослідження гендерних відносин в Україні

За прикладом інституційної моделі регулювання і дослідження гендерних відносин у Швеції розроблено відповідну модель для України

(див. рис. 3.1). Подібно до шведської моделі, українська також включає інституції політики і держави, освіти і науки, жіночі організації і посередника – ЗМІ. Українська модель загалом містить ті ж самі або подібні елементи, що й шведська, принаймні, на рівні інституцій політики і держави, і частково на рівні інституцій освіти і науки.

У порівнянні зі шведською моделлю, в українській моделі відсутній такий важливий актор як жіночий рух, який забезпечує дію «знизу»; відсутній важливий посередник, передусім, між інституціями держави-політики і освіти-науки, роль якого у Швеції виконує Шведський секретаріат з гендерних досліджень; а також відсутні зв'язки між елементами моделі (див. рис. 2.5). На рівні інституцій освіти і науки українська модель містить додаткового актора – міжнародні організації, які проводять і/чи фінансують гендерні дослідження в Україні.

Іншою важливою відмінністю між українською та шведською інституційними моделями регулювання і дослідження гендерних відносин є меншою мірою виражена в українській моделі роль такої важливої інституційної складової як зв'язки між елементами моделі¹⁾. У деяких випадках цей зв'язок якщо і присутній, то він є одностороннім²⁾, тобто неповним (наприклад, міжнародні організації інформують урядові структури про результати своїх досліджень на тематику гендерних відносин). Аби модель дослідження і регулювання гендерних відносин здійснювалася ефективно, необхідно, щоб зв'язки між елементами системи були двосторонніми.

Через відсутність співпраці між основними акторами (інституціями), про що розглядатиметься пізніше, зв'язки у моделі є слабкими, тобто, майже відсутніми.

¹⁾ Слабкі зв'язки у моделі зображено пунктирними лініями.

²⁾ Стрілка показує напрям зв'язку.

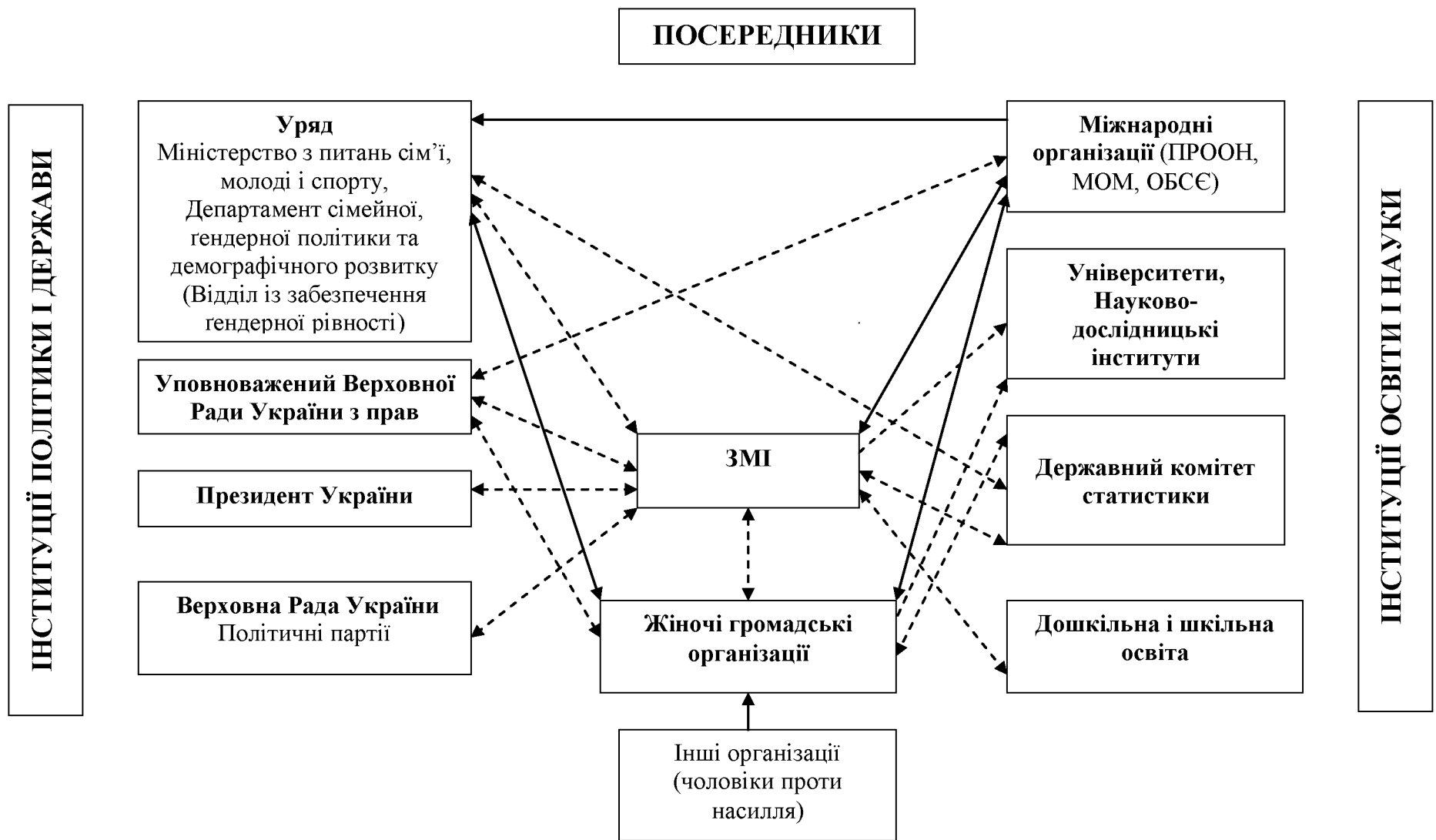

Рис 3.1. Інституційна модель дослідження і регулювання гендерних відносин в Україні

Ключовими акторами співпраці у процесі регулювання і дослідження гендерних відносин в Україні виступають: інституції політики і держави, жіночий рух, інституції науки і освіти, та ЗМІ у ролі посередника.

1. Інституції політики і держави. До даної категорії належать:

1.1. Кабінет Міністрів України.

На рівні прийняття політичних рішень в Україні також одне з Міністерств відповідальне за розв'язання питань, пов'язаних з гендерними відносинами. Оскільки тепер гендерні питання входять до компетенції **Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту**, то як слушно зауважила М.Богачевська-Хом'як: «Жінка – це вже щось, що стосується сім'ї, дітей, а в теперішній державній структурі – ще й молоді та спорту» [8]¹⁾. У межах Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту діє Департамент сімейної, гендерної політики та демографічного розвитку, у якому один з чотирьох відділів відповідає за забезпечення гендерної рівності²⁾. В Україні, порівняно зі Швецією, Міністерство, до компетенції якого входять питання забезпечення гендерної рівності, займається значно ширшим спектром діяльності – від демографічних проблем до спортивних досягнень.

Одне із завдань Відділу гендерної політики Департаменту сімейної та гендерної політики Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту – це організація проведення наукових та експертних досліджень з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Також Відділ розглядає звернення громадян з питань дискримінації за ознакою статті. Поки що ці дві сфери діяльності державного органу, яке має важливі виконавчі функції регулювання гендерних відносин, не виконуються

¹⁾ [8] Богачевська-Хом'як М. Засади українського гендера // Критика. – 2006. – № 9 (107). – С. 14.

²⁾ Три інші відділи регулюють питання, пов'язані з соціальною підтримкою сімей, попередженням насильства в сім'ї та протидії торгівлі людей, демографічним розвитком.

належним чином: існують лише поодинокі дослідження громадської думки українців [22], а кількість скарг з боку громадян щодо порушення прав людини невідома, що спонукає припустити, що їх взагалі немає.

У гендерній політиці України пострадянського періоду роль жінок у суспільному житті сприймається відповідно до так званого *гендерного контракту працюючої матері*. Це, зокрема, видно із назв Комітетів стосовно забезпечення гендерної рівності, які затверджувалися на державному рівні: спочатку в 1995 р. був створений Комітет у справах жінок, материнства і дитинства при Президенті України; вже в 1996 р. функції цього комітету виконує Управління у справах жінок при Міністерстві України у справах сім'ї та молоді; з 1998 р. на рівні Верховної Ради працює Комісія з питань охорони здоров'я, материнства і дитинства; з 2002 р. її функції передано Підкомітету з питань правового статусу жінок, сім'ї і дитинства; в 2006 р. створено Комітет Верховної Ради України з питань сімейної і гендерної політики [26]¹⁾. Власне у самих назвах домінуючу роль жінки закріплено за функцією материнства, яке охороняється державою, що суперечить цінності гендерної рівності, в якій жінкам і чоловікам надаються рівні права і можливості формувати власне життя у приватній і публічній сферах. Офіційна гендерна політика держави спрямована переважно на жінок, причому у приватній (сімейній) сфері, що суперечить цінності рівних можливостей для жінок і чоловіків.

27 грудня 2006 р. Кабінет Міністрів України прийняв **Державну програму з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року**. Розпочато гендерну експертизу українського законодавства відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 12

¹⁾ [26] Доклад о выполнении в Украине Конвенции ООН о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин / М-во Украины по делам семьи, молодежи и спорта; Гос. ин-т развития семьи и молодежи; Руководители авт. кол.: Л.Е. Леонтьева, А.В. Толстокорова. – Харьков: Фолио, 2007. – С. 13-14.

квітня 2006 р. «Про проведення гендерно-правової експертизи». 5 вересня 2007 р. постановою Кабінету Міністрів України створено Міжвідомчу раду з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку та протидії торгівлі людьми при Кабінеті Міністрів України, головою якої призначено Міністра України у справах сім'ї, молоді та спорту. З метою актуалізації тематики гендерної рівності для широких верств населення, Постановою Кабінету Міністрів України 2007 рік в Україні було проголошено **Роком гендерної рівності**. Однак, дана подія була радше формальним кроком на шляху до євроінтеграції України (підтримки ініціативи Європейського Союзу щодо проголошення у Європі 2007 р. «Роком рівних можливостей для всіх»), який не отримав широкої публічності на рівні інституцій політики і держави, ЗМІ.

Відповідно до Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 р., розв'язання певних гендерних питань делеговано іншим, окрім Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерствам: Міністерству юстиції, Міністерству зовнішніх відносин, Міністерству праці, Міністерству внутрішніх відносин та іншим.

Роботу центральних органів виконавчої влади щодо регулювання гендерних відносин було розкритиковано на міжвідомчій координаційній нараді щодо стану виконання Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»¹⁾. Зокрема, учасники наради зазначили, що центральні органи виконавчої влади загалом не приділяють достатньої уваги

¹⁾ Нарада відбулася 25 грудня 2008 р. в Києві. Організували нараду Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту спільно з Комітетом Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин, Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні ПРООН, Програми сприяння Парламенту України. – Взято з: http://www.kmu.gov.ua/sport/control/publish/article?art_id=100397 (станом на 27 грудня 2008 р.)

впровадженню інституційних механізмів гендерної рівності (як-от, гендерного законодавства); значна кількість законодавчих актів досі не приведена у відповідність до гендерного законодавства; відсутня фахова гендерна статистика, що ускладнює оцінку перетворень в українському суспільстві тощо. Відбувається підміна змісту поняття гендерна рівність, і на цьому ґрунтується державна гендерна політика, яка часто зводиться до питань материнства (батьківства) та демографічної кризи.

У рішенні міжвідомчої координаційної наради рекомендовано у кожному міністерстві призначити радника з гендерних питань, створити гендерні робочі групи та налагодити їх результативну роботу, провести гендерний аналіз кадрового складу центрального апарату і галузі в цілому, а також провести семінари з гендерного бюджетування відповідних галузей та ін.

1.2. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.

Порівняно з посадами кількох Омбудсменів у Швеції, в Україні існує посада лише одного **Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини**¹⁾. На відміну від Омбудсмена з рівних можливостей у Швеції, Уповноважений з прав людини в Україні²⁾ займається не лише питаннями забезпечення гендерної рівності, а усіма типами порушень прав людини. Тому поряд з такими проблеми українського суспільства, на які міжнародна спільнота звертає особливу увагу, як порушення прав людини у в'язницях загалом, протягом досудового слідства, тортури при допитах підозрюваних зокрема тощо, питання забезпечення рівності для чоловіків і жінок для Омбудсмена не є першочерговими. Виключенням є хіба що питання торгівлі людьми, з приводу якого на електронній сторінці Уповноваженого Верховної

¹⁾ Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. – Доступ з: <http://www.ombudsman.kiev.ua/> (станом на 10 серпня 2007 р.).

²⁾ На рис. 3.1 вплив Омбудсмена зображено пунктирними стрілками задля того, аби звернути увагу на невелику ступінь цього впливу.

Ради України з прав людини розміщена інформація. З іншого боку, на відміну від електронних ресурсів Омбудсмена з питань рівних можливостей у Швеції, відповідні матеріали на сайті українського Омбудсмена не містять щорічних звітів, інформації щодо найновіших (минулорічних) статистичних даних і результатів соціологічних досліджень.

1.3. Верховна Рада.

Певну роль у постановці питань гендерної рівності на політичний порядок денний в Україні, як і у Швеції, відіграє Верховна Рада України, представлена різними **політичними партіями**. Як ми вже зазначали, за останні роки в Україні відбулися помітні перетворення у сфері регулювання гендерних відносин. 8 вересня 2005 р. Верховною Радою України був прийнятий **Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»**. У Верховній Раді України 20-21 листопада 2006 р. проведено парламентські слухання на тему «Сучасний стан та актуальні завдання у сфері попередження гендерного насильства» та «Рівні права та можливості в Україні: реалії та перспективи». Верховна Рада України прийняла відповідні Постанови [83; 84] щодо схвалення рекомендацій цих парламентських слухань.

Проте, ефективність процесу регулювання гендерних відносин у Швеції значною мірою зумовлюється безпосередньої участю жінок у прийнятті політичних рішень на найвищому рівні. Окрім того, участь жінок у політичному житті країни на рівні прийняття важливих рішень є одним з показників гендерної рівності в суспільстві. Якщо у Швеції цей показник дорівнює майже 50%, то для України притаманна зовсім інша ситуація. Відповідно до класифікації Міжпарламентської спілки (Inter-Parliamentary Union) Україна належить до групи країн із «безумовним домінуванням чоловіків». За критерієм участі жінок у парламенті країни поділяють на шість груп (див. табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Представництво жінок у парламентах країн світу

Група країн	Частка жінок, %	Кількість країн
Країни-лідери за політичним представництвом жінок	30–45	19
Гендерно перспективні країни	15–30	72
Країни з високою гендерною диспропорцією	10–15	37
Країни з безумовним домінуванням чоловіків	5–10	35
Країни з винятково низьким представництвом жінок	до 5	16
Країни з чоловічими парламентами	0	9

Примітка. Джерело: Inter-Parliamentary Union <http://www.ipu.org>

Протягом незалежності в Україні не відбулося вагомих покращень ситуації стосовно кількості жінок у парламенті (див. табл. 3.2). Верховна Рада України характеризується майже повністю чоловічим домінуванням. Протягом останніх шістнадцяти років незалежності України кількість жінок у Верховній Раді не перевищувала 10%.

Таблиця 3.2

Склад депутатів Верховної Ради України за статтю, 1990-2007 рр.

Рік виборів	Відсоток жінок	Відсоток чоловіків
1990	3	97
1994	5,7	94,3
1998	8,1	91,9
2002	5,1	94,9
2006	8,5	91,5
2007	8,2 ¹⁾	92,2

¹⁾ Пораховано станом на 26 березня 2008 р. (див. табл. Е.1).

Після позачергових виборів у 2007 р. ця кількість зменшилася з 8,5% у 2006 р. до 8,2%. Таким чином, відповідно до даних Міжпарламентської спілки «Жінки у національних парламентах світу», Україна знаходиться на 110 місці¹⁾ (серед 188 країн) за кількістю жінок у парламенті [187].

1.4. Президент України.

Президент України залучений до процесу регулювання гендерних відносин меншою мірою, ніж три попередні актори. Однак, Президент України також здійснює законодавчу ініціативу, регулюючи таким чином гендерні відносини в країні. Так, у 2001 р. був виданий Указ Президента України «Про підвищення соціального статусу жінок в Україні», а у 2005 р. – «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

2. Жіночі організації та інші громадські ініціативи (як-от, чоловіки проти насилля) в Україні не мають такого впливу на формування інституційних засад регулювання гендерних відносин, як у Швеції. В Україні існує велика кількість жіночих громадських організацій²⁾. Відповідно до даних Державного комітету статистики (див. табл. 3.3), станом на 2000 р. в Україні нараховувалося близько тисячі зареєстрованих жіночих громадських організацій.

Однак масовими (з погляду членства та участі у їхній діяльності жінок) ці організації не стали. Вони становлять лише 4% від усіх громадських організацій. Оскільки в Україні відсутня взаємодія жіночих організацій і їх спільна діяльність, то не доцільно говорити про жіночий рух як впливову суспільну та політичну силу. На тлі великої кількості організацій існує низка найбільш активних, які взаємодіють між собою, проводять невеликі локальні дослідження і відвідують різноманітні тренінги і конференції. Більшість

¹⁾ Дані станом на 29 лютого 2008 р.

²⁾ База даних жіночих організацій на Українському Жіночому Порталі. – Доступ з: <http://portal.uwf.kiev.ua/> (станом на 21 лютого 2008 р.)

жіночих організацій (за винятком наукових чи освітніх гендерних центрів), спрямовують свою діяльність на вирішення соціальних проблем, які в Україні традиційно вважаються виключно жіночими (охорона материнства і дитинства, допомога дітям-інвалідам, малозабезпеченим, самотнім матерям тощо).

Таблиця 3.3

**Співвідношення жіночих організацій до загальної кількості
zareєстрованих в Україні громадських організацій**

	Станом на 01.01.1997	Станом на 01.01.1998	Станом на 01.01.1999	Станом на 01.01.2000 ¹⁾
Кількість жіночих організацій	575	643	818	992
Загальна кількість громадських організацій	14148	17573	21028	25490
Співвідношення	4%	3,6%	3,9%	3,9%

Примітка. Дані Державного комітету статистики України.

В Україні жіночі організації вкрай рідко займаються питаннями рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, участі жінок в політичному житті країни, подоланням дискримінації на ринку праці тощо, на що з 1960-х рр. спрямовував свою діяльність жіночий рух у Швеції. Вплив жіночого руху на прийняття політичних рішень є досить незначним. Адже в нашій країні, на відміну від Швеції, немає жіночих фракцій при політичних партіях як активних впливових акторів, і жодну партію не можна назвати дружньою до жінок.

Ми вважаємо, що в Україні немає жіночого руху в розумінні суспільно-політичної сили, здатної здійснювати помітний вплив, подібно до Швеції. Дослідники гендерних відносин в Україні (як-от, Н.Лавріненко) виділяють

¹⁾ Останні доступні дані.

низку перепон, які заважають розвиткові жіночого руху [43]¹⁾: патріархатні стереотипи в українському суспільстві («ренесанс патріархату» в пострадянський період), нерозвинена самосвідомість і слабка організованість жінок, відокремлення приватного життя в окрему сферу тощо. З часів незалежності жіночі організації очолили переважно колишні партійні діячки КПУ, які не були знайомі з ідеологією ліберального фемінізму, гендерними питаннями. Натомість, молодь була майже виключеною з процесу творення так званого жіночого руху в Україні.

Згідно з результатами дослідження в рамках проекту «Формування гендерного паритету в контексті сучасних соціально-економічних перетворень» 70% (серед жінок – 81%, серед чоловіків – 56%) респондентів вважають, що українським жінкам потрібно активізувати власні зусилля для покращання свого становища у суспільстві [19]²⁾. На запитання про порівняння статусів чоловіка та жінки в українському суспільстві, 56% відповіли, що статус чоловіка є вищим за статус жінки, 32 % - що статус обох статей є однаковим та 4% - статус жінки є вищим за статус чоловіка [19]³⁾. На рис. 3.1 у моделі дослідження і регулювання гендерних відносин в Україні відсутній жіночий рух як один з основних елементів, а вказано лише жіночі організації.

3. Як видно з рис. 3.1, окрім інституцій політики і держави у сфері регулювання гендерних відносин, другою важливою складовою інституційної моделі є **інституції освіти і науки**, які представлені такими акторами:

¹⁾ [43] *Лавриненко Н.* Жіночий рух у посткомуністичній Україні: досягнення і прорахунки. – Політичний портрет України. Бюлетень дослідно-навчального центру «Демократичні ініціативи». – 1995. – №13. – С.9-14.

²⁾ [19] *Гендерний паритет в умовах розбудови сучасного українського суспільства.* – К.: Український і-т соціальних досліджень, 2002. – С. 103.

³⁾ [19] Там само.

3.1. Міжнародні організації (ПРООН, МОМ, ОБСЄ тощо).

В Україні більша частина досліджень гендерних відносин ініціюється і здійснюється міжнародними організаціями та їх представництвами (Програмою рівних можливостей ПРООН в Києві, ОБСЄ, МОМ, Британською Радою, Human Rights Watch та іншими), чи вітчизняними організаціями за рахунок міжнародних грантів (наприклад, Харківський центр гендерних досліджень – Фонд МакАртурів, Київський міжнародний інститут соціології – проект НаУКМА з Норвезьким інститутом міжнародних досліджень, Українсько-канадський проект «Громадська думка населення України про демократію», громадська організація «Жіночі перспективи» – Міжнародний фонд «Відродження» та інші).

В Україні не проводилося масштабних соціологічних досліджень на гендерну тематику на замовлення органів державної влади чи політичних партій. Дослідження гендерних відносин в Україні здійснюються переважно на замовлення міжнародних організацій чи громадського сектору. Лідером серед представництв міжнародних організацій, які замовляють гендерні дослідження, виступає Програма рівних можливостей ПРООН в Україні¹⁾, мета якої – підтримка рівності між жінками та чоловіками в усіх сферах життя суспільства. Програма впроваджується за підтримки шведської агенції міжнародного розвитку (SIDA) та має такі основні напрями роботи:

- моніторинг стану гендерних відносин в Україні («Гендерний розвиток в Україні: реалії та перспективи», «Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві», проведеного Центром соціальних експертиз Інституту соціології НАН України, 2006 р.);

- формування гендерно-чутливої політики шляхом проведення гендерної експертизи українського законодавства [17; 50; 68; 76];

¹⁾ Програма рівних можливостей ПРООН. Доступ з: <http://gender.undp.org.ua/> (станом на 8 серпня 2007 р.).

впровадження гендерних підходів у роботу комітетів Верховної Ради України [16], у діяльність органів виконавчої влади [15];

– підтримка зусиль громадянського суспільства у формуванні гендерно-орієнтованої регіональної політики, Допомога у заснуванні та підтримці гендерних ресурсних та освітніх центрів (як-от «Чоловіки проти насильства»);

– розвиток гендерної освіти, розробка методичних рекомендацій із застосування гендерного аналізу [92], [56] і курсів з гендерних досліджень [72].

Ще однією організацією, яка досліджує гендерні відносини в Україні, є Human Rights Watch. У 2003 р. ця організація дослідила дискримінацію жінок при прийомі на роботу в Києві, Харкові та Львові [86]. Зокрема, було вивчено оголошення про вакансії, гендерну дискримінацію під час співбесід з потенційними роботодавцями, а також зібрано матеріал щодо підвищення по кар'єрній драбині та з приводу сексуальних домагань. Наголосимо, що жодного подібного дослідження на замовлення Міністерства праці України чи Уповноваженого з прав людини в Україні не проводилося. За підтримки Британської Ради з метою вивчення основних причин гендерного насильства у 2003 р. було проведене дослідження серед української молоді «Насилля проти жінок: що думають про це молоді люди?» [73] Британська Рада разом з ЮНІСЕФ, ОБСЄ та іншими організаціями провела дослідження питання торгівлі людьми в Україні [182]. Загалом дослідження мають переважно регіональні масштаби, коли вивчаються лише окремі регіони України. Наприклад, соціологічне дослідження за темою «Гендерний аспект у місцевому самоврядуванні в Україні»¹⁾ [96], яке передбачало проведення експертних опитувань (605 експертів з трьох регіонів України, двоступенева

¹⁾ Проведене Фондом «Інтелектуальна перспектива» у червні-липні 2002 р. за сприяння Канадсько-українського гендерного фонду.

цільова вибірка), анкетування, проведення регіональних семінарів для презентації результатів дослідження, видання методичних рекомендацій.

3.2. Університети та науково-дослідницькі інститути.

В Україні, на відміну від Швеції, університети є майже виключеними з інституційного механізму регулювання і дослідження гендерних відносин (див. рис. 3.1). З початку 1990-х рр. в Україні при університетах виникла низка науково-дослідних центрів з вивчення питань гендерної рівності. Вивчаючи становлення жіночих і гендерних досліджень в Україні, Л.Смоляр виділила два основні етапи: перша стадія розвитку (поч. 1990-х рр. – 1995 р.), яка характеризується оформленням жіночих досліджень як самостійних дослідницьких програм, і друга стадія (1995 – 2002 рр.), протягом якої відбувався процес інтеграції жіночих досліджень у систему вищої освіти [93]¹⁾. Серед центрів жіночих і гендерних досліджень за їх рівнем і якістю в Україні виокремлено такі: Харківський центр гендерних досліджень (1994 р.), Одеський науковий центр жіночих досліджень (1994 р.), Всеукраїнський жіночий центр інформації та соціально-економічної адаптації (1995 р.), Київський дослідницький та консультативний гендерний центр (1996 р.), Київський інститут гендерних досліджень (1999 р.), науково-дослідницький центр «Жінка і суспільство» у Львові (1999 р.) та інші. На 2003 р. Програма рівних можливостей ПРООН нараховує 22 центри гендерних досліджень в 10 містах України [20]²⁾. Проте, Л.Смоляр зазначає малопомітність гендерних досліджень в українській науці: «жіночі та гендерні дослідження залишаються достатньо маргінальним сегментом наукового поля України» [93]³⁾. Перелічені центри не завжди є постійно активними, часто залежать від

¹⁾ [93] Смоляр Л.О. Становлення гендерної освіти в Україні // Основи теорії гендера: Навчальний посібник. – К.: К.І.С., 2004. – С. 506.

²⁾ [20] Гендерний розвиток в Україні: Реалії і перспективи. – К.: ПРООН, 2003. – С. 94.

³⁾ [93] Смоляр Л.О. Становлення гендерної освіти в Україні // Основи теорії гендера: Навчальний посібник. – К.: К.І.С., 2004. – С. 416.

грантової діяльності чи активності окремих дослідників. Жоден із центрів не проводить фахових соціологічних досліджень у сфері гендерних відносин.

В деяких університетах читаються окремі курси на гендерну тематику («Вступ до гендерних студій», «Маскулінність та чоловічі студії», «Гендер і політика» на кафедрі соціології в Національному університеті «Києво-Могилянська академія», «Гендерні дослідження» на факультеті соціології Національного університету ім. Т.Г.Шевченка, «Пострадянські трансформації гендерних відносин у Центрі розвитку магістерських програм у Львівському національному університеті ім. І.Франка, гендерна педагогіка в Національному технічному університеті України «КПІ» тощо). Окремі студенти, аспіранти і викладачі проводять дослідження гендерних відносин. Однак, оскільки в Україні, на відміну від Швеції, наявним є суттєвий розрив між освітою і академічною наукою, наукові дослідження в навчальних закладах не фінансуються з боку держави, переважно здійснюються за рахунок міжнародних грантів, і є локальними. Університети не мають змоги самотужки проводити фахові соціологічні дослідження, в тому числі на тематику гендерних відносин в країні.

На думку експертів, складність із гендерними дослідженнями зумовлена трьома основними причинами: домінуванням патріархатних традицій, новизною тематики в пострадянській академічній науці та необхідністю концептуального і практичного самовизначення гендерних досліджень у сучасних умовах [20]¹⁾. І.Жеребкіна звертає увагу на залежність соціально-політичної активності жіночого руху на пострадянських теренах від західного фінансування [29]. О.Плахотнік вказує на особливість української ситуації щодо регулювання та дослідження гендерних відносин – це розрив між теоретиками і практиками [79]. Такий розрив зумовлює неефективність процесу регулювання і дослідження гендерних відносин.

¹⁾ [20] *Гендерний розвиток в Україні: Реалії і перспективи*. – К.: ПРООН, 2003. – С. 95.

Ситуація з гендерними соціологічними дослідженнями в Україні потребує значно більшої уваги як з боку соціологів, так і політиків. Н.Лавріненко зазначає такі причини відсутності в Україні масштабних соціологічних досліджень з гендерної тематики: відсутність державного фінансування, нерозуміння актуальності проблематики, недостатня ініціативність дослідників [44]¹⁾. Отже, актори регулювання гендерних відносин не усвідомлюють важливості проведення соціологічних досліджень задля впровадження ефективної гендерної політики [64], не цікавляться результатами існуючих поодиноких досліджень у сфері гендерних відносин [61], не замовляють подібні дослідження різним науково-дослідницьким установам ані перед прийняттям політичних рішень, ані задля моніторингу їхньої ефективності.

В Україні майже відсутні дискусії в науковій спільноті, зокрема, щодо доцільної методології вивчення гендерних відносин, переваг використання масштабних кількісних досліджень чи локальних якісних, або ж поєднання кількісних та якісних методів. Доречно звернутись до російського соціолога О.Клєцина, який аналізує дилеми гендерної соціології, звертаючи увагу на проблему кількісних і якісних методів соціологічного дослідження [37]. Одне з ефективних вирішень цієї дилеми якраз чітко презентує «шведський» досвід – методологічний плюралізм, неантагонічність, доповнювальність кількісних та якісних методів.

Окрім того, дослідники звертають увагу на те, що сучасні гендерні дослідження потребують комплексного підходу гендерної пріоритетизації (gender mainstreaming) як методу у вивченні проблем чоловіків і жінок [69]. Т.Мельник у аналізі гендера як навчальної дисципліни звертає увагу на *міждисциплінарний характер* гендерної теорії [69]. В Україні гендерні дослідження певною мірою зупинилися на «жіночій» тематиці, що було

¹⁾ [44] Лавріненко Н.В. Женщина: самореализация в семье и обществе (гендерный аспект). – Киев: ВИПОЛ, 1999. – С. 8.

актуальним для Швеції в кінці 1980-х рр., коли І.Хірмман ввела поняття «гендер».

Протягом останніх років в Україні загострилися проблеми чоловіків: чоловіче безробіття зростає швидшими темпами, ніж жіноче; чоловіки йдуть на пенсію на п'ять років пізніше, ніж жінки, хоча тривалість їх життя на 12 років менша; такі хвороби, як туберкульоз, алкоголізм, наркоманія, і таке явище, як суїцид, панують переважно в чоловічому середовищі; надзвичайно гострою є проблема збереження репродуктивного здоров'я чоловіків [82]. В Україні є чоловічі організації (на зразок «Чоловіки проти насилля»), але поки що немає науково-дослідних центрів з питань дослідження чоловіків та інституціоналізованих чоловічих студій¹⁾ (однак, існують певні дослідження української маскулінності, як-от роботи С.Жеребкіна [28]) чи відомих дослідників чоловічої тематики (батьківства, «кризи маскулінності», девіантної поведінки серед чоловіків, українських чоловіків і спорту тощо). Гендерні дослідження в Україні потребують повноцінного висвітлення, уваги до обох статей та відносин між ними, більшої уваги до питань маскулінності і проблем чоловіків.

Окрім того, як слушно зауважує Т.Мельник, до сучасних гендерних досліджень входять гетеросексуальні, гомосексуальні та транссексуальні дослідження [69]²⁾. В Україні дослідники по-іншому, ніж у Швеції, сприймають і вивчають, наприклад, поняття гомосексуальності та трансгендерних людей [23]³⁾. Так, гомосексуальність навіть у навчальному посібнику «Основи теорії гендера» визначається як один з найпоширеніших випадків статевих девіацій [23]. У Швеції, як зазначалося вище,

¹⁾ Зауважимо, що у даному випадку ми не беремо до уваги російських колег, зокрема, І.Кона та його багаторічні дослідження маскулінності і чоловіків.

²⁾ [69] Мельник Т.М. Гендер як наука та навчальна дисципліна // Основи теорії гендера: Навчальний посібник. – К.: К.І.С., 2004. – С. 18.

³⁾ [23] Горностай П.П. Гендерна соціалізація та становлення гендерної ідентичності // Основи теорії гендера: Навчальний посібник. – К.: К.І.С., 2004. – С. 151-153.

гетеросексуальна норма піддається критиці з боку дослідників. ЛГБТ спільнота, особливо протягом останнього десятиліття, включена до об'єкту гендерних досліджень і активно вивчається з боку дослідників гендерних відносин.

Н.Грицяк звертає увагу на те, що українська наука і політика є мало відкритими до гендерної проблематики, інтерес до чого в Україні проявляють, в першу чергу, міжнародні організації [25]¹⁾. Одним з джерел отримання даних про стан гендерних відносин Н.Грицяк називає просте опитування населення [25]²⁾.

Однак, у державних документах трапляються рекомендації та вказівки щодо проведення соціологічних досліджень на гендерну тематику. Наприклад, у Рішенні Колегії Державного Комітету України у справах сім'ї та молоді (від 26 червня 2002 р.) зазначено: до 2003 р. провести соціологічне опитування населення України з проблем забезпечення рівних прав і можливостей для жінок та чоловіків в Україні та аналіз (дослідження) гендерної ситуації в галузях, які не були реалізовані [11]. У Національному плані дій щодо поліпшення становища жінок та сприяння впровадженню гендерної рівності у суспільстві на 2001-2005 рр. згадуються окремі дослідження, як-от: «провести соціологічне дослідження «Торгівля жінками як соціальна проблема сучасного суспільства» [11]. Але в оцінці виконання цього Плану дій у розділі «Торгівля жінками» саме дослідження та його результати не згадуються [27]³⁾.

У висновках і рекомендаціях до аналізу результатів виконання Національного плану дій щодо поліпшення становища жінок та сприяння

¹⁾ [25] *Грицяк Н.В.* Формування гендерної політики в Україні: проблеми теорії, методології, практики: Моногр. – К. : Видавництво НАДУ, 2004. – С. 159-160.

²⁾ [25] Там само. – С. 118.

³⁾ [27] *Інтеграція гендера в національні державні програми. На прикладі виконання національного плану дій щодо поліпшення становища жінок та сприяння впровадженню гендерної рівності на 2001-2005 роки.* – К., Програма розвитку ООН, 2006. – С. 56-59.

впровадженню гендерної рівності у суспільстві на 2001-2005 рр., зазначено, що «в Україні все ще немає загальнонаціонального координаційного органу з гендерних досліджень, хоча потреба в цьому є, і такі органи створені в багатьох країнах» [27]¹⁾. В Указі Президента України «Про підвищення соціального статусу жінок в Україні» (від 25 квітня 2001 р.), зокрема, йдеться про постанову Національній академії наук України розглянути питання про утворення Національного бюро гендерних досліджень як дорадчого органу з питань забезпечення жінкам рівних з чоловіками прав і можливостей у суспільстві.

Отже, серед акторів, які досліджують гендерні відносини в Україні, університети найменшою мірою включені до процесу дослідження і регулювання гендерних відносин. З одного боку, таке ставлення можна пояснити тим, що вітчизняна університетська спільнота є досить закритою і не завжди йде на зустріч громадським організаціям і державі з приводу спільних проектів і досліджень; з іншого боку, держава і громадські організації не завжди звертаються за допомогою до університетів [64]. Порівняно зі Швецією, українські університети мають менше науково-дослідницьких центрів відповідного рівня, які б мали змогу виконувати державні замовлення на ті чи інші дослідження.

Таким чином, дослідницька складова інституційного механізму дослідження і регулювання гендерних відносин в Україні є значно слабшою, ніж у Швеції. Внаслідок цього ми отримуємо фрагментарні знання як результат поодиноких досліджень (переважно опитування громадської думки) і розрив результатів досліджень з рівнем прийняття рішень.

¹⁾ [27] *Інтеграція гендера в національні державні програми*. На прикладі виконання національного плану дій щодо поліпшення становища жінок та сприяння впровадженню гендерної рівності на 2001-2005 роки. – К., Програма розвитку ООН, 2006. – С. 73.

3.3. Державний комітет статистики України.

Державний комітет статистики України є відповідальним за надання статистичної інформації щодо кожної статі. Якщо у Швеції статистика щодо чоловіків і жінок окремо ведеться щороку, то в Україні – раз на чотири роки. Відмінним також є доступ до цієї інформації. Шведська гендерна статистика розміщена на вебсторінці ШЦСБ шведською і англійською мовами. Щорічний статистичний довідник «Чоловіки і жінки у Швеції. Факти і цифри» також можна знайти в електронному вигляді англійською мовою на сторінці ШЦСБ. Тобто, шведські та міжнародні дослідники мають простий доступ до гендерної статистики, коли статистичний збірник «Жінки і чоловіки в Україні», що видається обмеженим накладом і є доступним лише у паперовому варіанті українською мовою, на вебсторінці Державного комітету статистики України його електронної копії немає.

Зміст статистичної інформації, яка подається за обома статями у Швеції і Україні, суттєво різниться. Перелік основних тематик, за якими зібрано статистичну інформацію, подано в табл. 3.4. Статистична інформація у Швеції охоплює більшу кількість тематик, ніж в Україні. ШЦСБ більш ретельно, ніж Державний комітет статистики в Україні аналізує економічні відносини і ринок праці. Зокрема, у шведській статистичній інформації, яка подається для чоловіків і жінок, є окремі тематики стосовно використання часу на оплачувану і неоплачувану роботу, освіту, дозвілля тощо; економічної активності батьків залежно від кількості і віку дітей; аналізу різниці в оплаті праці між чоловіками і жінками, характеристика їхніх доходів і витрат. В українській статистиці ця інформація є фрагментарною, неповною, або й відсутньою. Наприклад, інформація щодо різниці в оплаті праці між чоловіками і жінками обмежена лише таблицею «Середньомісячна заробітна плата працівників за видами економічної діяльності». Однак, у шведській статистичній інформації вертикальну сегрегацію на ринку праці

подано детальніше, з аналізом десяти професій, в яких найбільшою мірою зайняті чоловіки і жінки, причому як і повний, так і не повний робочий день.

Таблиця 3.4

Зміст статистичних довідників у Швеції і в Україні

«Чоловіки і жінки у Швеції. Факти і цифри»	«Жінки і чоловіки в Україні»
Населення	Демографічні показники
Здоров'я	Охорона здоров'я
Освіта	Освіта
Використання часу	Зайнятість та безробіття
Догляд за дітьми	Злочинність
Догляд за людьми старшого віку	Жінки та чоловіки регіонів
Зайнятість населення	Міжнародні порівняння
Заробітна платня	Соціальна захищеність населення: окремі аспекти гендерної складової у сфері життєдіяльності суспільства
Дохід	
Насилля і злочинність	
Вплив і влада	

Примітка. Джерела: Жінки і чоловіки в Україні: статистичний збірник / Державний комітет статистики України. – К.: ДКСУ, 2007. – 132 с; Women and Men in Sweden: Facts and Figures 2006. Statistic Sweden, Stockholm. – Доступ з: <http://www.scb.se/templates/PlanerPublicerat/ViewInfo.aspx?publobjid=26> (станом на 23 лютого 2007 р.).

Окрема тематика у статистиці ШЦСБ стосується догляду за дітьми і людьми похилого віку, пенсіонерів і функціонально неспроможних людей, які є так званими вразливими категоріями населення і потребують окремого висвітлення. Велика увага надається гендерним особливостям владного розподілу як на загальнодержавному, так і регіональних рівнях. Основна відмінність між гендерною статистикою у Швеції і в Україні – це аналіз владних відносин у політичній сфері і на ринку праці. ШЦСБ у статистиці надає окрему тематику «вплив і влада», де присутня інформація щодо голосування на парламентських виборах за останні 30 років, склад Парламенту з 1919 р. за статтю, номінованих і обраних членів Парламенту,

регіональних і муніципальних органів влади, керівників партій і парламентських комітетів тощо; подано також розподіл посад у державних і приватних підприємствах і т.д. Українська статистика ж обмежується загальним аналізом чисельності державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування, відсутній аналіз складу Верховної Ради усіх скликань за основними соціально-демографічними характеристиками, в тому числі і за статтю. Таким чином, дані Державного комітету статистики України не відображають вертикальну і горизонтальну сегрегацію в політиці та на ринку праці такою мірою, як це відбувається у Швеції, і що вважається успішним прикладом ведення гендерної статистики у світі.

Окрім того, у шведській статистиці значно більше уваги, ніж в українській, приділено динаміці досліджуваних гендерних відносин у країні. Інколи цю динаміку показано більш ніж за сто років (з 1890 р. щодо кількості дітей на жінку і чоловіка), але в середньому за останні п'ятдесят років (наприклад, з 1970 р. щодо середнього віку батьків при народженні першої дитини).

Вітчизняна статистична інформація не завжди зібрана фахово. Так, відповідно до даних щодо сексуального переслідування на роботі (див. табл. Е.11), у 2006 р. 0,9% жінок з міст і 1,2% чоловіків з міст відповіли, що зазнавали сексуального переслідування на роботі. Ці дані суперечать ствердній відповіді на запитання «Чи потрібно проводити політику захисту від сексуального переслідування?» з боку близько половини опитаних респондентів: 41% чоловіків і 48% жінок. Окрім того, відповідно до даних іншого соціологічного дослідження, яке буде розглянуте пізніше, більше половини респондентів вважають, що на робочих місцях трапляються сексуальні домагання.

Ситуація з гендерною статистикою в Україні є суперечливою. З одного боку, важливість статистичної інформації усвідомлюється на державному рівні. В аналізі результатів виконання Національного плану дій щодо

поліпшення становища жінок і сприяння впровадженню гендерної рівності у суспільстві на 2001-2005 рр., зазначено, що гендерна статистика відіграє важливу роль для моніторингу соціальної ситуації і основних змін, тобто, є важливим засобом у побудові суспільства з гендерною рівністю [27]¹⁾. З іншого боку, у звітах експерти зауважують: «Доступні статистичні дані до цього часу не мають належної методологічної бази для отримання якісної і кількісної інформації про рівень зайнятості серед жінок» [*Інтеграція гендера*]²⁾.

Відсутність повної і фахової статистичної інформації унеможливорює ефективність процесу регулювання і дослідження гендерних відносин в українському суспільстві. Беручи до уваги якість статистичної інформації і її доступ, можна зробити висновок, що Державний комітет статистики, порівняно із ШЦСБ, не є повноцінним актором на рівні інституцій науки у процесі регулювання і дослідження гендерних відносин.

Таким чином, складається враження, що без підтримки міжнародних організацій і фондів дослідження гендерних відносин в Україні приречені на довготривале маргінальне становище. Окрім того, дослідження жінок домінують у порівнянні з вивченням чоловіків та ЛГБТ спільноти.

3.4. Шкільна освіта.

В Україні цей актор, який діє на рівні інституції освіти, представлений поодинокими спробами інституційних інновацій, що впроваджуються переважно через ініціативу міжнародних організацій (на зразок, Європейської Комісії чи Програми рівних можливостей ПРООН).

Важливим напрямком реалізації гендерної політики в Україні офіційно проголошено підвищення рівня поінформованості про проблему

¹⁾ [27] *Інтеграція гендера в національні державні програми*. На прикладі виконання національного плану дій щодо поліпшення становища жінок та сприяння впровадженню гендерної рівності на 2001-2005 роки. – К., Програма розвитку ООН, 2006. – С. 68-69.

²⁾ [27] Там само. – С. 68.

забезпечення рівних прав і можливостей для чоловіків і жінок [82]. Спільними зусиллями Міністерства освіти і науки, Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту та Програми рівних можливостей ПРООН 10 вересня в усіх загальноосвітніх закладах України проведено Урок гендерної грамотності, а восени 2007 р. Всеукраїнський конкурс науково-дослідницьких робіт учнів, студентів та аспірантів з питань гендерної рівності. Однак, подібні заходи проводяться не постійно і часто присвячені певній даті, зокрема, Року гендерної рівності в Україні. Таким чином, на відміну від Швеції, в Україні гендерна освіта не є систематичним напрямком діяльності для впровадження інституційних засад регулювання гендерних відносин.

4. Актор-посередник.

На відміну від шведської інституційної моделі дослідження і регулювання гендерних відносин (див. рис. 2.5), у відповідній українській моделі серед посередників присутні лише ЗМІ, які відіграють ключову роль у зміні традиційних гендерних ролей і стереотипів [74]¹⁾. Хоча розроблено практичні рекомендації про те, як уникнути гендерних стереотипів у ЗМІ [21]²⁾, як створити відкритий для жінок і чоловіків радіоефір [21]³⁾ тощо, ці поради експертів у сфері регулювання гендерних відносин не застосовуються на практиці. Телебачення продовжує залишатися потужним транслятором гендерно-рольових стереотипів. О.Кісь вказує на прояви сексизму в українській рекламі [36]. Методом контент-аналізу гендерних аспектів української телевізійної реклами соціолог Т.Бурейчак підтвердила

¹⁾ [74] *Оксамитна С.М.* Гендерні ролі та стереотипи // *Основи теорії гендера: Навчальний посібник.* – К.: К.І.С., 2004. – С. 171.

²⁾ [21] *Гендерні ресурси українських мас-медіа: Ціна і якість: Практичний посібник для журналістів та працівників ЗМІ* / Н.М.Сидоренко, М.М.Скорик та ін. ред.-упоряд. Н.М.Сидоренко. – К.: «К.І.С.», 2004. – С. 15-22.

³⁾ [21] Там само. – С. 23-30.

домінування в ній патріархатних способів репрезентації маскулінності й фемінінності [9].

В українській моделі відсутній ще один важливий посередник між інституціями політики-держави та освіти-науки (див. рис. 3.1). Роль відповідного посередника у Швеції виконує Шведський секретаріат з гендерних досліджень (див. рис. 2.5). Він є зв'язуючою ланкою між політиками, дослідниками і ЗМІ, розповсюджує інформацію про результати досліджень та інформує про урядові рішення щодо регулювання гендерних відносин у Швеції, виступає у ролі ресурсного і комунікаційного центру для дослідників гендерних відносин тощо. В Україні немає структури, яка б виконувала посередницьку функцію між процесами регулювання і дослідження гендерних відносин. Тому зв'язок між основними інституціями, залученими до цього процесу, є переважно фрагментарним, одностороннім або ж взагалі відсутнім.

Для інституційної моделі дослідження і регулювання гендерних відносин важливими є не лише основні актори, а й зв'язки між ними. Як видно з рис. 3.1, українська модель характеризується значно меншою кількістю зв'язків між інституціями, ніж шведська модель. Найщільніші зв'язки в моделі – між урядом і жіночими організаціями, між міжнародними організаціями та українськими жіночими організаціями, між міжнародними організаціями і ЗМІ тощо. Окрім того, зв'язки не завжди є зворотними (зв'язок між міжнародними організаціями і урядом є переважно одностороннім).

Протягом останніх років зроблено лише перші кроки задля розв'язання проблеми відсутності усталених інституційних зв'язків між основними інституціями, залученими до процесу регулювання гендерних відносин. Урядові структури, зокрема, Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту налагоджує співпрацю з жіночими організаціями задля спільного розв'язання проблем у сфері забезпечення гендерної рівності. Тематика гендерних

відносин обговорюється на конференціях і семінарах, організованих з метою налагодження діалогу між державою і громадянським суспільством задля спільного розв'язання проблем щодо гендерної нерівності в українському суспільстві. Причому, ці спільні заходи ініціюються як з боку громадських організацій¹⁾, так і органів державної влади²⁾.

З іншого боку, відсутня складова публічності питань гендерної рівності. Жіночі організації майже не мають ефективної співпраці із ЗМІ і науково-дослідницькими установами. Мало хто з них проводить фахові соціологічні дослідження чи грамотно користується статистичними даними. Відсутність налагоджених зв'язків в українській моделі дослідження і регулювання гендерних відносин призводить до неефективності процесу формування інституційних засад регулювання гендерних відносин, яке не спричиняє суттєвих змін у суспільній свідомості. Наприклад, наслідком розриву між акторами, які приймають політичні рішення, і посередником – ЗМІ – є необізнаність українського суспільства із результатами процесу регулювання гендерних відносин.

В Україні, як і в Швеції, існують законодавчі акти щодо регулювання гендерних відносин, про що свідчить низка згаданих вище ратифікованих міжнародних документів, а також чинний Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків і жінок». У квітні 2007 року, через півтора роки після того, як цей Закон вступив в дію, результати опитування громадської думки свідчать про те, що українське суспільство майже не

¹⁾ Всеукраїнська громадська організація «Жіночий консорціум України» 13 листопада 2007 р. провела круглий стіл «Посилення діалогу між владою і громадськістю щодо вирішення актуальних гендерних питань».

²⁾ Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту разом з Київською школою рівних можливостей і Міжнародним гуманітарним центром «Розрада» 2 березня 2007 р. провели Круглий стіл з питань подолання гендерного насильства, внаслідок якого було розроблено ефективні механізми реалізації Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» і подано пропозиції внесення змін до цього Закону.

обізнане із Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (див. табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Обізнаність респондентів з чинним Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», 2007 р. (%)

	Загалом	Чоловіки	Жінки
Нічого не чув/не чула про такий закон	60,7	59,0	62,2
Чув/чула про такий закон, але змісту його не знаю	30,4	31,7	29,4
Знаю зміст цього закону	5,2	6,5	4,2
Не знаю/важко відповісти	1,8	1,6	2,0
Немає відповіді	1,9	1,3	2,3
Загалом	100	100	100

Примітка. Дослідження «Думки і погляди населення» («Омнібус») Київського міжнародного інституту соціології, квітень 2007 р. (n=2009)

Більшість респондентів (близько 61%), причому чоловіки і жінки однаковою мірою, нічого не чули про такий закон, трохи менше третини (30%) чули про цей закон, але змісту не знають. І лише 5% респондентів обізнані зі змістом Закону України «Про забезпечення рівних прав і можливостей для чоловіків і жінок». Держава, яка прийняла важливий законодавчий акт стосовно регулювання гендерних відносин в Україні, не проінформувала про його значущість і важливість громадян, тобто, не змогла використати можливості ЗМІ як посередника в процесі регулювання гендерних відносин.

Таким чином, результат відсутності налагоджених щільних зв'язків у моделі дослідження і регулювання гендерних відносин призводить до того, що інституційний механізм регулювання гендерних відносин не функціонує належним чином, існує протиріччя між офіційним (задекларованим державою) рівнем прийняття політичних рішень щодо забезпечення

гендерної рівності між чоловіками і жінками та втіленню цих рішень (урядовими структурами чи громадським сектором), сприйняттям гендерної політики з боку суспільства тощо.

3.2. Наукові засади і практика політики у регулюванні гендерних відносин в українському суспільстві

Проблемні аспекти інституційної моделі дослідження і регулювання гендерних відносин в Україні показано на прикладі аналізу процесів регулювання гендерних відносин в інституціях політики, економіки, сім'ї. Регулювання гендерних відносин є ефективним за умови наявності зв'язків між основними елементами інституційної моделі дослідження і регулювання гендерних відносин. Продемонструємо це на основі первинного аналізу опитувань громадської думки українського суспільства, вторинного аналізу міжнародних звітів і документів щодо забезпечення гендерної рівності, та іншої соціологічної інформації відповідно до вже розглянутої концептуалізації гендерних відносин за Р.Коннеллом (див. рис. 1.1).

Передусім, Україна ратифікувала низку міжнародних документів стосовно забезпечення рівних прав і можливостей для чоловіків і жінок. У 1980 р. Україна ратифікувала Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Цей міжнародний документ є найважливішим базовим документом, який регламентує діяльність усіх держав у сфері формування та реалізації політики рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків. Також наша країна серед 189 інших держав світу підписала Декларацію тисячоліття і приєдналася до Цілей розвитку тисячоліття, визначивши для себе забезпечення гендерної рівності як важливу складову подальшого розвитку та як один з пріоритетів державної політики.

Стан гендерних відносин в Україні висвітлено у міжнародних звітах і показниках, які раніше вже згадувалися для аналізу гендерної рівності у Швеції. Відповідно до Звіту з глобального гендерного розриву 2007 р. (Global Gender Gap Report 2007), наданого Світовим економічним форумом (World Economic Forum) [128] Україна посідає 57 місце (серед 128 країн світу) у вимірі величини гендерного розриву (gender gap) у чотирьох важливих сферах нерівності між чоловіками та жінками: економічна участь, рівень освіти, політичне представництво, сфера здоров'я. Основні показники України та Швеції (яка займає 1 місце) для порівняння подано у таблиці 3.6.

Таблиця 3.6

**Дані Звіту з глобального гендерного розриву 2007 р.
щодо України та Швеції**

Характеристика	Україна	Швеція
Місце (серед 128 досліджуваних країн)	57	1
Значення індексу з глобального гендерного розриву (0,00 – нерівність, 1,00 – рівність)	0,679	0,815
ЕКОНОМІЧНА УЧАСТЬ (місце /значення)	26 (0,708)	6 (0,761)
РІВЕНЬ ОСВІТИ (місце /значення)	73 (0,984)	27 (0,999)
ПОЛІТИЧНЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО (місце /значення)	109 (0,050)	1 (0,525)
СФЕРА ЗДОРОВ'Я (місце /значення)	74 (0,973)	73 (0,974)

Примітка. Джерело: Global Gender Gap Report 2007. World Economic Forum. – Доступ з: <http://www.weforum.org/en/initiatives/gcp/Gender%20Gap/index.htm> (станом на 29 грудня 2007 р.).

Як видно з таблиці 3.6, найгіршою є ситуація саме з політичною компонентою – участю жінок у процесі прийняття рішень (про що детальніше буде розглянуто далі) – де Україна займає 109 місце із значенням, яке майже наближається до нуля, тобто, до суцільної гендерної нерівності. Варто зауважити, що відповідно до Звіту з глобального гендерного розриву, стан гендерних відносин в Україні у 2007 р., порівняно з 2006 р., погіршився,

адже відповідно до значення індексу з глобального гендерного розриву Україна опустилася з 48 місця на 57. Відбулося то через політичну складову гендерних відносин, оскільки після позачергових виборів у 2007 р. в українському парламенті зменшилася кількість жінок. У даному Звіті з глобального гендерного розриву 2007 р. Україна стоїть позаду не лише північних країн, а низки пострадянських сусідів, як-от Латвії (13 місце), Литви (14 місце), Молдови (21 місце), Білорусі (23 місце), Естонії (30 місце), Казахстану (32 місце), Узбекистану (41 місце), Російської Федерації (45 місце).

У Звіті з людського розвитку ПРООН 2007 р. (UNDP Human Development Report) Україна серед 177 країн посідає 76 місце за рівнем розвитку загалом (індекс з людського розвитку) і 75 місце у вимірі гендерної участі (Gender Empowerment Measure) із значенням 0,462 [139].

Відповідно до Цілей Розвитку Тисячоліття, визначених на Самміті Тисячоліття ООН у вересні 2000 р., яка є обов'язковими до виконання до 2015 р., Україна серед шести своїх цілей визначила також «забезпечення гендерної рівності» [11]. В рамках цієї цілі Завданням № 1 є до 2015 р. «Забезпечити гендерне співвідношення на рівні не менше 30 до 70 тієї чи іншої статі у представницьких органах влади та вищих щаблях виконавчої влади», а Завданням № 2 «Скоротити наполовину розрив у доходах жінок і чоловіків» до 2015 р. Цілі включають десять індикаторів, основні з яких подано у табл. 3.7. Перераховані цілі мають на меті забезпечити гендерну рівність у політичній сфері та на ринку праці в Україні. Тобто, Україна позначила дві конкретні проблеми у сфері гендерних відносин і визначила конкретні показники для їх розв'язання.

Постає питання обізнаності органів державної влади, відповідальних за регулювання гендерних відносин, з даними цих міжнародних звітів. Порівняно із Швецією, де існує тісний зв'язок між дослідниками і політиками, в Україні слід, навпаки, відзначити брак відповідного зв'язку.

Міжнародні громадські організації поширюють результати звітів своїх досліджень.

Таблиця 3.7

Прогнозні розрахунки окремих індикаторів¹⁾ Цілі 6 «Забезпечення гендерної рівності» Цілей Розвитку Тисячоліття ООН для проміжних етапів

Індикатори	1990	2001	2004	2007	2011	2015
1.1. Гендерне співвідношення серед депутатів Верховної Ради України, чис.жін./чис.чол. (або навпаки)	3/97	8/92	5/95	13/87	20/80	30/70
1.8. Гендерне співвідношення у складі членів Кабінету Міністрів України, чис.жін./чис.чол. (або навпаки)	н/д	0/100	10/90	15/85	20/80	30/70
2.1. Співвідношення (відсоток) середнього рівня заробітної плати жінок і чоловіків, %	73	71	73	76	85	86

Аналізуючи прийняті політичні рішення у сфері гендерних відносин в Україні, ми бачимо, що в них не враховані результати цих звітів, які демонструють порушення прав людини в Україні у сфері забезпечення гендерної рівності.

3.2.1. Гендерні відносини у сфері політики.

Як було зазначено в аналізі акторів інституційної моделі дослідження і регулювання гендерних відносин в Україні (див. табл. 3.2), в огляді міжнародних звітів щодо питань забезпечення гендерної рівності (див. табл. 3.6), Верховна Рада України характеризується майже суцільним домінуванням чоловіків. За період незалежності в Україні у парламенті відсоток жінок не дорівнював навіть 10%. Причому відсоток жінок варіює,

¹⁾ В Таблиці 3.1 подано чотири з десяти індикаторів Цілі 6 «Забезпечення гендерної рівності» Цілей Розвитку Тисячоліття ООН. Повну інформацію див. [11].

залежно від певної парламентської фракції. Наприклад, то може бути від 6,9% жінок у Фракції Партії Регіонів до 18,5% жінок у Фракції Комуністичної партії України як результат позачергових виборів до Верховної Ради України у 2007 р. (див. табл. Е.1). Протягом 2002-2006 рр. Україна з показником близько 5% жінок у парламенті знаходилася на передостанньому місці серед країн-членів Ради Європи, адже менше жінок було лише у парламенті Туреччині – 4,4% [80]¹⁾ Як зазначає експерт у сфері європейської інтеграції С.Плотян, ситуація після виборів 2006 р. дає змогу Україні піднятися на кілька пунктів вгору, «але не дозволяє залишити групу гендерних аутсайдерів Європи» [80]²⁾. Однак чим нижчий рівень прийняття політичних рішень, тим більшим є представництво жінок в органах державної влади. Після місцевих виборів 2006 р. в Україні серед депутатів місцевих рад усіх рівнів було обрано 43,3% жінок, серед депутатів обласних рад – 10,9% жінок, серед депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим – 16% жінок (див. табл. Е.2).

Статистика щодо державних службовців, надана Державним комітетом статистики України (див. табл. Е.3), свідчить, що жінки займають переважно нижчі щаблі влади. У 2006 р. серед керівних працівників було 63,5% жінок і 36,5% чоловіків. Однак жінки зазвичай займають посади шостої (70% - жінки), п'ятої (66% – жінки) та четвертої (46% – жінки) категорій. Чоловіки, навпаки, домінують на керівних посадах серед державних службовців першої (85% – чоловіки), другої (77% – чоловіки) та третьої (62%) категорії. Тобто, загальна тенденція в Україні полягає в тому, що гендерна рівність існує тільки на найнижчих управлінських рівнях. Жінки не присутні на вищих рівнях прийняття рішень. Як видно з табл. 3.7, Україна не досягла зазначених індикаторів у забезпеченні гендерної рівності в сфері політики в Цілях

¹⁾ [80] *Плотян С.* Гендерний аналіз парламентських та місцевих виборів 2006 року. – К.: ТОВ «АДЕФ–Україна», 2006. – С. 19.

²⁾ [80] Там само.

Розвитку Тисячоліття. На 2007 р. у Верховній Раді України передбачалося 13% жінок. Натомість, їх кількість є меншою на 5% і дорівнює 8,2% (див. табл. 3.2). Досягнення 30% жінок у парламенті на 2015 р. виглядає як дуже сумнівне явище, яке без політики «позитивних дій» неможливо буде реалізувати.

Однак, українці загалом вважають, що серед депутатів Верховної Ради України жінки повинні становити не менше четвертої частини (див. табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Відповідь респондентів на питання, скільки жінок-депутатів повинно бути серед депутатів Верховної Ради України, 2007 р. (%)

	Загалом	Чоловіки	Жінки
Не менше 25%	66,9	62,0	70,9
Десята частина	8,5	11,0	6,4
Жодної	4,4	6,6	2,6
Не знаю/важко відповісти	15,1	15,0	15,2
Немає відповіді	5,1	5,3	4,9
Загалом	100	100	100

Примітка. Дослідження «Думки і погляди населення» («Омнібус») Київського міжнародного інституту соціології, квітень 2007 р. (n=2009).

Більшість респондентів (67%) вважають, що серед депутатів Верховної Ради повинно бути не менше 25% жінок. Знову ж таки жінки більшою мірою підтримують цю думку: 71% жінок проти 62% чоловіків. Однак, теперішня ситуація у Верховній Раді абсолютно відрізняється від громадської думки українського суспільства щодо гендерного складу законодавчого органу влади в Україні.

У громадській думці населення України щодо **участі жінок у суспільному житті** можна виокремити патріархатні та егалітарні орієнтації.

В опитуванні, проведеному КМІС у квітні 2007 р., респонденти за п'ятибальною шкалою від 1 – «не згоден» до 5 – «згоден» оцінювали своє ставлення до тверджень про участь жінки в суспільному житті країни (як-от, жінки повинні піклуватися лише про дім і сім'ю, а турботи про країну залишити чоловікам; більшість чоловіків краще підходять для політики, ніж більшість жінок; влада повинна більше уваги приділяти питанням рівності можливостей чоловіків і жінок у суспільстві; рівність між чоловіками та жінками призводить до послаблення сімейних зв'язків та інші).

Методом факторного аналізу (метод головних компонент) у програмі SPSS було розраховано відповідні показники орієнтацій щодо ролі жінки в суспільстві, виділено два фактори та створено нові змінні, які отримали назву «патріархатне ставлення» та «егалітарне ставлення»*. У таблиці 3.9 наводяться значення факторних навантажень.

Враховуючи величину і знак наведених в табл. 3.9 факторних навантажень, можна зробити висновок про те, що виділені фактори щодо ролі жінки в суспільстві своїми чисельними значеннями представляють так би мовити значення інтегральних індексів орієнтацій щодо участі жінки у суспільному житті, причому чим більше значення індексу у першому факторі, тим більше патріархатно налаштованим можна вважати певного респондента, а чим більше значення індексу у другому факторі, тим відповідно більш егалітарним за поглядами на участь жінки у суспільному житті є респондент.

Порівняння середніх значень вищезазначених індексів патріархатних та егалітарних орієнтацій для жінок та чоловіків виконувалось за допомогою процедури дискримінантного аналізу, який дав можливість перевірити наявність значущої різниці середніх між індексами для двох груп дихотомічної змінної «стать».

**Значення факторних навантажень ставлення респондентів до
участі жінки в суспільному житті, 2007 р.**

	Патріархатне ставлення	Егалітарне ставлення
Наскільки Ви погоджуєтесь з твердженням, що жінки повинні піклуватися лише про дім і сім'ю, а турботи про країну залишити чоловікам?	0,727	-0,078
Більшість чоловіків краще підходять для політики, ніж більшість жінок	0,726	-0,017
Наявність роботи для жінок не менш важлива, ніж для чоловіків	0,043	0,753
Влада повинна більше уваги приділяти питанням рівності можливостей чоловіків і жінок у суспільстві	0,029	0,767
Для дружини важливіше підтримувати кар'єру чоловіка, ніж робити свою власну	0,666	0,152
Справжня жінка не повинна мати справу з політикою	0,732	-0,006
Жінка не може суміщати кар'єру та виховання дітей	0,706	-0,001
Рівність між чоловіками та жінками призводить до послаблення сімейних зв'язків	0,663	-0,005
Участь жінок у політиці могла б покращити стан справ у структурах влади	-0,045	0,613

Примітки:

Extraction Method: Principal Component Analysis; Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 3 iterations.

* Виділені фактори пояснюють 50,4% дисперсії.

На рівні значущості менше 0,05 було виявлено різницю середніх (див. табл. 3.10, табл. 3.11), тобто можна стверджувати, що патріархатні та егалітарні орієнтації чоловіків і жінок різняться між собою (табл. 3.10).

Чоловіки мають більш патріархатні погляди щодо участі жінки у суспільному житті, ніж жінки. Жінки, навпаки, схильні до більш егалітарних поглядів на роль своєї статі у суспільстві. Для перевірки наявності зв'язку між патріархатними та егалітарними орієнтаціями і статтю респондента було проведено процедуру однофакторного дисперсійного аналізу, оскільки змінна «стать» – дихотомічна, а нова змінна «патріархатні орієнтації» – неперервна. Окрім того, було вибрано ще одну соціально-демографічну

характеристику – регіон України, яка разом із змінною «стать» може бути пов'язаною з патріархатними орієнтаціями суспільства.

Таблиця 3.10

Порівняння середніх індексів патріархатних та егалітарних орієнтацій для жінок та чоловіків, 2007 р.

СТАТЬ РЕСПОНДЕНТА		Патріархатне ставлення	Егалітарне ставлення
Чоловік	Середнє значення	0,16	-0,16
	Кількість	891,92	891,92
	Std. Deviation	0,98	1,02
Жінка	Середнє значення	-0,13	0,13
	Кількість	1090,76	1090,76
	Std. Deviation	0,10	0,96
Total	Середнє значення	-1,048E-14	-2,5E-14
	Кількість	1982,68	1982,68
	Std. Deviation	1	1

Таблиця 3.11

Порівняння групових середніх значень патріархатних та егалітарних орієнтацій, 2007 р.

		Ст. св.	Середній квадрат	F	Значущість
Патріархатне ставлення*стать	Між групами	1	40,152	40,969	0,000
	Всередині груп	1981	0,980		
	Загалом	1982			
Егалітарне ставлення*стать	Між групами	1	39,012	39,782	0,000
	Всередині груп	1981	0,981		
	Загалом	1982			

При проведенні процедури однофакторного дисперсійного аналізу було виявлено зв'язок між змінними «стать» і «патріархатні орієнтації», а також

змінними «стать» і «регіон» в сукупності та «патріархатні орієнтації» (рівень значущості менше 0,05) (див. табл. 3.12).

Таблиця 3.12

Оцінка ефектів міжгрупових факторів

Джерело	Сума квадратів типу III	ст.св.	Середній квадрат	F	Знач.	Часткова Ета в квадраті
Скоректована модель	68,684(a)	22	3,122	3,202	,000	,035
Вільний член	,370	1	,370	,380	,538	,000
Стать	20,876	5	4,175	4,282	,001	,011
Регіони України	7,485	3	2,495	2,559	,054	,004
Стать*регіони України	44,181	14	3,156	3,236	,000	,023

Примітки: Залежна змінна: Патріархатні орієнтації
a R Squared = ,035 (Adjusted R Squared = ,024)

Міжгрупові фактори (Univariate Analysis of Variance)

		Значення	Кількість
СТАТЬ РЕСПОНДЕНТА	1,00	чоловік	722
	2,00	жінка	1259
РЕГІОН	1,00	Західний	420
	2,00	Центральний	598
	3,00	Південний	528
	4,00	Східний	435

У дослідженні патріархатних та егалітарних орієнтацій населення України відслідковано також регіональні особливості та партійні вподобання респондентів. Як видно з рис. 3.2, респонденти із Південного регіону України схильні проявляти найбільш патріархатні орієнтації щодо реалізації жінки у суспільному житті.

Далі йдуть із невеликим відривом Західний і Східний регіони. Представники Центральної частини України схильні давати найменш патріархатні відповіді стосовно ролі жінки у суспільстві. Окрім того, дані дослідження містили інформацію про електоральні вподобання респондентів (опитуваних просили відповісти на запитання, за яку б партію вони б

проголосували у позачергових виборах 2007 р.), що дало змогу виявити розподіл середніх значень патріархатних орієнтацій респондентів відповідно до їх електоральних вподобань, який подано на рис. 3.3.

Рис. 3.2. Середні значення патріархатних орієнтацій респондентів з різних регіонів України

Як видно з рис. 3.3, найбільш патріархатними у своїх поглядах щодо участі жінок у суспільному житті країни є прихильники Соціалістичної партії. Далі з певним відривом йде електорат Партії Регіонів і Блоку Н.Вітренко. З іншого боку, прихильники Блоку Ю.Тимошенко виявилися найменш патріархатними. Певною мірою таку відповідь можна пояснити харизматичною фігурою жінки-лідерки, яка представляючи цю партію, є прикладом активної участі жінки на рівні з чоловіком у суспільному житті, тобто егалітарної позиції.

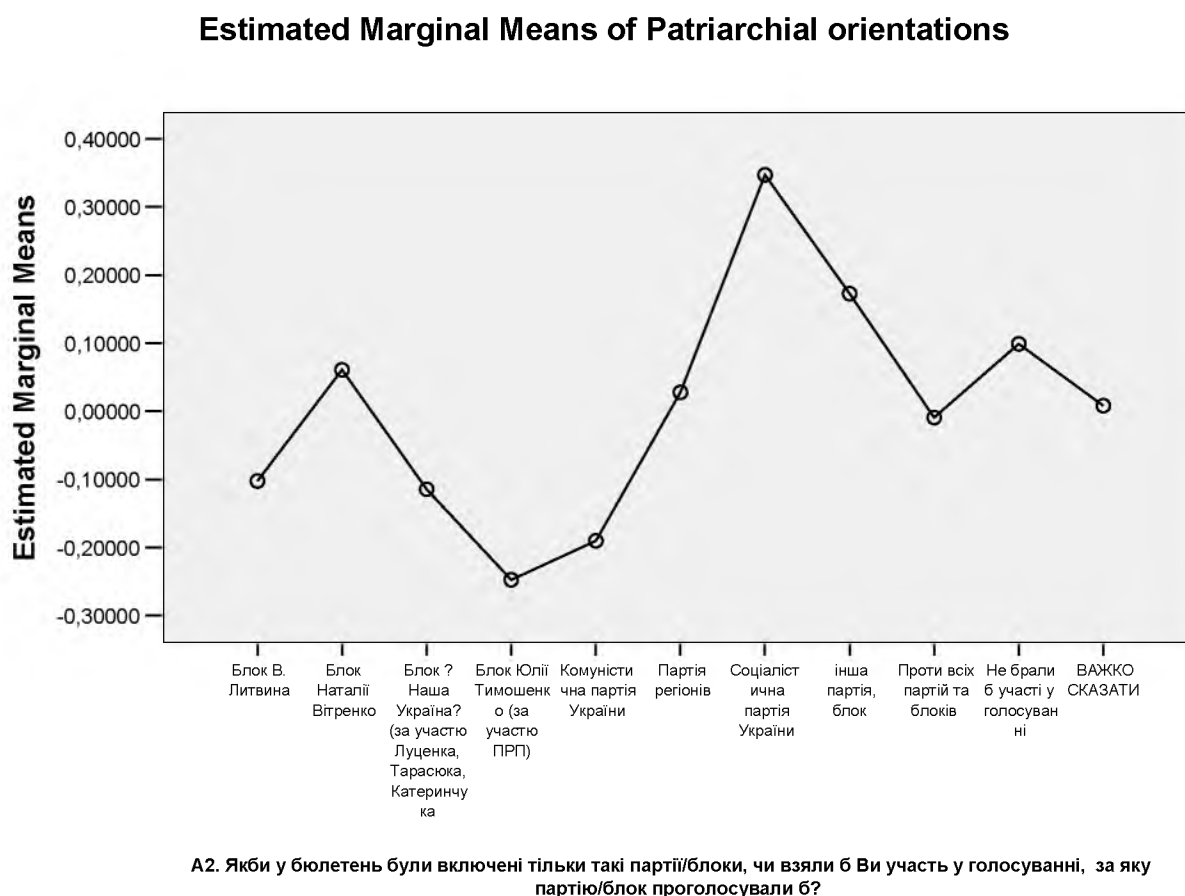

Рис. 3.3. Середні значення патріархатних орієнтацій респондентів відповідно до їх електоральних вподобань

Таким чином, патріархатні та егалітарні погляди населення України характеризуються гендерними, регіональними та електоральними особливостями. Егалітарні погляди на роль жінки у суспільному житті передбачають надання можливостей жінці брати активну участь у публічному житті чи то на рівні прийняття політичних рішень, чи то на ринку праці (будувати кар'єру та інше). У той час коли патріархатним поглядам, навпаки, притаманна думка про те, що для жінки основну роль в її житті повинна відігравати сім'я, що сімейні обов'язки повинні бути первинними по відношенню до можливості реалізації в суспільному житті.

З іншого боку, слід зауважити, що ставлення українців до участі жінки в суспільному житті поступово стає все більш егалітарним. Результати соціологічних досліджень щодо участі жінок у політиці дають змогу відслідкувати динаміку ставлення до певних аспектів цієї участі в 1999 р. і в 2007 р. (див. табл. 3.13).

Таблиця 3.13

**Більшість чоловіків краще підходять для політики,
ніж більшість жінок (%)**

	1999			2007		
	Загалом	Чоловіки	Жінки	Загалом	Чоловіки	Жінки
Не згоден/Скоріше не згоден, ніж згоден	19,5	18,2	20,4	34,7	29,6	39,0
Важко сказати напевно	15,8	15,0	16,4	18,2	17,9	18,5
Скоріше згоден, ніж не згоден/Згоден	62,5	65,3	60,4	45,3	50,9	40,8
Немає відповіді	2,2	1,5	2,7	1,7	1,7	1,7
Загалом	100	100	100	100	100	100

Примітка. Дослідження «Думки і погляди населення» («Омнібус») Київського міжнародного інституту соціології, лютий 1999 р. (n=1588), квітень 2007 р. (n=2009).

Як видно з таблиці, за останніх вісім років ставлення респондентів до участі жінок в політиці стало менш патріархатним. Якщо у 1999 р. 63% респондентів (65% чоловіків і 61% жінок) погоджувалися з думкою про те, що більшість чоловіків краще підходять для політики, ніж більшість жінок, то дані опитування 2007 р. демонструють значну зміну думок респондентів. Кількість респондентів з патріархатними поглядами зменшилася майже на 20% і дорівнює 45%. Окрім того, значущою є відмінність між чоловіками і жінками: 51% чоловіків і 41% жінок погоджуються з твердженням про те, що чоловіки краще підходять до політики, ніж жінки. Хоча, з іншого боку, у 2007 р. лише близько 35% респондентів заперечують цю розповсюджену в українському суспільстві патріархальну думку. Також відзначимо, що

загалом п'ята частина респондентів не може чи відмовилася дати відповідь на це запитання.

На відміну від попереднього запитання, ставлення респондентів до того, що справжня жінка не повинна мати справу з політикою, протягом восьми останніх років змінилося певною мірою (див. табл. 3.14).

Таблиця 3.14

Справжня жінка не повинна мати справу з політикою (%)

	1999			2007		
	Загалом	Чоловіки	Жінки	Загалом	Чоловіки	Жінки
Не згоден/Скоріше не згоден, ніж згоден	44,4	38,0	49,1	47,8	42,8	52,7
Важко сказати напевно	22,9	22,8	22,9	24,5	26,8	22,6
Скоріше згоден, ніж не згоден/Згоден	29,2	36,6	23,6	24,4	26,8	22,5
Немає відповіді	3,5	2,7	4,1	3,3	3,5	3,1
Загалом	100	100	100	100	100	100

Примітка. Дослідження «Думки і погляди населення» («Омнібус») Київського міжнародного інституту соціології, лютий 1999 р. (n=1588), квітень 2007 р. (n=2009).

Якщо у 1999 р. близько 37% чоловіків погоджувалися з думкою, що справжня жінка не повинна мати справу з політикою, то у 2007 р. їх відсоток зменшився майже на 10%. Думка жінок змінилася лише незначним чином. У 2007 р. четверта частина опитаних українських жінок вважає, що справжня жінка не повинна мати справу з політикою. У даному випадку українські жінки загалом на рівні з чоловіками мають патріархатні погляди щодо того, чи повинна справжня жінка бути залученою у політичну сферу. Як було розглянуто перед цим, ці погляди відповідають загальній ситуації по Україні щодо участі жінок в політиці на рівні прийняття рішень. Також привертає увагу факт того, що четверта частина респондентів не має усталеної думки з приводу участі жінок у політиці. Така тенденція може свідчити про те, що

тематика гендерних відносин є суперечливою і малообговорюваною у публічному дискурсі, і населення не має сформованої думки щодо цієї проблематики.

Результати дослідження «Громадська думка населення України про демократію» (2005 р.) свідчать про те, що третина населення України вважає, що жінки не повинні йти в політику, оскільки це не їхня справа (див. табл. 3.15).

Таблиця 3.15

**Жінка не повинна бути залученою до політики,
оскільки це не її справа, 2005 р. (%)**

	Загалом	Чоловіки	Жінки
Не згоден/Скоріше не згоден, ніж згоден	43,9	34,4	46,8
Важко сказати напевно	21,1	17,2	22,3
Скоріше згоден, ніж не згоден/ Згоден	35,0	48,4	30,9
Загалом	100	100	100

Примітка. Дослідження «Громадська думка населення України про демократію», проведене навесні 2005 р. Київським міжнародним інститутом соціології в рамках Канадсько-українського проекту «Демократична освіта» (n=2019).

Як видно з даних табл. 3.15, чоловіки знову ж таки значно частіше (49% чоловіків), ніж жінки (31% жінок), погоджуються з думкою, що політика – нежіноча справа. Загалом третина респондентів вважає, що політика не є жіночою справою, тобто, демонструє патріархатні погляди на роль жінки у суспільному житті. Цей результат опитування громадської думки співпадає із сучасною ситуацією щодо кількості жінок в політичній сфері суспільства, особливо, на рівні прийняття політичних рішень. Поки не зміняться погляди населення України щодо гендерних відносин у суспільстві, не варто очікувати суттєвих змін на інституційному рівні.

Не дивлячись на патріархатні погляди щодо участі жінок у політичному житті, респонденти покладають певні надії на жінок у політиці (див. табл. 3.16).

Таблиця 3.16

**Участь жінок у політиці могла б покращити
стан справ у структурах влади (%)**

	1999			2007		
	Загалом	Чоловіки	Жінки	Загалом	Чоловіки	Жінки
Не згоден / Скоріше не згоден, ніж згоден	13,5	18,0	10,4	16,9	21,7	13,1
Важко сказати напевно	28,0	29,8	26,6	26,4	30,3	23,2
Скоріше згоден, ніж не згоден/ Згоден	54,6	49,0	58,7	52,0	43,0	59,2
Немає відповіді	3,9	3,3	4,3	4,8	5,1	4,5
Загалом	100	100	100	100	100	100

Примітка. Дослідження «Думки і погляди населення» («Омнібус») Київського міжнародного інституту соціології, лютий 1999 р. (n=1588), квітень 2007 р. (n=2009).

Динаміка за вісім останніх років продовжує залишатися майже незмінною: більшість опитаних респондентів (55%) погоджуються (чи радше погоджуються) з думкою про те, що участь жінок у політиці могла б покращити стан справ у структурах влади. Причому жінки більшою мірою, ніж чоловіки, вірять у власні можливості змінити ситуацію в політиці на краще: 60% жінок проти 43% чоловіків у 2007 р. У випадку цього питання ще більша частина опитаних, ніж у попередніх запитаннях (причому 30% чоловіків) не визначилася з думкою про роль жінок у політиці.

Вісім років тому майже половина українців підтримували ідею забезпечення рівних можливостей для чоловіків і жінок (див. табл. 3.17). З іншого боку, суттєва частина українського суспільства (причому чоловіки і жінки майже однаковою мірою) схильна виявляти патріархатні погляди: жінки взагалі не повинні займатися політикою (11,4%), це природно, що жінки менше, ніж чоловіки займаються політикою (18,6%), у більшості випадків найважливіші державні посади повинні займати чоловіки, проте і жінки мають займатися політичною діяльністю на більш низьких рівнях

(9,5%). Жінки більшою мірою, ніж чоловіки вважають, що необхідно активно заохочувати участь жінок в політиці на всіх рівнях.

Таблиця 3.17

Участь жінок у політиці, 1999 р. (%)

	Загалом	Чоловіки	Жінки
Жінки взагалі не повинні займатися політикою	11,4	13,3	10,0
У більшості випадків найважливіші державні посади повинні займати чоловіки, проте і жінки мають займатися політичною діяльністю на більш низьких рівнях	9,5	10,1	9,1
Це природно, що жінки менше, ніж чоловіки займаються політикою, проте деякі високо кваліфіковані жінки-політики мають бути залучені на всіх рівнях	18,6	19,3	18,1
Для жінок і чоловіків повинні існувати рівні можливості для зайняття політикою на всіх рівнях	43,5	42,1	44,6
Необхідно активно заохочувати участь жінок в політиці на всіх рівнях	12,0	8,4	14,6
ВС/НЗ	4,8	5,1	4,5
Не відповіли	0,2	0,3	0,2
Загалом	100	100	100

Примітка. Дослідження «Думки і погляди населення» («Омнібус») Київського міжнародного інституту соціології, листопад 1999 р. (n=1253).

Серед програм політичних партій гендерні питання є малопопулярними, вони часто зводяться до вирішення соціальних питань, як-от материнство-дитинство, алкоголізм тощо. Вихід з демографічної кризи – проблема, на яку звертають увагу майже усі політичні сили. У передвиборній програмі блоку «Наша Україна – Народна самооборона»¹⁾, політики намагаються розв’язати проблему демографічної кризи в Україні та обіцяють збільшити у 2008 р. допомогу при народженні першої, другої і кожної

¹⁾ Тексти передвиборних програм взято з сайту ЦВК. Вибірчі списки кандидатів від партій (блоків). – Доступ з: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2007/w6p001> (станом на 6 вересня 2007 р.)

наступної дитини. Також для багатодітної родини зросте щомісячна допомога на дітей. Заради утвердження здорового способу життя буде зупинено алкоголізм, зокрема, шляхом заборони масової реклами алкогольних та тютюнових виборів. «Партія регіонів» також стверджує, що «сім'я і діти – найважливіші цінності», які потребують системної та довгострокової допомоги. Блок Ю.Тимошенко пропонує «демографічний прорив» – збільшення виплат при народженні дитини і щомісячної виплати по догляду за дитиною. У свою чергу, Комуністична партія України обіцяє запровадити державну підтримку молодой сім'ї, матері та дитини. Державну підтримку на дітей обіцяє Прогресивна соціалістична партія України. «Пропагування здорового способу життя та прийняття на законодавчому рівні законів щодо захисту сім'ї, батьківства, материнства, дитинства, що обов'язково вплине на покращення демографічної ситуації в Україні» - записано в програмі блоку політичних партій «Християнський блок». Тобто, як видно з програм політичних сил України, тема гендерної рівності практично не згадується (за винятком питання материнства та демографічної ситуації), вона не є затребуваною серед виборців, тому не включається до передвиборних програм. Тобто, питання гендерної рівності потребує значно більшої уваги як з боку політиків, так і суспільства, яке обирає ту чи іншу політичну силу.

Таким чином, відповідно до даних опитувань громадської думки, ставлення українського суспільства до участі жінки в політичному житті країни є суперечливим. З одного боку, українці схильні висловлювати досить патріархатні погляди, вважаючи, що політика – то радше чоловіча справа. З іншого боку, вони вважають, що жінки здатні покращати стан справ у структурах влади і держава повинна надавати рівні права і можливості для чоловіків і жінок брати участь у політичному житті. Окрім того, динаміка поглядів українського суспільства на роль жінки за останні вісім років свідчить про те, що населення поступово стає більш егалітарним і підтримує

ідею забезпечення рівних прав і можливостей для чоловіків і жінок у суспільстві.

Якщо знову звернутися до інституційної моделі регулювання і дослідження гендерних відносин в Україні (див. рис. 3.1), то зв'язок між інституціями політики і держави та інституціями освіти і науки є досить слабким. Існують результати певних досліджень про ставлення українців до гендерних відносин, що було проаналізовано вище, однак, представники влади, які впливають на регулювання гендерних відносин в країні або з результатами цих досліджень, вочевидь, не обізнані, або їх ігнорують. Брак взаємозв'язку між дослідженнями і державною політикою у сфері регулювання гендерних відносин особливо видно на прикладі **гендерних партійних квот**.

Один із загальновідомих елементів інституційного механізму регулювання гендерних відносин, успішно впроваджений, як доведено раніше, у Швеції, стосується квотування місць у владних структурах. Відповідно до міжнародного досвіду, 98 країн запровадили конституційні, виборчі чи політичні партійні квоти. 73 країни запровадили політичні партійні квоти для виборчих кандидатів [165]. Серед українських сусідів з партійними квотами можна знайти Угорщину (10,6% жінок у парламенті), Молдову (20,8%), Польщу (20,4%), Румунію (11,4%) і Словаччину (20,0%). Існує чимало дискусій з приводу позитивів та негативів запровадження квот [60], а також з приводу ситуації з гендерними квотами у скандинавських країнах, зокрема, у Швеції [115; 116].

У 2005 р. в Україні був прийнятий закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», у якому відсутнє положення щодо питання квот. Саме воно було найбільш суперечливим протягом обговорення проектів закону. Перед цим у червні 2004 р. відбулися парламентські слухання «Становище жінок в Україні: реалії та перспективи» [85]. Серед рекомендацій було запропоновано запровадити 30% квоту у партійних

виборчих списках. Однак, така рекомендація щодо квоти не була взята до уваги Парламентом України. Згідно з висновками Міжнародного центру перспективних досліджень, «в Україні загалом здійснено понад десять спроб законодавчого закріплення позитивних дій для забезпечення збалансованого представництва. Чотири з них були спрямовані на запровадження квот на рівні списків кандидатів і з вимогою до черговості, і без неї» (див. табл. Е.7) [10]¹⁾. 21 листопада 2006 р. відбулися парламентські слухання «Рівні права та рівні можливості в Україні: реалії та перспективи», в результаті яких було рекомендовано Верховній Раді України внести зміни до Закону України «Про вибори народних депутатів України» щодо забезпечення паритетного представництва у виборчих списках жінок і чоловіків (або 30% гендерної квоти) [78]. Експерт з питань євроінтеграції С.Плотян серед рекомендацій щодо збільшення кількості жінок у політиці теж зазначає 30% квоту у виборчих списках партій [80]²⁾. Проте, не зважаючи на численні рекомендації запровадити гендерні партійні квоти, українські політики не підтримують цю ідею. Для порівняння проаналізуємо ставлення українського суспільства до гендерних партійних квот в Україні (весною і в грудні 2005 р., у 2007 р., у 2008 р.).

Дані опитування, проведеного весною 2005 р. свідчать, що майже половина населення (46%) підтримує ідею запровадження гендерних квот задля збільшення кількості жінок у Верховній Раді України (див. табл. 3.18).

Окрім того, жінки значно частіше (52% жінок), ніж чоловіки (38%) позитивно ставляться до гендерних квот. Близько чверті опитаного населення

¹⁾ [10] *Варіанти* збалансованого представництва чоловіків та жінок у виборних органах влади. Міжнародний центр перспективних досліджень. Документ від 11.07.2007. – С. 7.

²⁾ [80] *Плотян С.* Гендерний аналіз парламентських та місцевих виборів 2006 року. – К.: ТОВ «АДЕФ–Україна», 2006. – С. 34.

не мають власної думки з цього питання чи не відповіли, що є досить типовим для запитання щодо регулювання гендерних відносин, як ми змогли переконатися з результатів інших соціологічних даних, проаналізованих перед цим.

Таблиця 3.18

Для того, щоб збільшити кількість жінок серед депутатів Верховної Ради, пропонується застосувати гендерні квоти. Як Ви ставитесь до такої пропозиції (%)

	весна 2005			грудень 2005		
	Загалом	Чоловіки	Жінки	Загалом	Чоловіки	Жінки
Підтримую	45,5	37,8	51,8	51,4	41,8	59,3
Не підтримую	30,4	39,7	22,7	19,2	28,1	11,9
Немає власної думки	13,8	12,4	14,9	15,8	16,2	15,5
Важко сказати/Не знаю	9,2	9,1	9,3	11,9	11,7	12,0
Немає відповіді	1,2	1,0	1,4	1,7	2,2	1,4
Загалом	100	100	100	100	100	100
	2007			2008		
	Загалом	Чоловіки	Жінки	Загалом	Чоловіки	Жінки
Підтримую	43,3	37,6	48,0	51,3	41,4	59,4
Не підтримую	24,0	31,6	17,9	18,1	25,2	12,3
Немає власної думки	17,0	17,1	16,9	17,8	19,5	16,5
Важко сказати/Не знаю	11,1	9,3	12,5	11,6	12,5	10,8
Немає відповіді	4,5	4,4	4,6	1,2	1,4	1,1
Загалом	100	100	100	100	100	100

Примітка. Дослідження «Громадська думка населення України про демократію», проведене навесні 2005 р. Київським міжнародним інститутом соціології в рамках Канадсько-українського проекту «Демократична освіта» (n=2019); дослідження «Думки і погляди населення» («Омнібус») Київського міжнародного інституту соціології, грудень 2005 р. (n=2015), квітень 2007 р. (n=2009); вересень 2008 р. (n=2036).

Результати опитування українського населення, проведеного трохи більше, ніж за півроку (у грудні 2005 р.) виявилися ще більшою мірою неочікуваними, ніж попередні (див. табл. 3.18). Кількість прихильників гендерних квот збільшилася на 6% і сягає більше половини дорослого населення (51,4%), що більш ніж у два з половиною рази перевищує кількість противників ідеї запровадження квот (19,2%). Серед прихильників застосування гендерних квот знову ж таки переважають жінки. Чоловіки більш ніж у два рази частіше (28%), ніж жінки (12%) схильні не підтримувати ідею застосування гендерних квот задля збільшення кількості жінок у Верховній Раді.

У квітні 2007 р. втретє відбулося опитування громадської думки щодо гендерних квот. За два роки думка респондентів змінилася у менш демократичний бік: кількість прихильників політики «позитивної дискримінації» зменшилася майже на 10% і становить 43 % (див. табл. 3.18). Розподіл за статтю прихильників застосування гендерних квот у 2007 р. не змінився: жінки знову ж таки більшою мірою (48%), ніж чоловіки (38%), підтримують «позитивні дії». Однак, привертає увагу значна кількість респондентів, які чи то не мають власної думки з приводу цього питання (17%), чи які не знають, що відповісти (11%). Тобто, більше чверті опитаних респондентів не мають чіткої усталеної думки щодо застосування гендерних партійних квот. Цей результат може свідчити про брак суспільних дискусій на дану тематику, необізнаність населення з цим механізмом забезпечення гендерної рівності в суспільстві.

Насамкінець, результати опитування громадської думки дорослого населення України, проведеного у вересні 2008 р., демонструють покращення ставлення населення до можливості запровадження гендерних квот. Зокрема, як видно з таблиці 3.18, 51% респондентів підтримує ідею квотування місць у Верховній Раді, причому відсоток опитаних жінок, які позитивно ставляться

до гендерних квот, є суттєво більшим, ніж відсоток чоловіків: 59% проти 41%.

Якщо ж порівняти ставлення населення України до застосування гендерних квот у списках партій весною і в грудні 2005 р. та 2007 р., то ця різниця є статистично значущою (див. табл. 3.18). Згадувані раніше 10% населення змінили своє ставлення на протилежне: кількість противників квотування збільшилася на 5% (з 19% до 24%).

Прихильники різних політичних партій різняться за ставленням до запровадження гендерних квот. Зокрема, до розгляду взято респондентів, які на період квітень 2007 р. на позачергових виборах голосували б за Блок «Наша Україна», Блок Юлії Тимошенко і Партію регіонів.

Таблиця 3.19

Ставлення респондентів з різними партійними вподобаннями до застосування гендерних квот, 2007 р. (%)

		Якби зараз проходили позачергові вибори до Верховної Ради України і до списку були б включені щонайменше такі партії/блоки, чи взяли б Ви участь у голосуванні, і якщо так, то за яку партію/блок Ви б проголосували?		
		Блок «Наша Україна»	Блок Юлії Тимошенко	Партія регіонів
Для того, щоб збільшити кількість жінок серед депутатів Верховної Ради, пропонується застосувати гендерні квоти. Як Ви ставитесь до такої пропозиції - підтримуєте чи не підтримуєте її?	Підтримує	57,0	57,5	40,7
	Не підтримує	19,9	23,0	27,5
	Немає власної думки з цього питання	13,3	9,1	16,0
	Важко сказати/не знаю	5,9	6,6	11,7
	Не відповіли	3,8	3,8	4,4
Загалом		100	100	100

Примітка. Дослідження «Думки і погляди населення» («Омнібус») Київського міжнародного інституту соціології, квітень 2007 р. (n=2009).

Як видно з табл. Е.8, саме ці політичні сили виявилися найбільш популярними. Прихильники Блоку «Наша Україна» (57%) і Блоку Юлії

Тимошенко (57,5%) схильні більшою мірою, ніж прихильники Партії регіонів (40,7 %), підтримувати ідею квот (див. табл. 3.19). Окрім того, прихильники Партії регіонів є більшою мірою невизначеними з приводу ідеї запровадження гендерних квот, адже більше чверті з них обрали відповіді «немає власної думки з цього питання», «не знаю/важко сказати». Дані вже згадуваних інших досліджень також свідчать про те, що електорат Блоку Ю.Тимошенко (Центральна частина України) має більш егалітарні погляди щодо ролі жінки у суспільному житті країни, ніж прихильники інших політичних партій. Таким чином, цій партії і її лідерці Ю.Тимошенко слід подумати про нові ідеї своєї передвиборної програми, висуваючи кандидатів на президентські вибори. Прихильники Партії Регіонів виявилися найбільшими противниками квот, що може свідчити про підтримку з боку електорату патріархального розподілу влади в українському суспільстві. З іншого боку, якби будь-яка політична партія замовила фахове соціологічне дослідження чи поцікавилася результатами вже проведених опитувань громадської думки у 2005 р. і 2007 р. щодо ставлення українського суспільства до гендерних квот, змінила свою партійну політику у бік залучення більшої кількості жінок до партій (ввела, наприклад, добровільну партійну квоту) і розміщення їх прізвищ на прохідні місця у партійні списки, то, ймовірно, ця партія б збільшила свій електорат за рахунок прихильників ідеї гендерних квот.

Існує прямий зв'язок між думкою респондентів про те, скільки жінок повинно бути серед депутатів у Верховній Раді та підтримкою ідеї запровадження гендерних партійних квот (див. табл. 3.20). Найбільше підтримують ідею запровадження гендерних квот ті респонденти, які вважають, що чи то третина, чи половина, чи більше половини жінок повинно бути серед депутатів Верховної Ради України.

В Україні чинна пропорційна виборча система із закритими списками, і партії несуть повну відповідальність за відбір жінок. Відповідно до аналізу

виборчих списків кандидатів від політичних партій на виборах до Верховної Ради України у 2006 р., чоловіки більш ніж в чотири рази частіше представлені у партійних списках [71]¹⁾.

Таблиця 3.20

**Ставлення респондентів до кількості жінок у Верховній Раді та ідеї
запровадження гендерних квот, 2007 р. (%)**

		Скільки жінок-депутатів повинно бути серед депутатів Верховної Ради України							
		Більше половини	Приблизно половина	Третина	Четверта частина	Десята частина	Жодної	НЗ/ВВ	Немає відповіді
Пропозиція застосувати гендерні квоти	Підтримую	79,8	69,2	52,9	37,2	23,1	1,1	7,9	9,9
	Не підтримую	12,8	12,8	20,9	31,4	36,7	75,6	26,2	21,8
	Немає власної думки	3,2	9,7	14,9	19,7	26,0	15,6	32,1	16,8
	Важко сказати/Не знаю	3,2	6,3	9,0	9,0	8,9	6,7	30,2	9,9
	Немає відповіді	1,1	1,9	2,3	2,7	5,3	1,1	3,6	41,6
	Загалом	100	100	100	100	100	100	100	100

Примітка. Дослідження «Думки і погляди населення» («Омнібус») Київського міжнародного інституту соціології, квітень 2007 р. (n=2009).

Як варіант, можна скористатися скандинавським досвідом відкритих списків. Наприклад, у Фінляндії відкриті партійні списки та «жіноча солідарність» у голосуванні на виборах вплинули на збільшення жінок у парламенті [59]. Як видно з проаналізованих нами результатів досліджень, жінки більшою мірою схильні підтримувати гендерні партійні квоти, ніж чоловіки, більшою мірою вважають, що жінки здатні змінити ситуацію в країні на краще. Тобто, політикам і партіям доцільно розраховувати на

¹⁾ [71] Мельник Т., Кобилянська Л. Час обирати жінок: Гендерний аналіз виборів 2006 року в Україні. – К.: К.І.С., 2006. – С. 13-15.

збільшення жіночого електорату у разі залучення більшої кількості жінок до списків політичних партій.

У моделі регулювання і дослідження гендерних відносин в Україні (див. рис. 3.1) вплив політичних партій на прийняття рішень не підсилюється представництвом жінок у цих партіях чи то у якості окремої жіночої партії (Феміністські ініціативи у Швеції), чи то жіночими фракціями при цих партіях, як у ситуації зі Швецією (див. рис. 2.5).

В сучасній Україні немає організованого жіночого руху (особливо, його «феміністичної» компоненти), аби вимагати збільшення кількості жінок в політиці. На позачергових виборах у 2007 р. у Блоці Ю.Тимошенко після номеру один, який посідає лідерка партії, наступна жінка посіла лише 33 місце. Українські жінки на чолі партій не схильні лобіювати участь жінок у політичному житті країни. Жіночі організації турбуються не про рівні права та можливості жінок, а більше про соціальні питання (на зразок материнства, дитинства, бідності). Звісно, така ініціатива повинна надходити від жінок (наприклад, як це було у скандинавських країнах). Ми можемо сперечатися, чи існує достатня кількість кандидатів-жінок, аби заповнити квоти. Однак, зазвичай, як ми вже згадували, жінки займають низькі адміністративні посади, допомагаючи чи обслуговуючи кандидатів-чоловіків (див. табл. Е.3). Окрім того, в українському суспільстві поширеним є стереотипне уявлення, що жінки не цікавляться політикою. Соціолог Н.Лавріненко спростовує цю думку у дослідженнях гендерних відмінностей громадської думки 2002 р., доходячи до висновку: «стереотипне уявлення, що політика – справа не жіноча, пора забути» [46]¹⁾.

¹⁾ [46] Лавріненко Н.В. Гендерні відмінності громадської думки в Україні // Україна 2002. Моніторинг соціальних змін / За ред. д. ек.н. В.Ворони, д.соц.н. М.Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2002. – С. 385.

Отже, в комплексній інституційній моделі регулювання і дослідження гендерних відносин відсутній зв'язок між результатами досліджень питання використання механізму квотування для забезпечення гендерної рівності в Україні і політичними рішеннями в державі. Результати соціологічних досліджень свідчать, що пересічні українці підтримують ідею квотування і мають більш позитивне ставлення до запровадження гендерних квот, ніж українські політики будь-якої ідеологічної орієнтації.

3.2.2. Гендерна нерівність на ринку праці.

Подібного роду відсутність зв'язку між основними інституціями процесів регулювання і дослідження гендерних відносин в Україні спостерігається щодо аналізу і регулювання гендерних відносин на **ринку праці**. Ринок праці в Україні, як і у Швеції, є гендерно сегрегованим: та частина ринку, де домінують жінки, має нижчий статус та, відповідно, нижчу оплату праці. Українські дослідники та експерти звертають увагу на нерівномірний розподіл жінок і чоловіків за галузями та сферами діяльності (горизонтальну сегрегацію), бар'єри для просування жінок по службі (вертикальну сегрегацію), дискримінацією на ринку праці [6; 30].

Однією з найбільш актуальних проблем залишається різниця в оплаті праці між чоловіками та жінками. Відповідно до даних Державного комітету статистики щодо динаміки середньомісячної заробітної платні працівників за видами економічної діяльності, різниця в оплаті праці між чоловіками і жінками поступово зменшується щороку на 2% (з 31% у 2004 р. до 29% у 2005 р.) і у 2006 р. дорівнює приблизно 27% (див. табл. 3.21).

Як видно з таблиці, найбільшою різниця в оплаті праці між чоловіками і жінками є у промисловості (33%), фінансовій діяльності (33%), діяльності у сфері культури та спорту, відпочинку та розваг (35%), наданні комунальних та індивідуальних послуг (32%) тощо.

Таблиця 3.21

**Середньомісячна заробітна плата працівників
за видами економічної діяльності**

	2004			2005			2006		
	ж, грн.	ч, грн.	Зарплата ж. до зарплати ч, %	ж, грн.	ч, грн.	Зарплата ж. до зарплати ч, %	ж, грн.	ч, грн.	Зарплата ж. до зарплати ч, %
Всього	485	707	68,6	675	953	70,9	885	1216	72,8
Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ним послуги	275	306	89,9	389	430	90,5	521	571	91,3
Лісове господарство та пов'язані з ним послуги	451	509	88,7	613	680	90,2	790	864	91,5
Рибальство, рибництво	344	382	90,2	446	511	87,2	591	610	96,9
Промисловість	572	860	66,5	741	1118	66,2	937	1394	67,2
Будівництво	562	752	74,7	740	936	79,1	966	1184	81,6
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	441	585	75,4	617	815	75,7	781	1018	76,7
Діяльність готелів та ресторанів	391	540	72,3	520	697	74,5	683	874	78,2
Діяльність транспорту та зв'язку	698	947	73,7	878	1185	74,1	1101	1489	73,9
діяльність пошти та зв'язку	588	922	63,8	780	1287	60,6	945	1592	59,4
Фінансова діяльність	1069	1667	64,1	1332	2030	65,7	1784	2645	67,4
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	612	723	84,6	826	974	84,8	1110	1274	87,1
з них дослідження і розробки	687	855	80,4	932	1158	80,5	1199	1442	83,2
Державне управління	643	792	81,1	987	1292	76,4	1463	1812	80,7
Освіта	409	494	82,7	608	746	81,5	771	920	83,8
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	342	396	86,3	503	586	85,8	642	731	87,9
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	346	490	70,6	520	785	66,3	704	1030	68,4
з них діяльність у сфері культури та спорту, відпочинку та розваг	329	488	67,4	518	840	61,6	708	1097	64,6

Примітка. Жінки і чоловіки в Україні: статистичний збірник / Державний комітет статистики України. – К.: ДКСУ, 2007. – С. 71.

З іншого боку, відповідно до даних з різних джерел (наданих переважно громадськими організаціями), в Україні чоловіки в середньому заробляють на 30-40 % більше, ніж жінки. Зокрема, експерти стверджують, що сьогодні зарплата жінки становить в середньому 70,9% зарплати чоловіка [90] чи 68,8 % (відповідно до даних Програми рівних можливостей ПРООН). Згідно з даними моніторингових досліджень Інституту соціології НАН України, найбільш чітко гендерна нерівність виявляється при порівнянні рівня матеріальних доходів чоловіків і жінок [47]¹⁾; впродовж останнього десятиліття заробітна плата жінок становить у середньому близько 60% заробітної плати чоловіків [44]²⁾.

У даному випадку слід зазначити брак фахової статистичної інформації щодо різниці в оплаті праці. Різні джерела надають різну статистичну інформацію. Відсутність постійного і оперативного моніторингу стану гендерних відносин перешкоджає ефективному процесу регулювання цих відносин. Отже, у моделі регулювання і дослідження гендерних відносин в Україні роль Державного комітету статистики у процесі дослідження гендерних відносин є незначною (див. рис. 3.1). Недержавні міжнародні та українські організації надають альтернативні дані, які не збігаються з даними Державного комітету статистики України.

Питання великої різниці в оплаті праці спонукає аналізувати протиріччя у сфері гендерних відносин щодо жінок: освічені жінки працюють на малооплачуваних роботах. В Україні, подібно до Швеції, спостерігається

¹⁾ [47] *Лаврінченко Н.В.* Гендерна динаміка соціально-економічного статусу // Українське суспільство 1992–2004. Моніторинг соціальних змін / За ред. д.ек.н. В.Ворони, д.соц.н. М.Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2004. – С. 83.

²⁾ [44] *Лаврінченко Н.В.* Женщина: самореализация в семье и обществе (гендерный аспект). – Киев: ВИПОЛ, 1999. – С. 109.

суперечливе становище у сферах **освіти** та зайнятості: більш освічені жінки займають менш оплачувані посади на меншою мірою престижних роботах. Щодо пострадянського покоління варто відмітити суттєву статистично значущу різницю між кількістю чоловіків і жінок, що не досягли обов'язкового освітнього мінімуму (середня загальна освіта) (див. табл. 3.22). Як видно з таблиці, серед пострадянського покоління жінки є більш освіченими, ніж чоловіки. Так, у середній спеціальній освіті жінки майже вдвічі переважають чоловіків за рівнем освіти: приблизно 22% проти 12%.

Переважання жінок з вищою освітою в межах пострадянського покоління поки що, враховуючи наймолодший вік для одержання вищої освіти, статистично не значуще. Натомість загалом лише щодо найстаршого покоління ми можемо говорити про відносну меншу освіченість жінок. Протягом наступних десятиліть жінки не лише наздогнали, а й випередили чоловіків у намаганнях здобути середню спеціальну та вищу освіту.

Таблиця 3.22

Рівень освіти за віковими когортами та статтю

Роки народження	Рівень освіти, %							
	Неповна середня		Середня загальна		Неповна вища		Вища	
Загалом 1930-80	Ч	Ж	Ч	Ж	Ч	Ж	Ч	Ж
	20,7		39,6		21,3		18,4	
	22,6	19,2	42,8	36,9	16,6	25,3	18,0	18,6
1930-49	35,4		31,2		18,1		15,3	
	35,0	35,8	32,8	29,9	15,2	20,3	17,0	14,0
1950-72	11,7		45,2		23,9		19,2	
	15,0	8,9	49,1	41,8	18,3	28,8	17,6	20,5
1973-80	18,5		39,5		20,0		22,0	
	22,6	14,3	42,2	37,0	14,2	25,7	21,0	23,0
1973-85	17,9		46,0		17,0		19,1	
	22,1	13,7	49,2	43,0	12,4	21,5	16,3	21,9

Примітка. Джерело: Оксамитна С. Соціально-класові засади освітньої нерівності в Україні // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2006. – № 3. – С. 124.

Окрім того, спостерігається поступове збільшення кількості жінок, які займаються науковою діяльністю і здобувають ступені кандидатів і докторів наук. Як видно з таблиці Е.10, якщо у 1995 р. серед кандидатів наук було 32% жінок, то у 2006 р. їх кількість зросла до 41%. Варто зауважити, що у вікових категоріях до 30 р. і 30-40 рр. кількість жінок майже дорівнює кількості чоловіків. Серед докторів наук жінок значно менше (див. табл. Е.11) і за останні десять років їх кількість зросла з 14% до 19%. Однак, знову ж таки, у вікових групах до 40 р. кількість жінок є помітно більшою, ніж серед старшого покоління, і дорівнює 40%. Подібні тенденції дають змогу прогнозувати збільшення кількості жінок у науковій діяльності на наступні роки. Таким чином, більш освічені українські жінки займають гірші (менш оплачувані) позиції на ринку праці. Держава витрачає чимало коштів, аби надати жінкам можливість здобути вищу освіту, а потім нераціонально використовує цей трудовий ресурс. Як зазначає дослідниця українського ринку праці Т.Журженко: «. . . високий рівень освіти жінок залишається в українській економіці незатребуваними» [30]¹⁾. Таке нераціональне використання жіночої робочої сили доцільно пояснити відсутністю зв'язку між дослідженнями гендерних відносин і політичними рішеннями в країні.

Як показують дані досліджень щодо участі жінок на ринку праці в Україні, вагома підтримка думки про те, що для жінки так само важливо мати роботу, як і для чоловіка – результат дії радянського гендерного контракту *працюючої матері* (див. табл. 3.23).

В сучасній Україні дія цього гендерного контракту відіграє важливу роль, адже підтримка твердження, що для жінок робота є такою ж мірою важливою, як і для чоловіків, серед чоловіків дорівнює 78%, а серед жінок – 85%. Окрім того, про досить егалітарні погляди щодо участі жінок на ринку праці свідчить схвальне ставлення респондентів до тверджень на зразок:

¹⁾ [30] Журженко Т.Ю. Социальное воспроизводство и гендерная политика в Украине. – Харьков: Фолио, 2001. – С. 180.

чоловіки і жінки повинні бути в усьому рівними на роботі; і жінка, і сім'я будуть більш щасливими, якщо вона буде мати оплачувану роботу.

Таблиця 3.23

Ставлення респондентів до кар'єрних можливостей жінок, 2005 р. (%)

	Погоджуюсь		Не погоджуюсь	
	Чоловіки	Жінки	Чоловіки	Жінки
Для дружини більш важливо підтримувати кар'єру чоловіка, ніж робити свою власну	48,8	39,7	37,0	49,8
І жінка, і сім'я будуть більш щасливими, якщо вона буде мати оплачувану роботу	82,8	86,8	10,1	7,9
Чоловіки і жінки повинні бути в усьому рівними на роботі	79,2	79,4	15,4	14,9
Жінка не може суміщати кар'єру і виховання дітей	38,5	32,7	51,6	57,3
Коли рівень безробіття високий, заміжнім жінкам краще залишатися вдома, якщо їхні чоловіки мають роботу	42,2	39,2	44,3	50,1
Для жінок робота є такою ж мірою важливою, як і для чоловіків	77,5	85,4	14,1	9,6

Примітка. Дослідження «Громадська думка населення України про демократію», проведене навесні 2005 р. Київським міжнародним інститутом соціології в рамках Канадсько-українського проекту «Демократична освіта» (n=2019).

Однак, якщо порівняти ставлення українських і шведських респондентів до гендерних відносин в сім'ї, то показовим є запитання про те, чи має жінка бути готовою пожертвувати роботою заради сім'ї (див. табл. 3.24). Шведи значно більшою мірою (50% респондентів), ніж українці (10% респондентів) не погоджуються з тим, що жінка має бути готова зменшити свою зайнятість на роботі заради своєї сім'ї. Відповідь на це запитання відображає абсолютно відмінне ставлення до гендерних відносин, які склалися в українському і шведському суспільствах.

Таблиця 3.24

Жінка має бути готова зменшити свою зайнятість на роботі заради своєї сім'ї, 2005 (%)

Відповідь	Україна	Швеція
Зовсім не погоджуюся/ Не погоджуюся	9,3	50,6
Важко сказати, погоджуюся чи ні	18,4	26,6
Погоджуюся/ Повністю погоджуюся	68,9	21,3
Відмова	0,0	0,1
Не знаю	3,3	1,1
Немає відповіді	0,0	0,4
Загалом	100	100

Примітка. Взято з: Головаха Є., Горбачик А., Паніна Н. Україна та Європа: результати міжнародного порівняльного соціологічного дослідження. – К.: Інститут соціології НАН України, 2006. – 142 с.

Відповідно до даних Програми рівних можливостей ПРООН, жінки в Україні контролюють лише 5-10% економічних ресурсів. Жінки становлять 38% усіх підприємців, які займаються індивідуальною діяльністю, очолюють 26% малих підприємств, 15% середніх, 12% великих. Бізнесом у промисловості керують лише 2% жінок. Тобто, у сферах діяльності з кар'єрною ієрархією жінки займають значно менше ключових посад, ніж чоловіки.

В зв'язку з дискримінацією на ринку праці в Україні виникає проблема **фемінізації бідності**: одинокі матері (яких, зокрема, в Україні оцінюють як третину усіх матерів) та жінки-пенсіонерки в більшості випадках перебувають за межею бідності [44]¹⁾, [12]. Аби не бути безробітними та підтримати свої родини, жінки активно залучаються до вторинної та неформальної зайнятості [30]. Навіть не дивлячись на те, що жінкам значно

важче знайти добре оплачувану роботу, вони досить добре адаптуються до нових соціо-економічних умов. Поширена стратегія виживання в умовах економічної кризи – трудова міграція за кордон – тематика, яка викликає чимало дискусій з боку дослідників. З питанням міграції пов'язана проблема торгівлі людьми, яка є актуальною для України. Держдепартамент США щорічно відслідковує світові тенденції торгівлі людьми. У Звіті щодо торгівлі людьми за 2006 р. («Trafficking in Persons Report») [181] зазначено, що у 2005 р. український уряд звітував про 446 українських жертв торгівлі, а Міжнародна організація з міграції допомогла 720 жертвам у 2005 р.

Дискримінація проти жінок є досить розповсюдженою при прийомі на роботу. Якщо у Швеції відповідно до законодавства про працю заборонено в процесі інтерв'ю при прийомі на роботу ставити питання особистого характеру, то в Україні то досить поширена практика. Не зважаючи на існування статті 17 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків і жінок»: «Роботодавцям забороняється в оголошеннях (рекламі) про вакансії пропонувати роботу лише жінкам або лише чоловікам, за винятком специфічної роботи, яка може виконуватися виключно особами певної статі, висувати різні вимоги, даючи перевагу одній із статей, вимагати від осіб, які влаштовуються на роботу, відомості про їхнє особисте життя, плани щодо народження дітей», у багатьох оголошеннях щодо прийому на роботу стать респондентів вказана. Роботодавці порушують Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків і жінок», оскільки немає жодних санкцій за ці протиправні дії. У даному випадку Україні не виконується Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації проти жінок в Україні (міжнародний документ, який Україна ратифікувала у 1980 р.), зокрема, стаття 2, де вказано, що держава

¹⁾ [44] *Лаєрinenко Н.В.* Женщина: самореализация в семье и обществе (гендерный аспект). – Киев: ВІПОЛ, 1999. – С. 121.

зобов'язана приймати санкції, які забороняють будь-яку дискримінацію проти жінок.

Таким чином, в Україні присутній закон, а відсутні ефективні механізми його регулювання. Кілька різних досліджень надають дані про те, що дискримінація на ринку праці є поширеною. Наприклад, відповідно до даних дослідження, проведеного у 2002 р. Українським інститутом соціальних досліджень та Канадсько-українським гендерним фондом в рамках проекту «Формування гендерного паритету в контексті сучасних соціально-економічних перетворень», 23 % жінок і 15% чоловіків вважають, що дуже поширена, а 43% жінок та 41% чоловіків, що трапляється в Україні дискримінація жінок при прийомі на роботу [19]¹⁾. Відповідно до даних дослідження 2005 р. щодо власного досвіду респондентів (або їх друзів) дискримінації на підставі належності до жіночої статі (див. табл. 3.25), виявилось, що найбільшою мірою дискримінації на українському ринку праці респонденти зазнавали при прийомі на роботу (18,6%), при просуванні по кар'єрній драбині (13%) та в оплаті праці (11,8%).

Окрім того, 3,6% респондентів (чи їх друзів) зазнали дискримінації при відкритті власного бізнесу і 1,8% в процесі балотування на депутатську посаду у Верховну Раду України. Однак, не дивлячись на результати цих досліджень, проблема належним чином не розв'язується відповідними органами влади. В громадській думці дуже мало дискусій на тему дискримінації на ринку праці в Україні. Робоче середовище, в якому людина проводить як мінімум третину свого життя, продовжує залишатися мало дослідженим явищем.

Розбіжність між результатами соціологічних досліджень і впровадженням на практиці інституційних засад регулювання гендерних

¹⁾ [19] *Гендерний паритет в умовах розбудови сучасного українського суспільства*. – К.: Український і-т соціальних досліджень, 2002. – С. 99-100.

відносин виявляється на прикладі однієї з форм гендерної дискримінації на робочому місці – **сексуальні домагання**.

Таблиця 3.25

**Чи зазнавали Ви (або Ваші друзі) дискримінації через те,
що Ви (вона) – жінка? 2005 р., (%)**

Сфера дискримінації	Так	ні
При працевлаштуванні	18,6%	81,4%
В оплаті праці	11,8%	88,2%
При просуванні по кар'єрній драбині	13%	87%
При відкритті власного бізнесу	3,6%	96,4%
В балотуванні на депутатську посаду у ВР	1,8%	98,2%

Примітка. Дослідження «Громадська думка населення України про демократію», проведене навесні 2005 р. Київським міжнародним інститутом соціології в рамках Канадсько-українського проекту «Демократична освіта» (n=2019).

У Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», статті 1 подано визначення сексуальних домагань: «дії сексуального характеру, виражені словесно (погрози, залякування, непристойні зауваження) або фізично (доторкання, поплескування), що принижують чи ображають осіб, які перебувають у відносинах трудового, службового, матеріального чи іншого підпорядкування». Дане формулювання ми вважаємо неповним, оскільки воно передбачає лише вертикальні відносини (підпорядкування типу начальник-підлеглий), а не включає відносини горизонтального типу (між колегами), серед яких також трапляються випадки сексуальних домагань. Більше того, дані міжнародних досліджень свідчать про те, що сексуальні домагання більшою мірою трапляються серед колег, ніж у відносинах начальник-підлеглий [38]¹⁾.

¹⁾ [38] Клецин А.А. Социологический анализ сексуальных домогательств на работе (на примере Санкт-Петербурга). – СПб.: Филиал Института социологии РАН, 1998. – С. 10.

Опитування російських жінок переконують, що непровоковану сексуальну активність по відношенню до них найчастіше виявляли їх колеги-чоловіки [38]²⁾. Таким чином, перш ніж приймати відповідний закон, в якому регулюються питання щодо сексуальних домагань, варто як мінімум здійснити огляд результатів подібних досліджень, проведених міжнародними колегами, чи поцікавитися думкою експертів з питань гендерних відносин, якщо відсутні кошти для проведення окремого соціологічного дослідження щодо сексуальних домагань на робочому місці.

З приводу сексуальних домагань в Україні немає окремого фахового дослідження. Однак трапляються окремі питання в дослідженнях чи то гендерних відносин, чи то загалом громадської думки щодо певних явищ. Опитування дорослого українського населення (2005 р.) засвідчує факт того, що більше половини респондентів зауважують проблему сексуальних домагань на робочому місці (див. табл. 3.26).

Таблиця 3.26

Поширеність сексуальних домагань на робочому місці, 2005 р. (%)

	Разом	Чоловіки	Жінки
Досить поширене	20,0	14,1	21,8
Трапляється, але рідко	45,0	41,4	46,2
Досить рідко	22,2	29,3	20,0
Таке взагалі не трапляється	12,7	15,2	12,0
Загалом	100	100	100

Примітка. Дослідження «Громадська думка населення України про демократію», проведене навесні 2005 р. Київським міжнародним інститутом соціології в рамках Канадсько-українського проекту «Демократична освіта» (n=2019).

П'ята частина опитаних респондентів, серед яких жінки переважають на 7,5%, вважають сексуальні домагання на робочому місці досить поширеним явищем. Лише 13% українців зазначили, що таке взагалі не трапляється. На запитання про власний досвід перебування жертвою

²⁾ [38] Там само. – С. 29.

сексуальних домагань на робочому місці, 13% респондентів відповіли ствердно (див. табл. 3.27).

Таблиця 3.27

**Чи ви стикалися з випадками сексуальних домагань
на роботі? 2005 р. (%)**

	Загалом	Чоловіки	Жінки
Так	13,2	7,3	15,0
Ні	86,8	92,7	85,0
Загалом	100	100	100

Примітка. Дослідження «Громадська думка населення України про демократію», проведене навесні 2005 р. Київським міжнародним інститутом соціології в рамках Канадсько-українського проекту «Демократична освіта» (n=2019).

Окрім того, не лише жінки, а й чоловіки (7,3%), перебували у ролі жертви. Цей результат дає змогу ще раз говорити про те, що тема насилля, як й інша гендерна проблематика загалом, стосується не лише жінок, а представників обох статей, що слід брати до уваги політикам, дослідникам і громадським активістам.

Варто зауважити, що у дослідженнях щодо сексуальних домагань прослідковуються дві гендерні особливості: чоловіки і жінки відрізняються своїм розумінням, що таке сексуальні домагання (зазвичай жінки під сексуальним домаганням розуміють більш широкий спектр поведінки, ніж чоловіки); жертвами найчастіше виступають жінки, а агресорами – чоловіки [38]¹⁾. Тому проводити подібні дослідження досить складно і результати можуть бути доволі різними і не завжди адекватними щодо предмету дослідження.

Наприклад, дані Державного комітету статистики України (див. табл. Е.9) не співпадають з наданими вище даними соціологічних досліджень. У 2006 р. лише 0,9% жінок і 1,2% чоловіків серед міського населення, 0,4%

¹⁾ [38] Клецин А.А. Социологический анализ сексуальных домогательств на работе (на примере Санкт-Петербурга). – СПб.: Филиал Института социологии РАН, 1998. – С. 7.

жінок і 1% чоловіків серед сільського населення зазнавали сексуальних переслідувань на роботі. Дані соціологічного дослідження 2005 р. (див. табл. 3.35) є більш ніж у десять разів більшими. Окрім того, відповідно до дослідження Державного комітету статистики, чоловіки більшою мірою, ніж жінки потерпають від сексуальних переслідувань на робочому місці. Як видно з табл. Е.9, майже половина опитаного населення (жінки більшою мірою, ніж чоловіки) вважає, що потрібно проводити політику захисту від сексуальних переслідувань. З іншого боку, постає питання, чому Державний комітет статистики не використав термінологію «сексуальні домагання», яка визначена у Законі України «Про забезпечення рівних прав і можливостей для чоловіків і жінок», та застосовується дослідниками у міжнародній практиці. Таким чином, на прикладі дослідження сексуальних домагань також видно розбіжності у статистичній інформації, викликані передусім браком належної співпраці між різними дослідницькими установами.

Моніторинг ситуації щодо сексуальних домагань здійснюється у міжнародному проекті «Зупинимо насилля проти жінок» («Stop Violence against Women»)¹⁾. Про сексуальні домагання в Україні зазначено, що незважаючи на статтю 154 в Кримінальному Кодексі України, до суду доходять дуже мало або зовсім жодного випадку щодо сексуальних домагань. Тобто, знову ж таки, офіційний рівень розв'язання гендерного питання є недієвим у зв'язку з нецілісним функціонуванням моделі регулювання і дослідження гендерних відносин в Україні.

3.2.3. Гендерні відносини у сфері сім'ї.

Демографічна ситуація в сучасній Україні – питання, яке обговорюється з боку різних політичних сил. Як видно з табл. Е.4, середня очікувана тривалість життя чоловіків і жінок у нашій країні загалом зменшується. Середня тривалість життя для чоловіків (приблизно 62 років)

¹⁾ Stop Violence against Women. Ukraine. Доступ з: <http://www.stopvaw.org/Ukraine.html> (станом на 21 червня 2007 р.)

складає на 12 р. менше від жінок – 74 років. Відповідно до офіційних статистичних даних протягом 16 років незалежності населення України зменшилося на більш ніж 5 млн. людей (з 51,9 млн. у 1991 р. до 46,6 млн. у 2007 р. – див. табл. Е.5). Серед двох основних причин можна назвати природне скорочення населення і трудову міграцію. Як видно з табл. Е.6, Україна перебуває у демографічній кризі зі скороченням населення щорічно приблизно на 300 000 людей.

Відповідно до даних Звіту з людського розвитку ПРООН 2006 р., Україна перебуває чи в не найгіршій ситуації у світі (серед 177 країн)¹⁾. Так, рівень народжуваності становить 1.1 дитини на жінку дітородного віку. Згідно з прогнозами ПРООН, до 2015 р. населення України зменшиться ще на більш ніж 5 млн. людей. Постає питання, що є основними причинами низького рівня народжуваності в нашій державі – стан здоров'я, економічні негаразди чи, можливо, зміна стилю життя і ставлення до батьківства?

Як видно з табл. 3.28, саме матеріальні умови лідирують серед переліку запропонованих відповідей. Так, 28,5% чоловіків та 27,3% жінок обрали «після підвищення власного матеріального добробуту»; для 11,4% чоловіків та 11,3% жінок це – «після отримання власного життя», по 9% опитаних назвали «наявність постійної роботи» як умову планування дитини. З відповідей респондентів можна прослідкувати певні гендерні особливості, навіть якщо вони і незначні. Жінки частіше, ніж чоловіки обирають відповіді, пов'язані з тими чи іншими умовами поєднання роботи і домашніх обов'язків: покращення відносин з чоловіком/дружиною, за умов більш гнучкого графіку власної зайнятості. З приводу варіанту «за умов посилення соціального захисту материнства і дитинства», який обрали 12,7% жінок і 7,7% чоловіків, виникають певні суперечності. З даного твердження не

¹⁾ Дивіться опцію «Загальний рівень народжуваності» «Total fertility rate (births per woman)». – Доступ з: <http://hdr.undp.org/hdr2006/statistics/indicators/49.html> (станом на 11 квітня 2007 р.).

зрозуміло, що автори дослідження і респонденти розуміють під «соціальним захистом материнства і дитинства» – збільшення грошових виплат чи умови поєднання роботи і обов’язків материнства.

Таблиця 3.28

Умови, за яких чоловіки та жінки стали б розглядати питання про народження дитини, 2006 р. (%)

	Чоловіки	Жінки
Після підвищення власного матеріального добробуту	28,5	27,3
За наявності постійної роботи	9,1	9,0
За умов регулярної виплати зарплати	5,8	4,9
За умов більш гнучкого графіку власної зайнятості	1,0	2,7
Після отримання власного житла	11,4	11,3
Після покращення відносин з чоловіком/дружиною	4,3	7,2
За умов меншого навантаження на роботі	1,5	2,5
За умови допомоги по дому	0,9	3,2
За умов покращення площі квартири/дому	4,9	6,2
За умов проходження лікування	2,2	2,9
Після покращення екологічної ситуації	2,6	3,8
За умов посилення соціального захисту материнства і дитинства	7,7	12,7
Важко відповісти	14,8	10,5
Не залежно ні від чого	13,3	7,8
Інше	2,7	2,8

Примітка. Вибірка – 1794 респонденти. Дані соціологічного дослідження «Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві» (проведеного Центром соціальних експертиз інституту соціології НАН України, 2006 р.) за підтримки Програми розвитку ООН в Україні.

Авторам дослідження в анкеті варто було б чіткіше назвати державні механізми сімейної політики (зокрема, посиляючись на досвід європейських країн): поєднання фінансової допомоги з можливістю мати гнучкий робочий графік, добре налагоджений механізм відпусток по догляду за дитиною для працюючих матерів, менші податки для батьків неповнолітніх дітей, можливість часткової зайнятості для батьків, які мають малих дітей тощо.

Таблиця 3.29

Середній вік жінки при народженні дитини

	1995	2000	2001	2004	2005
Австрія	27,65	28,20	28,38	28,83	28,98
Бельгія	28,44	-	-	-	-
Болгарія	24,15	24,99	25,11	25,70	26,03
Великобританія	-	28,51	28,59	28,96	29,02
Греція	28,17	29,57	29,21	29,64	29,90
Данія	29,20	29,18	29,21	30,14	30,24
Естонія	25,54	26,97	27,15	27,87	28,17
Іспанія	29,96	30,71	30,74	30,85	30,93
Італія	29,74	30,33	30,43	-	30,72
Кіпр	28,07	28,72	28,88	29,20	29,51
Латвія	25,35	26,69	26,89	27,41	27,69
Литва	25,58	26,59	26,83	27,37	27,54
Люксембург	28,92	29,26	29,32	29,65	29,70
Нідерланди	30,03	30,28	30,31	30,49	30,53
Німеччина	28,30	28,74	28,81	29,31	29,40
Польща	26,88	27,38	27,58	28,07	28,23
Португалія	28,02	28,60	28,75	29,17	29,32
Румунія	24,88	25,66	25,84	26,39	26,70
Словакія	-	25,75	26,83	27,44	27,73
Словенія	27,04	28,19	28,46	29,19	29,36
Угорщина	26,31	27,26	27,56	28,20	28,49
Україна*	-	24,50	24,60	25,20	25,40
Фінляндія	29,29	29,59	29,65	29,87	29,88
Франція	-	29,32	29,34	29,55	29,64
Чеська Республіка	25,76	27,17	27,53	28,31	28,65
Швеція	29,22	29,85	30,01	30,39	30,45

Примітки:

* Розрахунки здійснено за два суміжні роки.

Жінки і чоловіки в Україні: статистичний збірник / Державний комітет статистики України. – К.: ДКСУ, 2007. – С. 110.

Актори, які приймають рішення, продовжують вважати саме фінансову допомогу основним механізмом сімейної політики щодо збільшення рівня

народжуваності. Так, 22 лютого 2008 р. Кабінет Міністрів України прийняв Постанову «Питання призначення і виплати допомоги сім'ям з дітьми», яка визначає порядок надання у 2008 р. допомоги при народженні дитини. Кабмін збільшив суму виплат при народженні дитини до 12240 грн. – на першу дитину, 25000 грн. – на другу, і 50000 - на третю і наступних дітей¹⁾.

Однак, уряд не зважає на зміни у гендерних відносинах, які відбуваються останнім часом. Наприклад, за останні десять років збільшився середній вік українських жінок при народженні першої дитини і у 2005 р. дорівнював 25,4 р. (див. табл. 3.29).

Навряд чи освічені жінки, які планують робити кар'єру і бути фінансово незалежними, погодяться народити дитину заради певної грошової виплати. Хоча, знову ж таки, подібне твердження потребує низки фахових соціологічних досліджень на тематику причин демографічної кризи.

В Україні спостерігаються зміни у формі сімейних відносин. Зокрема, відбувається збільшення кількості дітей, народжених зареєстрованим шлюбом від 11 % у 1990 р. до 21 % у 2005 р. (див. табл. Е.5). З одного боку, це може означати, що в Україні, як і в Швеції, така альтернативна форма сімейного життя як співжиття стає більш популярною. З іншого боку, ця динаміка може відображати проблему самотнього материнства і фемінізації бідності. Однак, кілька років підряд в Україні спостерігається тенденція до збільшення кількості укладених шлюбів і зменшення кількості розлучень. Якщо в 2004 р. було укладено понад 278 тис. шлюбів, то у 2005 уже більше 334 тис. шлюбів, а в 2006 р. в Україні було укладено більше 354 тис. шлюбів. Кількість розлучень залишається стабільною, з незначною тенденцією до зменшення.

¹⁾ Виплата допомоги здійснюється одноразово при народженні першої дитини в сумі 4 тис. 800 гривень, другої дитини - 4 тис. 840 гривень, третьої та наступних дітей - 5 тис. гривень.

Сфера сім'ї є однією з основних сфер відтворення гендерної нерівності. Гендерні відносини в родині пов'язані з можливістю участі чоловіків та жінок в суспільному житті. Дослідниця жіночого руху в Україні М.Богачевська-Хом'як зауважує: «Навантаження в сім'ї вказується як єдиний найбільш значний фактор, який заважає жінкам більш повно брати участь у політичному та громадському житті» [7]¹⁾. Питання подвійного навантаження чи навіть потрійного тягара (який лежить на плечах сільських жінок) як актуальна жіноча проблема обговорюється дослідниками та активістами громадських організацій [20]²⁾, [49]. У Державній програмі із забезпечення гендерної рівності до 2010 року зазначено: жінка працює фактично на 4-6 год більше, ніж чоловік. Праця у домашньому господарстві не враховується як продуктивна [82]. Як свідчать дані дослідження «Українське суспільство – 2003» (Інститут соціології НАНУ), серед жінок-респонденток кожна четверта не задоволена своїм шлюбом (серед чоловіків – кожен шостий). Жінки називають перевантаженість домашніми справами та відчуття втоми як основну причину незадоволення [45]³⁾.

Згідно з даними опитувань громадської думки українського населення, у суспільстві переважають патріархатні погляди на роль жінки у суспільному житті. Навіть українська молодь загалом демонструє усталені патріархатні уявлення про роль чоловіка та жінки [54]. Більшість чоловіків і жінок згодні з культурною нормою жіночої відповідальності за домашню працю, що

¹⁾ [7] *Богачевська-Хом'як М.* Білим по білому: жінки в громадському житті України, 1884-1939. – К.: Либідь, 1995. – С. 157.

²⁾ [20] *Гендерний розвиток в Україні: Реалії і перспективи.* – К.: ПРООН, 2003. – С. 55.

³⁾ [45] *Лавриненко Н.В.* Гендерні відносини в родині // *Основи теорії гендера: Навчальний посібник.* – К.: К.І.С., 2004. – С. 364.

пояснюється не стільки «патріархатністю» поглядів, а радше є замаскованою під раціональний культурний обмін [2]¹⁾.

В Україні, як і Швеції, актуальною є проблема **батьківства** та виховання дітей. Майже третина дітей в Україні виховується самотніми матерями, не відчуючи турботи і присутності батька у своєму житті [78]. Навіть у повних родинх тати радше сприймаються як «гаманці», основне призначення яких матеріально підтримувати родину. Емоційна складова батьківства не береться до уваги. Відпустку по догляду за дитиною українські чоловіки мають змогу брати відповідно до Закону України про відпустки. Однак, такі випадки трапляються дуже рідко. Адже ще з радянських часів роль батька у процесі виховання дитини була радше магріналізованою. В Україні, порівняно зі Швецією, використання відпустки по догляду за дитиною з боку чоловіків є вкрай рідкісним явищем.

Іншою проблемою у сфері гендерних відносин в сім'ї є питання **домашнього насилля**. Відповідно до результатів соціологічного дослідження «Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві»²⁾ найпоширенішим видом насилля респонденти називають насильство в сім'ї з боку партнера по шлюбу [90]. Причому жінки зазнають його в чотири рази частіше від чоловіків. Тому в Україні протягом останніх років почали вживати певних заходів для допомоги жертвам насилля. У 2001 р. прийнято Закон України «Про попередження насильства в сім'ї», у 2005–2006 рр. створені перші 6 притулків для жертв насильства в сім'ї, 18 кризових центрів, 24 центри соціально-психологічної допомоги, а також служби медико-соціальної реабілітації [88].

¹⁾ [2] Балабанова Е.С. Домашний труд как символ гендера и власти // Социологические исследования. – 2005. – №6. – С. 119.

²⁾ Проведене Центром соціальних експертиз інституту соціології НАН України за підтримки Програми розвитку ООН в Україні, 2006 р.

Дані досліджень 2005 р. свідчать про те, що суспільство визнає проблему із насиллям проти жінок. Так, 41% опитаних респондентів вважають, що жінки часто страждають від насилля, 38% - не дуже часто (див. табл. 3.30).

Таблиця 3.30

**Відповідь респондентів на запитання про те, як часто
жінки страждають від насилля, 2005 р. (%)**

	Загалом	Чоловіки	Жінки
Часто	40,7	28,3	44,4
Не дуже часто	38,3	45,5	36,2
Рідко	13,8	20,2	11,9
Таке не трапляється	7,2	6,1	7,6
Загалом	100	100	100

Примітка. Дослідження «Громадська думка населення України про демократію», проведене навесні 2005 р. Київським міжнародним інститутом соціології в рамках Канадсько-українського проекту «Демократична освіта» (n=2019).

Лише 7% респондентів відповіли, що випадки домашнього насилля взагалі не трапляються. Жінки більшою мірою (45%), ніж чоловіки (28%), схильні вважати, що жінки часто страждають від насилля. Результат є цілком очевидним: проблема насилля більшою мірою визнається жінками, які переважно виступають у ролі жертв.

Загалом приблизно третина опитаних респондентів відповіли, що самі зазнавали насилля (див. табл. 3.31). Як виявилось, чоловіки такою ж самою мірою, що й жінки, зазначили про досвід насилля. Варто зауважити, що це питання не конкретизує, яке саме насилля мається на увазі (наприклад, чи то лише насилля в сім'ї, чи вуличне насилля), тому відповідь респондентів складно інтерпретувати однозначно.

Однак, дані опитування свідчать, що тема насилля загалом є однаковою мірою актуальною як для жінок, так і чоловіків. Держава та громадські організації останнім часом приділяють їй більше уваги. Проводяться дослідження питання домашнього насилля, хоча радше на локальному рівні

[99]. Але дослідження питань насилля переважно розглядають жінок як жертв насилля. Натомість, як свідчать результати лише поодиноких опитувань громадської думки, тема насилля повинна бути досліджена більш ретельно. І чоловіків теж слід включити до об'єктів цих досліджень. Зазвичай серед причин поширення насилля у сім'ї називають патріархатні орієнтації суспільства і бачення ролі жінок у суспільному житті, на що варто звернути детальніше увагу.

Таблиця 3.31

**Відповіді респондентів на запитання про те, чи вони
коли-небудь страждали від насилля, 2005 р. (%)**

	Загалом	Чоловіки	Жінки
Так	30,8	32,0	30,4
Ні	69,2	68,0	69,6
Загалом	100	100	100

Примітка. Дослідження «Громадська думка населення України про демократію», проведене навесні 2005 р. Київським міжнародним інститутом соціології в рамках Канадсько-українського проекту «Демократична освіта» (n=2019).

Результати опитувань громадської думки не завжди співпадають з інституційними засадами регулюванням гендерних відносин, цінністю гендерної рівності, проголошеною на державному рівні в Україні. Особливо це стосується питання введення гендерних партійних квот задля покращення стану гендерних відносин у сфері політики (зокрема, у Верховній Раді України), розв'язання проблеми сексуальних домагань на робочому місці тощо. Брак фахової соціологічної інформації не дає змоги ефективно здійснювати процес регулювання гендерних відносин в Україні. Це яскраво демонструє приклад із державною демографічною політикою. Відсутність двосторонніх зв'язків між основними акторами у моделі дослідження і регулювання призводять до неефективності процесу забезпечення гендерної рівності в українському суспільстві, який здійснюється акторами на рівні інституцій політики і держави.

Висновки до розділу 3

Неефективність процесу регулювання гендерних відносин, який здійснюється на рівні інституцій держави і політики, продемонстровано, передусім, у міжнародних звітах з питань гендерної рівності. Відповідно до Звіту з глобального гендерного розриву 2007 р., Україна посідає 57 місце (серед 128 країн світу) у вимірі величини гендерного розриву у чотирьох важливих сферах нерівності між чоловіками та жінками: економічна участь, рівень освіти, політичне представництво, сфера здоров'я. Найгіршою є ситуація саме з політичною компонентою – участю жінок у процесі прийняття рішень (Україна займає 109 місце серед 128 країн світу), адже за роки незалежності в українському парламенті відсоток жінок не дорівнював навіть 10%.

Результати первинного та вторинного аналізу соціологічних даних свідчать про те, що реальна ситуація щодо гендерних відносин у сфері політики, економіки та сім'ї українського суспільства загалом характеризується патріархатним ставленням до ролей жінки та чоловіка в суспільстві. Насилля проти жінок, дискримінація жінок на ринку праці, сексуальні домагання, торгівля людьми тощо – питання, які в Україні потребують розв'язання і уваги з боку суспільства. З іншого боку, динаміка вивчення громадської думки свідчить про те, що українці поступово стають більш егалітарними, що гендерні відносини в основних сферах життя суспільства зазнають постійних змін.

За прикладом інституційної моделі регулювання і дослідження гендерних відносин у Швеції побудовано відповідну модель для України, яка включає інституції політики і держави, освіти і науки, жіночі організації і посередника – ЗМІ. Українська модель загалом містить ті ж самі або подібні

елементи, що й шведська (зокрема, на рівні інституцій політики і держави, і частково на рівні інституцій освіти і науки).

У порівнянні зі шведською моделлю, в українській моделі відсутній такий важливий актор як жіночий рух, який забезпечує дію «знизу»; відсутній важливий посередник, передусім, між інституціями держави-політики і освіти-науки, роль якого у Швеції виконує Шведський секретаріат з гендерних досліджень; а також відсутні зв'язки між елементами моделі. В Україні немає жіночого руху в розумінні суспільно-політичної сили, здатної, подібно до Швеції, здійснювати помітний вплив на процес регулювання гендерних відносин. На рівні інституцій освіти і науки українська модель містить додаткового актора – міжнародні організації, які проводять і/чи фінансують гендерні дослідження в Україні. В Україні не проводилося масштабних соціологічних досліджень на гендерну тематику на замовлення органів державної влади чи політичних партій.

Дослідницька складова інституційного механізму дослідження і регулювання гендерних відносин в Україні є значно слабшою, ніж у Швеції. Внаслідок цього ми отримуємо фрагментарні знання як результат поодиноких досліджень (переважно опитування громадської думки) і розрив результатів досліджень з рівнем прийняття рішень. Відсутність повної і фахової статистичної інформації унеможливорює ефективність процесу регулювання і дослідження гендерних відносин в українському суспільстві. Беручи до уваги якість статистичної інформації і її доступ, зауважуємо, що Державний комітет статистики, порівняно із ШЦСБ, не є повноцінним актором на рівні інституції науки у процесі регулювання і дослідження гендерних відносин. Зокрема, дані Державного комітету статистики України не відображають вертикальну і горизонтальну сегрегацію в політиці та на ринку праці такою мірою, як це відбувається у Швеції.

Брак взаємозв'язку між дослідженнями і державною політикою у сфері регулювання гендерних відносин доведено на прикладі гендерних партійних

квот, а також на прикладі однієї з форм гендерної дискримінації на робочому місці – сексуальних домагань. У комплексній моделі регулювання і дослідження гендерних відносин відсутній зв'язок між результатами досліджень питання використання механізму квотування для забезпечення гендерної рівності в Україні і політичними рішеннями в державі. Результати соціологічних досліджень свідчать, що пересічні українці підтримують ідею квотування, протягом 2005-2008 рр. кількість прихильників політики «позитивної дискримінації» загалом коливалася в межах 40-50%. Причому, відповідно до даних опитувань громадської думки дорослого населення України, проведеного у вересні 2008 р., 51% респондентів (59% серед жінок і 41% серед чоловіків) схвалюють введення квотування місць у Верховній Раді і мають більш позитивне ставлення до запровадження гендерних квот, ніж українські політики будь-якої ідеологічної орієнтації.

Інституційні засади процесу регулювання гендерних відносин в Україні характеризуються: по-перше, неповним залученням інституції, які регулюють гендерні відносини в суспільстві (зокрема, значно більшою увагою з боку органів державної влади до інституцій політики і держави, ніж до інституцій освіти і науки, ЗМІ); по-друге, впровадженням поодиноких інституційних інновацій (наприклад, Підкомітету Верховної Ради України з питань правового статусу жінок, сім'ї і дитинства), які не завжди ґрунтуються на цінності гендерної рівності, проголошеної міжнародною спільнотою; по-третє, відсутністю усталених інституційних зв'язків між основними інституціями, залученими до процесу регулювання гендерних відносин.

ВИСНОВКИ

У дисертації використано порівняльний аналіз як загальноновизнаний підхід в сучасних гендерних дослідженнях. Аби дослідити інституційні засади регулювання гендерних відносин, ми звернулися до аналізу відповідних соціально-структурних процесів у тих країнах, де інституційний механізм регулювання гендерних відносин вже сформувався і виявив свою міжнародно визнану ефективність, зокрема в Швеції.

Опрацьована на основі проведеного дослідження цілісна інституційна модель дослідження і регулювання гендерних відносин містить три основні складові, елементи яких уособлюють соціальних акторів, які діють, по-перше, на рівні інституцій політики і держави – прийняття політичних рішень (так звана дія «зверху»), по-друге, на рівні громадських ініціатив (представлених, передусім, жіночим рухом, так званою дією «знизу») і, по-третє, на рівні інституцій освіти і науки – всебічних досліджень гендерних відносин у суспільстві. Окрім того, інституційна модель містить ще два необхідні елементи, які відіграють роль посередників між вказаними інституціями – засоби масової інформації та (для Швеції) Шведський секретаріат з гендерних досліджень. Ефективність процесу регулювання гендерних відносин зумовлюється не лише наявністю перелічених складових, а й встановленням і постійним відтворенням зв'язків між ними.

Формування інституційних засад регулювання гендерних відносин відбувалося у Швеції як поетапна реорганізація основних інституцій суспільства, насамперед, державно-політичних, економічних, сім'ї, соціального захисту, освіти і науки та впровадження низки інституційних інновацій відповідно до цінності-цілі досягнення гендерної рівності, яка загалом полягає у тому, що жінки та чоловіки реально отримують рівні можливості формувати суспільство і власне життя у ньому. Основні етапи

регулювання гендерних відносин у Швеції становлять: (1) 1920-і рр. (надання права голосу і доступу до освітніх інституцій для жінок); (2) 1930-і рр. (розв'язання демографічного питання шляхом надання державної підтримки сім'ям); (3) 1940-і та 1950-і рр. (визнання з боку держави родини як цінності, облаштування публічного простору для сім'ї і жінок); (4) 1960-1975 рр. (запровадження «контракту рівності», надання можливостей для жінок і чоловіків поєднання оплачуваної роботи, домашньої сфери і догляду за дітьми); (5) 1976-1990 рр. (запровадження контракту «рівного статусу», активне залучення жінок до сфери формування і реалізації політики. Останній період характеризується першими вагомими інституційними інноваціями в процесі регулювання гендерних відносин на рівні інституцій держави і політики: законодавством щодо питань рівних прав і можливостей (Закон про рівність 1979 р.), створенням нових політичних посад (Міністр з питань рівності) і корпоративних об'єднань (на зразок Делегації з питань рівності), впровадження тривалої оплачуваної відпустки по догляду за дитиною для обох батьків. Інституційні інновації сучасного етапу регулювання гендерних відносин у Швеції включають впровадження Національного механізму забезпечення рівних прав і можливостей для чоловіків і жінок; створення Міністерства з питань інтеграції та гендерної рівності; введення посад Координаторів з питань гендерної рівності при міністерствах, офісі прем'єр-міністра і управлінні справами, створення і розвиток інституції Омбудсмена з рівних можливостей; запровадження гендерної пріоритетизації у процесах прийняття рішень на всіх рівнях державного управління; впровадження гендерного підходу до збору і аналізу статистичних даних тощо.

Невід'ємну складову інституційного механізму процесу регулювання гендерних відносин становлять інституції освіти і науки, виконуючи важливу функцію постійного моніторингу та проведення фахових досліджень гендерних відносин. Основні етапи та змістовні характеристики процесу

інституціоналізації гендерних досліджень у Швеції (від 1960-х рр. до сьогодні) полягають: по-перше, у вивченні лише становища жінок у суспільстві, по-друге, переорієнтації уваги до гендерних відносин загалом (дослідження динаміки становища представників обох статей в межах усіх соціальних інституцій) і, по-третє, розширенні тлумачення гендера і гендерних відносин з урахуванням інших соціальних характеристик індивідів, як-от етнічна та релігійна приналежності, раса, вік, сексуальна орієнтація, функціональна неспроможність тощо (концепції «міжсекційності» («intersectionality»), «розмаїття» (diversity), «гетеронормативності» (heteronormativity), метронормативності (metronormativity)).

Жіночий рух у Швеції (представлений жіночими групами при політичних партіях і жіночими організаціями) виявився одним з основних чинників впливу на процес формування інституційних засад регулювання гендерних відносин, впровадження інституційних інновацій, зокрема, у питаннях політичної участі жінок, домашнього насилля, проституції тощо.

Вітчизняні фахівці й представники міжнародних організацій наголошують на неефективності процесу регулювання гендерних відносин в Україні. Відповідно до Звіту з глобального гендерного розриву 2007 р. Україна посідає 57 місце (серед 128 країн світу) у вимірі величини гендерного розриву у чотирьох важливих сферах нерівності між чоловіками та жінками: економічна участь, рівень освіти, політичне представництво, сфера здоров'я.

У порівнянні зі шведською моделлю інституційного механізму регулювання гендерних відносин, в українській відсутні окремі важливі елементи кожної зі складових, відсутній посередник між інституціями держави-політики і освіти-науки, роль якого у Швеції виконує Шведський секретаріат з гендерних досліджень; а також відсутні необхідні взаємозв'язки між елементами моделі. В Україні практично немає жіночого руху в

розумінні суспільно-політичної сили, здатної, подібно до Швеції, здійснювати помітний вплив «знизу» на процес регулювання гендерних відносин. На рівні інституцій освіти і науки українська модель містить додаткового актора – міжнародні організації, які проводять і/чи фінансують гендерні дослідження в Україні.

Дослідницька складова інституційного механізму дослідження і регулювання гендерних відносин в Україні є значно слабшою, ніж у Швеції. Внаслідок цього ми отримуємо фрагментарні знання як результат поодиноких досліджень (переважно опитування громадської думки). Відсутність всебічної фахової соціологічної і статистичної інформації унеможливорює ефективність процесу регулювання і дослідження гендерних відносин в українському суспільстві.

Існує суттєва невідповідність між змістом політичних програм основних політичних партій і блоків («Наша Україна – Народна самооборона», «Партія регіонів», Блок Ю.Тимошенко, Комуністична партія України та ін.), Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року тощо та потенційною готовністю дорослого населення України до легітимації більш демократичного гендерного порядку, що виявляється у ставленні населення до участі жінок у прийнятті рішень на загальнодержавному рівні, до політики «позитивної дискримінації» тощо.

Результати соціологічних досліджень свідчать, що доросле населення України загалом підтримує ідею гендерного квотування. Протягом 2005-2008 рр. кількість прихильників політики «позитивної дискримінації» коливалася в межах 40-50%. Відповідно до даних останнього опитування громадської думки дорослого населення України, проведеного у вересні 2008 р., 51% респондентів (59% серед жінок і 41% серед чоловіків) схвалюють введення гендерного квотування списків політичних партій, тобто, депутатського

складу Верховної Ради України. Отже, доросле населення країни має більш позитивне ставлення до запровадження гендерних квот, ніж українські політики будь-якої ідеологічної орієнтації.

Відповідно до даних опитувань громадської думки, ставлення українського суспільства до участі жінок в політичному житті країни дещо суперечливе. З одного боку, українці, особливо чоловіки, схильні висловлювати досить патріархатні погляди, вважаючи, що політика – то радше чоловіча справа. З іншого боку, більшість дорослого населення вважає, що жінки здатні покращати стан справ у структурах влади і держава повинна надавати рівні права і можливості для чоловіків і жінок брати участь у політичному житті. Окрім того, динаміка поглядів на роль жінок у суспільному житті країни за останні вісім років свідчить про те, що населення підтримує необхідність забезпечення рівних прав і можливостей для чоловіків і жінок у суспільстві.

Таким чином, як свідчать результати дослідження інституційних засад регулювання гендерних відносин, аби процес регулювання гендерних відносин був успішним, необхідна наявність певного набору інституційних засад: комплексне залучення основних соціальних інституцій (державно-політичних, науки, освіти, ЗМІ та інші), запровадження інституційних інновацій, ґрунтованих на цінності гендерної рівності, та налагодження зв'язків між інституціями та іншими основними акторами процесів регулювання і дослідження гендерних відносин. Окрім того, соціологічні дослідження, які здійснюються в межах інституцій науки і освіти, становлять необхідну основу для вироблення відповідної гендерної політики, а також засіб для її подальшого моніторингу.

Додаток А

Список питань в експертному опитуванні (Гетеборзький університет як кейс стаді)

1. Чи не могли б Ви розповісти про себе, свій дослідницький інтерес та описати коротко дослідження сфери гендерних відносин, у які Ви є чи були залучені?

Could you please tell me about yourself your research interest and describe briefly the research in gender sphere that you are or were involved in?

2. Чи не могли б Ви назвати основну (найбільш актуальну) на сьогодні у Швеції гендерну тематику і проблематику?

Could you please name the main («the hottest») gender topics, problems, and issues in Sweden now?

3. Як Ви зазвичай презентуєте результати своїх досліджень політикам чи широкому загалу людей?

How do you usually present results of your research for politicians and for public opinion?

4. Як Ви вважаєте, результати Ваших досліджень можуть допомогти у покращенні стану гендерної рівності у Швеції?

How do you think the results of your research may help in improving gender situation in Sweden?

5. Що Ви думаєте про нову партію Феміністські ініціативи? (додаткове запитання)

What do you think about new party Feminist Initiative?

Додаток Б

Формальні ознаки експертів з Гетеборзького університету

1) Улла Бйорнберг, PhD з соціології, професорка соціології, кафедра соціології, факультет соціальних наук

Ulla Björnberg, PhD in Sociology, Professor of Sociology, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences

Email: Ulla.Bjornberg@sociology.gu.se

http://www.sociology.gu.se/bjornberg_ulla.html

2) Лізбет Левандер, PhD з політичних наук, завідувачка кафедри гендерних досліджень, факультет гуманітарних наук

Lisbeth Lewander, PhD in Political Sciences, Head of the Department of Gender Studies, Faculty of Humanities

Email: lisbeth.lewander@wmst.gu.se

3) Шерстін Алнебратт, PhD студентка, кафедра гендерних досліджень, факультет гуманітарних наук

Kerstin Alnebratt, PhD student, Department of Gender Studies, Faculty of Humanities

Email: kerstin.alnebratt@wmst.gu.se

4) Улла М. Хольм, професорка, кафедра гендерних досліджень, факультет гуманітарних наук

Ulla M. Holm, Professor, Department of Gender Studies, Faculty of Humanities

Email: ulla.holm@wmst.gu.se

<http://hum.gu.se/institutioner/genusvetenskap>

5) Ханс Екбранд, PhD студент, кафедра соціології, факультет соціальних наук

Hans Ekbrand, PhD Student, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences.

Email: Hans.Ekbrand@sociology.gu.se

Homepage: <http://sociologi.cjb.net>

6) Бенгт Фурокер, PhD, професор соціології, кафедра соціології, факультет соціальних наук

Bengt Furaker, PhD, Professor of Sociology, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences

Email: Bengt.Furaker@sociology.gu.se

http://www.sociology.gu.se/furaker_bengt.html

7) Анна-Карін Коллінд, завідувачка, PhD з соціології, кафедра соціології, факультет соціальних наук

Anna-Karin Kollind, Prefect, PhD in Sociology, Associate Professor, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences

Email: Anna-Karin.Kollind@sociology.gu.se

http://www.sociology.gu.se/kollind_anna-karin.html

8) Енн Шлітер, керівник Центру глобальних гендерних досліджень, школа глобальних досліджень

Ann Schlyter, Head of the Centre for Global Gender Studies, School of Global Studies

Email: ann.schlyter@cggs.gu.se

9) Елізабет Оرن, професорка, кафедра освіти

Elisabet Öhrn, Professor, Department of Education, GU

School of Education and Behavioural Sciences, University college of Borås

Email: Elisabet.Ohrn@hb.se

<http://www.ped.gu.se/personal/elisabet.ohrn>

10) Марі Нордберг, PhD, кафедра етнології, факультет гуманітарних наук

Marie Nordberg, PhD, Department of Ethnology, Faculty of Humanities

Email: Marie.Nordberg@kau.se

11) Марія Еріксон, дослідниця, PhD з соціології, кафедра гендерних досліджень, факультет гуманітарних наук

Maria Eriksson, Researcher, PhD in Sociology, Department of Gender Studies, Faculty of Humanities

Email: maria.eriksson@wmst.gu.se

12) Еріка Альм, Ph студентка, кафедра історії науки та теорії ідей, факультет гуманітарних наук

Erika Alm, Ph Student, Department of History of Science and Theory of Ideas, Faculty of Humanities

Email: Erika.Alm@idehist.gu.se

13) Лена Мартінсон, PhD, кафедра етнології, факультет гуманітарних наук

Lena Martinsson, PhD, Department of Ethnology, Faculty of Humanities

Email: lena.martinsson@ethnology.gu.se

14) Лена Венгнеруд, доцент, кафедра політичних наук, факультет соціальних наук

Lena Wängnerud, Associated Professor, Department of Political Science, Faculty of Social Sciences

Email: Lena.Wangnerud@pol.gu.se

15) Ева-Марія Свенсон, професор права, кафедра права

Eva-Maria Svensson, Professor of Law, Department for Law

Eva-Maria.Svensson@law.gu.se

16) Ева Борйстрьом, працівник відділу досліджень, Шведський секретаріат гендерних досліджень

Eva Borgström, Research Administrative Officer, Swedish Secretariat for Gender Research

Email: eva.borgstrom@genus.gu.se

17) Оксана Ш. Грін, PhD студент, кафедра соціології, факультет соціальних наук

Oksana S. Gréen, Doctoral student, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences

Email: Oksana.Shmulvar@sociology.gu.se

18) Хелена Роден, PhD студент, кафедра політичних наук, факультет соціальних наук

Helena Rohdén, PhD Student, Department of Political Science, Faculty of Social Sciences

Email: helena.rohden@pol.gu.se

19) Марія Едстрьом, PhD студентка, кафедра журналістики та масової комунікації, факультет соціальних наук

Maria Edström, PhD Student, Department of Journalism and Mass Communication (JMG), Faculty of Social Sciences

Email: maria.edstrom@jmg.gu.se

20) Андреа Спехар, PhD студентка, кафедра політичних наук, факультет соціальних наук

Andrea Spehar, PhD Candidate, Department of Political Science, Faculty of Social Sciences

Email: andrea.spehar@pol.gu.se

21) Моніка Льофгрен-Нільсон, кафедра журналістики та масової комунікації, факультет соціальних наук

Monica Löfgren-Nilsson, Department of Journalism and Mass Communication (JMG), Faculty of Social Sciences

Email: monica.lofgren-nilsson@jmg.gu.se

22) Моніка Ервер, PhD, кафедра досліджень миру та розвитку, школа глобальних студій

Monica Erwer, PhD, Department of Peace and Development Research, School of Global Studies

Email: m.erwer@padrigu.gu.se

23) Мат'яс Еріксон, PhD студент, кафедра соціології, факультет соціальних наук

Mathias Ericson, PhD student in Sociology, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences

Email: Mathias.Ericson@sociology.gu.se

Додаток В

Контент-аналіз думок експертів щодо актуальних проблем гендерної політики у шведському суспільстві

№	Проблематика	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	Усього
1	Насилля проти жінок	+	+	+		+		+			+	+			+	+		+	+	+		+	+	+	15
2	Відпустка по догляду за дитиною	+					+	+	+						+			+		+	+				8
3	Жінки на ринку праці	+	+				+	+	+			+			+			+	+	+	+		+		12
4	Тема маскулінності			+						+	+														3
5	Міжсекційність (Intersectionality)	+			+								+	+											4
6	ЛГБТ спільнота (а також «queer studies»)			+	+			+				+	+												5
7	Мігранти та етнічні питання	+	+							+		+													4
8	Феміністська ініціатива																+	+							2
9	Інше								+				+											+	3

«+» – змістовне згадування проблеми у тексті експерта

Додаток Д
Тематика соціологічних гендерних досліджень у Гетеборзькому
університеті

Кафедра соціології¹⁾, Факультет соціальних наук (5 експертів). Фактично, саме з цієї кафедри була опитана найбільша кількість експертів. Респонденти проводять дослідження з питань, які можна об'єднати у так звану «соціологію сім'ї»:

- сімейне консультування у Швеції з соціально-історичної точки зору (*«У Швеції існує закон, який надає змогу усім, хто потребує консультування, поради з приводу сімейних питань, і це відповідальність муніципалітетів. Як вони формуються, які форми і які особи, які групи є активними у конструюванні організацій такого типу»*, А.-К.Коллінд);
- зусилля жінок організувати щось навколо родини (*«Відбувалося систематичне історичне дослідження про створення одного типу організацій навколо родини, де чоловік та жінка приймають різну участь та виконують різні ролі. І у цьому процесі жіночі групи, політичні жіночі групи відіграли важливу роль»*, А.-К.Коллінд);
- дослідницька програма «Сімейні відносини у сучасному суспільстві»;
- гендероване суспільство і політика загального добробуту;
- сімейна політика в Ісландії з історичної перспективи;
- самотнє материнство;
- відпустка по догляду за дитиною;
- насилля чоловіків проти жінок, домашнє насилля (*«особливо у зв'язку з відокремленням, з самого початку відносин, коли вони разом, до їх розриву,, включаючи період переговорів та розлучення; аналіз різних форм насилля і як вони взаємопов'язані із сексуальним насиллям та психологічним насиллям»*, Х.Екбранд).

¹⁾ <http://www.sociology.gu.se/>

Інша частина тематики, пов'язана з присутністю жінок на ринку праці, їх позиціями на робочому місці, може бути названа **«економічна соціологія»**:

- класова мобільність серед жінок (*«яким чином жінки змінюють свої класові позиції з нижчого класу до середнього класу чи до верхнього середнього класу; і як вони переживають те, що ми шведською називаємо «класову подорож» («class voyage»)»*), У.Бйорнберг);
- ринок праці з гендерними аспектами, зокрема, подорожі, пов'язані з гендерними відносинами, як-от *«спосіб збереження більш традиційних гендерних ролей»* (Б.Фурокер) (*«Що трапляється, коли люди – подружня пара чи пара, яка живе разом, - можливо, з малими дітьми, і один з них багато подорожує по своїй роботі – це переважно чоловік – як виглядає ситуація для іншої людини з пари? Якщо одна людина багато подорожує, то інша повинна чимало часу проводити вдома»*, Б.Фурокер) чи коли обоє подорожують (*«І як виглядає ситуація з доглядом за дітьми? Існує гіпотеза, що ми маємо пару. У нас є чоловік, який багато подорожує, і жінка, яка бере на себе відповідальність за домашню роботу»*, Б.Фурокер);
- люди, які отримали великі лотерейні виграші (*«Що вони роблять зі своїми роботами? Якщо вони мають сімейні зобов'язання щодо дітей чи старих батьків і вони повинні турбуватися за ними. І якщо вони мають додаткову суму грошей, то можливо покинути роботу на певний період часу заради догляду за дітьми. І більш ймовірно, що жінки вчинять таке, ніж чоловіки»*, Б.Фурокер);
- мобільність на ринку праці та перекриваючі механізми (locking mechanism), сімейна ситуація може бути одним з таких механізмів, оскільки *«жінка може мати роботу, яка їй не дуже подобається. І через родину може не бути можливості знайти іншу кращу роботу»*, Б.Фурокер).

Ще однією сферою є **«соціологія професій»**, де досліджуються пожежники у гендерованому середовищі (*«Я опитував пожежників чоловічої статі, які працювали на станціях з пожежниками-жінками. Про їхні*

враження та ідеї щодо роботи на пожежних станціях з колегами-чоловіками. Я планую продовжувати це дослідження і наразі роблю більш теоретичну частину. Я запитуватиму про те, як вони описують зміни в ієрархії і як вони намагаються, використовуючи гендерні аспекти, отримати владу в організації. І як голова організації використовує гендерні аспекти, аби отримати владу», М.Еріксон)

Керівник кафедри соціології А.-К.Коллінд говорить про кафедру загалом: *«Ми не маємо однієї специфічної гендерної сфери. Вона пов'язана до деяких інших сфер, як-от гендер і кримінологія, гендер і ринок праці, гендер і професія». Серед досліджуваної тематики А.-К.Коллінд згадує також кримінологію та злочинність, які вивчаються у гендерній перспективі (наприклад, як протягом певного періоду часу судили за зґвалтування).*

Кафедра гендерних досліджень¹⁾, факультет гуманітарних наук (4 експерта). Серед досліджуваної гендерної тематики респонденти зазначають міжсекційність, особливо, яким чином гендер пов'язаний з расою та етнічною приналежністю:

- расизм та гендерні питання (*«Ми досліджуємо питання расизму на робочому місці. Ми вивчили водіїв машин швидкої допомоги, пожежників, поліцейських, і також культуру фемінності та маскулінності на цих робочих місцях», Л.Левандер*);
- раса та гендер у історичній перспективі (*«Я показую історичні механізми, які все ще оперують навіть сьогодні», Л.Левандер*);
- гендер та нація, (*«яким чином національність, шведська, була конструйована відповідно до маскулінності та фемінності. Як конкретний випадок – історії про подорожі з полярного кола», Л.Левандер*).

Також на кафедрі гендерних досліджень вивчають певні теоретичні питання, зокрема, гендерний дискурс у філософії, гендерні дослідження у Швеції (основні теми та проблемні питання):

¹⁾ <http://hum.gu.se/institutioner/genusvetenskap/>

- практична філософія, практики материнства (*«показати, що материнство – це не лише децю, що ми робимо зі своїм тілом, а також практика, яка в дійсності тренується»*, У.Холм);
- феміністичний філософський есей;
- жіночі студії в гуманітарних науках у північному регіоні;
- що є предметом гендерних досліджень і критика гендерних досліджень (*«Що роблять гендерні дослідники. Які методи вони використовують, на які теорії та предмети дослідження роблять наголос»*, Ш.Алнебратт).

Керівник кафедри Л.Левандер називає ін. тематики: гендер і насилля, ЛГБТ дослідження про гомосексуальних чоловіків, як вони живуть в урбаністичних місцях; міждисциплінарні гендерні дослідження в Європі; література.

Питання насилля проти жінок, як ми переконалися, є досить актуальною проблематикою наразі у Швеції. Воно досліджується на низці кафедр. М.Еріксон робить *«спеціальний фокус на чоловіче насилля проти жінок, становище дітей, зв'язок з батьківством, і також спосіб, у який поліція та професійні організації відповідають на насилля і захист»*.

Деякі дослідники із кафедри гендерних досліджень залучені до проектів. У.Холм є однією з партнерів (дослідницька етика, концептуальний аналіз) у STREP проекті 6 Рамкової програми Європейської Комісії *«Кидаючи виклик знанням та дисциплінарні межі інтеграційних дослідницьких методів у соціальних та гуманітарних науках»* (*«Challenging Knowledge and Disciplinary Boundaries Through Integrative Research Methods in the Social Sciences and Humanities»*) (травень 2004 р. – травень 2007 р, 8 європейських країн) і *«Гетеборзький університет здійснив порівняльне дослідження з міждисциплінарності»* (У.Холм). М.Еріксон приймає участь у проекті *«Координаційна дія з порушення прав людини. Державний звіт: поточні відповіді «домашньому насиллю» відповідно до законодавчої системи у Швеції»* (*«Co-ordination Action on Human Rights Violations. Country report: Current responses to «domestic violence» within the legal system in*

Sweden»), 6 Рамкова програма. Окрім того, У.Холм згадує ATHENA (розширену тематичну мережу з європейських жіночих студій (Advanced Thematic Network in European Women's Studies))¹⁾, зауважуючи: *«Я думаю, туди залучені близько 80 чи навіть більше 100 гендерних центрів чи кафедр. Усі вони з країн-членів ЄС чи поза його межами».*

Кафедра політології²⁾, факультет соціальних наук, (4 експерти). Більшість досліджуваної гендерної тематики на кафедрі пов'язана з темою участі жінок у політичному та економічному житті:

- представництво жінок у шведському парламенті в історичній перспективі;
- політика на ринку праці, особливо стосовно робочого дня та годин роботи;
- клас і гендер (*«... існує два чітких виміри. Перший – це клас, інший – то гендер. Я досліджую, як ці два виміри взаємодіють та співвідносяться один з одним. Класовий конфлікт, з одного боку, і конфлікт на гендерній основі – з іншого. І я спостерігаю за тим, як різні групи у суспільстві, відповідно до цих двох вимірів, які ставлення вони мають, наприклад, організації жінок чи профспілки. Як вони обговорюють, коли говорять про довжину робочого дня. Я маю лише шведський випадок, однак, я досліджую його протягом 50 р., від 1956 р. до 2005 р. І я використовую дані опитувань громадської думки. І аналізую політичні дебати у різний спосіб, документи політичних дебатів профспілок»*, Х.Роден);

- теорія демократизації у Східній Європі – гендерний аспект;
- політика та жіночі організації (*«Я вивчаю нові політики, які були запроваджені. Я порівнюю Хорватію та Словенію... Якого типу вплив вони мали і якого типу був вплив міжнародних організацій на ці політики»*, А.Спехар).

Шведський секретаріат гендерних досліджень (ШСГД)³⁾ (1 експерт). ШСГД, про який ми вже згадували, був заснований шведським парламентом

¹⁾ <http://www.athena2.org/>

²⁾ <http://www.pol.gu.se/Index.asp>

³⁾ <http://www.genus.gu.se/>

у 1996 р. Реклама гендерних досліджень (конференцій, семінарів, журналу «Гендер» («Genus»), щорічного звіту, як-от «Жінки та чоловіки у Швеції. Факти та таблиці 2004, щорічного журналу про гендерні дослідження в країні [179]. Демографічний аналіз гендерної рівності» («Women and Men in Sweden. Facts and Figures 2004. Demographic Analysis and Gender Equality») є важливим аспектом роботи ШСГД. Співробітник ШСГД Е.Борістрьом зауважує про місію Секретаріату: *«Ми намагаємося пропагувати гендерні дослідження. Ми організовуємо конференції, семінари. Ми робимо це для людей, які хочуть знати більше про гендерні студії».*

Центр глобальних гендерних досліджень¹⁾, Школа глобальних досліджень (2 експерти). Центр був заснований у 2003 р. Дослідження стосуються таких сфер, як безпека, сексуальність, політика, урбанізація, релігія, транспорт тощо.

Однією з дослідницьких тематик центру є **урбаністичні дослідження** (urbanization studies), що *«досі є сферою, де гендерні питання ігноруються, це сфера, де повністю домінують чоловіки»* (Е.Шлітер), особливо гендер і урбанізація житла. Інша тематика:

– гендер і розвиток у різних дисциплінах, наприклад, розвиток і організація у Замбії та Зімбабве;

– жіночий рух і як жінки загалом залучені до політики (*«Як жінки, особливо в Азії, зокрема, в Індії, працюють у державних органах влади»*, М.Ервер, докторське (PhD) дослідження «Кидаючи виклик гендерному парадоксу: жіноча колективна підтримка у трансформації політики Керали» («Challenging the Gender Paradox: Women's Collective Agency in the Transformation of Kerala Politics») (2003 р), порівняння між Індією загалом, а також Шрі-Ланкою і Пакистаном.

М.Ервер також називає мережу, яка відіграє важливу роль у комунікації між дослідниками: *«І ми також маємо ці дискусії з GARNET, мережа з питань гендера і розвитку у Швеції, яка була заснована у 2004 р. І*

¹⁾ <http://www.cggs.gu.se/>

ми маємо цей діалог, як ми можемо встановити зв'язок між дослідниками на Півдні та дослідниками в більш егалітарних країнах, і як ми можемо покращити його. Я вважаю, що це дійсно є важливим».

Кафедра журналістики та масової комунікації¹⁾, факультет соціальних наук (2 експерти). На цій кафедрі є кілька дослідників, які вивчають **гендерні питання у медіа:**

- гендерні еліти на телебаченні (*«Яким чином чоловіки та жінки зображуються в усіх текстах телевізійних програм»*, М.Едстрьом);
- жінки-лідерки бізнесу у шведських ЗМІ;
- зв'язок між новинами та серіалами чи документальними фільмами.

На кафедрі є також **проекти**, які тісно пов'язані з гендерними питаннями:

- «Медіа та культура» (*«І те, що я роблю з колегами – ми намагаємося аналізувати новини у Швеції . . . з 1958 р. (коли фактично з'явилися перші новини та телебачення було розширено) і до сьогодні. Ми намагаємося відслідкувати, як конструюється і реконструюється гендер. Це будується на контент-аналізі. Ми намагаємося побачити, що вважається маскуліним чи фемінним»*, М.Льофгрен-Нільсон);
- «Дослідницька програма про еліти» - проект, *«в якому ми дивимося на шведське суспільство, аби зрозуміти, чому більше жінок йдуть саме в політику, аби стати лідерами, а не в бізнес. Існує велика відмінність між різним владними елітами. Я та інша колега ми вивчаємо медіа, пресу, радіо та телебачення і дивимося на арену для еліт, де ці еліти формуються, де їм кидають виклик»* (М.Едстрьом);
- гендер та культури телевізійних студій: ідентичності на роботі (2004 р.);
- хто робить новини (Проект глобального моніторингу медіа у 2005 р.).

На кафедрі також досліджуються питання партії Феміністські ініціативи та ЗМІ, що було досить дискусійним у шведському суспільстві на період перед виборами до парламенту.

¹⁾ <http://www.jmg.gu.se/>

Кафедра етнології¹⁾, факультет гуманітарних наук (2 експерти).

Чоловіки та маскулінність – питання, які досліджує М.Нордберг, а саме такі питання:

- чоловіки у жіночих професіях (*«дошкільні викладачі чоловічої статті, чоловіки-медсестри в лікарнях і перукарі чоловічої статті, які роблять жіночі зачіски»*, М.Нордберг);
- чоловіки з північних країн, які поділяють питання гендерної рівності;
- чоловіки та мода (*«яким чином зачіска та стиль зачіски творять чоловіка, як чоловік, певний тип чоловіка, маскулінність проявляється у чоловічій зачісці. Я вивчаю тутешню систему моди, і звертаюся також до Балтійських країн, Латвії та Естонії, до Туреччини»*, М.Нордберг);
- маскулінність і школи (*«яким чином маскулінність конструюється у школах. Як маскулінність формується серед хлопців, і яким чином формується ієрархія між хлопцями»*, М.Нордберг);
- малий проект про чоловіків і маскулінність (*«у який спосіб чоловіки та жінки висловлюють свої почуття, коли вони плачуть, як вони можуть впоратися зі своїми почуттями»*, М.Нордберг);
- дослідження про чоловіків і бойовики.

Л.Мартінсон називає кілька проектів, як-от проект про **гетеронормативність** у школах, проект про робоче життя та різноманітність у робочому житті (*«не лише тендер, а також раса, і звісно ж, сексуальність та вік. І яким чином вони взаємопов'язані між собою»*, Л.Мартінсон) і також дослідження ЛГБТ спільноти (Д.Кулік та його книга [143]).

Кафедра освіти²⁾, факультет освіти (1 експерт). Соціологія освіти є дослідницькою сферою, пов'язаною з гендерними питаннями. Е.Орн вивчає процеси у навчальній аудиторії, гендерні/владні відносини у середній школі і умови для розвитку соціальної відповідальності у навчальній аудиторії.

¹⁾ <http://hum.gu.se/institutioner/etnologi/>

²⁾ <http://www.ped.gu.se/eng/ipd.htm>

Також вона провела дослідження *«Змінюючи зразок? Відгук на сучасні шведські дослідження та дебати щодо гендера і освіти»* [158, 159].

Кафедра права¹⁾, факультет економіки і права (1 експерт). На цій кафедрі з гендерної тематики досліджують гендерні питання у сімейному та публічному законодавствах, у сімейному законодавстві у Європі, вплив медіа на репрезентацію гендера. Оркім того, Е.-М.Свенсон зауважує про кілька проектів:

- міждисциплінарний проект про політику на гендерну рівність, і яким чином гендерні відносини впроваджені у політику;
- проект про використання концепту соціального громадянства, процес становлення громадянства, і як цей процес відображається в образах чоловіків і жінок у ЗМІ (*«Таким чином, у цьому проекті я досліджую питання конфлікту між гендерною ідентичністю та свободою слова. Якщо ж подивитися на питання гендерної рівності, то тематика комерційних сексуальних фотографій не є врегульованою. Тобто, я вивчаю процес ставлення гендерної особистості та вплив на нього з боку медіа»*, Е.-М.Свенсон).

Кафедра історії думок та ідей²⁾, факультет гуманітарних наук (1 експерт). Е.Альм вивчає урядові звіти (1967-1976 рр.), тематику зміну біологічної статі, можливість зміни статі медичним та юридичним чином (*«І я досліджую спосіб того, як ці урядові звіти говорять про тіло та стать, гендер і сексуальність»*). Вона також досліджує такі гендерні питання як аборт та стерилізація. Е.Альм ставить на обговорення такі важливі питання як відокремлення біологічних частин статі особи від соціальних та психологічних аспектів сексуальної ідентичності.

¹⁾ <http://www.hgu.se/item.aspx?ID=4152>

²⁾ <http://hum.gu.se/institutioner/idehistoria-och-vetenskapsteori/>

Додаток Е

Стан гендерних відносин в Україні

Первинний аналіз соціологічних даних було здійснено за допомогою пакету статистичного програмного забезпечення SPSS (версія 13.0). Ця програма дозволяє працювати із великим масивом інформації, використовувати низку методів статистичного аналізу, а також презентувати результати у зручній табличній та графічній формі. Описова статистика, розподіл частот, кростабуляції обраховувалися, беручи до уваги порівняльний аналіз для відповідей чоловіків та жінок. Статистична значимість крос-табуляцій визначалася на основі підрахунку χ^2 .

Таблиці

Таблиця Е.1

Гендерний аналіз складу Верховної Ради України (за результатами позачергових виборів у 2007 р.) станом на 26 березня 2008р.

№	Назва фракції	Кількість членів	Жінки у партії	Кількість	%
1	Фракція Партії регіонів	175	Антипенко Ірина Вікторівна Бахтєєва Тетяна Дмитрівна Бережна Ірина Григоріївна Богатирьова Раїса Василівна – заступник голови депутатської фракції Богословська Інна Германівна Бондаренко Олена Анатоліївна Герман Ганна Миколаївна Горіна Ірина Анатоліївна Засуха Тетяна Володимирівна Ковальова Юлія Вікторівна Лукаш Олена Леонідівна Новікова Юлія Володимирівна	12	7
2	Фракція «Блок Юлії Тимошенко»	156	Боднар Ольга Борисівна Болюра Антоніна Володимирівна Бондаренко Олена Федорівна Кондратюк Олена Костянтинівна Королевська Наталія Юріївна Лабунська Анжеліка Вікторівна Мостіпан Уляна Миколаївна Сорочинська-Кириленко Раїса Миколаївна Шишкіна Зоя Леонідівна Шишкіна Еліна Вікторівна Шустік Олена Юріївна	11	7
3	Фракція Блоку «НАША УКРАЇНА»	72	Білозір Оксана Володимирівна Герасим'юк Ольга Володимирівна Геращенко Ірина Володимирівна Григорович Лілія Степанівна Лук'янова Катерина Євгеніївна Ляпіна Ксенія Михайлівна Оробець Леся Юріївна	7	10
4	Фракція Комуністичної партії України	27	Александровська Алла Олександрівна Дем'янчук Вікторія Олександрівна Перестенко Марина Володимирівна Самойлик Катерина Семенівна Шмельова Світлана Олександрівна	5	19
5	Фракція "Блок Литвина"	20	Белюсова Ірина Анатоліївна Вашук Катерина Тимофіївна	2	10
7	Разом	450		37	8.2

Таблиця Е.2

Кількість обраних жінок внаслідок місцевих виборів 2006 р.

Тип ради	Кількість жінок, %	Кількість жінок-голів, %
Місцеві ради усіх рівнів	43,3	-
Обласні ради	10,9	-
Верховна Рада Автономної Республіки Крим	16,0	-
Районні ради	19,7	-
Ради обласного значення	20,5	4
Районні ради у містах	26,6	-
Ради міст районного значення	33,6	7,4
Селищні ради	46,6	19,4
Сільські ради	50,3	28,3

Примітка. Дані взято з: *Плотян С.* Гендерний аналіз парламентських та місцевих виборів 2006 року. – К.: ТОВ «АДЕФ–Україна», 2006. – С. 28.

Чисельність державних службовців

	2005			2006		
	всього, осіб	питома вага, %		всього, осіб	питома вага, %	
		жінки	чоловіки		жінки	чоловіки
Облікова чисельність працівників, які займають посади керівників та спеціалістів	247124	75,4	24,6	255129	75,3	24,7
у тому числі						
Керівники	64820	62,9	37,1	65831	63,5	36,5
з них мають посадові категорії						
першу	297	13,8	86,2	315	14,6	85,4
другу	1152	23,9	76,1	1244	23,0	77,0
третю	3127	36,1	63,9	3144	38,1	61,9
четверту	7180	45,5	54,5	7200	46,4	53,6
п'яту	18086	65,5	34,5	18126	65,5	34,5
шосту	34978	69,2	30,8	35802	69,9	30,1
Спеціалісти	182304	79,9	20,1	189298	79,4	20,6
з них мають посадові категорії						
другу	85	41,2	58,8	99	34,3	65,7
третю	3117	60,1	39,9	3317	61,8	38,2
четверту	3215	63,7	36,3	3544	62,4	37,6
п'яту	23354	71,8	28,2	24984	71,0	29,0
шосту	64413	80,1	19,9	66329	79,2	20,8
сьому	88120	83,2	16,8	91025	83,2	16,8

Примітка. Жінки і чоловіки в Україні: статистичний збірник / Державний комітет статистики України. – К.: ДКСУ, 2007. – С. 75.

Таблиця Е.4

Середня очікувана тривалість життя в Україні

Роки	Обидві статі, роки	Серед яких:	
		чоловіки	жінки
1991-1992	69,30	64,20	74,18
1992-1993	68,67	63,50	73,70
1993-1994	67,98	62,78	73,15
1994-1995	67,22	61,82	72,72
1995-1996	66,93	61,40	72,65
1996-1997	67,36	61,91	72,95
1997-1998	68,08	62,74	73,50
1998-1999	68,32	62,95	73,74
1999-2000	67,91	62,44	73,55
2000-2001	68,33	62,77	74,08
2001-2002	68,32	62,70	74,13
2002-2003	68,24	62,64	74,06
2003-2004	68,22	62,60	74,05
2004-2005	67,96	62,23	73,97

Примітка. Джерело: Державний комітет статистики України
[\(http://www.ukrstat.gov.ua/\)](http://www.ukrstat.gov.ua/)

Таблиця Е.5

Чисельність населення України (1990-2007 рр.)

	Загальна чисельність населення		
	на кінець року, у тис.	Серед якого:	
		міське	сільське
1990	51 944,4	35 085,2	16 859,2
1991	52 056,6	35 296,9	16 759,7
1992	52 244,1	35 471,0	16 773,1
1993	52 114,4	35 400,7	16 713,7
1994	51 728,4	35 118,8	16 609,6
1995	51 297,1	34 767,9	16 529,2
1996	50 818,4	34 387,5	16 430,9
1997	50 370,8	34 048,2	16 322,6
1998	49 918,1	33 702,1	16 216,0
1999	49 429,8	33 338,6	16 091,2
2000	48 923,2	32 951,7	15 971,5
2001^{*/}	48 457,1	32 574,4	15 882,7
2002	48 003,5	32 328,4	15 675,1
2003	47 622,5	32 146,5	15 476,0
2004	47 280,8	32 009,3	15 271,5
2005	46 929,5	31 877,7	15 051,8
2006	46 667,6	31 777,8	14 889,9
2007	46 646,0	31 777,4	14 868,6

Примітки:

*/ Дані Всеукраїнського перепису населення, 5 грудня 2001 р.

Джерело: Державний комітет статистики України (<http://www.ukrstat.gov.ua/>)

Таблиця Е.6

Інші демографічні дані

Рік	Кількість народжених, у тис.	Діти, народжені від жінок, які не перебувають у зареєстрованому шлюбі, відсотки	Кількість померлих у тис.	Природний приріст населення, у тис.	Міграція населення між Україною та ін. країнами приріст/скорочення населення, у тис.	Шлюби та розлучення	
						Зареєстровані шлюби, у тис.	Зареєстровані розлучення, у тис.
1990	657,2	11,2	629,6	27,6	78,3	482,8	192,8
1991	630,8	11,9	669,9	-39,1	151,3	493,1	200,8
1992	596,8	12,1	697,1	-100,3	287,8	394,1	222,6
1993	557,5	13,0	741,7	-184,2	54,5	427,9	219,0
1994	521,5	12,8	764,6	-243,1	-142,9	399,2	207,6
1995	492,9	13,2	792,6	-299,7	-131,6	431,7	198,3
1996	467,2	13,6	776,7	-309,5	-169,2	307,5	193,0
1997	442,6	15,2	754,2	-311,6	-136,0	345,0	188,2
1998	419,2	16,2	719,9	-300,7	-152,0	310,5	179,7
1999	389,2	17,4	739,2	-350,0	-138,3	344,9	175,8
2000	385,1	17,3	758,1	-373,0	-133,6	274,5	197,3
2001	376,4	18,0	745,9	-369,5	-152,2	309,6	181,3
2002	390,7	19,0	754,9	-364,2	-33,8	317,2	183,5
2003	408,6	19,9	765,4	-356,8	-24,2	371,0	177,2
2004	427,3	20,4	761,3	-334,0	-7,6	278,2	173,2
2005	426,1	21,4	782,0	-355,9	4,6	332,1	183,5
2006	460,4	21,1	758,1	-297,7	14,2	355,0	179,1

Примітка. Джерело: Державний комітет статистики України
[\(http://www.ukrstat.gov.ua/\)](http://www.ukrstat.gov.ua/)

Таблиця Е.7

**Історія розгляду квотування у законопроектах, що подавалися
до Верховної Ради України**

№	Законопроект	Розмір квоти	Вимога до черговості
1.	“Про державні гарантії рівних прав та можливостей чоловіків і жінок” від 29.05.2001 № 4128, Автор: Ковалко М., Самойлик К., Ромовська З., Осташ І.	50/50	Через одного
2.	“Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” від 24.11.2003 р. № 4415, Автор: Фоменко К., Білозір О., Супрун Л., Семенюк В., Катушева З., Надрага В., Кириченко Л., Прошкуратова Т., Самойлик К., Григорович Л., Будаг’янц М., Бахтеева Г., Гармаш Г., Кармазін Ю., Кирилов В., Терещук С., Шкіль А., Драчевський В., Маркуш М.	30/70	Без вимог до черговості
3.	“Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” від 22.01.2004 № 4415-1, Автор: КМУ	30/70	Без вимог до черговості
4.	“Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” від 02.12.2004 р. № 6074-1. Автор: Самойлик К., Надрага В. (прийнятий за основу 11.01.2005, прийнятий 08.09.2005)	Передбачає представництво жінок та чоловіків, без зазначення квот	Без вимог до черговості
5.	“Про внесення змін та доповнень до деяких законів України (щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у виборчому процесі)” від 31.10.2006 (замінений 20.11.2006) № 2416-1, Автори: Бондаренко О., Томенко М. (відхилений 11.01.2007)	20/80	Мінімум один представник іншої статі у кожній п’ятірці списку

Примітка. Джерело: Варіанти збалансованого представництва чоловіків та жінок у виборних органах влади. Міжнародний центр перспективних досліджень. Документ від 11.07.2007. – С. 10.

Таблиця Е.8

Партійні вподобання респондентів у передвиборній ситуації станом на квітень 2007 р.

Назва політичної партії	Відсотки
Блок В.Литвина	1,0
Блок Наталії Вітренко	1,4
Блок «Наша Україна»	9,4
Блок ПРП-Пора	0,7
Блок «Українська правиця»	0,4
Блок Юлії Тимошенко	15,9
Комуністична партія України	3,3
Партія регіонів	30,3
Соціалістична партія України	1,2
інша партія, блок	1,2
Проти всіх партій та блоків	7,5
Не брали б участі у голосуванні	12,6
ВАЖКО СКАЗАТИ	15,3
Total	100,0

Чисельність кандидатів наук

	1995			2000			2001		
	всього, осіб	у тому числі,%		всього, осіб	у тому числі,%		всього, осіб	у тому числі,%	
		жінки	чоловіки		жінки	чоловіки		жінки	чоловіки
Україна	57610	31,6	68,4	58741	34,7	65,3	60647	35,5	64,5
у тому числі за віком, років									
до 30	1104	49,9	50,1	1815	52,4	47,6	2184	51,9	48,1
31-40	11463	38,7	61,3	9305	46,7	53,3	9408	49,1	50,9
41-50	17426	34,2	65,8	16654	38,7	61,3	16620	39,9	60,1
51-55	8003	30,4	69,6	9365	33,3	66,7	9935	33,3	66,7
56-60	12097	26,0	74,0	7398	27,8	72,2	6599	28,9	71,1
61-70	6488	23,2	76,8	12201	24,6	75,4	13435	25,2	74,8
70 і старші	1029	19,3	80,7	2003	22,4	77,6	2466	23,2	76,8
	2004			2005			2006		
	всього, осіб	у тому числі,%		всього, осіб	у тому числі,%		всього, осіб	у тому числі,%	
		жінки	чоловіки		жінки	чоловіки		жінки	чоловіки
Україна	65839	38,4	61,6	68291	39,3	60,7	71893	40,4	59,6
у тому числі за віком, років									
до 30	3488	53,1	46,9	3908	52,9	47,1	4454	53,4	46,6
31-40	11091	53,9	46,1	12234	54,9	45,1	13698	56,6	43,4
41-50	16661	43,7	56,3	16662	44,7	55,3	16737	45,8	54,2
51-55	9171	34,9	65,1	9103	36,5	63,5	9359	38,1	61,9
56-60	8167	30,4	69,6	8926	30,5	69,5	9700	30,9	69,1
61-70	14250	26,4	73,6	14102	26,6	73,4	13960	26,7	73,3
70 і старші	3011	23,7	76,3	3356	23,5	76,5	3985	23,6	76,4

Примітка. Жінки і чоловіки в Україні: статистичний збірник / Державний комітет статистики України. – К.: ДКСУ, 2007. – С. 57.

Чисельність докторів наук

	1995			2000			2001		
	всього, осіб	у тому числі, %		всього, осіб	у тому числі, %		всього, осіб	у тому числі, %	
		жінки	чоловіки		жінки	чоловіки		жінки	чоловіки
Україна	9759	14,0	86,0	10339	15,2	84,8	10603	15,6	84,4
у тому числі за віком, років									
до 30	1	-	100,0	2	-	100,0	1	-	100,0
31-40	270	18,1	81,9	232	25,0	75,0	221	26,7	73,3
41-50	1826	13,7	86,3	1698	18,7	81,3	1650	21,0	79,0
51-55	1461	13,7	86,3	1658	16,3	83,7	1730	16,0	84,0
56-60	2604	12,7	87,3	1639	15,1	84,9	1513	15,6	84,4
61-70	2671	15,7	84,3	3778	12,5	87,5	3950	12,8	87,2
70 і старші	926	12,5	87,5	1332	15,6	84,4	1538	15,1	84,9
	2004			2005			2006		
	всього, осіб	у тому числі, %		всього, осіб	у тому числі, %		всього, осіб	у тому числі, %	
		жінки	чоловіки		жінки	чоловіки		жінки	чоловіки
Україна	11573	17,1	82,9	12014	17,7	82,3	12488	18,6	81,4
у тому числі за віком, років									
до 30	1	-	100,0	-	-	-	1	-	100,0
31-40	227	32,2	67,8	220	36,8	63,2	237	35,9	64,1
41-50	1653	24,0	76,0	1713	25,3	74,7	1769	27,9	72,1
51-55	1700	19,4	80,6	1689	21,3	78,7	1739	22,5	77,5
56-60	1814	16,4	83,6	2076	16,6	83,4	2265	16,9	83,1
61-70	4278	13,7	86,3	4272	14,0	86,0	4251	14,5	85,5
70 і старші	1900	15,6	84,4	2044	15,5	84,5	2226	15,6	84,4

Примітка. Жінки і чоловіки в Україні: статистичний збірник / Державний комітет статистики України. – К.: ДКСУ, 2007. – С. 58.

Таблиця Е.11

Сексуальне переслідування на роботі

	(у % до зайнятих у галузях економіки)							
	Міські поселення				Сільська місцевість			
	2002	2003	2004	2006	2002	2003	2004	2006
Жінки								
Чи зазнали Ви сексуального переслідування на роботі?								
Так	1,1	0,8	0,1	0,9	0,6	0,7	-	0,4
Ні	98,9	97,7	99,0	98,0	99,4	98,8	99,3	97,1
Важко відповісти	-	1,5	0,9	1,1	-	0,5	0,7	2,5
Чи зазнали Ваші колеги сексуального переслідування на роботі?								
Так	2,4	2,2	2,2	1,5	1,1	2,6	1,1	0,5
Ні	91,0	92,3	93,7	93,9	93,4	91,6	94,8	94,1
Важко відповісти	6,6	5,5	4,1	4,6	5,5	5,8	4,1	5,4
Чи потрібно проводити політику захисту від сексуального переслідування?								
Так	51,4	50,7	47,0	47,9	47,6	47,9	47,3	45,9
Ні	20,7	21,3	20,6	20,6	23,6	24,0	20,2	19,6
Не знаю	27,9	28,0	32,4	31,5	28,8	28,1	32,5	34,5
Чоловіки								
Чи зазнали Ви сексуального переслідування на роботі?								
Так	0,7	0,1	0,2	1,2	0,5	0,2	-	1,0
Ні	99,3	97,7	97,1	96,8	99,5	98,0	98,7	96,8
Важко відповісти	-	2,2	2,7	2,0	-	1,8	1,3	2,2
Чи зазнали Ваші колеги сексуального переслідування на роботі?								
Так	2,1	2,3	2,1	2,2	1,5	2,6	2,4	2,0
Ні	90,5	92,0	91,4	92,9	93,3	93,3	93,1	93,5
Важко відповісти	7,4	5,7	6,5	4,9	5,2	4,1	4,5	4,5
Чи потрібно проводити політику захисту від сексуального переслідування?								
Так	49,2	44,6	42,8	41,3	44,8	41,5	40,3	41,7
Ні	24,1	25,9	25,5	23,9	27,3	31,8	24,9	23,7
Не знаю	26,7	29,5	31,7	34,8	27,9	26,7	34,8	34,6

Примітка. За даними вибіркового обстеження "Базова захищеність населення України". Жінки і чоловіки в Україні: статистичний збірник / Державний комітет статистики України. – К.: ДКСУ, 2007. – С. 81.

Рисунки

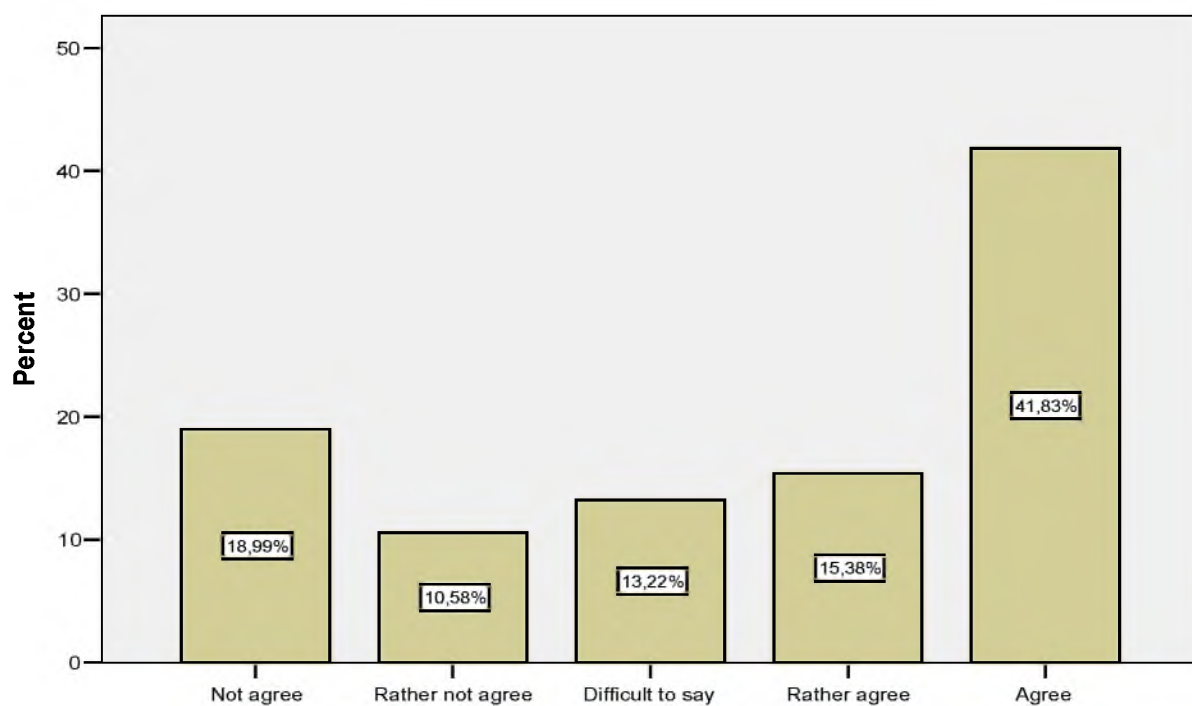

Рис. Е.1. Ставлення населення до твердження «Жінка повинна займатися господарством, а чоловік – заробляти гроші» (2005 р.)

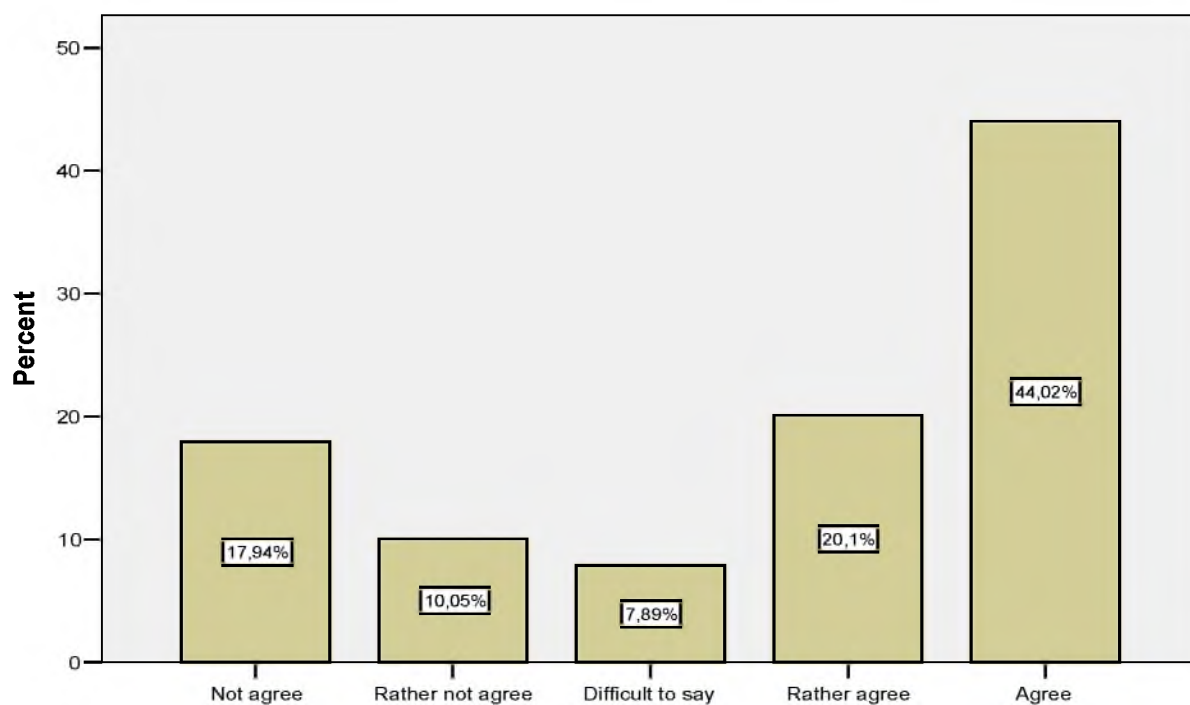

Рис. Е.2. Ставлення населення до твердження «Домашнє господарство – цілком жіноча справа» (Housekeeping is a purely woman's occupation) (2005 р.)

Додаток Ж

Транскрипти інтерв'ю з експертами Гетеборзького університету

(подані мовою оригіналу)

Interview #1

Ulla Björnberg

1. Could you please tell me about yourself, your research interests and described briefly the research in gender sphere that you were involved in.

My name is Ulla Björnberg and I am professor in sociology with the speciality on gender society and welfare policy. I have been doing researches in these fields for many many years and in particular I had been interested in the economic aspect or household within the country, learn the motherhood. I also have been the tutor for several students. One of my current students Hans Ekbrand is doing research about violence against women. I recently had one student who finalized research on family policy in Iceland from historical perspective. I had one who finalized studying about alone motherhood. Also one study on how women have made change in class position from low class to middle class or upper-middle class and how they experience this how we in Swedish call "class voyage" when you travel from one class position to another one. These are examples.

Currently I am doing research on economical practical transfers between generations in different family forms. And one of the purposes of this study is to see to which extend the transfer for the public welfare state is related to private support giving within families. Sweden is supposed to have advanced welfare state where the public has more or less having the large responsibility for the citizens and the economical-social welfare. And it is interesting family sociological point of view to see if it means that family support is very minor and that they give a little support within families. And the question was related also to the fact that family structure changed a lot in Sweden after the World War and even earlier. So, we have a lot of quotations, a lot of divorces, separations and so on. That is mean that family relations somehow are getting thinner. And of course the role of women and how their life circumstances have interest on these different kinds of family relations. And another project that I am developing now is cross scientific study on children in Europe. That is very topical subject and it has been hotly debated here in Sweden and in other countries since EU getting more and more ties and frontiers with other parts of the world. And EU think that they have problem with refugees coming to their countries. And specially how the children's health and welfare well-being are influenced by the situation of migration.

So basically we are interested in how Ukraine as a project country to the EU deals with their refugees.

2. Could you please name the main gender topics, problems in Sweden now?

I can approach this problem from two angels. First which are the problems of gender. What are the most important researches approach to gender problems. When it comes to gender equality-situation we have been working very hard in policy to achieve gender equality. In law there has been many reforms made in terms of how workplaces are obliged to make reviews every year on the equality situation of men and women and to also make plans for more gender equality. Mostly it's about salaries, payments and about positions of women in the workplaces. More focus on family situation. Despite all reforms, women do the bulk of housework and childcare at home. There has been time budgets measures made comparing for example 1990 and

2000 or 2001 showing that women do double as much as men, and there has been hardly any change during this ten-year-period. Much of the problem is related to parental leave. There is a discussion how it is defined. Both men and women have their right to take as much as the like, but women take 90% of available days. So they made a reform saying that men should take two of 60 days, that corresponding to two months at least. We have 1.5 years all together for each child. And if they didn't take advantage of these two months they were gone, they could not be transferred to the women. It had been discussed that putting these obligations to men, make them more linked to the child, would make them more interested in childcare. And would also have social impact of definition of men and childcare and that that is a legitimate kind of work. And also the employers who are really an obstacle for men taking parental leaves, that they should define not as optional for men taking parental leave, but it's their right. It has been investigations made that employers have been interviewed about their view on male employers taking parental leaves. It was showed that it was a really tiny percentage who was really positive. And one third is indifferent, and one third said that it's fine, but you have to be online for communication, and one third were definitely negative. And also take for each child for 1.5 year that means that they stay out for labour market for quite a long period. So the established a pattern of household division and childcare division on labour, which somehow is stuck, doesn't change too much during several years and this have bad consequences for women in terms of payment, carrier and getting into a power position.

And another topic that has been debated during the last years is violence against women that is not only in Sweden, but a huge problem. It's incredible how society can accept violence, severe damages and even death, due to patriarchal power. Men are not allowed to use violence in this country but it is how the court deals with violence. It's not only the judges but also the lawyers and prosecutors and police and everyone who are somehow involved in the process. Men's violence is not treated with the seriousness. And research with this topic is not much developed. It is more developed in USA; Canada and the UK compared to Sweden. Perhaps the cause is because there is a discourse about gender equality and we think that we are so advanced. And because of this there is no topic somehow, it's not so nice to talk about.

Connected to this violence is also the topic of honour killings. In some very patriarchal cultures related to immigration where the honour of the family is so much tied up to the daughter and women behaviour. Some people have difficulties accepting coming to Sweden they have quite a different approach, so that young girls are as allowed as young boys to meet friends, to go out, have fun, dance and so on. So there have been several cases not only in Sweden but everywhere of murders of young women who wanted to live "normal" Swedish lives with a Swedish partner. But it also strikes young boys, because they are obliged to guard the girls and can't choose the friends they want. It's not only an immigrant problem.

There has been during several years so called "linguistic turn". That very much has been on post-structural theory towards gender discourses where problems of gender were linked. We think and talk about gender, and how identity is anchored with text. That gender is so much anchored with symbols, language, music. For my generation we had a much more structural approach, how gender is connected with other structures of society. Now this approach is coming back with the contest of intersectionality discussing how different structures are connected between each other, class structures, social economic, ethnic and gender structures. And there is hierarchy and evaluation in these structures. Scientific Journal of Women Studies discusses a lot this concept of intersectionality. So we have a little back towards a structural.

3. Do you have some "hot" queer topics?

There were not so much research done on it. Government now has a governmental investigation going on our new views on sexuality is link to family laws. We don't have one family law. It is divided into different codes – code of marriage, code of parenthood, code of cohabitation and code of partnership where partnership is linked to same sex coupling that are

living together. There were a lot debates about weather homosexual couples can get marriage. Partnership is registered as partnership. But the law on the family is not applicable to cohabitation or partnership. But they are quite approaching each other. Maybe we should not have different laws but have one set of law of any kind of partnering. But marriage is also religious matter and we have nowadays now links between state and church. This was the case before but this is no longer the case. And the church should decide weather they could accept marriage between same sex couple and get marriage under the church. It has nothing to do with the law how to say.

4. Can they adopt children?

They can adopt child. Yes, this has been very controversial too. It is according to biological parents will. Natural, I think.

5. How do think your researches that you currently doing can help in approving gender situation in Sweden? How it can be used in some gender policy?

The research which I am doing on the intergenerational transfers can be highly relevant on gender in particular regarding the practical support giving from younger generation, my generation, we call them “people’s generation” which are about between 50 years and before retirement and later giving to the very old parents. We know that women do much more help but they are still also on the labour market working. And the municipalities which are supposed to be responsible for support giving to elderly they have more and more pressuring to the private families that they should provide that support. That is why we need to know what it means for the people generation to do this support and how much they do and so on. And I think that this kind of research can be very important. We are facing more and more: one, that people get older, and when they get older they old get more fail in this high ages, and there are more and more of them. It is very new demographic situation in the history.

And that children being born which is also a problem. The kind of research that I always been interested in have policy implications because I want to have an impact in the society.

And there are also different health situation comparing boys and girls. Violence study of course is very important in gender policy perspective. It is not me own research but I am supporting this student and I’ve got finance from. And results will show that support agencies of couples who are in separation or in divorce process they need to be much more sensitive to violence going on in this couples.

6. How researches can reach state or can be implemented in gender policy? I mean how different centres, i.e. your Department of Sociology shows their results to government. How researches can reach state?

The distance between researchers and policy makers is not very far. I mean that there are different ways. Sometimes it happens that government has hearing with researchers. There is one hearing that will take place in March for instance regarding to the change of partnership law. And I have been invited to go there and talk about this. There are also close links between financing bodies of research. They have been now centralized – there are three or four centralized bodies. We are obliged as researchers to give reports to financing bodies and write abstracts of our researches on websites that are easily accessible for politicians. We can also write articles to the newspapers. I think there is great interest for science maybe not so much for social science. There are everyday radio news programs about science. They report on medical research, biological and social researches. They provide popular shot, brief information with the help of journalists. I would say that journalists in media between researches and policy.

And also Gothenburg University has special week. We call it “Festival of Science” where they give long row of seminars, which are brief seminars, or public lectures where everybody can come and it is advertised in newspaper. And you can find a program. And there are specific days for social sciences and one day for human sciences. And this is very popular event. And what is more there is book fair in Gothenburg every year where books and a lot of researches are presented in this book fair. This is big event and a lot of people coming. And there are researchers invited to give seminar. Politicians they have a conscious of social development in society in realms of links and people’s discussions and so with everyday process how to say.

7. Do you have more qualitative or quantitative researchers connected with gender studies?

I would say that most research on gender is so called qualitative type. This is partly link to the decade of almost 20 years now where this discourse with gender studies, which means that you can’t, do discourse analysis with big surveys. It has to be qualitative studies. When it was more structural approach we had more qualitative studies.

But I am sorry I’ve forgotten to mention you asked the question how researches could reach the policy level. Government has within the area of gender equality made different governmental investigations and when they do these investigations they invite researchers to write booklets. And it has been several publications on the researches written. There should be more getting back to the question of research approach qualitative researches I think. Or at least the combination of qualitative and quantitative researches. We can do a lot quantitative researches using qualitative methods because statistical methods are more and more sophisticated nowadays.

The sociologists who have written the book about women’s life and work. It was very empirical book and they faced gender inequality and the huge problem in the society. And that men were not very good role models for children since men very so absent and they had such a separate roles from the family. So, that was on the level of discourse and debate. These sociologists had very big impact in terms of how journalists took up this issue and how politicians discussed it. But what was more important, perhaps, what was equally important, that in those days Swedish society was prospering, economical growth was going on after the war and we had big industrial production. There was the debate whether the lack labour force should be recruited from abroad or one should use the reserve from women. And the parliament decided that it should be women. And then as a good social democratic policy they made a big plan on how to get women into work. And parental leave and childcare policy were core stones in this development. But also what was important that gender equality was regarded as very important part of economic growth since women were important, they were educated, or even more educated. And they build out public support system; childcare was part of economic growth. So, it was somehow an engine in growth process. So, economic growth was not just linked to production of material goods, but was also linked to production of social services. And they all go around together how to say. So, that is why gender policy was somehow built into the arguments creating the economic development society.

I think now when we look around the world policy it is more and more recognized by World Bank – yes, women are important in the growth process. So, there should mini loans bringing women into the process and setting somehow dot into patriarchal laws that kept women back in the whole and that gave women kept them on the long alphabetic stage. And now this is slowly changing. Now we have the slow recognition that the other half of the population is also needed for not only to putting babies into the world but also for getting society developing in a good way. Women are consumers as well. And consumers are needed in society today also as the part of engine.

8. What do you think about new party Feminist Initiative?

I have no confidence how they look upon economic questions. I think economic questions are very important. There has been too much focus on queer programs I think and stuffs like that which are important but I need to know more about what they think. And I think the idea that courses a problem in the whole power sphere is maybe that they give too much support to the “right” wing part of the political life. Since the right wing part of political life are positive too more to inequality in the society all together. I don’t think they I good for society today because for me – now I am political not sociological – I think that economical equality and the social equality are the very important part of social development. Big differences like you have accepted in USA is really not a very good way to move forward, it is backward. And so many people are in jail. And these people are poor people. And they cannot go on putting poor people in jail like they do in USA.

Interview #2

Lisbeth Lewander

1. Could you please tell me about yourself, your research interests and described briefly the researchers in gender sphere that you were involved in.

My name is Lisbeth Lewander and I am PhD in Political Sciences. And I am the Head of Department of Gender Studies in Gothenburg University. And my main research field is about gender and nation, how nationality, Swedish, were constructed parallel to masculinity and femininity. As a case study I did travel stories from polar area. I occupied with question racism and gender issues. But then I am also working very close with society because we get questions on what can your department do to help us in this school or in this local government. And we investigate issues on racism in work places. We have investigated ambulance drivers, firemen and policemen and the culture of femininity and masculinity on those working places.

2. What do you think are main topics in gender studies in Sweden now, connected with women’s, men’s and queer issues?

I think that main problem is still about violence towards women. Secondly, this is the difference in sales between men and women in many spheres. And also particular problems that face women with other skin colour than white. Immigrant women were on the worse position than Swedish born. Politically there are a lot of parties and organizations that try to change.

3. Could you name please main men’s problems in Sweden now?

Some young men in the regions far from big cities are displaced such as they are not interested in getting higher education. There is no traditional work left for them in heavy industries and so on because Sweden has modernized very quickly from industry to service industry. And then several young men are felling displaced I think. Statistics show that girls are doing much better in schools on all levels. And what could this mean later?

4. What about queer studies?

This field of study is rather well established in university. There is no problem I think. On the contrary, there are a lot of researches. But if we speak politically about the problems of gay and lesbian some harassment especially towards gay-man. So, politically they work on changing people’s attitude. I would not say that this is the main political issue on agenda. It exists, but not the main.

5. How do you think your researches that you do now could help in improving gender situation in Sweden now?

I try to show in my research that problems of race and gender today have roots going far back in Swedish history. When people are harassed they are going strong but in different manner. Personally I don't work a lot with historical studies – there are other people in our department who are working with this – my focus is race and gender by showing historical parallel. I show the historical mechanisms that still are being operated today. In Sweden we speak very much about a lot discriminating women. For example, in Sweden we can't show terrible things on music video.

6. Can you just name the main research topics on your department?

I'll try. Gender and violence. We do have queer studies about homosexuality men and how they are living in urban places. We have researches about interdisciplinary gender studies in Europe. We also have research in the sphere of literature.

7. Do you have men researchers in your department?

We have only one men doing research. But I can say that on our courses we have 33 % of men on A-level course, about 20 % on B, and D it's 50 %. So, for the first time in our history we have more men on our D course that we could think that this kind of education can attract.

8. What do you think how researches in gender studies can be used in gender politics? What is the way how researches can reach the higher level, government?

It is difficult question. But one important instrument what we call governmental examination because when there is a problem the government puts forward the committee and give the mandate to the committee to investigate this particular problem with trafficking or women and men in school. And researchers are called upon to put up the results. Government produces a lot of reports and books about gender problems. And this year you will find the report as well. Report is one of the important instruments where you can directly present your results. And of course on conferences and so on government and representative persons they look what is going on. They control what researchers have done sometimes by granting money. If you are granted money and you research something you can be pretty sure that your results can be used on one way or another. Of course it depends if this is right or left wing politician.

9. What do you think about new party Feminist Initiative?

I find it a little bit difficult since the political tradition in Sweden that we think in terms of class, rich and poor and middle class and in the terms of economic justice. These Feminist Initiatives discuss the problems that are not very known to the Swedish public. Some problems are not very good represented for general public, unfortunately. Moreover, a lot of parties call themselves feminists nowadays. I mean that general traditional parties can easily say that we have already handling these questions. We don't need any special party. Even conservative right wing party already they have some feminist points in their program.

Interview #3

Kerstin Alnebratt

1. Could you please tell me about yourself, your research interests and described briefly the researchers in gender sphere that you were involved in.

My name is Kerstin Alnebratt and I am PhD student. My research area is what kind of subject is gender studies. That is my question. What do gender researchers do. Which methods they used, which theory and what subject focus do they have.

2. Could you please name the main gender topics, problems in Sweden now? In women's, men's and queer studies.

You mean in the research society?

3. Yes.

In these three areas that you mentioned queer studies are knew one and modern. We have a lot of researches on masculinity and more traditional women's studies. But what today is more important this is the question that I can be answer in my research that I do in my thesis.

4. What could you say about main gender problems in Swedish society now?

Of course recently we have a lot of debates, we had a lot of researches on men's violence women. That is the main in the media and society. We have researches about women's participation in the political area. I think that today in most spheres connected with society and humanity we have a lot of researches that deal with gender issues. I think you can say that in most areas you have gender issues.

5. What do you think are main male, men problems in Sweden now?

We have a big problem in Northern Sweden and in less populated areas where men are less educated than women, they remain in home while most women do to the big cities to enter the university. And then they stayed there. And that is the big urban problem for male population. Women are more educated today. And you have an increasing number of female politicians, female superior in different sectors for example. Ten years ago I used to ask question, Where do all the men go? And then we had the situation where all more women entered into the politics and had more position. And the same thing happened in the public sector. During the last ten years this development slowed down a bit. And you still have this separation, this situation where more women go to the university. This is 60 to 40 % today. And more women are involved on area that used to be male dominated.

6. How do you think your researches that you are doing now could help in improving gender situation in Sweden?

Gender studies in Sweden have been in a success story. During the last years we have been questioned by other researchers saying that we are political and we wouldn't have reached position without politicians. That we are not researchers. What I want to achieve with my thesis is to take a lot of myths involved in the ways the researchers look upon gender studies. And I want to play them out. And I want to examine what is the critic against gender studies. And to see how much of it against methods, how much against jealousy upon initiatives, how much it about approaches to these issues. I hope it will be helpful for gender researchers to see this information about gender subject.

7. What do you think, are results of gender studies being used in gender politics? What are the mechanisms where the results can be used on high levels?

Yes. There is a connection. Maybe a connection is not a proper word. We have a lot of women politicians in parliament who want to put women's issues on the agenda. And they need gender researches reports. So, they have initiated gender research. And they have seminars and discussions in the parliament on different questions. They use each other. And when government, they want to change policy or something they have the committees. And they you have experts of the university. Those committees use researchers as experts. And of course gender researchers are used as experts when you have committee of men's violence against women. Or when they have committee on the leave, when you have child or so on.

And the other thing is the link between researchers, politicians and government. You have the Secretariat that does the special task to inform about results of gender researches.

8. What do you think about new party Feminist Initiative?

It is interesting. I think it was wrong to start party like that. What we ignore to put forward well organized women's movement, where different women organization they have joined together and had broader discussions. Because most of FI agenda are more related to the discourses like attitude, how we act as women and men. And very hard to make political decision about that. And when they said at the very beginning that they want to change the structure of the society, it is easier to say that to do with political decisions. I think it could be if they succeed in going to the parliament, voters could be disappointed. The parties that we have had been successful in . . . laws. . . but laws are only one side. It is harder to change what people are thinking about how we act and how we raise our children. I think we more need rather broad movement. And I think it could be disappointment for a lot of people.

Interview #4

Ulla M. Holm

1. Could you please tell me about yourself, your research interests and described briefly the researchers in gender sphere that you were involved in.

My name is Ulla Holm. And I put M. between Ulla and Holm because there are several Ulla Holms in Sweden. And I wrote my thesis in practical philosophy, on mothering and practice, feminist philosophical essay. So, I start to show that mothering is not only something that you do with your body but also practice which is trained very really. So, this was my thesis. But this was 1993. And after that I have had a postdoc in women's studies in humanities in the Northern region, in the North. And after that I had national research position in gender equality research in the focus with philosophy. And also associated professorship in nothing that is focused of philosophy. But I have never written there because I have been visiting professor here in gender studies in 2000. And from last Monday I am a full professor. And that means that I have not done a lot of research of my own such as I was involved in post study education here which we now have. We have PhD studies in gender from the last year that we now have.

But I am involved in European research project that we run until 2007 which is called "Challenging Knowledge and Disciplinary Boundaries through Integrative Research Methods in the Social Sciences and Humanities". It is strategic project in the FP 6. And I am one of 8 partners. 8 countries are involved. And the other person who is doing the most of this research is one of my PhD students. You can find on this side the reports that have been done. There are 8 national reports on the situation in each country. And then they did comparative research where we from Gothenburg University did comparative research in inter-disciplinarity. When students

change their disciples in gender studies for instance that research is being done by Norwegian part. And there is another one about the implementation of Bologna process – that is from Spain. Then I am a member also in another kind of European networking – I don't know if you've heard about Athena. It is advanced thematic network. I think it is 80 or more than 100 gender studies units, centres, departments that are involved. Both they are who are the members of EU or outside of.

And I have been involved the last 2 years in activity called “travelling concept” in gender studies teaching pedagogic. It is small subgroup then interdisciplinary how to teach interdisciplinarity in such contextlessness.

2. Could you please name the main gender topics, problems in Sweden now connected with women's, men's and queer issues?

It is very difficult to say because I see gender studies as an umbrella of all this. Here we have the base what is called women's studies, the equal opportunity studies, queer studies and feminist cultural studies, and masculinity studies. And I think that all should be represented in. It depends on where you look what is most important. I think people want you get all these things together. And one thing that has been discussed recently is intersectionality. The concept of intersectionality is about how you can theorize together a lot of differences not only gender, but also class, age, ethnicity, sexuality. You can't understand one without trying to understand other. So, this spring we will have course, PhD course in intersectionality. So, I see gender studies not as a close discipline but as open where the development is welcome.

3. Could you name please the main gender problems in Swedish society now?

I can't because it is very difficult. And I am not an empirical researcher. I am so called trained in philosophy. I am trained in theoretical staff. For example, Ulla Björnberg is more trained as empirical researcher. I deal with the problems how to understand theoretical differences. I can give you some pages that I think could be interesting for you.

And of course queer studies are popular but I think that today we back discuss class issues again.

4. How do you think your researches that you are doing now could help in improving gender situation in Sweden?

Since it is quite unique that we try to build PhD education on the basis of undergraduate education because this has the connection what was the impulses of women's studies at the beginning. It is the important issue that came from the second wave of women's movement. Then we have been of course much more complex during the development. In the way trying to resist harmful competition and globalisation that is going on. I think this is important for women outside the academy. I think that theoretic staff justify what is going on in the real life.

And of course it is so nice to work with students. The students have persuaded me because they wanted to have PhD studies.

5. What do you think are researches in gender studies being used in gender politics? How these researches can reach politicians?

Yes, we have, for instance, famous politician from movement what was called “communist movement” before. She sort of criticized her party. She left it and she started to be researcher, feminist researcher, gender studies researcher. She started at feminist party. In that is rate this is direct contact.

6. *Feminist Initiative?*

Yes. Feminist Initiative.

7. *And what do you think about this party?*

It has been very silent during the last month because there has been harassment of researchers in it. Former politicians they more used to be politicians and not researchers. I am not sure that good researchers have strategic or tactic enough as politicians. I am a little bit suspicious on this topic. I don't know how much you know about this but there were a lot of quarrels and they immediately made public of course. I don't know. I don't know.

Interview #5

Ekbrand Hans

1. Could you please tell me about yourself, your research interests and described briefly the researchers in gender sphere that you were involved in.

My name is Hans Ekbrand. My research is about men's violence against women in connection to separation. This is my PhD research about. Now I am interested in time wider from the beginning of the relationship when they are together to separation including the period of negotiation and divorce. I also was analysing different forms of violence and how they are interconnected to sexual violence and psychological violence. If there is some connections between these forms of violence and how do they vary such as the violation is not same all the time.

2. What do you think are the main gender problems in Sweden now?

This is political question. Obviously, I think this is men's violence against women. Of course, this is an important issue and I think more research is needed. What I research is violence in intimate relationships.

3. Could you name please men's problem in Sweden and queer problem?

In a discourse violence against women is not considered men's problem. Not yet. It might be. In this point. And this is rhetorical way on putting this issue. Violence against women is not yet creating problems for men. They do not get punishment in court. I hope that it would become men's problem but currently I don't think this is men's problem. It should. Most cases do not reach the court. If they do reach, men are not guilty.

4. How do you think your research could help in improving gender situation in Sweden?

I see my research potentially helpful in realizing women's freedom to end relationship without fear of violence against them. Also these inter-sexual relationships make it easier or less danger for women to separate.

5. What methodology do you use?

Quantitative research.

6. How are you going practically to show your results to public or government?

I intend to publish articles. There are meetings that are target of this sort of information also. There are meeting organized within social services. The services that are operating kind of negotiation in juridical system. The problem of children these negotiations pick up. Those kind of services must be interested in this. What happens during the period of negotiation. And how do violence affect on the women behaviour.

7. Do you have example of vis-à-vis violence, of violence against men?

No, I am not. I don't do research in that area. There are examples of women's violence against men but I don't so this.

Interview #6
Bengt Furåker

1. Could you please tell me about yourself your research interests and described briefly the researchers in gender sphere that you were involved in.

I am Bengt Furåker and I am Professor of Sociology at the Department. I am doing research on labour market issues in general. I would say that in our research there is gender aspect and in that sense I do research in gender issues. But my main topic is labour market. The projects that I am involved now? There are two projects that I am doing right now. One is about work related travel. And we have large survey in Sweden among employed people to see in what extend they travel in their jobs. We mainly interested in travel related jobs. They travel in their jobs and there are different reasons. Some are taxi drivers, trans pilots etc. Others travel to Stockholm to conferences and meetings etc. I think this is the first study among sociologist on work related travel. We try to get the description – who are people travel? Who do travel? And who do not travel? I mean there are a lot of people who do not travel at all. And then we have a lot of questions related to these empirical data that we collected. And one of them is particularly interested from gender perspective. We have the question, What happened when people the marriage couple or cohabitant couple, perhaps with small children, and one of them travel a lot in his jobs, it is mostly the man, what does the situation for the other spouse look like? When one person travels a lot, the other one have to be very much at home. This could be the way of conserving more traditional gender role. But also there is a situation when they travel both. And what is the situation with childcare? This is a hypothesis that we have a couple. We have a man travel a lot and a woman who have to take more responsibility for the homework. We have collected data from 4000 but it was not exactly 4000 people who travel. We have the questioner and people are supposed to answer some questions that are the main issues of our projects. We have statistic Sweden to collect the data. In the couple of years there will be some report.

Another project is about people who have had large lottery winnings. What do they do with their jobs? I mean there is an idea that we work because we need to support oneself, we need a salary. But there people who got large some of money from heaven or whatever. What do they do? Do they finish or start working? Or do they change work situation? For example, if you work at night maybe not quit working but you may prefer to work at daytime. Or if you are employed you may prefer to start business of your own. We have not got the data yet. But we had questioner for people who got large some of money what do they do with their jobs. It is common question. Of course, we have certain hypothesis. We think that if you have kind of work that is boring or tired of course you quit. If it is interesting job you may work till the pension age. But if you 60 or 60 plus and you have extra some of money it may be possible for you to quit earlier. Of course we have other hypothesis. If you have family obligations you may have children or old parent and you need to care about them. And if you have extra some of money it may be possible for you to quit for a some period of time to take care about your children. And it is probably more likely that women do this then men do this. And we have smaller sample about

700 people who want this some of money. And we have some problems with response rate. It is getting closer to 60 %. Probably because not all people are so willing to talk about their money.

Then actually I have the project that started ten days ago. It is about mobility, labour mobility, and locking mechanism, about people that change work from one employee to another. And we have data from 1970 in Sweden that we can use. Where people had question if they switched employee or switched job during last year and questions about the reasons why did they do this. So, this is the thing that we are going to analyse this data. And this is also about locking mechanisms and people who are not mobile on labour market but would like to change the job. They have job that they don't like but for some reason there is not possible for them to find another job. Maybe there are some reasons why this is difficult. One could be age. I mean if you are old it is not easy to find an employee who are interested in you because they are looking for relatively young people. But there are other mechanisms also. You may have the wrong education or training. And there are also family related mechanisms. And women may have the job that she does not like as much. And because of family situation it may be not possible to find good job. Family situation may lock in people in this particular way. Another aspect is connected with legislation that say, if you have been with your employee for a long time and that is why you will be the last in the list who are out of job. You have some job security there. If you move to another job you will be the first in the list. To switch the job means that you go to the situation with less job security.

2. How do you think result of your researches may help in improving gender situation in Sweden?

I don't think that there is any direct connection. But I think that when the research is done on this issue it makes politicians, people in municipalities more aware on gender issues. It is not so easy to change the law. I would not say that research that I do is directly related to policy, it is much more indirectly related. But I think it has some impact because it makes people aware what does the situation look like.

3. How do you usually present results of your researches for public, for government?

I usually publish articles in journals, scientific journals. We write books, we write reports. I mean if you write the book, you try to find publisher. It is usually publisher. And he expects your book proposal. This is book for public. It is not written directly to government. I've done some work for . . . there is a regional level. The county level. The county level organizes health care in Sweden. A couple of years ago we researched job in health care centre in the region. And then of course we wrote the report more directly for county level. They took it, read it and I can't say that because of this report that did something. Maybe they did but not I am aware of. This is less common I would say that we work like this. But of course there are researchers who do researches of that kind but I am not so much involved in this. We mostly publish book, the whole book or some chapters. I've just sent proposal to England. We have book on flexibility and stability in working life. We are ten researchers who wrote one or two chapters each and put together basics about labour market flexibility.

4. Could you name please the main, the hot gender issues or problems that you have in Sweden now?

Generally speaking there is a division of labour in home and working life. It is rather common that woman work part time because of childcare. Of course it is harmful that families with small children they work, they have to go to work. But on the other hand, female full time may differ from male full time. Women have go with children to care centres in the morning and take them away in the afternoon. Then they go home to make cookies etc. Of course, they have

pattern, life pattern. I've been studied at least one very important aspect in family relationships between man and woman in the labour market but also more generally. And how this pattern determines the life chances for male and female with respect to career. I think this is very important. I also think that wage are different. In certain areas it is not huge problem. The certain jobs that are considered to be female – childcare, healthcare, being a teacher, especially for small children and these jobs are generally lower paid. There is a difference in these jobs and jobs related to information, technology, engineering. And there is rather big gap of employment in private sector or market oriented sector and public sector.

Interview #7

Anna-Karin Kollind

1. Could you please tell me about yourself your research interests and described briefly the researchers in gender sphere that you were involved in.

I am the head of this department. But I have been the head of this department for maybe ten days. I am rather new in this position and I think this position will make quite impossible to do research. I have been working with Ulla and maybe she told you. We did work together about family issues and man and woman couple relations. This is the most gender-oriented research I've done. Before I've made quite large research about historical changes, about family counselling. Family counselling is a kind of ... Do you know about family counselling?

2. No.

Maybe not. In Sweden there is a law, which gives everyone the right who need counselling, advise in family issues and it is responsibility of municipalities. How do they become, what forms and which persons, which groups are active in constructing this kind of organizations. I also studied women efforts to organize something around the family. So, this study I did. It was systematical historical research about creating one kind of organizations around family where man and woman have different parts and different roles. And in this process women groups, political women groups played a quite important role. Before that I was interested in Freud.

3. How do you think results of your research may help in improving gender situation in Sweden?

Then I think I have to talk about work Ulla and I did because the studies before were more oriented to family issues and I could have as an example where research and policy could be linked together as a result of research. In this study about family it was one person with close connection to labour union and in government there were questions about gender and family and hearing about what kind of research have been done in this area. And so a lot of researchers were invited to. And there was short presentation about what are doing and what have been done. And there were questions to them about their opinion. What do they think about the problems are being discussed and about the ways of solutions and things like that. In that connection I also presented my research and got questions about this. I think this is one kind of meeting that illustrates how researchers and government authorities come to discussions. There are quite often politicians' hearings and researchers from different fields are invited.

4. Could you name please the main research topics in your Department of Sociology?

I think the main topic we have is research on labour market. This is quite large area I'd say. Then we have criminology and economics, crime. And in this field there is one researcher, woman, who is investigating who rapes have been judged over time period. In this criminology

area we have also some gender research. I have PhD student and he is researching firemen and firemen organizations. It is also work about gender issues where gender is not appreciated but it is looked upon. It is quite interesting in this area where gender and labour market are connected. And then we have quite a lot of issues about homelessness. It is not large group but anyway it is growing group. It is quite large area. And in one way it is criminology and in another way it is not. Other area is social movement and researches in this field. One of them is doing research about demonstration and conflicts and things like that. We don't have one specific gender area. It is connected to some other area like gender and criminology, gender and labour market, gender and profession.

5. Could you name please the hottest gender topics in Sweden now?

I think there are several hot questions. One of them that have been a hot question is about adoption of homosexual couple. But this now regulated in law. It is not a hot issue on that level any more. But there is a hot issue among people. Another hot issue at least among politicians is parental leave. Should be something for the parents to decide how long can father or mother stay with children? Or in that case how – half for the father and half for the mother or parent should decide? It is hot political issue and political parties differ about this question. There are other hot issues that are not on political agenda. One of them is what Maria Ericsson is studying. It is about who should take care about children after divorce. If father could be a danger for the children should he see them. Responsibility for children is quite a complicated thing. I think still a very hot issue is reproduction of gender differences and inequality in work places, in the labour market.

6. What do you think about the party Feminist Initiative?

The initiative now within new Feminist party? I think this is interesting. I think it is interesting because you have issue about gender. You also have issue about political left and right. And is it possible for feminist party to avoid being corrupt in left-right dimension. And this party is trying – at least on the beginning – to avoid this. I think this is a problem that there is clear left wing in Feminist party. If this party will get parliamentary power during next elections and will come to parliament it has to work with other parties. And result might be that the left wing parties may be weakened. But on the other hand it can be the push for the gender issues that could be important. I think this party should have a lot of efforts to create this power.

Interview #8

Ann Schlyter

1. Could you please tell me about yourself, your research interests and described briefly the researchers in gender sphere that you were involved in.

Ok, my name is Ann Shlyter. And I am working in this Centre, Gender Studies, Global Gender Studies. My own research interest is on gender and urbanization in housing.

2. And could you as a head of this Centre tell more about it?

The Centre is two years old and it is very small. It is completely dependent on external funds. University does not provide anything. We hope to develop centre to be more sustainable. We are intending to have a master course already according to Bologna process. We don't have any until the next year. And in autumn term we hope to start master course. Then we hope to have more solid position in university. We hope to be not only centre for university researchers

but also for national team of researchers. And for that we have some funding for network to connect researchers in gender development. And we have funding from SIDA. And from that point of view they want to know what are the issues in this sphere in Sweden. When you are a researcher in gender and development you are also in public sphere minimized in your home institution. And then you need a network very much. We are working with this network. And I suggest that you also make interview with Monica Erwer who is on charge managing this network not international but national network. Now it should be Monica, Victoria and I who are working in this centre. We also have a group of people who come to our meetings usually and are ready to do work with the second source of funding that we have. And that is interesting for you I think such as this is the connection between politics and representation of politics. And to be able to respond to this wide variety of questions we have a number of assistant researchers.

3. What are research topics and areas that you study in CGGS?

This researchers are kind of network. They are in different institutions. They are all doing research in gender and development in different disciplines. And most of them, the largest group are in Peace and Development Studies, PADRIGU. There are also members from the Faculty of Law and other. The Centre has one research program and this is the only one broad eye here because I am only one here who has no other home institution. And this is housing and urbanization. And this is a network itself because I am working with researchers in Southern Africa together.

4. But why did you choose to study and research Southern Africa?

It is mostly Zambia and Zimbabwe where I am working. I am interested in development and organization issues. When I started it was not gender studies. It was urbanization studies. That is still an area where gender issues are neglected, this is male dominated area.

5. How do you think the results of your researches that you are doing in Southern Africa may help in improving gender situation in this country?

Well. In countries where are few researches in gender studies and few people with high education that is was when I started to study and still is comparative to Sweden. As the personal gratification you can feel much more then in Sweden what you do have an impact. And the inhabitants took my report that I have done on urbanization. And I know that my report have been used within planning department. During last decades I work with field researchers from nine different countries. What is development support from the Swedish side is that I support the capacity building and doing research on those issues. There is research cooperation which is aim is to create capacity building and development.

6. What do you think what are main, the hottest gender topics in Sweden now?

In Sweden? Of course it depends a little on your own ideology and your own position in society. In the public discourse there is debate about women's representation in the boards of the government. Women have made a good progress in numbers public spheres. Even though in the universities there are less and less women to high up. But you can still see that there is a process, which is improving. While in private business area you can see no tendency of improvement. So, that is why the politicians started to say that we have to do something with this. Where money is also there is a lot power. Also we can see no improvement in wage differences. Male still having – it is different in different sectors – but 10 % higher wages we cannot be explained by anything.

They really have done research about this and there is no other explanation except sex. Women may have lower wages because they have lower positions but also on the same positions women have between 10 and 20 % lower wage. Wages in Sweden are set in individual negotiations between employee and employer. So, that is one – wage difference according to sex. There is also a wage difference due to sectors. But the sectors where women are dominated have absolutely low wages. So, that is something that we have to work with. But there are so many things that we talk about yesterday. About the paternity leave. Question which I think is important thing but which is not on political agenda now. Less then ten years ago they introduced the new pension system. And I don't know what women activists did because there were not much protest. But this is pension system that makes women poor for the rest of their lives because it tied directly to what you have earned. And women take care about children much more and their wages are much lower. There are politicians that say that this is not true because when you are on maternity leave you get pension points. But most women are in home not only when they have maternity leave but later they work part time. Mother has reduced working time and reduced wages. That is very common. Probably there are some more things that I forgot.

7. How do you usually present results of your research?

The formal way when you write research then you publish a report or a book. I also use research in lectures in universities. But not also in the university. Now not a lot but in 90th I was lecturing quite a lot for various kinds of associations who had an interest what was going on in the world. I would like to say that helpdesk function is also the way where we use our research by giving advice directly.

8. What do you think about new party Feminist Initiative?

I'd say that many women in Sweden don't really see gender problems. In this way women's party is needed. I also think I could vote for it. I also think that it is sad that women in other parties didn't manage to make their voices to be heard in the way that need for this. I had been in politics myself and I know that this is hard. When you managed to enter the parliament there are so many questions and I don't really think that women friendly politics are enough to answer all these questions. When you vote for Feminist Initiative you don't really know what do you vote for. If you vote for democrat or left wing party you know a little bit more what do you vote for. But I think this is good that they demonstrate that there is a need and I think they need to try.

Interview #9
Elisabet Öhrn

1. Could you please tell me about yourself your research interests and described briefly the researchers in gender sphere that you were involved in.

My name is Elisabeth Öhrn. I have leave of absence now and work in University college of Borås. I've been here for some time. I have general profile in gender studies. We don't have much research in Sweden connected with gender and education. What I am doing I try to analyse gender and power relations in secondary school and conditions for developing social responsibility in the classrooms. My main research area is Sociology of Education, with focus on classroom processes. I've been working mostly with adolescence.

2. How do you think result of your researches may help in improving gender situation in Sweden?

I think that they might help. Some of the problems that we would face in Sweden and I think that you would really assumed that in the policy for such a long time we solved some kinds of problem. In study that I do in school... there are schools with large number of emigrants in Sweden. So, gender is being understood as ethnic problem. I think this is some kind of important to have this education. Gender research in education is fairly well known and fairly cited within educational policy. I think during some time there has been misread as well. We had backlash into very biological understanding. I think in this way I do my research.

3. Could you name please the hottest gender topics in Sweden now?

In broad or in education?

4. Both in education and in general.

I think that in education it depends very much who is to define it. I would say that in comparison to some other international research in education we have very little research about boys and men. I think this is something I would expect will come during next years. There are still very few men. There are several reasons for that. What to do with difficulties for men not to get to the university. There is still quite a lot of pressure from the government on researching why working class and emigrant young men are not going to the university. And this is potential backlash for women in society. And also we have generation from 1940th that will retire in a few years. There also interdisciplinary questions that I think are urgent. They have relations from my point of view between gender and other kinds of structure.

5. How do you usually present results of your research?

I think we cannot write much article as they do in England or America because of language. We can write fairly often within education reports. They are published within our university and are frequently read within research community. We are writing a lot of reports. We are writing some articles. We don't have many international journals. It is not like psychology. We also present our research on conferences that we have annually. There are also some journals that are not research journals and are more popular. It is written by researchers but the audience is much broader. We have the National Agency for Education.

6. Are politicians interested in such type of research?

I think to some extend they are. I think we have been very much working in relations to politics. It is also sometimes a kind of problem for education. It can be questions for some kind how are you free you could actually be as the researcher? It might also be a problem to get to close.

7. What do you think about party Feminist Initiatives?

What is immediately come on my mind when you tell about this initiative is that this initiative was met with such fear reaction from the media. I think we could expect some reaction but we could not expect that the reaction would be so violent and so hush. There were a lot of discussions in media about FI.

Interview #10
Marie Nordberg

1. Could you please tell me about yourself, your research interests and described briefly the researchers in gender sphere that you were involved in.

I am Marie Nordberg and I am PhD in Ethnology in Karlstad University. My main research interest is men and masculinity. I have been involved in research about men in female occupation. I have done my thesis on it. And it is about male pre-school teachers, male nurses in hospital, and male hairdressers that are doing female hairdressing, for women. And after that I have done research about gender equal men in Nordic countries. And I have done Swedish part where I have interviewed 10 men about gender equality, work life and family life, and how they managed to get that together, and problems and possibilities about that. And they changed their work when they were involved in children. And how that got them trouble because in Sweden still there is a discourse of men in working life, to work full time, to do the best. So, at the same time, they tell about gender equality and they have this gender equality discourse, and this does not fit very well to the reality. And I also have done research now about men and fashion. About how hairdressing and hairstyle do the man, how men, certain kind of men, masculinity is performed in male hairdressing. I look at the fashion system there, and go to Baltic States, Latvia and Estonia, and I go to Turkey, and do research in Sweden. So, I sit in salons, look at the magazines, and I also interview customers and hairdressers. And this is connected to how masculinity power and men are get together. And I also look at masculinity and schools. I am interested how masculinity is made in schools. How masculinity is made among the boys and how hierarchy between boys is formed. I go to school and interview some boys and girls in classes. It is interesting to see how they differ and what is message how to be a boy. How they are meeting and how they are negotiating.

And I've done a small project about men and masculinity. One was about how men and women talk about their feelings when they cry, how they manage their feelings. And results show that men and women are very like, very similar. But these stereotypes where women learned really to show their feelings because it was the problem at the beginning. The men told different. They learned not to show their feelings. At the same time, there were rules and norms where you could cry, which people you could cry together with and it was very difficult to show emotions really between men and women.

And I also have done short study about men and action movies. How men are told and identified with action movies. And results show that there were very different situations how to think about what happening in movies like *James Bond*. How they show the victory and what is happening in the end, what age and what interest.

2. But previously you worked at the Gothenburg University?

Yes. I had PhD there. And also my lectures in the Department of Gender Studies. This project about men and fashion is situated here in Gothenburg, in the Department of Consumers Research, where ethnologists and economists work together. It is centre called Gothenburg Research Institute. It is connected to Swedish School of Economics in Gothenburg and to Chalmers. And we have money from Swedish government.

3. How do you usually present results of your research?

I often talk with newspapers, TV. And I write a report and many articles. Mostly I present by articles. And I also lecture, popular lecture, and more scientific lecture. And I am lecturing for students in different department at Karlstad University.

4. And how do you think results of your research may help in improving gender situation in Sweden?

I think it is very hard. It is not so easy. When you lecture and educate people because people may have their interests and there are a lot of obstacles. But I think talking about this gender equality problems and how masculinity and femininity and heterosexuality are made. And how some people are excluded. And how definition of masculinity is very tied and narrow. I think that makes people reflect a little bit about it. And there are some changes. Because we see that when we interview men and women they can see things that are making them problematic. So, I think gender researches are very important really. But I think also gender research reflect themselves and try to find obstacles in their own research. In Sweden some fields are very well researched and others are not becoming interested because they are so connected to gender equality policy.

5. Could you name please the hottest gender topics in Sweden now?

I think it is not very hot but connected with masculinity studies really because when you look at top positions really they are problematic. Masculinity studies sometimes are not very positive because gender studies have some ambiguity about masculinity studies. Are masculinity studies doing a better world or is it only making men to feel like victims? You know it could make more prospective studies where men are put on positions. There are a lot of masculinity researches that question the power and research how power is made. I think these researches should go together and research how men feel and what do they think. The relations between men and women are in the same time being analysing I think. It is very hard question to answer what it is hardest to investigate. There have been a lot of researches about violence and trafficking. There have been studies of violence between men – maybe they are problematic.

6. Could you name please the main gender problems in Sweden now that Swedish society faces?

I think this is about globalization and how welfare is treated today. The social diversity among people are increasing and people are working more and more really. I think women are the group that increased the working hours the most in Sweden. Fathers with very small children are working a lot, more than elderly men do really. Globalization and new management discourse I think is really problematic because people and work are insecure. Now all the time you are aware of that your work will disappear. I think that course a lot of troubles because people are working in their homes a lot, they have computers. I think they don't work hard enough. I think we have a lot of troubles because of this time pressure.

And I also think that violence and this trafficking is problematic for gender equality. And wage gap is still... it depends on . . . men have higher salaries now than women... still after the years of feminism and gender equality. Women are more insecure. And there is also hierarchy among men. There are a lot of men from other countries that don't have the same chances as Swedish men. Gender equality in Sweden focuses a lot on gender relations between men and women. I think it should also focuses on hierarchies between men and hierarchies between women.

7. What do you think about party Feminist Initiatives?

Well. I feel a little bit ambivalent about that because I think they pay attention to gender equality and hetero-normativity things like that. At the same time, I think you have to work in ordinary parties too. Because there are parties that do everything. If you are feminist there are a lot of other things to do. You have a party of elderly people because they are also the group that

being... a party for emigrants. It is difficult to get together more, to discuss and to build networks. And I think we should go to a lot of places. But I think it is good initiative.

Interview #11

Maria Eriksson

1. Could you please tell me about yourself your research interests and described briefly the researchers in gender sphere that you were involved in.

Yes. My name is Maria Eriksson and I am a sociologist in my training, in PhD. Actually, I did it in another university, in Uppsala. My field of interest is gender violence or men's violence to women and to children. I have the special focus on men's violence to women, the position of children, the link to parenthood and also the way the policy and professional organization response to the violence and protection. That is my interest. I look on social policy, specially on particular group of social workers that I have researched. My PhD was about the harm of violence from fathers. And I looked how the topic of violence done by fathers have been dealt in Sweden, in Swedish policy of 90th. And I also look how abused women who share parenthood with violent men how they dealt with violence in their co-parenthood. What the violence means for them in their everyday life after the separation.

After finishing PhD I continue it in a similar way, I could say. I had one pilot project were we looked at how men are being fathers and how they abuse violence. We have had a lot of conflict with that, co-parent with mother. How they organize the relationships in their life after separation or divorce. We see this from the fathers' point of view. Main project, quite large project that I do together with one PhD student here and two researchers from Uppsala University and we continue to look at how social workers who intermediate conflicts regarding to children. It is a statistic group of investigators who are social workers who make the father investigation and investigation of a child. My thesis was how they manage a lot of problems in collaboration with children, interview with children and interacting with children, involving children in these processes.

Now we are doing another project. We look more specific on child interviews. Now we are doing project about European coordination actions on human rights violation. It is a big project and we do a lot of different things. As researchers we look at how legal arena works with protection of human rights violation of women and children particularly. We have compared central policy development in different countries. What I am also doing is coordinating the Nordic Council of Ministers – it is organization like in EU but on the Nordic level. Nordic Council of Ministers has a lot of branches and it has also a research branch. And they did special research program on gender and violence. And I was coordinator and also doing something on administrative level.

2. How do you usually present results of your research for public or for government who are supposed to be interested in these results?

This program I think is a very good example of particular issues of gender and violence. The impact of this research came mostly from women outside the Academia. Now we have more research programs. And the results of these two programs they unite both practitioner and policy makers. It is still much more programs are developing in Finland and I think this is also contributed to this . . . In 1990th when the Program was established there were also more researches developing to know that we need more internationally more knowledge. And coordinating Program on the Nordic level they saw that we need to support all these researches. Another Program was actually try to make link between the researchers in the Nordic countries. It is was the way to create in a way overview that could help to coordinate spoken not on Nordic level but on national level. So, that is one example how can be used upon I mean . . . it

influences policy. This is research policy. In Sweden there are a lot of results of these Norwegian research program and another research programs. This is very important of raising issue of violence against women as public problem. In Sweden it was very important for pushing in change. And in the beginning of 90th a special Commission was appointed by the government to view the whole work of violence against women. It has been suggestions to change the law. It had been political program. I can give you something to read about this development in Sweden. Policy development is that research funding and research based knowledge and also gender which was also kind of connected to gender research. It is very important for this development. It is interesting that so far the Swedish government have not done like the Norwegian or the Finish one. Even thought without any specific research program I would say that . . . for example research showing that experience of being abused as the women in close relationships that mean that also need experience of different forms of violence that are repeated many times. This experience of living with violence affects on women. Results both from Nordic countries and also from international studies they made it kind of visible that the law – we have them in criminal law- focusing on violence of individual acts. It is kind of mismatching in terms of view try to combat violence in close relationships. Criminal law raised upon on standing what violence is about. And this kind of knowledge eventually become very important. We got this specific new crime in Sweden called “growth violation of integrity,” of women’s integrity.

Another example is that in early 1990th the American researcher called Amy Alman together with Swedish researcher survey among the shelter workers and women staying in shelters in Sweden. And in ten years later Alman came back and did the field work, the same work once more. And results of this field work was that in 1990th because of policy change belong to custody contact. Actually custody conflicts had come up as a new problem for abused women in Sweden. There was a research field that might be a problem. I could say it is not so easy. Probably because of this that I could see a little work in women’s shelters by myself. I could see any practice. This new ideas of protect for children when their parents are separated actually have few consequences. And also looking for situation with children who experience violence and custody conflicts more easy. Actually they have one commission that reported in 1995 and in 1998. And repeated in 2002. That kind of commission review what was before. They contact the court considering the children. There have been the suggestions about changing the law. So, I think you could see you have policy changing, research that can help in doing this. So, the women on violence in close relationships and the review the custody conflicts law – are actually two spheres where research on violence where viewed by policy makers in Sweden.

3. Could you name please the main gender problems in Sweden now?

If compare Sweden to some Anglo-Saxon countries like USA, Australia or Canada, you could see that gender equality policy in Nordic countries have been focused on quite clear issues - work, labour, and poverty. They have this kind of social-democratic heritage. Also they have gender research community, the issue of class, gender and class is quite central. I would say that the issues of gender division work and all kinds of gender division work. The issue of violence and developing of gender integrity, and sexual integrity have more have been as big as gender equality policy issue in a comparative perspective. Of course, the topic of violence has come back in Swedish debate. Of course. But if you compare you see that the entity has been slightly different. In 1990th violence issue has become the real topic in policy making. In Sweden the topic of women’s position as citizen – that they can vote, to have the family, equal treatment, jobs, education – all of that – that have been on agenda during a long time. And then women situation as workers – this issue of women equal pay, the situation of the labour market and working full-time – all those kind of issues. So, the citizenship and the work issue have been very central. And then came the impressions of women as gender beings, in terms of body and sexuality etc. But violence and gender equality topics have become really different in 1990th. In the law I could say violence and abuse relationships are more neglected that topic of gender

equality in labour market for example. We have different studies of the extend of violence, the problem of violence in Sweden that the same kind of studies have been made in Canada in the beginning of 90th. There have been large studies of children made by Commission against child abuse. They think that one of twenty actually experiences violence at home. So, there are different studies that say that this is still very common experience. It is criminalized forms of violence such as we have victims. So, it is a significant gender policy problem.

4. And could you name please other hot gender topics in Sweden now?

You mean in politics or in gender research?

5. In society.

More generally in society. It is difficult question to answer. Because when you say about policy makers – it is one topic, when about media – it is another. It is different pictures to look at. But sure the issue of sexuality is hot topic. The position of men in changing gender relations is also hot topic. I think that the position of ethnic minorities is hot topic in Swedish society because I do think that white ethnic Swedes have the tendency to be the main in the researches, policy making and media actually, you know. It is not so easy to see gender and power relations among so called “others” you see among ethnic minorities. What are the relationships between culture, violence, gender, and power? These are hot topics. And in Academia we have hot debates about intersectionality. How can you think about power relations at the same time? There are not only men or women positions in the society. There are white men position or working class or labour class positions. It is really hard to think about different power dimensions when you think about policy changes. I think the academic debates are broader then general debates especially how to bring ethnicity.

There are also two other hot topics that have been hotly debate. The right of homosexual couples to have parents’ adoption and the right to be married. There is a debate in church. So, ethnicity and sexuality are very hot topics.

6. What do you think about party Feminist Initiatives?

Oh, about Feminist Initiative. I think it is extremely interesting. In Sweden there have been a big narrative – among policy makers and gender researchers - how generally equal we are and how far we come in Sweden. They were highly quoted in media. The way that media treated this Initiative is quite amazing. The kind of interest that come up against the feminists. The reaction against the whole Initiative I find a kind of interesting anyway. Yes, you can be equal and do politics but as long as you are tolerate. It is a kind of conditional exception by feminist agenda. I think when you look at the violence legislation process that we had before which is very interesting and very . . . very hotful in a way. I think it is also very interesting to see the kind of reaction. I think that this idea to start the feminist party absolutely can be the alternative because to move gender in a kind of political dimension such as it was not debate enough in political sphere.

Interview #12

Erika Alm

1. Could you please tell me about yourself, your research interests and described briefly the researchers in gender sphere that you were involved in.

My name is Erika Alm. I am PhD student in History of Science and Theory of Ideas Department. And I am working on the thesis that focusing on what is called governmental official report, which is a kind of studies that the state or the government produces. That is the Foundation of Legislation, like if you want to change something in legislation you usually study the consequences of the legislation and the changes that have been around and then you have this official report as material for legislation. And official report as a channel is not usually produces in connection to legislation. You may have other reports for example, about how government handle questions in connection to tsunami. But the governmental reports that I am studying are connected to legislation and are produced between 1967 and 1976. And they concern the topics of sex change, the possibility to change your sex medically and . . . juridical. And abortion, sterilization. And I study the way these governmental reports talk about the body and sex, and gender and sexuality. So, my focus is very much connected to gender studies. Although I am not looking at the questions in the traditional way where the focus is on the women very common in gender studies. I am much more influenced by later post-modern types of gender studies and gender theory. For example, to discuss the question where you can actually separate the biological parts of person's sex from the social or psychological parts of person's sexual identity. I myself believe that it is not possible to make such distinctive separation between biological and social or psychological aspects of a person.

I am also involved in quite a lot of teaching and lecturing not only in this department concerning gender studies but also on other departments. I've taught quite a deal at the Department of Gender Studies here in Gothenburg. And also tomorrow I am giving the lecture at the Medical Department at Gothenburg University. So, I work quite a lot with teaching as well.

2. What do you teach in the Department of Gender Studies?

I don't have whole courses. I've done lectures on Judith Battler, for example. Also more general and very introductory lessons on biologism. What kind of thoughts and discussions are around sexuality and sexual identity. And how these thoughts are used in more popular versions. Why some people believe that sexuality and sexual identity are more biological? So, I talk on very different kind of subjects. But I've done of course some teaching in my own field, especially Swedish discussion on sex change.

3. How do you think your results may be useful in improving gender situation in Sweden?

I think my thesis is gonna be – if I will try to be not harmful – I try to bring some new knowledge and the facts about discussions on sexual identity and sexuality. Whether it is possible to make distinction between sociological, psychological and biological over sexual identity where this distinction is not so easy to make. This is not something new over 20th century where there are discussions about sexual identity and gender equality. These discussions always have been around in one way. Of course, they changed. I mean the prospective what sexual identity is or what gender identity is have changed all the time but the post-modern way of looking at the sexual identity is something that is changing, something that is not permanent. In that way my thesis will probably bring around some feeling that it is continuity in the discussions on sexual identity and gender identity. It is not so easy to say that we come around the new way of thinking. The questions that we have dealt today come around for a long time. That is one way that I think my thesis will bring around – new knowledge or whatever you should call it. Another way I think it will bring around something discussing governmental reports I am dealing with government policy making. I mean the way the government and legislation not only regulates thoughts or science or knowledge but also forms people's way of thinking of a certain topics. In one way I tended to see these governmental reports due to theoretical terms, a way of sitting a discourse around the topic of gender identity and sexual identity. In that way my thesis may bring around knowledge about the ways the general public

thoughts' about sexual identity and gender identity are formed in collaboration of course with science but very explicitly through the official reports. There is one way of educating masses, forming of masses thoughts. But of course the general public thoughts on homosexuality or whatever they should or might be due the influence the legislation or legislators too of course that is not one way. But I think this is the one way of discussion of certain way of thinking about sexual or gender identity is formed.

4. And could you name the main gender topics or problems that are rather hot in Sweden now?

For some last years there have been much talking about queer theory of course with theorists such as Judith Battler. Latest that I catch up with the development of theory I would say the term of intersectionality and the ways which science may help the researchers think about sexuality and gender identity, race and ethnicity. That is my field of course. Another field is sociology or economy...

5. But what do you think are hot gender topics in Swedish society now?

In public opinion when we not talking about Academia I would say quotation is still very very discussable, something that people usually have a lot of opinion about, and something that have the newest development in political sphere, the feminist initiative. The possibility of some feminist party have of course raised some theories in general public.

6. And what do you think about this party?

I think they have a potential of making something interesting. I think it would be interesting to see what consequences could be in Swedish politics if they actually did get enough votes and become a part of the parliament. However I don't believe they a kind of get enough votes. There are feminists who don't believe in social state at all. I mean they have different opinions what state and government should or should not be for the individual. And there are people who are feminist who don't believe in government at all. And all these people are trying to sit in one political party and it may go out in something that people don't actually vote for. But I think that it will be interesting to see what they could do to Swedish political system. But in Sweden it is very political correct to say that you are a feminist. I mean most of the Swedish political parties say that they are feminist. In my opinion they are not. I mean the term "feminist" has lost its soul in many ways as far as I can concern when we talk about politics.

Interview #13

Lena Martinsson

1. Could you please tell me about yourself, your research interests and described briefly the researchers in gender sphere that you were involved in.

Well, I am ethnologist and my name is Lena Martinsson. Maybe you want to have that on your tape too. And I am also gender researcher. Now I work on the project about hetero-normativity in school. Hetero-normativity as to say it is about heterosexuality that is made as a norm. And it is produced in school. And there are different strategies about gender equality in school. It is an important question for gender research I think and also for discussions of sexuality. It is rather stigma way to think that every boy or girl should be in love with a person of different sex. If you are going to deconstruct a hetero-normativity, you also are going to deconstruct gender. It is connected. It is very connected researches about hetero-normativity and researches about gender. And I think it is rather problematic not to discuss all these two

questions together, to look at how sexuality is important to construct both. Another project that I had it was about gender equality politics. And I analyzed different gender equality projects that are in the quality in the policy of a state. What I looked at ideas in the politics that are also hetero-normative. Ideas that he or she was a complementary couple. If you have both man and woman in a working place, in a political group or so on, then the political decision or production in the workplace is much better. I see that this is also an idea that he and she are a complementary group.

And I also had a project about working life and diversities in working life. Where I saw not only a gender but also on representation of race, and of course of sexuality and age. And how they are connected with each other. And we are talking about this in inter-sexual analyse to look at the different sorts of prospectives of relations. So, this is what I am doing at work, mostly.

2. What do you think, how results of your projects could help in improving gender situation in Sweden?

During several years I worked for EU project about equality in working life and there we had a lot of contacts with . . . we tried to change the norms in working places, in different working places. How do you think about sexuality. This is one way. We also have a lot of speeches about this. Every year I walk out and discuss this in different places not only in the University. And also I am teaching here and I have a lot of students there. So, I think it is a lot of different ways I share these ideas. I am working outside the University too. I also think that students are important way to make these questions important in the University. I think they had great impact on gender studies that they came and become big issue here. So, students are also important to take world into the University I would say. So, it is double way I made.

3. And what courses do you teach here?

In the beginning of 1990th we started the course called "Cultural Perspective of Women's Life." And it was really good course because it was on Saturday. A lot of people who work full-time they came. We had that course several years I think. It was one term. Do you say semester? So, they came from all parts of Sweden, actually, and followed that course. And in the middle of 1990th we changed the name of that course "Prospective of Gender" something like that. And we have that upon, until now. We don't have yet that course now but we are going to take it again from the next year. So, that is one way. We have that course. I also have lessons about our common courses every year. And I have a lot of students.

4. How do you usually present results of your researches, for example, for politicians?

It is interesting. When I did my study on politicians, of course, I took my results and gave it to them. I think when I did these interviews it was a lot of discussions we had. And it was possible for me to explain what I was doing. I think for me as ethnologist, it is not the most important part to say to politicians but do this or do that. I think it is more important for me to be part of changing the norms and to be a part of discussions. Gender researches in Sweden have good connections with politicians but I don't have . . . And I don't think I want either. And of course we have a lot of contacts with Ministry. .. or it is not Ministry in English. It is high politician that work in school. We have a lot of contact with him, of course. But I think it is very important to work in common life.

5. Could you name please the main gender problems in Sweden now?

If to talk about the most hottest it is what that I was talking earlier – intersectionality. Gender studies look only on gender – this is problematic. We must see how different power relations are formed. I and my colleague in Uppsala has also written book about that. It is about intersectionality and importance of intersectionality. I think it is very problematic when feminist research or gender research talk about the women as the group in the whole and not different from each other. I think it is also interesting to see how women are part of subordinating other women. It was also what I recognized when I deeper studied gender equality politics. When they were talking about politics they didn't see lesbian women. I think it is very important to have more complex perspective. That is also the questions that challenge the idea of gender studies. In that way I also think this is hot.

6. And maybe some men's problems or queer?

Exactly. I think this is the part on intersectionality too. You might have discussed the queer problems too. I also do queer research on my own. I have this book by Don Kulick "Queer Sweden." He is a professor in New York and he has his husband here. So, he lives in two places. I think he is very important for the Swedish queer studies. He and Tina Rosenberg are very important. So, queer studies is very important and the concept of hetero-normativity.

7. What do you think about party Feminist Initiatives?

Well, I think it is so interesting to see how they are going to manage there because there are so many different sorts of feminism. And they look at a lot of different feminist parties and maybe this will come to us. I think the problem that they have had is connected with questions that there are so many different ways to talk about this. And they all are putting in the same basket now. So, I think this is the one way to understand this problem. But of course, I usually say that today we have political system constructed out from clubs perspective and economics perspective and so on. So, it would be really good to have a feminist party. I hope you know something about Tina Rosenberg and problematic with LGBT questions who try to have this party. I think that there are different feminism, one – queer feminist prospective that Tina stood for. And traditional feminism. It was too tricky to get them together.

Interview #14

Lena Wängnerud

1. Could you please tell me about yourself, your research interests and described briefly the researchers in gender sphere that you were involved in.

My name is Lena Wängnerud and I am an Associated Professor in the Department of Political Science. And my main research has been about women's representation in the parliament. I have been doing this parliamentary number of women the number of women, number of women in the 1970th. And as you can see in Sweden number of women are increasing. In 1930th there have been 14% of women in the parliament and now we have 45%. My main focus is that I try to catch the factors that increase women's representation. One kind of factors that I was able to explain is that the amount of women does increase in this kind of institutions. Also what you can see it is issues of gender equality in political agenda. And also it is issues much broader – human rights situation, different social issues. So called "women issues" are getting up higher when the number of women are increasing. This pattern cause due to

stereotypical mechanisms that women are cooking due to typical “women corners” how to say in politics. But there is one reason behind that pattern because what you can see that women politicians are pushing this kind of issues that do reflect the poverty among female voters in Sweden. During last ten years you can see that differences among male and female politicians are decreasing. So, that is one part of my research.

2. How do you usually present your results for politicians and for public opinion?

Mainly I write reports or the books but I also have been invited to give the lectures for some people in the parliament. And then I was invited to the hearings to parliament. I also write articles in the newspaper. I always try to be “open.” For example, yesterday I was on the radio about gender issues. But I do the research the way I do.

3. How do you think the results of your research may help in improving gender situation in Sweden?

Well, I have seen as the object of my research actually to help the gender situation. I believe that my results may be put on gender political agenda. I believe that issues I research may be helpful for putting gender equality on political agenda.

4. Could you name please the hottest gender topics in Sweden now?

I think the hottest gender issue is violence against women. And also I think it is about how to combine work and family, to have children. Even now it is rather hard to combine professional career with the family. One other issue that I believe is very important and very much connected to gender in unemployment. Of course it concern both women and men but it is very important to change relations that both men and women have good life to combine family and careers of course.

Interview #15

Eva-Maria Svensson

1. Could you please tell me about yourself your research interests and described briefly the researchers in gender sphere that you were involved in.

My name is Eva-Maria Svensson and I am a Professor of Law here in Gothenburg and in the Northern Norway. And I am legal philosopher. Mainly legal philosophers or lawyers that practice in one field of law – family law. But for me this issue is very important for gender relations – family law, public law, and legal philosophy in general of course. What could I say more?

2. About your gender projects?

Last year I have been involved in interdisciplinary project about politics and gender equality and how politics are implemented in gender relations. I could say that politicians have very strong ambitions towards legislations and other measures. That project is finished and I have some obligations in English and of course in Swedish but in English as well. I have the project about the use of the concept of social citizenship, the process of becoming a citizen and how the process is handing on images of men and women in media. So, in this project I go to the issues of conflict between the gender identity and the freedom of speech. The issues of commercial sex photos are not regulated when it comes to gender equality issue. So, I am looking at the process of becoming a gender person and the influence of media on it. Then I had

another project but it has nothing to do with gender equality. So, I will not mention it. I have another project about family law system in Europe.

3. How do you think the results of your research may help in improving gender situation in Sweden?

I think it is quite hard to be heard and we need some time to be interested. The closer connection between researchers and politicians are in Stockholm. I think it is quite hard to be heard when you are doing research outside the centre of Sweden. For some years ago I think politicians started to gather knowledge more. They have made gender equality politics evaluation last summer. Have you seen that? Have you heard that? It is governmental report and it is about gender equality politics. Evaluation it was made on the academic. I think they have knowledge from research from all over the country. It is critic against gender equality politics. But I have to say that gender equality politics in Sweden is quite radical. And still there are some critics of course. Sexualization of public field I think you could say this about gender equality politics.

4. How do you usually present results of your researches, for example, for politicians or for public?

I do publications, books and articles. I would like to say that we write mostly for academics. But of course I have a lot of covers that I talk. I have a lot of speeches that I do orally instead of writing for authority of higher education. I do special publication for public. These are small books that are easy to read. There are several books in this field. And of course I use Internet.

5. Could you name please the main gender problems in Sweden now?

I think it is connected with media. Freedom of speech that not violate. Freedom of speech with responsibility what to say. You can't use commercials and objects of commercials. And it can be topic of trafficking and prostitutions that is regulated in Sweden as well. So, it is not a big topic legally any more but it is still hot topic because the existence of problem is big. But how to handle media – this is a legally big topic.

6. What do you think about party Feminist Initiatives?

Feminist Initiatives is good. And I think that every party today almost every party today tells that they are feminist party. There are only Christian democrats that they don't say that they are feminist. But in fact the politics are not the feminist politics. So, this part of Feminist Initiatives they showed critics against the other parties. I hope that this party will get enough votes in the elections this year.

Interview #16

Eva Borgström

1. Could you please introduce yourself and describe what you centre that is connected with gender research.

My name is Eva Borgström. I wrote my dissertation in Literature. I don't work with research. I work more with administration things like conferences and gather information about gender studies. Our centre we don't do any research here. We don't have any students and we don't write dissertation here. We try to promote gender studies. We organize conferences,

seminars. We have website. We have this for people who want to know more about gender studies

2. How do you gather information?

We communicate with Gender Department, of course, and with University Library. We have a very good part of the library about gender studies. They also have website and you could find information about dissertations and about gender research if you want to have them a kind of broader. We are not like library. We don't collect information like that. We have two journalist that are doing our website.

3. Could you name please the hottest gender topics or problems in Sweden now?

No, I could not. You can say hot gender topics in research and that would be in one way. And it could be also political topics and it would be another way.

4. Political topics.

That is not primarily easy question. I would say it is parental leave. There are suggestions that father and mother should have the same amount of time. It is very hot question. But I think you should have to make the choice of your own. Another hot question is men as decision makers. And also we have the initiative to start the feminist party. There were a lot of things in media about that.

5. And what do you think about this party Feminist Initiatives?

I think it is gonna be very hot period for them. In media there were a lot of talks about them. It was terrible. It is really nasty. I think they should be treated in other way not like that. I think that they will come back in some way.

6. And how do usually researchers and politicians interact?

Today I think generally it is easier for people that are doing gender research to talk to politicians. I think gender researches in Sweden have very good relationships to politicians. Feminist topics are very hot in Sweden. And when there are some problems politicians have the commissions and they try to use the gender researches.

Interview #17

Oksana S. Gréen

1. Could you please tell me about yourself, your research interests and described briefly the researchers in gender sphere that you were involved in.

I am sociologist. And I have to surprise you that I am doing gender researches. It is not my focus directly. I come across with gender problematic in Sweden when I teach here. And my teaching is concentrated on two courses. One of them is European studies where we have part course so called "Living in Europe." And I have several lectures that I teach about gender inequality and gender research in Europe actually. So, I teach Swedish students about gender problematic in Europe. And another course I do in the centre called Centre for Russian and East European studies. A course "Gender Perspective and Transformation." I and other colleagues we try to give the students so called "gender glasses."

2. Maybe you can briefly describe projects in gender that you were involved in?

Gender problematic in Sweden actually have been actualized because of my courses. It was researcher in Sweden Yvonne Hirdman. It was very interesting study. She did historical retrospective of Swedish life from 1870th. The position of women in family and in labour market. It was very interesting about gender contract and gender system. And she inspires a lot of study in Europe about gender problematic. She also published quite a few books in English. So, I don't do projects in gender myself. But it is very interesting that for outsiders Sweden looks very much as equal country because what happened here probably 30 years ago pushed men to be more feminized and women more masculine. Because for example, in 1960 when Swedish women really came out to the labour market to the same extend as men - before it was not very usual – and at that time problematic of equal participation in the labour market became the problem. But another aspect that you have probably heard about is those fathers are being involved in take care of children. And this is one aspect of gender policy. But in the practice it doesn't mean that men do this to the same extend as women. But now the most discussions are concentrated near this issue – How to made more men to take care about the children? Because if it is statistic, for example, only 14% of all Swedish men take their rights to have parental leave. This is the first problematic.

The second issue that is much discussed here – in last autumn we had here so called Feminist Initiative. This initiative was debated both on political and everyday levels. Even if it seems that men and women are equal in Sweden, if you take the political perspective then Sweden is really an exemplar compare to other European countries because women are in parliament almost in the same extend etc. But to speak about labour market we have high inequality because women earn only 90% of men's salaries. And the things that you can't see in Eastern European countries is that Swedish labour market is very much sex segregated. There are some professions that considered to be totally female like for example medical sisters or kindegaden personal or all kind of caring professions. Earlier teachers were mostly men, old men, like men after 40. Now it is woman. And the development of this problem has the same direction. Before it was higher wages for teachers. What I want to say, even it seems to be equal, there is dramatical sex segregation on the labour market. And there are debates about this – how to make this difference less rigid? Then women also could make business careers. If you compare for example to Russia where I have my own research, then you see that for example in Russia, almost 80% of legal positions in small business are occupied by women like management or whatever. Sweden in a country where women usually occupied positions like secretary, but the leader of large corporation is man.

And another problematic related to gender relations, which I think got quite a lot of political attention is violence against women. This is what I observe because we I don't study this problematic but I can observe it. This problematic is very visible because there are centres for women who are violated. There are centres for men who can get help how not to violate. It doesn't mean that other countries have no problems about that. But in Sweden we speak about this openly and there are different associations. And many studies that talk about this problematic show also that violence directly connected to law paid unemployed men usually emigrant. But these studies also show that unfortunately violent men and power dominate in all classes and in all ethnic groups. So, I think this problematic is very hot.

I think the one thing that you could be a little bit sad is that when you talk about gender policy the most focus theoretically, even theoretically is devoted to women. But gender as a concept includes both sexes and it should be both theoretically and politically on the relationships between both not position of women and position of men. Of course the study about men like homosexuality or fatherhood or whatever have been quite intensive during the last ten years but compare when we speak about gender most people talk about women.

3. And what do you think about this party Feminist Initiatives?

I think that how it was started – I don't know if you know how it was started. But woman that initiated it was the former leader of – how to call it – the so-called former communist party in Sweden but . . . It is called left party. The position of this former communist party is more like a demonstration that it doesn't agree with politics in Sweden that structure and discriminates women. And of course she is the woman that does a lot of attention. She is very used to it. In a sense I consider it is as a kind of political provocation. She needed another space. First it was like a committee and then it became more like an initiative. It will become a party if they will pass this 4% of votes. On the other hand, I agree with her that for example, what she is trying to achieve she really wants to concentrate on the focus of the problematic in gender but very much on female perspective. This discussion about Feminist Initiative is very sharp dividing line between women and men. This is mostly like propaganda, "We hate men." In a sense when they fighting for gender equality what they are trying to do is to introduce this clue what they fight against. If she and her colleagues say that Feminist Initiatives are open for everybody they include more women. But it is very much initiative for women who are educated and who are very interested about these things etc. And what they underline in their program is for example name change – things that are not very important now in Swedish policy. But they do not catch very important issues about women who are discriminated. In this case on one hand I would say it was a good idea to unite all feminist oriented politicians and other people. But I think that dropouts of this initiative are too large to be realistic. For example, I would never vote for them because I see how they discriminate other people, I see how they discriminate even men.

4. How do you usually present results of you research for example for government?

In my case I have never done it. My practice is to deliver these discussions or problematic – this is how I reach the public. In this case what is very interesting that when I teach students about gender problematic in Eastern Europe, what say see in real life that despite all those years of cold war we have lot of similarities. And students are able to see that actually Soviet politics in gender even if it was not gender oriented in many case it was very much like state and individual. And it didn't matter if you were man or woman. And in Soviet time women had more rights then Swedish women for example right for work and the activity of women on the labour market was very high during Soviet time. And the difference of salaries was like 70-80 %. So, now we have larger. I don't reach this Swedish political discourse arena but I think that education is quite good way to give students the perspective to see that those inequalities are not only country based but they are in the politics of power domination.

Interview #18
Helena Rohdén

1. Could you please tell me about yourself your research interests and described briefly the researchers in gender sphere that you were involved in.

Ok, my name is Helena Rohdén and I am PhD candidate here in the Department of Political Sciences. I've been there since December 1999. My main research, my dissertation is about labour market politics, especially the questions about the working day and working hours. And my theoretical perspective is and I do investigate how the dimension of social class – occupation group how to speak – relates with gender. And the question I am particularly interested in is the lengths of the working day. In Sweden it is by now 8 hours but last 30 years there have been discussions and debates about shorten the working days to 7 or 6 hours. In this debate you can see a lot of different arguments and there are two clear dimensions. One is class and another is gender. And I investigate how these two interact and relate to one another. The class conflict on the one hand and the gender based conflict on the other. And look at how

different groups in the society according to these two dimensions what attitudes they have organizations of women for example or trade unions. How they debate when they are talking about the lengths of the working hours. I have only Swedish case but I investigate it during last 50 years from 1956 to 2005. And I use opinion survey data. And analyze the political debate in different forms, in trade unions and in political debates papers.

2. How do you think the results of your researches could help in improving gender situation in Sweden?

On what level do you mean? Do you mean actors in this particular field or public ways how to speak?

3. More in general.

More in general? Well, I think it could be useful to see the complexity of this different conflict dimensions. It has been more common now in the political debates to talk about different conflicts at the same time. But Swedish society has been quite a long time because we have leftist social democrats government for quite a long period of time with just a short right wing or liberal government. So, we had very clear structure of politics debate between left and right wing dimension. How left-right dimension interact with other political dimensions in my case maybe gender can be useful to see for actors that you can't talk just about the class, you can't talk just about gender because they interact so closely. And maybe my research can point out the complexity in this question. But at the same time I identify clear interest. Because sometime you can see in debates that ok this question has a lot of dimensions so you can't do politics. But politicians may see that there are a lot of dimensions and try to cook them and make good politics.

4. And how are you going to present results of your research to public or government?

Here in Gothenburg University we have special institute called "Society, Opinion, Media Institute." This institute publishes annual reports with different contributions where different researchers in popular way explain how different scientific questions relate to society for example. And usually these reports get quite a lot of attention in media. In that way I have published my results. I have being interviewed a couple of time in National Swedish Radio. We have a new feminist party here in Sweden called Feminist Initiative. And I was called and asked, "Which questions do you think are the best questions for this new party?" I have not yet at least been in special conferences on political level with government. But I have not done with my dissertation yet.

5. Could you name please the hottest gender problems that are in Sweden now?

You mean scientifically or politically or?

6. In Swedish society. The problems that are most discussed and are the most visible.

I think women's conditions on labour market. And possibilities for both men and women to combine family and children with career that is sometimes that pope up. But all parties discussing these problems of discrimination considering women's wages, women's working hour what to do about it. That is main focus I think but when it comes what to do with this problem the solutions are different considering to which party or which actor you talk to. On more right wing side on the political scale they are more for privatization, for possibilities of women and men to get cheap labour and helping in the household, and more left wing are concern more

about the structure of the labour market, discrimination of work places, how to get more men to take more responsibility for childcare.

And I think today is also violence against women, unfortunately not the violence perhaps in households where the violence against women are executed so to speak but more concerning the safety of women when they come alone in nights and the risk of being raped in dark park. This is also a continuing debate. And also the representation of women perhaps not now in the political arena but in the private sector among business companies and the borders of largest business companies in Sweden – there are only 10 or 12 % of women. And that is in most gender friendly country at least in the global debate. So, I think these three things – the labour, the production and reproduction of work, violence against women and women's representation.

7. What do you think about party Feminist Initiatives?

I think their chances are not very big. At least not on the national level maybe on local or regional. Because I think maybe they made strategical mistake by not choosing what to focus on. Now they have on the one hand this big question about labour market, why men don't take the responsibility for the children, violence against women – but all these questions are from one hand. And from the other hand all these more identity questions like more concern about sexuality and who to marry and when. I think some questions that they in the very beginning chose to lift up on the political agenda – identity questions – scared a lot of women. Because these questions don't have a lot of impact in the connections between these two areas. They are rather extreme and not used to talk about. You are supposed to choose the boys' name and the girls' name. Who is gonna to be Silvia and who is he or she is gonna to marry.

Interview #19

Maria Edström

1. Could you please tell me about yourself, your research interests and described briefly the researchers in gender sphere that you were involved in.

My name is Maria Edström and I am PhD Student in the Department of Journalism and Mass Communication. I am doing PhD on journalism on gender elites you might say on television. How men are women are portrait in all text of television programs. My impact of data is one week from 6 o'clock to 23 – this prime time on three channels. I am looking on what men and women are doing on that time. What kind of topics, TV programs, where are they, all kinds of programs. And I am especially look at how people of power – elites – are being shown. And I am about finalizing my PhD also. I hope it will be done quite sooner. I see how different channel object each other. There maybe the same discussions on the different channels about women and men. Sometimes in news there can be the same events. Or do they different?

That is the interest that I have for the long time since I have background as the journalist. It is still that you have this division that we call "soft news" and "hard news." That have been improved that still there are a lot of imbalance in media content. So, that is the interest that I work as the journalist. And you realize that you are a part of this production. I met this when I start media network with some colleagues. And there we did the study go look at one day all media what images are confront during one day. We did this in 1994 and then we repeated 2004. And we look at the most selling programs on television, the most selling newspapers or the ads out on the street everything. So the huge material. What men and women are doing? We have done this twice. Then we had a kind of report.

Usually the most journalist studies are of course in news. But I am very interested in the connections between news and fictions and soap operas or documentaries. All these programs present the ideas what is supposed to be man or woman today. And the work that I am doing is around these topics really.

I am going the special research how the Equality Minister are being shown in media for such amount of time – like a small study. And another study how the female business leaders are shown in the Swedish media. And I also interviewed the high female and male elites to see how they relate to the media, when do they want to talk in media and so on. And also I've done study, I am a part of huge program called "research program about elites." And that is a huge project that looks at the Swedish society to see why more women are coming to be leaders in politics then in business. There is a big difference between different power elites. I am other colleague we are studying the media, press, radio and television and looking at the arena for the elites where these elites have been confirmed, where they have been challenged.

And in this project I also wrote one chapter in the book about the ethnicity dimension of leaders and participation in the media. And before this I did other studies. Also different types of inequality interest me. Some years ago I did research how third world issues are shown in the media. I also edited small magazine where the topic was how media was covering development issues. And we also did small research how five newspapers are portraying developing countries. Those kinds of democratic issues I think are very important. I think you should argue that men and women are different in the media. I mean the 50% of the society are not shown. That is definitely wrong.

2. And how do you usually present results of your researches?

It is different. There have been chapters in books or separate books. And is going to be the book on PhD. I have also articles. You usually do this before PhD. I did a comparative study on fashion portraits in Estonia, Finland, Sweden, and Iceland. I and other PhD students we did it actually for fun.

3. And how do you think results of your researches may help in improving gender situation in Sweden?

I think it is important. I can't change the television now. But I can show them things that they have not been aware of. Because it is very difficult and boring to do the content analysis. I can show you one example that I am doing now – how men and women are being portraying in different age groups. This is the reality of Swedish population – you can see most men and women in every group. And there are more older women. And now this is how they look in television. Do you want to have this kind of television? You see the big imbalance between men and women in some age groups. And maybe when the politicians will see this picture they would say "Oh, this is not good."

So, I don't believe in any direct change but I think that there is a huge lack of basic knowledge. In Sweden in journalism there is 9 dissertations. Journalism and media they have not been covered have not been discussed or researched. I knew some things but I have not seen them until I myself did it. People that are working in gender equality are very interested in media. So, I know it will be used by people working with gender issues on different levels. In Sweden we use a lot of media during everyday life. We spend 2.5 hour before the television. Of course it has the influence when you don't see the women or you see them in certain places doing certain things.

4. Could you name please main gender problems or hot gender topics in Sweden now?

As in general? Not in the media?

5. Yes. In general.

It is the violence of course. I think the family equality situation and the school. All kind you know “the soft area.” I think in the work places there is quite good recognition. But I think in home it is still . . . I choose to do everything at home. I think you need more tool, increasing of fathers’ leave. But I also think you have to work a lot more in the schools. This is a conservative world – the schools. Everybody in Sweden agree about gender goals in the society. What people are differing on how to reach those goals. There are different things that men and women should have the same – the same salaries and the same opportunities. But the goals are different. And I think you should work a lot on different areas. I think today women have very tuff life because you take care about your children and your parents. I mean you don’t split this responsibility.

6. What do you think about party Feminist Initiatives?

I thought in the very beginning that it was interesting idea but I don’t really think that they will be a party because they need 1500 signatures to start the party. And what did I understand from different emails that they don’t have. I thought they have 15 0000 that is the impression you have from the media again. But now I think if they don’t have 1500 names I wonder if they can start a party. There are several students here that are doing studies how they have been portrait in media. And you can see that media plays a crucial role when you are trying to talk about new issues and how they are transported. And I think you can say that the media was not on the FI side. And also I think that FI did some really stupid things promoting those name law changes I don’t know. It is not very clever if you have big meeting about important issues and I think you should say violence and salaries. Right now I think they should have all these names first.

Interview #20

Andrea Spehar

1. Could you please tell me about yourself your research interests and described briefly the researchers in gender sphere that you were involved in.

My name is Andrea Spehar and I am PhD Candidate here in the Department of Political Science. I have a kind of finish, one year something like that project. Besides my project which I am going to tell you later I am involved in the education here. I am teaching in the European Studies here in Gothenburg. I am teaching about gender equality in different states, what are gender differences in European countries and social policy. And I also teaching on the Political Sciences about different democratization theories. And my project is about democratization theory in the Eastern Europe from the gender aspect. I am studying new policies which where introduced. I compare Croatia and Slovenia. The policies and the women’s organizations. What kind of impact they had and what kind of impact had the international organization on these policies. So, this is my project.

2. What is the topic of you PhD here?

This is the topic.

3. And how do you think the results of your project may help in improving gender situation in Sweden and in these countries that you are studying?

I don’t know if it can improve in Sweden. In Sweden and these European countries there are different gender models. It is hard to say something about Sweden but in European countries the main my results are that women’s movements are playing a big part and it is very important.

And I get even more money because it is always done. They are putting different questions on the political agenda. And the politicians are quite passes in these gender policy projects.

4. And how are you going to present the results of your research?

My project will be published in a book. And the book will be distributed to different parts from what I got scholarships and libraries. And all the people I have interviewed because I had the interviews in my project. Politicians from both countries – Croatia and Slovenia – that are representatives of women's movement. I think that they have use from my study just to evaluate the strategy to see what they can do. I think for these people who are involved in policy making process is very important to see what they do and can do and also from historical perspective side.

5. Could you name please the main gender problems or hot topics in Sweden now?

The main gender topic is how to involve father in the care of a child. And how to get more roles in the family and to get more women in the leadership positions in the economical life. We have a lot of women-politicians but not in the economics. Then it is a big question what to do with part time jobs. Women are getting less money then men. And actually they are not independent they are much more dependent on the state. Swedish system is economical system because state gives a lot of money to families. If there would be economical crisis there would be also crisis in gender equality system. The question is why you can't change this?

6. What do you think about party Feminist Initiatives?

I think it is good when you start this. I agree with all questions that they put on the political agenda. I think this is good that they force outside some issues on political agenda. And they are questioning in some way the Swedish model. Because some politicians say that Sweden is the most gender equal country in the world. And they say – no, it is not. There are many problems. And that is why I think they fulfil a very important role in the politics.

Interview #21

Monica Löfgren-Nilsson

1. Could you please tell me about yourself your research interests and described briefly the researchers in gender sphere that you were involved in.

So, my name is Monica Löfgren-Nilsson. I am a senior lecture and researcher in the Department of Journalism and Mass Communication. Currently I work in a project Media and Culture, conditions and impact of female journalism in the television. It is called "female, gender culture in public issues." And what I do with colleague we are trying to analyse the news in Sweden in public broadcast companies. We try to bring it down from 1958 (which was actually the first news and television was increased) till end. We try to see how gender is constructed and reconstructed. This is based on content analyses. We try to see what is considered to be masculine or feminine.

2. And how do you think results of your researches may help in improving gender situation in Sweden?

That is good question because it has been used as research in gender equality. We have one question and we do research how this question has been critic. This research should have been finished in the year 2002. Every time we present the results it has been used inside the

organization in work. And also it may be argument for changes within the organization. Actually from the start we didn't let it because we dropped in within the organization. But when the time goes back I think it is a good thing. Actually when last time it was in 2004 I was presenting results about representation in news concerning news done by female and male journalists and they ordered the base of these results. And also female journalists they try to contact us and to have new results.

3. And how do you usually present results of your research to public or government?

Yes, we do present results from time to time. To politicians? That is in the context of public broadcasting in Sweden. This is controversial. You know there are parties that working to address privatisation, common privatisation and things like that. And that is the party we don't like because some people applaud that this is not this kind of equality standard that you should expect. Some politicians try to use results in this kind of debates you know against this aspect. And this is not a good thing. This project is not yet finished. And we feel a little bit tired talking about this.

4. Could you name please main gender problems or hot gender topics in Sweden now?

Violence against women actually. It is mostly domestic violence because if you look at the rapes for example it is connected to domestic violence. People are not familiar with this problem so it is not the problem for them. It is problematic because men do not recognize it.

Men they can't work with children because there have been some cases of suspicious.

5. What do you think about party Feminist Initiatives?

I found it rather hard to have the opinion based on news coverage about this Initiative. I think when they started the idea is very good. I might vote or might not. It depends totally on political agenda. And in media there were a lot of hot issues about this. And the reaction actually showed that they are needed.

Interview # 22

Monica Erwer

1. Could you please tell me about yourself, your research interests and described briefly the researchers in gender sphere that you were involved in.

My name is Monica Erwer and I did my PhD in the Department of Peace and Development Research, Gothenburg University. And this is PhD called "Challenging the Gender Paradox: Women's Collective Agency in the Transformation of Kerala Politics." And my main interest in research is mainly women's movement and how women are generally involved in politics. How women, specifically in Asia, specifically in India, are working in the state. In what way women are working within state. And how do they change within state. If they are changing in the state. Development, general development in very wide aspect is my interest area. That is PhD project that I continue for a long time because I did a lot of rework in Southern India and Kerala. So, I started that project in 1993 and I was teaching at the same time as well as working with other things in the department during my period as PhD student. I finished in 2003. So, now I continue with it to lift it on the different level. I want to do more comparison between India in general, Shri-Lanka and also Pakistan. And I think it is very important to lift the question to wider context.

2. Why do you choose these countries, India, for example?

Oh, it is because I have a lot of contacts in India. And I work there since the end on 1980-th. The first time I was in India it was 1983. Then I continued to travel to India many times doing different projects. So, I have a lot of contacts and I think that India is really very interesting. When it comes to gender politics I think India is enormously interesting area due to many reason. They have very patriarchal society and enormously strong women's movement that had been documented and that had been working during a long time. So, there are a lot of experiences how to deal with state structure and how to work with transformation, what issues are really important and so on. And also India is going to be the major economic power in the whole Asia. It has strong political force in that way.

3. And how do you think results of your research may help in improving gender situation in this country?

Oh, that is always difficult. What I have done. First of all, I wrote my PhD in English. Which was, I didn't need to do that. I've been working with maybe 5-6-7 different networks in Kerala and India. I presented my research on seminar where I was telling what my research result was. And also while I was doing my field work in 2000-2001 I was having seminar at this time where we were talking about what frameworks for gender relations are there, what kind of power analysis can we do and so on. I was trying to have dialog with actors I was working with. Sometime successful, sometimes much more difficult because when doing research you have a different eye – I am not standing in the movement, I am looking at the movement. One of my research assistance that I was working with in Kerala has been visiting Sweden twice. In that way I am trying to have dialog as much as possible. And also international meetings. This autumn I was in Bangkok for the conference which is association of women for development. It is huge organization, global organization. And this conference was how does change come about. And in this conference there were many my contacts that came and we were having kind of global dialog that I find enormously important. And we also have these discussions with GARNET, gender and development network in Sweden that we set up in 2004. And we have this dialog how we can make the relationship between researchers in the South and the researchers in more egalitarian and how we can improve this. And I think this is really very important.

4. Could you name please main gender problems or hot issue in Sweden now?

In Sweden now. Main gender problems in Sweden now. Hm... I think that violence against women is issue that coming much more in public debate that had been earlier which I think is really important. In Sweden we have so called gender equality rate but there are a lot of problems still. That is issue that more difficult to deal with and that is challenging for power. And that is a problem in Sweden to discuss. I think that is opening up now. Other problems.... Still women are earning less then men. I think gender relations changed a lot when it comes to new generations. Gender relations are very deep and to change these issues will take a long time. I also think that another issues is how the welfare system will work for women in Sweden pensions. My mother had pension that she really would not be able to live for her own.

5. What do you think about new Swedish party Feminist Initiative?

I think it is interesting, I think it is a good initiative. When earlier there was a discussion about forming a feminist party that is become a network that improve gender sensitivity and sort of feminist discourse with the party rapidly and well organized. And I think that was ten years ago. I think it was necessary to ask these questions again because in Swedish parliament there is a rhetoric to be a feminist. Everybody is feminist in political parties today. And there is a little

discussion what is feminism and what are power relations between men and women today. It is necessary to have a debate about this. Absolutely. Media had really hash attitude, making it like a theatre what was happening in Feminist Initiatives. Which again shows how what women are wearing, how they are articulating are more important than actual content of discussion. It is shown again in the politics like that. It is interesting to analyze how Feminist Initiative came and started to be a party. I think it makes still a lot of debates in the society.

Interview 23

Mathias Ericson

1. Could you please tell me about yourself your research interests and described briefly the researchers in gender sphere that you were involved in.

My name is Mathias Ericson and I am PhD student and I will finish my PhD thesis in three years and I am here for two years. And I am studying fire fighters, gender environment interviewing firemen. And I've done observations. And I am interested in gender and sexuality and masculinity. It is mostly in the terms of queer theory, post-structuralism. I am not a part of any projects now. But this study was started as project for Swedish government and we had government questions for fire services. In earlier project I was focusing on questions that there are few women working as fire fighter mostly on part time. It is much more harder for them to get on full time. I interviewed male fire fighters that were working on the stations with no female fire fighters. And their impressions and ideas on gender equality in the fire services. I am supposed to continue it now and do more on theoretical studies. And I will ask about how do they describe changes in hierarchy and how do they try using gender issues to get power in organizations. And how the chiefs of organizations use gender issues to get power.

2. How do you present results of your research?

My idea who are people that I imagine to write for... I want to bring this to fire fighters. I want it would be readable for people with no academic background. And I want to do this research for people who are working in fire services also and are parts of an organization. I have presented my studies and I've done speeches for fire services and for people politicians. And I want to continue to do that. It is in my mind that it will be used outside academia.

3. How do you think results of your research will help in improving gender situation?

I hope it will be the contribution because it will be useful for fire fighter to understand the experience they have and what politicians want from them. Because it is on media and also from politician side and chief side they push them as the bad ones. And I want to show that this is not an isolated problem but problem in organization. And I also want to bring forward chiefs to ask them about if they work on gender equality or if it is just tend to use women once again as a tool to get power in organization. And how it is hard for these women who entered the organization because they have to do so much for the chiefs.

4. Could you name please main, hottest gender problem in Sweden now?

I think the most interesting my impression is what are people talking about and who gets money from the state. Two or three years ago there was more interest to American theory, post-structural theory. But now it is again turn to structural theory and more on violence and men's power. And also feminist movement. I don't know if you seen this documentary but I think it is good.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Аристова М.В.* Современные гендерно ориентированные технологии достижения гендерного равенства / М.В. Аристова // Гендер как инструмент познания и преобразования общества: материалы Межд. конф. «Гендерные исследования: люди и темы, которые объединяют сообщество» (Москва, 4-5 апреля 2005 г.) / [ред.-сост. Е.А. Баллаева, О.А. Воронина, Л.Г. Лунякова]. – М.: РОО МЦГИ, 2006. – С. 180-187.
2. *Балабанова Е.С.* Домашний труд как символ гендера и власти / Е.С. Балабанова // Социологические исследования. – 2005. – №6. – С. 109-120.
3. *Белановский С.А.* Глубокое интервью / С.А. Белановский. – М.: Никколо-Медиа, 2001. – 320 с.
4. *Берквіст К.* Представництво жіночих інтересів у політичному процесі: організована діяльність жінок та державні ініціативи у Швеції та в Канаді (1960-1990 рр.) / Крістіна Берквіст, Сью Фіндлей; упоряд. Полін Ренкін; пер. з англ. // Гендер і державна політика: навчальний посібник. – К.: Основи, 2004. – С. 213-254.
5. *Бернстром Б.* Гендерная революция в Швеции / Бонни Бернстром // Информационно-просветительское издание «Я». – 2006. – № 1 (13). – С. 34-35.
6. *Близнюк В.* Гендерні відносини в економічній сфері / В. Близнюк // Основи теорії гендеру: навчальний посібник / [відповід. ред. М.М. Скорик]. – К.: К.І.С., 2004. – С. 327-353.
7. *Богачевська-Хом'як М.* Білим по білому: жінки в громадському житті України, 1884-1939 / Марта Богачевська-Хом'як. – К.: Либідь, 1995. – 424 с.
8. *Богачевська-Хом'як М.* Засади українського гендеру / Марта Богачевська-Хом'як // Критика. – 2006. – № 9 (107). – С. 14-16.

9. *Бурейчак Т.С.* Конструювання гендерних ідентичностей в дискурсах реклами: дис. ... кан. соц. наук: 22.00.04 / Тетяна Сергіївна Бурейчак. – К., 2006. – 287 с.
10. *Варіанти* збалансованого представництва чоловіків та жінок у виборних органах влади [Електронний ресурс] / Міжнародний центр перспективних досліджень; документ від 11.07.2007. – 10 с.
11. *Виконання* Україною Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок / [В. Танцюра, Л. Кобелянська, А. Таран та ін.]. – К.: Державний комітет України у справах сім'ї та молоді, Програма розвитку ООН, 2003. – 189 с.
12. *Власенко Н.С.* Гендерна статистика для моніторингу досягнення рівності жінок і чоловіків / Н.С. Власенко, Л.Д. Виноградова, І.В. Калачова. – К.: І-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2000. – 56 с.
13. *Воронина О.А.* Социокультурные детерминанты развития гендерной теории в России и на Западе / О.А. Воронина // Общественные науки и современность. – 2000. – № 4. – С. 9-19.
14. *Воронина О.А.* Феминизм и гендерное равенство / О.А. Воронина. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 320 с.
15. *Впровадження* гендерних підходів у діяльність органів виконавчої влади: практичний посібник для державних службовців / [наук. ред. М.В. Буроменський]. – К.: К.І.С., 2004. – 178 с.
16. *Впровадження* гендерних підходів у роботу комітетів Верховної Ради України: практичний посібник / [гол. ред. В.О. Зайчук]. – К.: К.І.С., 2004. – 186 с.
17. *Гендерна* експертиза українського законодавства (концептуальні засади) / [відповід. ред. Т.М. Мельник]. – К.: Логос, 2001. – 120 с.
18. *Гендерная* интеграция: возможности и пределы социальных инноваций / [ред.-сост. О.Б. Савинская, Е.В.Кочкина, Л.Н.Федорова]. – СПб.: Алетейя, 2004. – 298 с.

19. *Гендерний паритет в умовах розбудови сучасного українського суспільства* / [Г. Алексєєва, О. Балакірєва, В. Бондаровська та ін.]. – К.: Український і-т соціальних досліджень, 2002. – 121 с.
20. *Гендерний розвиток в Україні: реалії і перспективи* / [Т. Мельник, Л. Лобанова, Т. Ніколаєнко та ін.]. – К.: Програма розвитку ООН, 2003. – 104 с.
21. *Гендерні ресурси українських мас-медіа: ціна і якість: практичний посібник для журналістів та працівників ЗМІ* / [ред.-упоряд. Н.М.Сидоренко]. – К.: К.І.С., 2004. – 76 с.
22. *Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві* / [наук. ред. Ю.І. Саєнко]. – К.: Програма розвитку ООН, 2007. – 144 с.
23. *Горностай П.П.* Гендерна соціалізація та становлення гендерної ідентичності / П.П. Горностай // *Основи теорії гендеру: навчальний посібник* / [відповід. ред. М.М. Скорик]. – К.: К.І.С., 2004. – С. 132-156.
24. *Грицяк Н.В.* Проблеми трансформації державного механізму забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків в Україні / Н.В. Грицяк // *Управління сучасним містом*. – 2003. – № 1/1-3 (9). – С. 26-33.
25. *Грицяк Н.В.* Формування гендерної політики в Україні: проблеми теорії, методології, практики [моногр.] / Н.В. Грицяк. – К. : Видавництво НАДУ, 2004. – 384 с.
26. *Доклад о выполнении в Украине Конвенции ООН о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин* / [руков. авт. кол. Л.Е. Леонтьева, А.В. Толстокорова]. – Харьков: Фолио, 2007. – 79 с.
27. *Інтеграція гендера в національні державні програми. На прикладі виконання національного плану дій щодо поліпшення становища жінок та сприяння впровадженню гендерної рівності на 2001-2005 роки*. – К., Програма розвитку ООН, 2006. – 90 с.
28. *Жеребкин С.* Гендерные политики идентификации в эпоху козачества / Сергей Жеребкин // *Гендерные исследования*. – 1998. – №1. – С. 228-254.

29. *Жеребкина И.* Кто боится феминизма в бывшем СССР? // *Femina Postsovetica. Украинская женщина в переходный период: от социальных движений к политике* / [под ред. И. Жеребкиной]. – Харьков: ХЦГИ, 1999. – С. 11-82.

30. *Журженко Т.Ю.* Социальное воспроизводство и гендерная политика в Украине / Т.Ю. Журженко. – Харьков: Фолио, 2001. – 240 с.

31. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 р. № 2866-IV [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua>

32. *Квале С.* Исследовательское интервью / Стейнар Квале; [под ред. Д.А. Леонтьева]. – [2-е изд.]. – М.: Смысл, 2003. – 301 с.

33. *Киммел М.* Гендероване суспільство / Майкл С. Киммел; [пер. з англ. Сусанна Альошкіна; наук. ред. Світлана Оксамитна]. – К.: Сфера, 2003. – 490 с.

34. *Кісь О.* Дефініції фемінізму / Оксана Кісь // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2000. – № 17. – С. 14-21.

35. *Кісь О.* Моделі конструювання гендерної ідентичності жінки в сучасній Україні / Оксана Кісь // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2003. – № 27. – С. 37-58.

36. *Кісь О.* Сексизм у ЗМІ: протидіючи комунікативному потокові / Оксана Кісь // Информационно-просветительское издание «Я». – 2007. – № 2 (18). – С. 24-30.

37. *Клецин А.* Дилеммы гендерной социологии / Александр Клецин // Гендерные исследования: феминистская методология в социальных науках: материалы 2-й Международной Летней школы по гендерным исследованиям (Форос, 1998 г.) / [под ред. И. Жеребкиной]. – Харьков: ХЦГИ, 1998. – С. 187-192.

38. *Клецин А.А.* Социологический анализ сексуальных домогательств на работе (на примере Санкт-Петербурга) / А.А. Клецин. – СПб.: Филиал Института социологии РАН, 1998. – 66 с.

39. *Ключко О.И.* Отечественный вариант гендерных исследований (Проблемы методологии) / О.И. Ключко // ОНС. – 2007. – № 4. – С. 172-176.
40. *Ковалев Е.М., Штейнберг И.Е.* Качественные методы в полевых социологических исследованиях. – М.: Логос, 1999. – 384 с.
41. *Кон І.* Чоловіки, які змінюються у мінливому світі / Ігор Кон // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2003. – № 27. – С. 7-48.
42. *Кон И.* Мужчина в меняющемся мире / Игорь Кон. – М.: Время, 2009. – 496 с.
43. *Лавриненко Н.* Жіночий рух у посткомуністичній Україні: досягнення і прорахунки / Наталя Лавриненко // Політичний портрет України: бюлетень дослідно-навчального центру «Демократичні ініціативи». – 1995. – №13. – С.9-14.
44. *Лавриненко Н.В.* Женщина: самореализация в семье и обществе (гендерный аспект) / Н.В. Лавриненко. – Киев: ВИПОЛ, 1999. – 172 с.
45. *Лавриненко Н.В.* Гендерні відносини в родині / Н.В. Лавриненко // Основи теорії гендеру: навчальний посібник / [відповід. ред. М.М. Скорик]. – К.: К.І.С., 2004. – С. 354-384.
46. *Лавріненко Н.В.* Гендерні відмінності громадської думки в Україні / Н.В. Лавриненко // Україна 2002. Моніторинг соціальних змін / [за ред. В. Ворони, М. Шульги]. – К.: Інститут соціології НАН України, 2002. – С. 379-391.
47. *Лавріненко Н.В.* Гендерна динаміка соціально-економічного статусу / Н.В. Лавріненко // Українське суспільство 1992–2004. Моніторинг соціальних змін / [за ред. В. Ворони, М. Шульги]. – К.: Інститут соціології НАН України, 2004. – С. 81-89.
48. *Лавріненко Н.* Про нові методологічні підходи до дослідження інституту гендеру / Н. Лавріненко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2006. – № 2. – С. 103-115.

49. *Лавріненко Н.* Гендерні відносини на селі / Н. Лавріненко // Українське суспільство 1992–2006. Соціологічний моніторинг / [за ред. В. Ворони, М. Шульги]. – К.: Інститут соціології НАН України, 2006. – С. 86-92.

50. *Лаврінчук І.П.* Трудове законодавство України. Гендерна експертиза / І.П. Лаврінчук; відп. ред. Т.М. Мельник. – К.: Логос, 2001. – 70 с.

51. *Лазар І.Г.* Інституційні механізми у сфері реалізації гендерної політики / І.Г. Лазар // Проблеми трансформації системи державного управління в умовах політичної реформи в Україні: матеріали науково-практ. конф. (Київ, 31 травня 2006 р.) / [за заг. ред. О.Ю. Оболенського, В.М. Князева]. – К.: НАДУ, 2006. – С. 133-135.

52. *Лазар І.* Сучасний стан гендерних досліджень: наукове видання / Ірина Лазар; за наук. ред. О.Я. Лазара. – Київ-Львів: ПАРАПАН, 2007. – 200 с.

53. *Левченко К.Б.* Національний механізм формування та впровадження гендерної політики в Україні: історико-правовий огляд / К.Б. Левченко. – Х. : Видавництво Національного ун-ту внутрішніх справ, 2003. – 44 с.

54. *Луценко Є.* Рівність жінок і чоловіків в Україні: політичний погляд на сучасні стереотипи / Євгенія Луценко // Информационно-просветительское издание «Я». – 2006. – № 3 (15). – С. 13-15.

55. *Макеев С.* Соціальні інститути: класичні тлумачення й сучасні підходи до вивчення / Сергій Макеев // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2003. – № 4. – С. 5-20.

56. *Малес Л.В.* Основи гендерного аналізу в дисциплінах соціогуманітарного циклу: методичні рекомендації / Л.В. Малес. – К.: Златограф, 2004. – 26 с.

57. *Мальшева М.* Идентификация женщин в послевоенной и посткоммунистической России / Марина Мальшева // Судьбы людей: Россия XX век. Биографии семей как объект социологического исследования. – М.: Институт социологии РАН, 1996. – С. 276-297.

58. *Малышева М.М.* Анализ качественных данных в гендерных исследованиях / М.М. Малышева // Гендерный калейдоскоп: курс лекций / [под общей ред. М.М. Малышевой]. – М.: Academia, 2002. – С. 146-168.

59. *Марценюк Т.* Жінки Фінляндії: шлях до гендерної рівності / Тамара Марценюк // Информационно-просветительское издание «Я». – 2006. – № 3 (15). – С. 30-31.

60. *Марценюк Т.* Політичне представництво жінок та гендерні квоти: шведський досвід / Тамара Марценюк // Соціальні виміри суспільства. Випуск 10. – К.: Інститут соціології НАН України, 2007. – С. 153-161.

61. *Марценюк Т.О.* Стан гендерної рівності в Україні: міжнародний аспект / Т.О. Марценюк // Наукові записки НаУКМА. Соціологічні науки. – 2007. – Т. 70. – С. 53-59.

62. *Марценюк Т.* (Анти)легалізація проституції: шведський вибір / Тамара Марценюк // Информационно-просветительское издание «Я». – 2007. – № 4 (20). – С. 22-23.

63. *Марценюк Т.О.* Сучасний стан гендерної рівності у Швеції / Тамара Марценюк // Гендерні стереотипи індивідуального здоров'я: матеріали міжнар. наук.-практич. конф. (Луцьк, 3 жовтня 2007 р.) / М-во у справах сім'ї, молоді та спорту, М-во освіти і науки України [та ін.] – Луцьк: ТзОВ «Апельсин», 2007. – С. 130-135.

64. *Марценюк Т.* Гендерні дослідження та гендерна політика в Україні: брак комунікації? / Тамара Марценюк // Информационно-просветительское издание «Я». – 2008. – Спецвыпуск. – С. 23.

65. *Марценюк Т.* Гендерна дискримінація на ринку праці в Україні: соціологічний аналіз / Тамара Марценюк // Праця і закон. – 2008. – № 02 (98). – С. 16-19.

66. *Марценюк Т.О.* Гендерна дискримінація на ринку праці в Україні (на прикладі сексуальних домагань) / Т.О. Марценюк // Наукові записки НаУКМА. Соціологічні науки. – 2008. – Т. 83. – С. 50-55.

67. *Мельник Т.М* Державний механізм забезпечення рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків / Т.М. Мельник // Гендерний аналіз українського суспільства. – К.: Програма розвитку ООН, 1999. – С. 51-76.

68. *Мельник Т.М* Гендерна експертиза українського законодавства: сутність, необхідність та методологічні основи / Т.М. Мельник. – К.: Логос, 2001. – 46 с.

69. *Мельник Т.М* Гендер як наука та навчальна дисципліна / Т.М. Мельник // Основи теорії гендеру: навчальний посібник / [відповід. ред. М.М. Скорик]. – К.: К.І.С., 2004. – С. 10-29.

70. *Мельник Т.М* Міжнародний досвід гендерних перетворень / Т.М. Мельник. – К.: Логос, 2004. – 320 с.

71. *Мельник Т.* Час обирати жінок: гендерний аналіз виборів 2006 року в Україні / Тамара Мельник, Лариса Кобелянська. – К.: К.І.С., 2006. – 70 с.

72. *Навчальна програма курсу «Основи теорії гендеру»* // Інформаційний вісник. Вища освіта / [уклад. Н.Д. Чухим]. – 2004. – № 14. – С. 16-46.

73. *Насилля проти жінок: що думають про це молоді люди.* – [оновлене дослідження]. – К.: Британська Рада в Україні, 2005. – 48 с.

74. *Оксамитна С.М* Гендерні ролі та стереотипи / С.М. Оксамитна // Основи теорії гендеру: навчальний посібник / [відповід. ред. М.М. Скорик]. – К.: К.І.С., 2004. – С. 157-181.

75. *Оксамитна С.* Соціально-класові засади освітньої нерівності в Україні / Світлана Оксамитна // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2006. – № 3. – С. 124.

76. *Олійник А.С.* Конституційне законодавство України: гендерна експертиза / А.С. Олійник. – К.: Логос, 2001. – 77 с.

77. *Павенкова М.В.* Институт и институциональность как социологические категории [Електронний ресурс] / М.В. Павенкова // Весник СПбГУ. – 2001. – № 3 (6). – Режим доступу: <http://club.fom.ru/books/pavenkova.pdf> (станом на 6 грудня 2008 р.).

78. *Парламентські слухання «Рівні права та рівні можливості в Україні: реалії та перспективи»* від 21 листопада 2006 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua>

79. *Плахотнік О.* Гендерної рівності тернисті шляхи... / Ольга Плахотнік // Информационно-просветительское издание «Я». – 2006. – № 3 (15). – С. 2-5.

80. *Плотян С.* Гендерний аналіз парламентських та місцевих виборів 2006 року / Сергій Плотян. – К.: ТОВ «АДЕФ–Україна», 2006. – 36 с.

81. *Попов М.П.* Пріоритети та напрями реформування інституційних механізмів державного управління гендерною політикою / М.П. Попов // Актуальні проблеми державного управління: збірник наукових праць. – Х.: ХарРІ НАДУ, 2006. – № 1 (27). – С. 125-133.

82. *Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року»* від 27 грудня 2006 р. № 1834 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua>

83. *Постанова Верховної Ради України Про Рекомендації парламентських слухань «Сучасний стан та актуальні завдання у сфері попередження гендерного насильства»* від 22 березня 2007 р. № 817-V [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua>

84. *Постанова Верховної Ради України Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Рівні права та можливості в Україні: реалії та перспективи»* від 27 березня 2007 р. № 1241-V [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua>

85. *Постанова Верховної ради України «Рекомендації парламентських слухань «Становище жінок в Україні: реалії та перспективи»* 29 червня 2004 року N 1904-IV [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua>

86. *Праця жінок: дискримінація по відношенню до жінок на українському ринку праці: звіт Human Rights Watch.* – К.: Human Rights Watch, 2003. – 53 с.

87. *Реалізація державної політики щодо становища жінок: інформаційно-методичний вісник Міністерства України у справах сім'ї та молоді.* – К., 1999. – Вип. 1. – 50 с.

88. *Рекомендації по попередженню домашнього насильства* [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua>

89. *Ритцер Дж.* Современные социологические теории / Дж. Ритцер. – [5-е изд]. – СПб.: Питер, 2002. – С. 357-414.

90. *Рівність заради демократії: інформаційний бюлетень з актуальних питань гендерних перетворень в Україні* / [упоряд. текстів С. Губін]. – К.: Програма розвитку ООН в Україні, 2006. – 15 с.

91. *Семенова В.В.* Качественные методы: введение в гуманистическую социологию / В.В. Семенов. – М.: Добросвет, 1998. – 292с.

92. *Скорик М.М.* Гендерний аналіз соціополітичних процесів: методична розробка / М.М. Скорик. – К.: Златограф, 2004. – 32с.

93. *Смоляр Л.О.* Становлення гендерної освіти в Україні / Л.О. Смоляр // *Основи теорії гендеру: навчальний посібник* / [відповід. ред. М.М. Скорик]. – К.: К.І.С., 2004. – С. 504-519.

94. *Становище жінок в Норвегії* / [упор. ГО «Жіночі перспективи»]. – К.: СП «Інтертехнодрук», 2006. – 44 с.

95. *Степанова Н.М.* Политика гендерного равенства в Скандинавских странах / Н.М. Степанова // *Гендерная реконструкция политических систем* / [ред.-сост. Н.М. Степанова, Е.В. Кочкина]. – СПб.: Алетейя, 2004. – С. 225-254.

96. *Стратегії змін для досягнення гендерної рівності у місцевому самоврядуванні в Україні* / [Л.Амджадін, Т. Войтенко, О. Гончарук та ін.]. – К.: Стилос, 2003. – 84 с.

97. Темкина А.А. Советские гендерные контракты и их трансформация в современной России / А.А. Темкина, А. Роткирх // Социс. – 2002. – № 11. – С. 4-15.
98. Томпсон П. Голос прошлого. Устная история / Пол Томпсон. – М.: Весь мир, 2003. – 368 с.
99. Федькович Г. Проблема насильства в сім'ї та її подолання: за результатами досліджень Західноукраїнського центру «Жіночі перспективи» / Г. Федькович, І. Трохим. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2007. – 64 с.
100. Чухим Н. Гендер та гендерні дослідження в ХХ ст. / Наталя Чухим // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2000. – № 17. – С. 22-29.
101. Ядов В.А. Современная теоретическая социология как концептуальная база исследования российских трансформаций: курс лекций / В.А. Ядов. – СПб.: Интерсоцис, 2006. – 112 с.
102. *Analyzing Gender: Women and Men in Development*. – Stockholm: SIDA, 2003. – 18 P.
103. *Ashwin S. Introduction: Gender, State and Society* / Sarah Ashwin // *Gender, State and Society in Soviet and post-Soviet Russia* / [ed. by Sarah Ashwin]. – London: Routledge, 2000. – P. 1-23.
104. *Bergqvist C. The Nordic Countries – One Model or Several* / Christina Bergqvist // *Equal Democracies? Gender and Politics in the Nordic Countries* / [ed. by Ch. Bergqvist et al]. – Oslo: Scandinavian University Press, 1999. – P. 3-16.
105. *Björnberg U. Family Orientations among Men: A Process of Change in Sweden* / Ulla Björnberg // *Women, Work and the Family in Europe* / [ed. by E. Drew, R. Emerek, E. Mahon]. – London, N.Y.: Routledge, 1998. – P. 200-207.
106. *Björnberg U. Cohabitation and Marriage in Sweden – Does Family Form Matter?* / Ulla Björnberg // *International Journal of Law, Policy and the Family*. – 2001. – № 15. – P. 350-362.
107. *Björnberg U. Demography of Family* / Ulla Björnberg, Lillemor Dahlgren. – Sweden, 2003. – 45 p.

108. *Björnberg U.* The Roles of the Family and the Welfare State: The Relationship between Public and Private Financial Support in Sweden / Ulla Björnberg, Mia Latta // *Current Sociology*. – 2007. – № 55. – P. 415-445.

109. *Borchorst A.* What is institutionalized gender equality? / Anette Borchorst // *Equal Democracies? Gender and Politics in the Nordic Countries* / [ed. by Ch. Bergqvist et al]. – Oslo: Scandinavian University Press, 1999. – P. 161-166.

110. *Bradshaw J.* Introduction / Jonathan Bradshaw, Aksel Hatland // *Social Policy, Employment and Family Change in Comparative Perspective* / [ed. by Jonathan Bradshaw, Aksel Hatland]. – Edward Elgar: Cheltenham, UK & Northampton, MA, USA, 2006. – 309 p.

111. *Butler J.* Gender trouble: feminism and the subversion of identity / Judith Butler. – New York and London: Routledge, 1999. – 221 p.

112. *Carlson L.* Searching for Equality: Sex Discrimination, Parental Leave and the Swedish Model with Comparison to EU, UK and US Law / Laura Carlson. – Uppsala: Iustus Förlag, 2007. – 438 p.

113. *Connell R.W.* Gender and Power: Society, the Person and Sexual Politics / R.W. Connell. – Stanford: University Press, 1987. – 352 p.

114. *Connell R.W.* Gender / R.W. Connell. – Cambridge: Polity Press, 2002. – 184 p.

115. *Dahlerup D.* Using Quotas to Increase Women's Political Representation / Drude Dahlerup // *Women in Parliament: beyond Numbers* / [ed. by A. Karam]. – Stockholm: International IDEA, 1998. – P. 91-109.

116. *Dahlerup D.* Quotas as a «Fast Track» to Equal Political Representation for Women: Why Scandinavia is No Longer the Model / Drude Dahlerup, Lenita Freidenvall // *American Political Science Association's Annual Meeting*. – Philadelphia (USA), 2003. – 25 p.

117. *Discrimination in the European Union: Summary*. Special Eurobarometer 263 / Wave 65.4. – European Commission, 2007. – 36 p.

118. *Eduards M.* Interpreting Women's Organizing / Maud Eduards // *Towards a New Democratic Order? Women's Organizing in Sweden in the 1990s* /

[ed. by G. Gustafsson, M. Eduards, M. Rönnblom]. – Stockholm: Publica, 1997. – P. 11-25.

119. *Eduards M.* The Women's Shelter Movement / Maud Eduards // Towards a New Democratic Order? Women's Organizing in Sweden in the 1990s / [ed. by G. Gustafsson, M. Eduards, M. Rönnblom]. – Stockholm: Publica, 1997. – P. 120-168.

120. *Ehnberg M.* Equal Opportunities as Means of Democratic and Economic Development / Marten Ehnberg // Жінки в політиці: міжнародний досвід для України: за матеріалами міжнародного наукового семінару «Жінки в політиці: міжнародний досвід для України» (Київ, 7 жовтня 2005 року) / [за заг. ред. Я. Сverdлюк, С. Оксамитної]. – К.: Атіка, 2006. – 272 с.

121. *Ertürk Y.* Report of the Special Rapporteur of the United Nations Human Rights Council on violence against women, its causes and consequences / Yakin Ertürk. – [Implementation of General Assembly Resolution 60/251 of 15 March 2006 entitled Human Rights Council. A/HRC/4/34/Add.3]. – 2007. – 24 p.

122. *Finch N.* Family Change / Naomi Finch // Social Policy, Employment and Family Change in Comparative Perspective / [ed. by Jonathan Bradshaw, Aksel Hatland]. – Edward Elgar: Cheltenham, UK & Northampton, MA, USA, 2006. – 309 p.

123. *Florin C.* Something in the Nature of Bloodless Revolution . . . How New Gender Relations Became Gender Equality Policy in Sweden in the Nineteen-Sixties and Seventies / Christina Florin, Nilsson Bengt // State Policy and Gender System in the Two German States and Sweden 1945-1989 / [ed. by R. Torstendahl]. – Uppsala: University of Uppsala, Department of History, 1999. – P. 11-77.

124. *Freidenvall L.* A Discursive Struggle – The Swedish National Federation of Social Democratic Women and Gender Quotas / Lenita Freidenvall // NORA (Nordic Journal of Women's Studies). – 2005. – № 3 (13). – P. 175-186.

125. *Freidenvall L.* The Nordic Countries: An incremental model / Lenita Freidenvall, Drude Dahlerup, Hege Skjeie // *Women, Quotas and Politics* / [ed. by Drude Dahlerup]. – New York, London: Routledge, 2006. – P. 55-82.
126. *Gelb J.* Feminism and Politics: a Comparative Perspective / Joyce Gelb. – Berkeley: University of California Press, 1989. – 267 p.
127. *Gender Research in Sweden 2005: A Journal from the Swedish Secretariat for Gender Research.* – Sweden: Goteborg, 2005. – 27 P.
128. *Global Gender Gap Report 2007.* World Economic Forum. – Режим доступу: <http://www.weforum.org/en/initiatives/gcp/Gender%20Gap/index.htm> (станом на 12 січня 2008 р.).
129. *Grönroos M.* Statistics on Gender Equality in the Nordic countries – a Survey of the Status / Maria Grönroos, Elisabeth Lorenzen. – Oslo: NIKK, 2002. – 37 p.
130. *Gustafsson G.* Strategies and Practical Considerations / Gunnel Gustafsson // *Towards a New Democratic Order? Women's Organizing in Sweden in the 1990s* / [ed. by G. Gustafsson, M. Eduards, M. Rönnblom]. – Stockholm: Publica, 1997. – P. 46-67.
131. *Halberstam J.* In a Queer Time and Place: Transgender Bodies, Subcultural Life / Judith Halberstam. – N.Y.: University Press, 2005. – 244 p.
132. *Hearn J.* Men in the public eye: The construction and deconstruction of public men and public patriarchies / Jeff Hearn. – London and N.Y.: Routledge, 1992. – 292 p.
133. *Hearn J.* Troubled masculinities in social policy discourses: young men / Jeff Hearn // *Men, Gender Division and Welfare* / [ed. by J. Popay, J. Hearn, J. Edwards]. – London and N.Y.: Routledge, 1998. – P. 37-62.
134. *Hearn J.* Men will be men: the ambiguity of men's support for men who have been violent to known women / Jeff Hearn // *Men, Gender Division and Welfare* / [ed. by J. Popay, J. Hearn, J. Edwards]. – London and N.Y.: Routledge, 1998. – P. 147-180.

135. *Hirdman Y.* The Gender System / Yvonne Hirdman // Moving On: New Perspectives on the Women's Movement / [ed. by T. Andreasen, A. Borchorst, D. Dahlerup, E. Lous et al.]. – Denmark: Aarhus University Press, 1991. – P. 187-207.

136. *Hirdman Y.* Women – From Possibility to Problem? Gender Conflict in Welfare State – the Swedish Model / Yvonne Hirdman // Research Report (Swedish Center for Working Life). – 1994. – № 3. – P. 7-38.

137. *Hirdman Y.* State Policy and Gender Contracts: the Swedish Experience / Yvonne Hirdman // Women, Work and the Family in Europe / [ed. by E. Drew, R. Emerek, E. Mahon]. – London and N.Y.: Routledge, 1998. – P. 34-46.

138. *Holm U.* Paradoxical Conditions for Women's Studies Centers in Sweden [Электронный ресурс] / Ulla Holm // Women's Studies – from institutional innovations to new jobs qualifications. Report from ATHENA panel of experts 1.a. ATHENA/Utrecht University / [ed. by N. Lykke, C. Michel, M. Puig de la Bellacasa]. – 2001. – Режим доступа: http://www.let.uu.nl/womens_studies/athena/outcomes.html (станом на 16 травня 2007 р.).

139. *Human Development Report 2007.* – Режим доступа: <http://hdr.undp.org/en/> (станом на 29 листопада 2007 р.).

140. *Inhetveen K.* Can Gender Equality Be Institutionalized? / Katharina Inhetveen // International Sociology. – 1999. – Vol. 14 (4). – P. 403-422.

141. *Jacobsson R.* Equal Worth: the Status of Men and Women in Sweden / Ranveig Jacobsson, Karin Alfredsson. – Stockholm: Swedish Institute, 1993. – 96 p.

142. *Kiblitckaya M.* Russia's female breadwinners: the changing subjective experience / Marina Kiblitckaya // Gender, State and Society in Soviet and post-Soviet Russia / [ed. by Sarah Ashwin]. – London: Routledge, 2000. – P. 55-70.

143. *Kulick D.* Queer Sverige [Queer Sweden] / Don Kulick. – Stockholm: Natur och Kultur, 2005. – 260 p.

144. *Liinason M.* Interdisciplinarity, research policies and practice: Two case studies in Sweden. *Disciplinary Boundaries between Social Sciences and Humanities* / Mia Liinason, Kerstin Alnebratt, Ulla M. Holm. – Sweden: Gothenburg University, 2006. – 65 p.

145. *Lorber J.* Gender / Judith Lorber // *Encyclopedia of Sociology* / [ed. by E.F. Borgatta, M.L. Borgatta]. – New York: Macmillan Publishing Company, 1992. – P. 748-754.

146. *Lorber J.* Paradoxes of Gender / Judith Lorber. – London: Yale University Press, 1994. – 424 p.

147. *Martinsson L.* What is now made into the norm? / Lena Martinsson // *Norms at Work: Challenging Homophobia and Heteronormativity* / [L. Martinsson, E. Reimers, J. Reingarde, A.S. Lundgren]. – Stockholm: RFSL, 2007. – P. 69-83.

148. *Martinsson L.* Towards a Disharmonious Pluralism – Discourse Analysis of Official Discourses on Social Diversity / Lena Martinsson, Eva Reimers // *Symbolic Struggles* / [ed. by A. Li]. – Lawrence Earlbaum, 2005. – 170 p.

149. *Martinsson L.* Introduction / Lena Martinsson, Eva Reimers, Jolanta Reingarde // *Norms at Work: Challenging Homophobia and Heteronormativity* / [L. Martinsson, E. Reimers, J. Reingarde, A.S. Lundgren]. – Stockholm: RFSL, 2007. – P. 6-17.

150. *Martsenyuk T.* Sociological Aspect of Gender Equality Implementation in Sweden (Gothenburg University as Case Study) / T.O. Марценюк // *Наукові записки НаУКМА. Соціологічні науки*. – 2006. – Т. 58. – С. 70-79.

151. *Martsenyuk T.* Gender Research in Sweden: Plurality of Concepts (Y. Hirdman vs. P. de los Reyes) / Tamara Martsenyuk // *Lyčių studijos ir tyrimai (Gender Studies and Research)*. – 2008 (5). – P. 104-108.

152. *Matland R.E.* Enhancing Women's Political Participation: Legislative Recruitment and Electoral Systems / Richard E. Matland // *Women in Parliament:*

beyond Numbers / [ed. by A. Karam]. – Stockholm: International IDEA, 1998. – P. 65-90.

153. *Moving Ahead: Gender Budgeting in Sweden*. – Stockholm: Ministry of Industry, Employment and Communications. – 21 P.

154. *Mulinari D. Feminist Political Theory and Managuan Kitchen* / Diana Mulinari // *Feminist Interventions in Discourses on Gender and Development* / [ed. by S. Goodman, D. Mulinari]. – Lund: Lund University, Department of Sociology, 1999. – P. 17-38.

155. *National Legislation on Prostitution and the Trafficking Women and Children*. Study of European Parliament, Directorate-General Internal Policies. – Brussels: European Parliament, 2005. – 182 p.

156. *Nordic Research on Men* // *Genus*. – 2003. – № 1. – P. 21.

157. *Office of the Special Adviser on Gender Issues and Advancement of Women*. UN. – Режим доступу: <http://www.un.org/womenwatch/osagi/gendermainstreaming.htm> (станом на 21 листопада 2008 р.).

158. *Öhrn E. Changing Pattern? Reflection on Contemporary Swedish Research and Debate on Gender and Education* / Elisabet Öhrn // *NORA*. – 2000. – № 8 (3). – P. 128-136.

159. *Öhrn E. Reflection on Nordic Educational Gender Research and the Presentation of Change* [Електронний ресурс] / Elisabet Öhrn // Paper presented at workshop on Education in «multicultural» societies – encounters between Turkey and Sweden (Istanbul, October 17-19, 2005).

160. *Östergren P. Sexworkers Critique of Swedish Prostitution Policy* [Електронний ресурс] / Petra Östergren. – 2003. – Режим доступу: <http://www.petraostergren.com/content/view/44/108/> (станом на 29 квітня 2007 р.).

161. *Palm M. Widespread Gender Violence* / M. Palm // *Genus*. – 2002. – № 1. – P. 20-21.

162. *Parenthood and Parental Issues: the Current Situation in Sweden.* – Stockholm: JämO, 2006. – 34 p.
163. *Pateman C. The Sexual Contract / Carole Pateman.* – Cambridge: Polity Press, 1988. – 264 p.
164. *Phillips L. Discourse Analysis as Theory and Method / Louise Phillips, Marianne W. Jorgensen.* – London: Sage Publications, 2002. – 229 p.
165. *Quotas – a Key to Equality? Project of Department of Political Science, Stockholm University* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.statsvet.su.se/quotas/> (станом на 5 квітня 2008 р.).
166. *Reimers E. Always somewhere else – Heteronormativity in Swedish teacher training / Eva Reimers // Norms at Work: Challenging Homophobia and Heteronormativity / [L. Martinsson, E. Reimers, J. Reingarde, A.S. Lundgren].* – Stockholm: RFSL, 2007. – P. 54-68.
167. *Report on Equality between Women and Men.* – Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2006. – 26 p.
168. *Review of Current Knowledge: Sexual harassment and gender-related harassment in working life.* – Stockholm: Equal Opportunities Ombudsman Office, 2007. – 44 p.
169. *de los Reyes P. Diversity and Differentiation. Discourse, difference and construction of norms in Swedish research and public debate / Paulina de los Reyes.* – Stockholm: National Institute for Working Life, 2001. – 210 p.
170. *de los Reyes P. Maktens (o)lika förklädnader. Kön klass och etnicitet i det postkoloniala Sverige [Different Camouflages of Power. Gender, class and ethnicity in the post colonial Sweden] / Paulina de los Reyes, Irene Molina, Diana Mulinari.* – Stockholm: ATLAS, 2002. – 338 p.
171. *de los Reyes P. Intersektionalitet – Kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap / Paulina de los Reyes, Diana Mulinari.* – Lund: Liber, 2005. – 141 p.
172. *Rothstein B. Modern Patriarchy – the Causal Mechanism: A Theory of Asymmetric Mate Selection / Bo Rothstein // Paper for Annual Meeting of the*

American Political Science Association Panel 11-17: The Political Economy of Gender: the Continuing Struggle for Equality in Formal and Informal Labor Markets in the Advanced Industrialized Nations. – 2005.

173. *Sainsbury D.* The Politics of Increased Women's Representation: the Swedish Case / Diane Sainsbury // Gender and Party Politics / [ed. by J. Lovenduski, P. Norris]. – London: Sage, 1993. – P. 263-290.

174. *Sainsbury D.* Gender, Equality and Welfare States / Diane Sainsbury. – Cambridge: University Press, 1996. – 258 p.

175. *Sainsbury D.* Party Feminism, State Feminism and Women's Representation in Sweden / Diane Sainsbury // State Feminism and Political Representation / [ed. by J. Lovenduski]. – Cambridge: Cambridge University Press, 2005. – P. 195-216.

176. *Shlyter A.* Gender Mainstreaming in Swedish Universities / Ann Shlyter // Paper presented at the USDM / World Bank / Other Donors Conference on «Mainstreaming Gender into Universities». – Dar es Salaam, Tanzania. – April 19-21, 2004.

177. *Socolovsky J.* Behind Sweden's Gender Lines [Электронный ресурс] / Jerome Socolovsky // Women's eNews. – August 30, 2005. – Режим доступа: <http://www.alternet.org/story/24655/> (станом на 21 лютого 2007 p.).

178. *Svanström Y.* Criminalising the John – a Swedish Gender Model? / Yvonne Svanström // The Politics of Prostitution: Women's Movements, Democratic States, and the Globalisation of Sex Commerce / [ed. by J. Outshoorn]. – Cambridge: University Press, 2004. – P. 225-244.

179. *Thorborg M.* Women and Gender in History in the Baltic Region / Marina Thorborg // The Baltic Sea Region – Cultures, Societies, Politics / [ed. by W. Maciejewski]. – Uppsala: Baltic University Press, 2002. – P. 529-542.

180. *Towns A.* Paradoxes of (In)Equality: Something is Rotten in the Gender Equal State of Sweden / Ann Towns // Cooperation and Conflict. – 2002. – Vol. 37 (6). – P. 157 - 179.

181. *Trafficking in Persons Report* // The U.S. Department of State, 2006. – Режим доступу: <http://www.state.gov/documents/organization/66086.pdf> (станом на 5 квітня 2007 р.).

182. *Trafficking in Ukraine: an Assessment of Current Responses*. – К.: ВКТФ «Кобза», 2004. – 220 с.

183. *Violence against Women: Government Bill 1997/98:55. Fact Sheet*. – Stockholm: Swedish Government Offices, 1999. – 8 p.

184. *Wängnerud L. Testing the Politics of Presence Empirically. The Case of Women's Representation in the Swedish Riksdag* [Електронний ресурс] / Lena Wängnerud / Paper presented at 3rd ECPR Conference, Section 4, Panel 10 on Now we have all research: What about feminist methodology? (Budapest, 2005).

185. *Wehner C. State Recognition of New Family Forms?* / Cecilie Wehner, Peter Abrahamson // *Social Policy, Employment and Family Change in Comparative Perspective* / [ed. by J. Bradshaw, A. Hatland]. – Edward Elgar: Cheltenham, UK & Northampton, MA, USA, 2006. – 309 p.

186. *Women and Men in Sweden: Facts and Figures*. – Stockholm: Statistic Sweden, 2006. – 105 p.

187. *Women in National Parliaments*. Inter-Parliamentary Union. – Режим доступу: <http://www.ipu.org/wmn-e/world.htm> (станом на 1 березня 2009 р.)

188. *Women's/Gender/Feminist Studies: PhD Training in the Nordic Regions of Europe*. Nordic Research School in Interdisciplinary Gender Studies Publications // Tema Genus Report. – 2004. – № 3. – 133 p.